

นาดูน ทำให้ทราบได้ว่าที่ดังกล่าวเคยมีการสร้างศาสนสถานไว้ด้วยและจากการค้นพบสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ทำให้ทราบได้ว่าศาสนสถานแห่งนี้ ต้องมีความสำคัญมากที่สุดแห่งหนึ่ง ในบริเวณที่พบพระแสงนาดูนได้พบศิลปะโบราณวัตถุอื่น ๆ รวมอยู่ด้วยจำนวนหนึ่งพบถ้วยแตก จานแตก หม้อไหและผอบรูปทรงต่าง ๆ แต่พระแสงนาดูนที่พบที่หน่วยศิลปากรที่ 7 จังหวัดขอนแก่นนั้นจุดค้นพบมีประมาณ 1,000 ชิ้นมีทั้งที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์และชำรุด กับมีเศษแตกหักของพระแสง

การจัดประเภทพระแสง (พระพิมพ์ดินเผา)

วีระพงษ์ สิงห์บัญชา อดีต ครูสาระสังคมศึกษา โรงเรียนนาดูนประชาสรรค์ กล่าวว่า “ท่านได้ศึกษาและจัดกลุ่มพระพิมพ์ดินเผาในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 5 หมวด โดยกำหนดว่าพระพิมพ์ดินเผาที่เก่าแก่ที่สุด คือ พระพิมพ์ในศิลปะแบบทราวดีที่ได้จากบริเวณจังหวัดนครปฐม มีอายุราว พ.ศ. 950 – 1250 พระพิมพ์ดินเผาที่พบจากภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย มีหลายแบบมีอายุยุคสมัยต่าง ๆ กัน จึงกล่าวได้ว่าคติการสร้างพระพิมพ์เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยนิยมสร้างสืบต่อกันมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยเริ่มแรกของการค้นพบพระพิมพ์จากแหล่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ๆ รวมทั้งการค้นพบพระพิมพ์ที่อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (วีระพงษ์ สิงห์บัญชา. 2552 : สัมภาษณ์)

วิธีการทำพระพิมพ์ดินเผา

การทำพระแสงพุทธรูปที่เรียกว่าพระพิมพ์นั้นคงเกิดจากการปั้นเป็นแบบอย่าง แล้วใช้ดินมากดเป็นแม่พิมพ์ แล้วนำไปเผาไฟ จะได้แม่พิมพ์ดินเผาหรืออาจใช้กะลงไปในหินจำพวกหินปูน หรือหินสบู่ให้เป็นแม่พิมพ์รูปพระตามที่ต้องการ เวลาจะทำพระพิมพ์อาจใช้ดินเหนียวมากลงในแม่พิมพ์แล้วจึงแกะออก นำพระพิมพ์ที่ทำด้วยดินเผาไปฝังให้แห้งจึงนำไปเผาไฟก็จะได้พระพิมพ์ดินเผาตามที่ต้องการ ดังนั้นเหตุที่เรียกว่าพระพิมพ์ เพราะเป็นรูปนูนครึ่งซีกใช้แม่พิมพ์ทำด้วยดินหรือโลหะนั้นแม่พิมพ์จะเป็นแผ่นทองแดงกะอย่างเล็ก และมีด้ามสำหรับถือดังหลักฐานแม่พิมพ์พระพิมพ์แบบศิลปะลพบุรี ในห้องลพบุรี พิพิธภัณฑ์แห่งชาติพระนคร เป็นต้น

พระพิมพ์ที่พบที่นาดูน จังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่เป็นพระพิมพ์ดินเผา แม่พิมพ์ที่ใช้ก็เป็นแม่พิมพ์ดินเผาเช่นกัน ทั้งนี้ได้มีการค้นพบแม่พิมพ์ในบริเวณที่พบพระพิมพ์ด้วยลักษณะเป็นแผ่นสีขาวและเป็นรูปพระหลาย ๆ องค์เล็ก ๆ เรียงรายในรูปแบบของแม่พิมพ์

การกำหนดอายุพระพิมพ์ที่นาควน

เนื่องจากพระพิมพ์ซึ่งทำด้วยดินเผาที่พบจากอำเภอนาควน จังหวัดมหาสารคามมีเป็นจำนวนมาก แต่จากการศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมของนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ศิลปะ ด้วยวิธีการจัดกลุ่มตามลักษณะรูปแบบศิลปกรรมได้ 39 รูปแบบ การกำหนดอายุพระพิมพ์นาควนไม่สามารถที่จะทำการศึกษาเพื่อกำหนดอายุได้จากลักษณะโบราณสถานได้มากนัก เนื่องจากโบราณสถานนั้นถูกทำลายไปมากเหลือหลักฐานให้ศึกษาเพียงเล็กน้อย การศึกษาส่วนใหญ่จึงทำได้จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบของพระพิมพ์ และลักษณะของตัวอักษรที่ใช้จารึกด้วยการขีดหรือเขียนไว้ที่ด้านหลังพระพิมพ์บางองค์

ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้กำหนดอายุพระพิมพ์ดินเผานาควนรูปแบบหนึ่งจาก 39 รูปแบบ คือพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าทรงยืนบนปัทมาสน์ (ฐานรูปดอกบัวบาน) ใต้ต้นโพธิ์ พระหัตถ์ขวาแสดงปางวิตรรกะมุทรา (แสดงธรรม) พระหัตถ์ซ้ายทรงถือช้ายอูตราสงค์อยู่ระดับเดียวกับบั้นพระองค์ เม็ดพระศกเล็กอูษนิษะ สูงมีรัศมีเป็นรูปมณีอยู่บนยอดมีศรัทธาอยู่ด้านหลังพระเศียรพระองค์ทรงครองอูตราสงค์เฉียงรั้งซ้ายด้านหน้าขึ้นสูงจนเห็นอันตรายสกลเฉียงข้างด้วยบุรุษสองคนนี้หันหน้าเข้าหาพระองค์ ตอนบนเป็นรูปสลูปลูก การที่มีภาพพระพุทธองค์ครองอูตราสงค์เฉียงแทนห่มสังฆาฏิกุลมพระอังสาทั้งสองข้างและมีดวงมณีเหนืออูษนิษะเป็นสัญลักษณ์ของรัศมีที่เปล่งออกมาจากอูษนิษะในระหว่างที่พระองค์ประทับสมาธิ ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ ลลิตวิสตระ ซึ่งมีปรากฏในศิลปกรรมมอญในแถบลุ่มน้ำชีเมื่อประมาณปี พ.ศ. 1350 หรือประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 14 รูปสลูปลูกที่ปรากฏบนพระพิมพ์สามารถนำไปเทียบได้กับภาพสลักรูปสลูปลูกบนใบเสมาที่บ้านดาตอง จังหวัดสโขธร ใบเสมานั้นเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะแบบทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะใบเสมาที่สลักภาพสลูปลูกจะมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 4 ตามที่ศาสตราจารย์ ณอง บวส ซิลิเย่ ได้กำหนดอายุไว้ในบทความเรื่อง “Travaux de la Mission Archeologique Francaisw en Thailand” ที่พิมพ์ในวารสาร Arts Asiatiques ฉบับที่ 225 ปี พ.ศ. 2518

ส่วนการกำหนดอายุรูปแบบของตัวอักษรที่ด้านหลังพระพิมพ์ที่นาควนนั้นจากการศึกษาของนายประสาร บุญประคอง นายจำปา เชื้องเจริญ และนายเทิม มีเต็ม ข้าราชการกองหอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร ว่ามีลักษณะรูปแบบตัวอักษร เช่นเดียวกับรูปแบบตัวอักษรจารึกคาถา “เขษมมา ฯ” ที่จารึกบนแผ่นศิลาหรือแผ่นดินเผา ซึ่งพบที่จังหวัดนครปฐมและจังหวัดสุพรรณบุรี รูปลักษณะตัวอักษรแบบที่ปรากฏนี้เป็นอักษรที่ร่วมสมัยกับราชวงศ์ปัลลวะที่ได้ใช้อยู่ในสมัยทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ที่เรียกว่าอักษร “ปัลลวะ” และจาก

การศึกษารูปคำในจารึกทำให้ทราบได้ว่า จารึกที่ด้านหลังพระพิมพ์ที่นาคนุ่นเป็นจารึกภาษามอญ

นอกจากนี้พระพิมพ์ที่นาคนุ่นที่แสดงภาพพระพุทธรองค์ประทับนั่งห้อยพระบาททั้งสองข้างตะโพกแบบยุโรป นั้นได้แสดงถึงอิทธิพลศิลปะจีน การสร้างพระพุทธรูปลักษณะดังกล่าวนั้นกำหนดว่าเป็นศิลปะแบบทราวดีตอนปลาย ซึ่งมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 จากการศึกษาด้วยวิธีการเปรียบเทียบจากลักษณะรูปแบบของพระพิมพ์ และลักษณะตัวอักษรที่จารึกไว้ด้านหลังของพระพิมพ์ ทำให้กำหนดได้ว่าพระพิมพ์ดินเผาที่นาคนุ่นนี้สร้างขึ้นเมื่อประมาณศตวรรษที่ 14 ถึงพุทธศตวรรษที่ 15

ลักษณะรูปแบบพระพิมพ์แสดงภาพมหาปาฏิหาริย์

ในบรรดาพระพิมพ์ดินเผา ซึ่งพบที่อำเภอนาคนุ่น จังหวัดมหาสารคาม มีทั้งที่แสดงภาพพระพุทธรเจ้าหลายองค์ และภาพพระพุทธรเจ้าเป็นประธานของภาพ ลักษณะพระพิมพ์ที่แสดงภาพพระพุทธรเจ้าเป็นประธานของภาพยังแบ่งย่อยออกเป็นหลายกลุ่ม เช่น ภาพพระพุทธรเจ้าประทับยืนใช้คันโพธิ์ เคียงข้างด้วยบุคคลสองคน ภาพพระพุทธรเจ้าประทับนั่งบนบัลลังก์ ห้อยพระบาททั้งสองข้าง และภาพพระพุทธรเจ้าประทับนั่งวัชรอาสน์ คือ ประทับนั่งไขว่พระขงฆ์และเห็นฝ่าพระบาททั้งสองข้างบนบัลลังก์ใต้คันโพธิ์ ด้านข้างสองข้างมีรูปบุคคลสองคนยืนประนมมืออยู่สองข้าง เป็นต้น พระพิมพ์ที่แสดงภาพพระพุทธรเจ้าเป็นประธานของภาพนี้น่าจะมีจุดประสงค์ เพื่อเล่าเรียนตามคติในพุทธศาสนาทั้งสิ้น ในบรรดาพระพิมพ์ที่น่าสนใจอยู่กลุ่มหนึ่งซึ่งจัดเป็นพิมพ์ที่สำคัญพิมพ์หนึ่งในจำนวน 39 แบบพิมพ์ พระพิมพ์ดังกล่าวนี้แสดงภาพพระพุทธรเจ้าปางมหาปาฏิหาริย์หรือปางยมกปาฏิหาริย์ ลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรมของพระพิมพ์ที่แสดงภาพพระพุทธรเจ้าปางมหาปาฏิหาริย์เป็นพระพิมพ์ทำด้วยดินเผามีขนาดสูงประมาณ 12.5 – 13.7 เซนติเมตร และขนาดความกว้างประมาณ 10.4 – 10.8 เซนติเมตร อยู่ในทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำเป็นภาพประติมากรรมแบบนูนต่ำ พระพิมพ์ที่แสดงภาพปางมหาปาฏิหาริย์ที่พบที่นาคนุ่นนี้น่าจะสร้างขึ้นจากแม่พิมพ์มากกว่า 3 พิมพ์ เพราะสังเกตได้จากรายละเอียดที่ประกอบอยู่ในภาพพระพิมพ์ซึ่งมีความแตกต่างอยู่บ้าง เช่น ความแตกต่างของลวดลายและรูปแบบของบัลลังก์ แต่ทั้งนี้องค์ประกอบที่เป็นหลักของภาพมีลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรมคล้ายคลึง เป็นไปในแนวทางเดียวกันทั้งสิ้น (วิระพงษ์สิงห์บัณฑูลา, 2552 : สัมภาษณ์)

ความเชื่อจากพระแสงนาฏน

พระแสงนาฏนหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระพิมพ์ดินเผา เป็นพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ ที่เรียงรายกันเป็นแถวในแบบพิมพ์ดินเหนียว มีศิลปกรรมลวดลาย หลายรูปแบบแต่ที่อำเภอ นาฏนเป็นพระพิมพ์ในยุคทราวดี วีระพงษ์ สิงห์บัญชา กล่าวถึงความเชื่อเรื่องพระพิมพ์ดินเผา ดังนี้

“จากข่าวการขุดค้นพบพระพิมพ์ดินเผาช่วงปี พ.ศ. 2522 คนยังไม่นิยมสนใจพระพิมพ์ นาฏน สนใจเฉพาะการขุดพบพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า หลังจากยุค พ.ศ. 2522 มี คนเดินทางไปเข้าพระที่ค้นพบในอำเภอนาฏน จำนวนมากขึ้น โดยการเข้าพระแสงไปอัด กรอบแขวนคอ พระแสงเป็นองค์เล็ก ๆ เชื่อว่าพระแสงให้ความคุ้มครองปลอดภัย และอ่อน วนในอำนาจพระแสง บันดาลให้ในสิ่งที่ขอ ถ้าขอส่วนมากจากทีมยูววิจัยได้สัมภาษณ์ไม่มี คนยืนยันว่า ใครบ้างประสบผลสำเร็จในคำร้องขอ เพราะผู้คนจากถิ่นอื่น ๆ ไปเช่าบูชาพระแสง บูชา ส่วนคนในอำเภอนาฏนไม่ได้เคารพพระแสงเป็นพิธีกรรมส่วนรวม ส่วนมากเช่าพระแสง ได้จะบูชาด้วยพิธีกรรมส่วนบุคคล ซึ่งการบูชาจะขอห่วย ขอเลื่อนยศตำแหน่งการทำงานเป็น การขอส่วนตนเอง หรือบางคนเช่าพระแสงมาเพื่อเป็นของกำนัลให้ผู้บริหารเป็นของฝาก ปัจจุบันพระแสงหาได้ยากใครมีไว้ในครอบครอง จะเรียกค่าเช่าพระแสงหลายร้อยบาท พระ แสงจึงเป็นพระที่ประชาชนมองว่า ในยุคปัจจุบันเป็นตระกูลพระศักดิ์สิทธิ์และหายาก (วีระ พงษ์ สิงห์บัญชา. 2552 : สัมภาษณ์) และผู้เช่าพระหาได้จากนายหน้าที่เปิดเป็นร้านเช่าพระ ทั่วไปในจังหวัดมหาสารคาม เช่น ร้านพระบ้านโนนศรีสวัสดิ์ ร้านพระศูนย์โอท็อปจังหวัด มหาสารคาม

นอกจากนี้เมื่อเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2552 พระพิมพ์นาฏนที่นำไปเก็บไว้ที่หน่วยศิลปากรที่ จังหวัดขอนแก่นได้ถูกลักขโมยสูญหายไป ชาวอำเภอนาฏนได้ทวงสิทธิ์ขอให้เจ้าหน้าที่หน่วย ศิลปากรได้นำพระพิมพ์นาฏนกลับมาเก็บไว้ที่จังหวัดมหาสารคาม (แก่น อายะโก. 2552 : สัมภาษณ์)

สรุป

จากการค้นพบพระพิมพ์ดินเผาที่อำเภอนาฏน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งพบอยู่ร่วมกับ สถูปสำริดและมีร่องรอยว่าบริเวณที่พบพระพิมพ์ นั้นเคยมีการก่อสร้างศาสนสถานในพุทธ ศาสนามาก่อน ในการศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมของพระพิมพ์ดินเผาตามวิธีการทาง ประวัติศาสตร์ศิลปะและการศึกษาลักษณะรูปแบบตัวอักษรที่จารึกอยู่ด้านหลังพระพิมพ์บาง องค์ ทำให้ทราบได้ว่าพระพิมพ์ที่นาฏนนี้สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 คือมีอายุ

ประมาณ 1,000 ปีผ่านมาแล้ว ลักษณะทางศิลปกรรมของพระพิมพ์ดินเผาที่มีลักษณะรูปแบบตรงตามศิลปะแบบทราวดีตอนปลาย การค้นพบพระพิมพ์ที่อำเภอนาคูน จังหวัดมหาสารคามนั้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 เคยเป็นชุมชนโบราณที่มีการอยู่อาศัยหนาแน่น ชุมชนแห่งนี้มีการนับถือศาสนาพุทธมีการก่อสร้างศาสนสถานอยู่บริเวณชุมชน กับมีการสร้างพระพิมพ์เป็นพุทธบูชาด้วยชุมชนโบราณที่นาคูนแห่งนี้นอกจากจะเจริญสืบต่อเนื่องมาจนถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ในวัฒนธรรมแบบเขมรที่ปรากฏในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะบริเวณใกล้เคียง ๆ กับแหล่งที่พบพระพิมพ์ได้พบโบราณสถานในศิลปะแบบเขมร ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 สร้างอยู่ด้วย

จากการศึกษาพระพิมพ์ที่นาคูนกลุ่มหนึ่งสร้างเป็นภาพมหาปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถินั้นเป็นการสร้างขึ้นตามคติในพุทธศาสนาที่ได้อิทธิพลจากพระคัมภีร์ฉบับภาษาบาลี ลัทธิหินยาน นิกายเถรวาท นั้นแสดงว่าพุทธศาสนาที่ประชาชนในชุมชนโบราณที่นาคูนนับถืออยู่เมื่อประมาณศตวรรษที่ 14- 15 นั้น เป็นพุทธศาสนา ลัทธิหินยาน นิกายเถรวาทที่ใช้คัมภีร์ฉบับภาษาบาลี และน่าจะมีการรับในการใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาทางด้านประติพจน์พิวทยา ประวัติศาสตร์ศิลปะ คติ ความเชื่อตลอดจนแนวความคิดในการถ่ายทอดรูปแบบทางศิลปกรรมของช่างในอดีตที่ได้เลือกสรรเหตุการณ์จากคติในพุทธศาสนามาเป็นโครงเรื่องในการสร้างงานศิลปกรรมได้อย่างมีคุณค่า และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ทั้งนี้กล่าวได้ว่าพระพิมพ์ที่แสดงเรื่องมหาปาฏิหาริย์ที่พบที่นาคูน ที่มีภาพของนางธณิ นันทมารดา มหาอุบาสิกา และนายจุลอนาภิณทิกอุบาสก นั้นเป็นลักษณะเฉพาะของพิมพ์ดินเผาที่พบในท้องถิ่นอำเภอนาคูน จังหวัดมหาสารคาม หรืออาจจะกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เป็นหลักฐานทางด้านศิลปกรรมแบบทราวดี อีกชิ้นหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น และมีคติในทางด้านประติพจน์พิวทยาที่แตกต่างไปจากภูมิภาคอื่น ๆ อย่างแท้จริง พระพิมพ์เล่าเรื่องมหาปาฏิหาริย์แบบที่พบที่อำเภอนาคูน จังหวัดมหาสารคาม นี้จึงจัดว่าเป็นศิลปกรรมพระพิมพ์ขึ้นเอกที่สมควรแก่การเก็บรักษาไว้อย่างดี เพื่อที่บุคคลทั่วไปผู้สนใจจะได้ชื่นชมและศึกษาค้นคว้าทางวิชาการต่อไป ส่วนคติความเชื่อจากพระพิมพ์นาคูน หรือพระแสงเป็นความเชื่อเฉพาะบุคคลมีความเลื่อมใสศรัทธา จึงสรุปแน่นอนไม่ได้ว่าพระพิมพ์ดินเผาสามารถคลันดาลสิ่งใดให้กับผู้มีพระพิมพ์นาคูนห้อยคอไว้ซึ่งทีมยูววิจัยคิดว่า “พระแสงนาคูนเป็นอำนาจความเชื่อมีต่อคนทั่วไป ให้คนมีความสุขหรือมีหนามิตาในตนเองที่มีพระแสงไว้บูชา ถือว่าเป็นนักเลงพระที่มีพระแบบต่าง ๆ ไว้ในครอบครอง”

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

1. นายแก่น อาชะโก บ้านเลขที่ 115/30 บ้านนาคุณ ตำบลนาคุณ อำเภอนาคุณ จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยโรงเรียนนาคุณประชาสรรพ์ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2552
2. นายวีระพงษ์ สิงห์บัญชา บ้านเลขที่ 60 บ้านนาคุณ ตำบลนาคุณ อำเภอนาคุณ จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยโรงเรียนนาคุณประชาสรรพ์ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2552
3. นางลำควน พยัคเค บ้านเลขที่ 64 บ้านนาคุณ ตำบลนาคุณ อำเภอนาคุณ จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยโรงเรียนนาคุณประชาสรรพ์ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2552
4. นางลำไย บุคคิคง บ้านเลขที่ 75 บ้านนาคุณ ตำบลนาคุณ อำเภอนาคุณ จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยโรงเรียนนาคุณประชาสรรพ์ วันที่ 10 ธันวาคม 2552

สืบค้นประวัติในพิพิธภัณฑ์

4.3 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม

1. ดอนปู่ตาชาวบ้านหนองโน โรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ

การศึกษาเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมาย 1.) เพื่อศึกษาดอนปู่ตาและความสัมพันธ์กับชาวบ้านหนองโน 2.) ความเชื่อของชาวบ้านมีต่อดอนปู่ตา 3.) ข้อห้ามข้อปฏิบัติและการเปลี่ยนแปลงความเชื่อต่อดอนปู่ตาพื้นที่ศึกษาดอนปู่ตาบ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเป็นหลักจากผู้เฒ่าผู้แก่ผู้นำพิธีกรรม และผู้ทำพิธีกรรมตอบคำถามจากแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้างและจัดเวทีสนทนาตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลหลาย ๆ คน แล้วนำข้อมูลมาเรียบเรียงเสนอเป็นรายงานวิจัยผลการศึกษา ดังนี้

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านหนองโนและดอนปู่ตา

ประวัติความเป็นมาบ้านหนองโน

จากการบอกเล่าต่อกันมาหลายชั่วอายุคนว่า เดิมทีบรรพบุรุษของชาวบ้านที่มาตั้งบ้านหนองโน อพยพมาจากบ้านเก่าสิงโค บ้านเมืองหงส์ เมืองทอง บ้านเหล่าฮก เมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด ครั้งแรกได้มาตั้งหลักปักฐานอยู่บ้านกุดแคน ตำบลโคกก่อ (ปัจจุบันตำบลหนองโน) เนื่องจากบริเวณดังกล่าว มีความอุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ป่าต้นไม้อุดมสมบูรณ์มากด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร หนองน้ำที่กว้างใหญ่ มีน้ำลึกลับดังกล่า ชาวบ้านเรียกว่า “กุด” มีดินตะกอนใหญ่ขึ้นรอบบริเวณน้ำมากมาเรียกว่า ดันแคน บ้าน กุดแคน ในปัจจุบัน

ต่อมาเมื่อชุมชนหนาแน่นขึ้นจึงมีชาวบ้าน 2 – 3 ครอบครัว ได้อพยพมาอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ห่างจากบ้านกุดแคนประมาณ 2–3 กิโลเมตร มีครอบครัวตระกูล “แพนสมบัติ” และ “สอนสา” เป็นต้น บริเวณดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีสัตว์ป่า พืชผลต้นไม้มากมาย มีหนองน้ำขนาดใหญ่ ปู ปลา ชุกชุม มีดินโสนขึ้นเต็มทั่วหนองน้ำนี้ (ดินโสน ชาวบ้านเรียกว่า “ดินโน”) และได้ตั้งชื่อว่าหมู่บ้าน “บ้านหนองโน” ตามชื่อหนองที่เต็มไปด้วยดินโสนหรือดินโน ชาวบ้านกุดแคนบางส่วนได้อพยพจากบ้านกุดแคนมาอยู่บริเวณใกล้เคียงกับหนองโน ซึ่งอยู่ห่างไปทางทิศใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร มีหนองน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะที่จะปักหลักฐานทำมาหากิน มีครอบครัวหนึ่งได้พาสุนัข ตัวเมียสีดำอพยพมาด้วย สุนัขตัวนี้ล่าสัตว์ช่วยชาวบ้านหาอาหารเก่งมาก จนทุกคนในหมู่บ้านรู้จัก และเรียกชื่อว่า “สีดำ” วันหนึ่งเจ้าของได้พาออกล่าสัตว์ในเวลากลางคืน ไล่ล่าสัตว์ไปจนตกลงใน หนองน้ำ และจมน้ำตาย ชาวบ้านจึงเรียกหนองน้ำนี้ว่า หนองสีดำ และตั้งชื่อบ้านตามชื่อหนองน้ำว่า “บ้านหนองสีดำ” จนปัจจุบัน (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

จากการตั้งบ้านหนองโน ทีมวิจัยสรุปข้อคิดเห็นว่า บ้านหนองโนเป็นหมู่บ้านขยายมาจากเครือญาติ บ้านกุดแคน และบ้านกุดแคนได้อพยพมาตั้งบ้านหนองสีดำอีกกลุ่มหนึ่ง บ้านหนองโน บ้านหนองสีดำ จึงเป็นหมู่บ้านเครือญาติกับบ้านกุดแคนและเป็นเครือข่ายของกลุ่มคนจากบ้านเหล่าสิงโคร บ้านเมืองหงส์ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

สภาพปัจจุบันของบ้านหนองโน

ปัจจุบันชุมชนหนองโนได้ขยายตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาการไปตามกาลเวลาประกอบการทำมาหากินในการทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพหลัก ส่วนอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย รับจ้าง และอื่นๆ เป็นอาชีพรอง เมื่อมีประชากรหนาแน่นขึ้น ทางราชการได้แยกหมู่บ้าน จาก 1 เป็น 2 และจาก 2 เป็น 3 ตามลำดับ

ชุมชนหนองโน มีผู้นำหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. ชุนมิชัย	สอนสา	
2. ชุนหมื่น	ภูพิลา	
3. ชุนทอง	นามวิชา	
4. นายต้น	พระคลังทอง	
5. นายโฮม	วิทักษบุตร	
6. นายสิงห์หอม	ดาหาญ	
7. นายกรอย	พรหนอง	
8. นายจั่น	ศรีราช	
9. นายประทีป	วิทักษบุตร	
10. นายคำพอง	นามวิชา	(กำนันตำบลหนองโนคนแรก)
11. นายทองคำ	พรรคพวก	(กำนันตำบลหนองโน)
12. นายจำนงค์	สีราช	(ผู้ใหญ่บ้านหนองโน หมู่ที่ 5 ปัจจุบัน)
13. นายพจน์	บุตรราช	(ผู้ใหญ่บ้านหนองโน หมู่ที่ 8 ปัจจุบัน)
- (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

การประกอบอาชีพและประชากร

ชุมชนบ้านหนองโนหมู่ที่ 1 มีจำนวน 226 ครัวเรือน ชาย 490 หญิง 460 รวม 950 คน

1. อาชีพเกษตรกรรม มีจำนวน 196 ครัวเรือน คิดเป็น 86.7%
2. อาชีพอุตสาหกรรมครัวเรือน มีจำนวน 50 ครัวเรือน คิดเป็น 22.1%
3. อาชีพส่วนตัวมีจำนวน 14 ครัวเรือน คิดเป็น 6.1 %
4. อาชีพอื่นๆ มีจำนวน 20 ครัวเรือน คิดเป็น 8.8 %

รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 12,000 – 20,000 บาท

ชุมชนบ้านหนองโนหมู่ 5 มีจำนวน 211 ครัวเรือน มีการประกอบอาชีพดังนี้

1. อาชีพเกษตรกรรม 200 ครัวเรือน คิดเป็น 94.7%
2. อาชีพอุตสาหกรรมครัวเรือน - ครัวเรือน คิดเป็น 0 %
3. อาชีพช่าง 30 ครัวเรือน คิดเป็น 14.2 %
4. อาชีพค้าขาย 8 ครัวเรือน คิดเป็น 3.7%
5. อื่นๆ มีจำนวน 50 ครัวเรือน คิดเป็น 23.6%

รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 12,000-20,000 บาท

โดยสรุปการประกอบอาชีพของชาวบ้านหนองโน

1. อาชีพหลัก คือ อาชีพเกษตรกรรมได้แก่ การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์
2. อาชีพรอง ได้แก่ การทอผ้า การทำขนมจีน การจักสาน การทำไม้กวาด
3. อาชีพส่วนตัว ได้แก่ การค้าขาย การเปิดอยู่ซ่อมรถ ร้านตัดผมและเสริมสวย
4. อาชีพเสริมได้แก่ การรับจ้างทั่วไป การเติมเงินด้วยมือถือ
5. อาชีพที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่ม ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน การจัดตั้งวงมโหรี

การเลี้ยงสัตว์

หน่วยงานและสถานที่สำคัญในชุมชนหนองโน

1. วัดเจริญผลหนองโน
2. โรงเรียนหนองโนอีดำ
3. คอนปู้ตา
4. หนองน้ำหนองโน
5. สถานีอนามัย
6. ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล
7. ศูนย์พัฒนาอาชีพกลุ่มแม่บ้าน
8. ศาลาประชาคม (เคน พระโคก. 2552 : สัมภาษณ์)

ปราชญ์และภูมิปัญญาชาวบ้าน

1. นายเคน	พระโคตร	กะจ้ำ
2. นายเคน	แก้วอาสา	กะจ้ำ
3. นายบุตรสา	ใบบั้ง	กะจ้ำ
4. นายสงค์	แก้วสิงห์	กะจ้ำ
5. นายพิมพ์	แก้วสิงห์	กะจ้ำ, หมอแคน
6. นายชาติ	คำสิงห์	กะจ้ำ
7. นายสมหวัง	รังวัดสา	หมอยาพื้นบ้าน
8. นายสกล	แก้วอาจ	หมอยาพื้นบ้าน
9. นายน้อย	กองรัตน์	หมอยาพื้นบ้าน
10. นายเลียง	ชูคันหอม	หมอสูตรขวัญ
11. นางสนิท	พรรคพวก	การทำพานบายศรี

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นดอนปู่ตาชาวบ้านหนองโน

ทิวะวิชัยได้เก็บข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านคุณตาเคน แก้วอาสา คุณตาพิมพ์ แก้วสิงห์ กล่าวถึงความเป็นมาของดอนปู่ตาดังนี้ พิมพ์ แก้วสิงห์ กล่าวว่า “การตั้งบ้านหนองโน ครั้งแรกผู้คนแยกมาจากบ้านกุดแคน ผู้มาตั้งบ้านได้เลือกบริเวณที่ดอนแต่อยู่ใกล้หนองน้ำที่เรียกว่าหนองโน ด้านทิศตะวันออกของหนองน้ำเป็นบริเวณตั้งหมู่บ้านแล้วมีป่าธรรมชาติอยู่ทิศตะวันออกเป็นบริเวณกว้างขวาง มีสัตว์หลายชนิด นก หนู งู ไ้ กิ้งก่า อาศัยอยู่ในป่าและมีต้นไม้ขนาดใหญ่คือต้นแดง ต้นขาม ต้นจิกเป็นที่ร่มรื่น พื้นที่ส่วนนี้ชาวบ้านมีมติร่วมกันว่าต้องเชิญผีบรรพบุรุษที่ทุกคนนับถือมาอยู่ด้วยที่บ้านหนองโน เรียกกันว่าต้องมีปู่ตาดั้งขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนรวมกัน ชาวบ้านหนองโนได้

ร่วมกันสร้างคูบปู้ตาขึ้นมาหลังเล็ก ๆ กับพื้นดินแล้วขึ้นดินเหนียวเป็นคันแทนฝับริรพบุรุษไว้ในคูบปู้ตา” (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

หลังจากมีคูบปู้ตาในป่าธรรมชาติชาวบ้านทำพิธีบูชาในเดือนหกก่อนทำนาทุกปี และมีพิธีบูชาด้วยตนเองตามความเดือดร้อน ของแต่ละคนต้องการให้อำนาจผีปู้ตาช่วยดูแลคุ้มครอง ในช่วงปี พ.ศ. 2505 ผู้คนมากขึ้นการคมนาคมมีถนนดินเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ความเชื่อปู้ตาได้แพร่กระจายไปยังชุมชนอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงเพราะมีการทำพิธีเสี่ยงทายพยากรณ์เรื่องฝน ความปลอดภัยให้ชาวบ้านหนองโนได้ป้องกันภัย และชาวบ้านต้องการให้เขตปู้ตาให้รู้ว่า บ้านหนองโนมีป่าวัฒนธรรมที่ทุกคนใช้ร่วมกัน ต้องมีอาณาเขตแน่นอน และทำให้ผืนป่าปู้ตามีอาหารอุดมสมบูรณ์ เห็นนก พืชสมุนไพร อุดมสมบูรณ์ เพราะคนไม่ละเมิดไปหาอาหารกลัวปู้ตาลงโทษ หรือถ้าไปหาอาหารธรรมชาติ เก็บหาเพื่อเลี้ยงชีพไม่ได้เก็บมาเพื่อขาย (สงค์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

จากความเชื่อเรื่องปู้ตาทิมขุววิจัยได้นำมาแบ่งยุคเรื่องคอนปู้ตาบ้านหนองโนแบ่งยุคได้ 3 ยุค คือ ยุคที่ 1 ตั้งปู้ตา ยุคที่ 2 ความเชื่อผีปู้ตา ยุคที่ 3 ยุคลดหลั่นล้อมปู้ตา ซึ่งแต่ละยุคใช้เกณฑ์การเปลี่ยนแปลงของปู้ตาด้วยวัสดุก่อสร้างและการทำพิธีกรรม ดังนี้

ยุคที่ 1 ตั้งคูบปู้ตา พ.ศ. 2497 – พ.ศ. 2504

ทิมขุววิจัยได้ศึกษาความสัมพันธ์ของคอนปู้ตากับชาวบ้านบ้านหนองโนในยุคที่ 1 ยุคแรกความอุดมสมบูรณ์การตั้งปู้ตาประมาณ พ.ศ. 2497 ป่าคอนปู้ตา เป็นที่สาธารณประโยชน์ มีต้นไม้ขึ้นอยู่หนาแน่นทั่วไป ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ ที่บอกถึงอาณาบริเวณป่า มีการสร้างศาลพระภูมิเชิญผีเจ้าที่เจ้าทางมาอยู่ในศาล เพื่อช่วยในการปกป้องรักษาคนในบ้านหนองโนให้อยู่เย็นเป็นสุขการเลือกทำเลที่ตั้งคอนปู้ตาชาวบ้านหนองโนจะพิจารณาหาที่ดิน วางแปลที่ไม่มีผู้ใดถือครอง เป็นที่สาธารณะเป็นที่ดินน้ำท่วมไม่ถึง มีต้นไม้ใหญ่อายุหลายสิบปี เมื่อได้แล้วชาวบ้านหนองโนจะมาประชุมตกลงร่วมกันทำพิธีตั้งศาลปู้ตาหรือที่เรียกว่า “คูบ” ไว้ในบริเวณต้นไม้ใหญ่ ซึ่งบริเวณตั้งศาลปู้ตาชาวบ้านหนองโนเลือกพื้นที่ทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นป่าหนองที่มีหนองน้ำชื่อหนองโนขนานพื้นที่ป่ารอบด้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ไปกราบไหว้บูชา และประกาศเป็นเขตคอนปู้ตา (เคน แก้วอาจ. 2552 : สัมภาษณ์)

คอนปู้ตาเป็นรูปแบบหนึ่งของการพยายามในการรักษาป่าของชาวบ้านหนองโน โดยใช้วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ เข้ามาควบคุม ในบริเวณป่าคอนปู้ตาจึงเป็นเขตแห่งความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านหนองโนไม่มีใครจะเข้าไปบุกรุกที่ดิน ตัดไม้หรือทำการล่าสัตว์ไม่ได้ เป็นการลบลู่ปู้ตาและเชื่อกันว่า ใครจะละเมิดมีอันเป็นไปโดยล้มเจ็บหรือแม้กระทั่งเสียชีวิต

ซึ่งมีเด็กที่ไม่เชื่อฟังพ่อแม่อบรมไม่ให้เข้าไปดอนปู่ตา แล้วฝ่าฝืนไปขุดแย้ไล่กิ่งก่าไม้ขออนุญาตเจ็บป่วยหลายคน (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

ชาวบ้านหนองโนมีความผูกพันกับธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น มีการสั่งสมแนวคิด ภูมิปัญญา ศรัทธา และความเชื่อหลายรูปแบบ ดังจะเห็นได้จากประเพณีปลูกพืช ในวันต่าง ๆ ปลูกพืชวันอาทิตย์ ได้หัวหรือราก ปลูกพืชวันจันทร์ ได้เครือ ปลูกวันอังคาร ได้ใบ ปลูกวันพุธ ได้ดอก ปลูกวันพฤหัสบดี ได้ผล ปลูกวันศุกร์ ได้เปลือก ปลูกวันเสาร์ ได้ลำต้น ประกอบกับภาคอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมสืบทอดกันมานาน ดังจะเห็นได้จากการศึกษาทางแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงว่าเป็นสังคมเกษตรกรรมมาก่อนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ จึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวอีสาน ที่ต้องรักษาป่าไม้ให้มีสภาพสมบูรณ์ จากทีมวิจัยได้สอบถามชาวบ้านที่เกรงกลัวอำนาจผีปู่ตา พบว่า การอนุรักษ์ป่าไม้ ให้ความอุดมสมบูรณ์ของชาวบ้านหนองโนได้มีการจัดการบริหารดอนปู่ตา ให้ชาวบ้านมีจิตสำนึก และเล็งเห็นคุณค่าของป่าดอนปู่ตา ที่จะสามารถอำนวยประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชุมชน ได้อย่างต่อเนื่องครบวงจร การไม่ทำลายระบบนิเวศเสื่อมสภาพจนขาดความสมดุล อันจะมีผลกระทบต่อเนื่องไปจนถึงแหล่งน้ำ สภาพดิน แร่ธาตุและสัตว์น้อยใหญ่ทั้งปวง ทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างมีความสุข (ชาติ คำสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

สภาพพื้นที่ ตั้งศาลหรือดอนปู่ตาในครั้งแรกเมื่อก่อตั้งหมู่บ้าน ประมาณปี พ.ศ. 2497 เป็นบริเวณเนินหรือโคก ที่มีป่าไม้ขึ้นก่อนข้างหนาแน่น มีสัตว์ป่าหลายชนิดอาศัยอยู่ ได้แก่ นก หนู งู กระรอก กิ้งก่า ป่าดอนปู่ตาบ้านหนองโนไม่อยู่ห่างจากชุมชนนัก สะดวกในการที่ชาวบ้านหนองโนและหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงจะเข้าไปใช้ประโยชน์ เช่น นำสัตว์ วัว ควาย เข้าไปเลี้ยงได้หรือเข้าไปหาของป่าได้ อย่างไรก็ตามชาวบ้านหนองโนจะมีความเคารพศรัทธาและยำเกรงต่อดอนปู่ตาโดยเชื่อว่ามีผีปู่ตาหรือผีบรรพบุรุษมาอาศัยอยู่เพื่อช่วยปกป้องคุ้มครองชุมชน ในด้านการกำหนดเขตพื้นที่ดอนปู่ตานั้น ได้กำหนดใช้สถานที่ซึ่งเป็นที่ดอนมีต้นไม้ขึ้นเป็นจำนวนมาก อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านเพื่อสะดวกในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ (เคน แก้วอาจ. 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 2 ความเชื่อของชาวบ้านหนองโนและความอุดมสมบูรณ์ของป่าดอนปู่ตา พ.ศ. 2505 – พ.ศ. 2534

ป่าชุมชนหมู่บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหนองโน ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าดอนปู่ตามากที่สุด หาเก็บเห็ด หาสมุนไพร และประเภทต้นไม้ใหญ่ขนาดใหญ่ยังเหลือจำนวนมากทำให้สภาพป่า

ยังอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างมาก เพราะไปใช้ประโยชน์น้อยด้วยความเชื่อในข้อห้ามและกลัวอำนาจผีป่วนทำโทษ ถ้าเข้าไปตัดไม้

อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์พื้นที่ป่าของชุมชนบ้านหนองโน ได้อนุรักษ์เฉพาะพื้นที่ป่าคอนปู้ตา ซึ่งมีกะจำเป็นผู้ดูแลร่วมกับชาวบ้านและผู้นำชุมชน และพื้นที่ป่าช้าซึ่งมีพระสงฆ์ตลอดจนชาวบ้านรักษาทรัพยากรป่าทั้งปวง ซึ่งชาวบ้านก็อาจเก็บพืชผัก สมุนไพร และผลิตผลจากป่าดังกล่าวได้เช่นเดิม เพียงแต่ห้ามตัดไม้สด และล่าสัตว์เท่านั้น การเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกี่ยวกับทรัพยากรด้านกายภาพของสภาพป่า ย่อมมีผลกระทบต่อทรัพยากรด้านนิเวศวิทยา ชีววิทยาได้ นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งในกลุ่มทรัพยากรด้านนิเวศวิทยา ชีววิทยา ก็จะมีผลกระทบกระเทือนไปยังคุณค่าการใช้ ประโยชน์ของมนุษย์ และคุณภาพชีวิตมนุษย์ได้ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมศาลปู้ตา เกี่ยวกับบทบาทภูมิทัศน์วัฒนธรรมทางด้านความเชื่อ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมหมู่บ้าน เพราะความเชื่อของชาวบ้านเป็นเสมือนมาตรการที่ควบคุมพฤติกรรมและศีลธรรมต่าง ๆ มิให้ชาวบ้านประพฤตินอกจารีตประเพณี อย่างไรก็ตามเราสามารถนำเอาความเชื่อเหล่านี้มาช่วยในการพัฒนาชุมชน ได้ในเรื่องการควบคุมพฤติกรรมของวัยรุ่น และคนรุ่นใหม่ไม่ให้ประพฤตินอกนอกจารีตประเพณีที่ผิดงามของสังคม เพราะถ้าประพฤตินอกจารีตประเพณี อย่างไรก็ตามเราสามารถนำเอาความเชื่อเหล่านี้มาช่วยในการพัฒนาชุมชน ได้ในเรื่องการควบคุมพฤติกรรมของวัยรุ่น และคนรุ่นใหม่ไม่ให้ประพฤตินอกนอกจารีตประเพณีที่ผิดงามของสังคม เพราะถ้าประพฤติสิ่งที่ไม่ดี ชาวบ้านเชื่อว่าผีป่วนจะลงโทษ (สงค์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

ป่าคอนปู้ตาบ้านหนองโนในทัศนะของชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผีป่วนและมีได้เป็นเพียงแหล่งอาหาร หรือ ที่อยู่อาศัยของสัตว์ พืชและแหล่งต้นน้ำลำธารเท่านั้น แต่ยังเป็นอาณาเขตของสัตว์ป่า ผี และอำนาจเหนือมนุษย์ เมื่อคนต้องเข้าไปพึ่งป่าจึงถือเสมือนว่าไปให้ผีเลี้ยง ดังนั้น การบุกเบิกที่ดินทำกินและสร้างชุมชนในป่าจึงต้องมีการขออนุญาตจากผีเจ้าป่าเขาเสียก่อน และต้องทำไปเพื่อเพียงพอแก่การยังชีพเท่านั้น ด้วยความเชื่อในเรื่องศักดิ์สิทธิ์ หรือ ผีที่คอยคุ้มครองดูแลรักษาป่าเขา ก่อรูปเป็นระบบการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับป่า ที่แสดงออกมาในรูปของพิธีกรรมเลี้ยงปู้ตาในเดือนหก และความเชื่อต่าง ๆ เช่น ชาวบ้านได้อาศัยน้ำฝนเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและการดำรงชีพของมนุษย์ ชุมชนแสดงออกด้วยการทำพิธีบวงสรวงผีป่วน เพื่อความเป็นสิริมงคลของสมาชิกในชุมชน (เคน พระโคก. 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 3 ยุคดอนปู่ตามีรั้วลวดหนาม พ.ศ. 2535 – พ.ศ. 2552

ยุคที่สามนี้เป็นยุคที่ชาวบ้านหนองโนได้ปรับพื้นที่และปรับตัวศาลปู่ตาให้ขยายอาณาเขตมากกว่าเดิม เพราะชาวบ้านหนองโนเชื่อและศรัทธาจึงรวมเงินก่อสร้างศาลปู่ตาให้ทำพิธีกรรมได้สะดวก และได้ใช้ลวดหนามแสดงเขตศาลปู่ตาชัดเจนยิ่งขึ้นรอบพื้นที่สาธารณะทั้ง 4 ด้าน คนในชุมชนบ้านหนองโนต้องพึงปาเพื่อยังชีพ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งบ้านเรือนเป็นต้นมา จึงต้องกระทำตนให้ประสานกลมกลืนกับปา ด้วยจิตสำนึกและรู้คุณค่า ประกอบกับความศรัทธา เชื่อถือและเกรงกลัวในเรื่อง “ผีอารักษ์บ้าน” “ผีปู่ตา” หรือ “เจ้ามเหศักดิ์” มาตั้งแต่ครั้งเริ่มตั้งชุมชน กล่าวคือเมื่อชุมชนจะก่อตั้งบ้านเรือนขึ้นมาจะต้องกันอาณาเขตพื้นที่ปาส่วนหนึ่งโดยสร้างศาลและโรงเรือนให้เป็นที่อยู่อาศัยของผีบรรพชน (ผีปู่ตา) ซึ่งเชื่อกันว่า ผีบรรพชนดังกล่าวจะสามารถช่วยดูแลรักษาต้นไม้ผืนป่าต่าง ๆ คาดไว้เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ สัตว์ป่า ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของผู้คนในชุมชนให้มุ่งปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องทำนองคลองธรรม โดยมี เฒ่าจ้ำ หรือกะจ้ำซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจจากผีปู่ตาให้เป็นผู้ทำหน้าที่ติดต่อสื่อสารกับชุมชน ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่อง “ผีปู่ตา” ว่าเป็นดวงวิญญาณของบรรพชนประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองให้คนในชุมชนให้อยู่อย่างเป็นสุข ปราศจากภัยอันตราย โดยจะมี “หมอจ้ำ” เป็นผู้ทำพิธีกรรมสื่อสาร ถึงผีบรรพชนในทุกกรณีที่ชาวบ้านต้องการพึ่งพา หรือมีทุกข์ยากเดือดร้อน (เคน พระโคก. 2552 : สัมภาษณ์)

ชาวบ้านหนองโนมีกฎระเบียบ ในการดูแลรักษาป่าไม้ภายในชุมชนของเขาเอง กฎระเบียบเหล่านั้น มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรม ความเชื่อ ดังเดิม กำหนดใช้ยึดถือร่วมกันในสังคมโดยจิตสำนึกและการมองเห็นคุณค่าของป่าไม้ ไม่ใช่การบังคับให้ปฏิบัติชาวบ้านจะหวงแหนพื้นที่ปาปู่ตา ปาใช้สอยต่าง ๆ หลงเหลือ อยู่ได้ก็เพราะคนและป่าต่างก็พึ่งพาอาศัยกัน ชาวบ้านหนองโนและหมู่บ้านหนองอีดำ บ้านกุดแคน เชื่อว่า ปาดอนปู่ตาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นศูนย์รวมศรัทธาเชื่อถือผีปู่ตาเป็นผู้คุ้มครองหมู่บ้านและชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งถ้าหากมีการเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเพราะมีคนทำให้ผีปู่ตาโกรธ หรือมีการล่วงละเมิดปาดอนปู่ตามีทางใดก็ทางหนึ่ง

เนื่องจากผีปู่ตาได้คุ้มครองคน หมู่บ้านหนองโน และชาวบ้านปลอดภัย จึงสามารถปกป้องอันตรายจากผีต่างถิ่นไม่ให้เข้าทำร้ายชาวบ้าน ดังนั้นหากมีกรณีผีปู่ตาไม่พอใจ เนื่องจากมีผู้ล่วงละเมิดปาดอนปู่ตา ผีปู่ตาจะสำแดงอิทธิฤทธิ์ออกมา เช่น บันดาลให้คนที่ทำผิดเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ นอกจากนี้ผีปู่ตายังสามารถบอกได้อีกว่า ในแต่ละปีนั้นหมู่บ้านหนองโนจะเป็นอย่างไรหรือวิถีชีวิตของผู้คนจะเป็นเช่นไร โดยการเสี่ยงทายใน

ลักษณะต่าง ๆ อย่างไรก็ดี ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อถือให้ความยำเกรงแก่ป่าคอนปู่ตา ไม่ว่าจะเป็นวัยใดหรือเพศใดก็ตาม ชาวบ้านยังเชื่ออีกว่า ถ้าใครขับรถผ่านคอนปู่ตาก็ต้องตกตาย โดยการบีบแตรทุกครั้ง ถ้าไม่ทำถือว่าไม่ให้ความเคารพ แล้วอาจเกิดอุบัติเหตุได้ หรือกรณีเดินผ่านก็ต้องออกปากบอกกล่าว หรือแสดงการวะเสมอ (สงค์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

พิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ตากับหนองโนตั้งแต่ยุคตั้งตูปู่ตาดังยุคหลวงหนาม

ตั้งแต่ตั้งชุมชนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) ชาวบ้านหนองโนทำพิธีกรรมบูชาผีปู่ตาดังแต่หมู่บ้านหนองโนได้ตั้งบ้านแล้วความเชื่อยังคงดำรงอยู่ โดยแสดงออกจากการที่ทุกคนเข้าร่วมพิธีกรรม พิธีกรรมเลี้ยงปู่ตานั้น มักจะกระทำรวมไปกับพิธีเลี้ยงตาย โดยมีเฒ่าจ้ำ หมู่บ้านคอยทำพิธีเลี้ยงปู่ตา ส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในวันพุธข้างขึ้น (อาจเป็นวัน 3 ค่ำ หรือ วัน 7 ค่ำ) ในเดือน 3 หรือเดือน 6 ของทุกปี ซึ่งถือว่าเป็นวันดี มีความเหมาะสมที่จะจัดงานเลี้ยงบ้านและเลี้ยงผีปู่ตา ในวันก่อนที่จะมีพิธีกรรมทำบุญเลี้ยงบ้าน ประมาณ 3-4 วัน เฒ่าจ้ำประจำหมู่บ้านจะเป็นผู้บอกกล่าวชาวบ้านให้เตรียม เหล้า ไก่ และเครื่องอุปโภคบริโภคเครื่องคาว (เครื่องบูชา) ทั้งปวง เพื่อใช้เป็นเครื่องเซ่นไหว้พร้อมทั้งเตรียมฟางหรือหญ้าคาขอดปมแทนสัตว์เลี้ยงทั้งหมด และแทนสมาชิกในบ้าน เพื่อจะบอกกล่าวต่อปู่ตาว่าภายในครัวเรือนนั้นมีสัตว์ที่ตัว มีคนกี่คน เมื่อทุกคนเดินทางมารวมกันแล้ว เฒ่าจ้ำจะนำสำหรับอาหาร (พาหวาน พาขาว) ชั้น 5 ตลอดจนเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ เช่น เหล้า ไก่ ยาสูบ ขึ้นไปถวายผีปู่ตา โดยจัดวางไว้บนหิ้งหรือศาลปู่ตา สิ่งของที่ต้องนำมามีดังนี้

พาหวาน – พาขาว (สำหรับอาหาร) ประกอบด้วย ข้าวเหนียวปั้น ทาสีแดงและสีดำ, หมากพลู หรือคำหมาก, น้ำดื่ม 1 แก้ว

ชั้น 5 ประกอบด้วย ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ธูป 3 ดอก

เครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย ไก่ เหล้า ยาสูบ และอื่น ๆ ตามแต่เฒ่าจ้ำจะกำหนดให้ ชาวบ้านนำมา การทำพิธีเลี้ยงปู่ตานั้นเชื่อกันว่า เป็นพิธีเพื่อขอให้ปู่ตาช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาหมู่บ้าน ให้หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข เป็นสิริมงคล ถ้าไม่ทำจะไม่อยู่เย็นเป็นสุขจะเกิดเหตุอาเพศขึ้นได้ อนึ่ง ในการทำพิธีเลี้ยงปู่ตา อาจนิมนต์พระสงฆ์มาร่วมเป็นพิธีด้วยก็ได้ โดยปกติแล้วชาวบ้านก็จะไปร่วมพิธีกันทุกคน หากมีกิจธุระจำเป็นจริง ๆ ก็จะต้องส่งตัวแทนไปร่วมพิธีอย่างน้อยครอบครัวละ 1 คน

การเสี่ยงทายจากอำนาจผีป่วน

การเสี่ยงทายคอนป่วนชาวบ้านมักจะกระทำพร้อมกับพิธี เลี้ยงป่วน การเสี่ยงทายมักจะใช้บั้งไฟหรือไก่ เป็นเครื่องเสี่ยงทายคือ เครื่องเสี่ยงทาย เกิดจากความเชื่อของชาวบ้านหนองโนได้รับการบอกเล่าว่า “การทำนาจะได้ผลดีไม่ได้ผลดีให้ดูบั้งไฟลวดแล้ว ขึ้นฟ้าหรือลงไปสู่พื้นดินและเชื่อว่าถ้าไขไก่บ้านเสี่ยงทายจะดีกว่าไก่ที่ซื้อมาจากไหน ไก่บ้านชาวบ้านได้รู้ว่าเป็นไก่สาวหรือไก่ที่มีอายุเนื่องจากป่วนชอบไก่สาว ๆ” (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

การเสี่ยงทายด้วยบั้งไฟ

ชาวบ้านจะนำบั้งไฟขนาดเล็ก 3 บั้ง สมมติให้เป็นบั้งไฟนา บั้งไฟบ้าน และบั้งไฟสัตว์เลี้ยง เรียกว่าบั้งไฟเสี่ยง เมื่อเสร็จพิธีเลี้ยงป่วนแล้ว เฒ่าจ้ำจะบอกให้เตรียมจุดบั้งไฟบริเวณศาลป่วนเมื่อได้ฤกษ์เสี่ยงเฒ่าจ้ำจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปบอกกล่าวผีป่วนว่า จะมีการเสี่ยงทายขออัญเชิญป่วน มาเป็นผู้ทำพิธีกรรม เมื่อบอกกล่าวเสร็จแล้วก็จะจุดบั้งไฟ

หากบั้งไฟไหนขึ้นสูง แสดงว่า ปีนั้นฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลจะทำนาทำอะไรก็ได้ ผลผลิตดีหากบั้งไฟนาไม่ขึ้น หรือแตก แสดงว่า ในปีนั้นฝนจะแล้ง จะทำนาทำอะไรไม่ได้ผล และจะเกิดภัยพิบัติชาวบ้านหนองโนพบภาวะวิกฤตภัยธรรมชาติคือฝนจะแล้ง แต่หากบั้งไฟบ้านขึ้น แสดงว่า ชาวบ้านจะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ จะทำมาค้าขึ้น อยู่เย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน แต่ถ้าหากบั้งไฟบ้านไม่ขึ้น แสดงว่า ชาวบ้านจะมีเหตุเดือดร้อนจะมีการเจ็บป่วยล้มตายในหมู่บ้าน ต้องระมัดระวัง ซึ่งเป็นหน้าที่ของเฒ่าจ้ำที่จะต้องวิ่งวอนผีป่วนให้ช่วยขจัดปัดเป่าภัยอันตรายทั้งปวง การเสี่ยงทายบั้งไฟบั้งที่ 3 เสี่ยงทายสัตว์เลี้ยง หากบั้งไฟขึ้นดี หรือไม่ขึ้นก็จะทำนายเหมือนกับบั้งไฟเสี่ยงบ้าน

การเสี่ยงทายด้วยคางไก่

จะจ้ำจะนำไก่ที่สมบูรณ์และสวยที่สุด จำนวน 3 ตัว สมมติให้เป็น ไก่บ้าน ไก่นา และสัตว์เลี้ยง ในการทำนายจะดูคอไก่ซึ่งคัมแล้ว

เสี่ยงทายไก่นา ถ้าคอไก่นาโค้งงาม ทำนายว่า ข้าวปลาอาหารจะสมบูรณ์แต่ถ้าคอไก่หงิกงอ ทำนายว่า ปีนั้นข้าวปลาอาหารจะไม่อุดมสมบูรณ์

เสี่ยงทายไก่บ้าน ถ้าคอไก่ค้อมโค้งงาม ทำนายว่า ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโรคภัย ไข้เจ็บทั้งปวง แต่ถ้าคอไก่หงิกงอ ทำนายว่าปีนั้น อาจเกิดโรคระบาดหรืออาจมีเรื่องที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนในหมู่บ้าน การเสี่ยงทายบั้งไฟและคางไก่จากที่กล่าวมามีคนเข้าร่วมเสี่ยงทายจากชาวบ้านหนองโนทุกครัวเรือนและเครือญาติที่มาจากบ้านกุดแคน บ้านหนองอีดำ เพราะบ้านกุดแคนเป็นบ้านดั้งเดิมของชาวบ้านหนองโนเมื่อนูชาป่วน ญาติพี่น้องจะบอก

ข่าวไปที่บ้านกุศเคน และบ้านหนองอีคำเป็นขยายจากบ้านหนองโนจึงเป็นบ้านเดียวกัน นอกจากนี้มีชาวบ้านอื่น ๆ ที่เข้ามาแต่งงานกับคนบ้านหนองโนแล้วชักถามลูกสาวหรือลูกชาย มาร่วมพิธีบูชาปู่ตามีบ้านบ่อใหญ่ เม่นใหญ่ หนองจิก หนองโกและบ้านนากเขียน หมู่บ้านเหล่านี้เป็นบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านหนองโนจะมีการแต่งงานเป็นดองกัน ทำให้นับถือผีปู่ตาพร้อมกับชาวบ้านหนองโน

จากการทำพิธีบูชาผีปู่ตาด้วยการเสี่ยงทายบั้งไฟและคางไก่ ทำให้หลาย ๆ หมู่บ้านได้เข้ามาบูชาฟังคำเสี่ยงทายร่วมกัน แสดงถึงอิทธิพลความเชื่อผีปู่ตายังคงอยู่ในความเป็นสังคมเกษตรกรรมของชาวอีสาน เพราะคำทำนายจะเน้นเรื่องการอาชีพและความปลอดภัยของคน สัตว์ และสิ่งของ เหมือนคำทำนายเดือนสติได้คนระวังตนเอง และเตรียมการทำนาได้อย่างประสบผลในแต่ละฤดูกาลชี้ให้เห็นชาวบ้านหนองโนปรับตนเองได้ โดยใช้ประโยชน์จากความเชื่อปู่ตา รวมไปถึงชาวบ้านหมู่บ้านกุศเคน หนองอีคำ นากเขียน หนองจิก ที่เข้ามาฟังคำทำนายจากพิธีบูชาปู่ตาของชาวบ้านหนองโน ได้ใช้ชุดความรู้จากความเชื่อไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตตนเอง แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันหลาย ๆ หมู่บ้าน

พิธีบนบานอาจทำเป็นรายบุคคล หรือเป็นกลุ่มก็ได้ตามความต้องการ กล่าวคือ ถ้าใครมีเรื่องทุกข์ใจหรือร้อนใจก็จะไปทำพิธีในคอนปู่ตา โดยอ้อนวอนขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายช่วยเหลือหรืออาจจะบอกกล่าวเผ่าเจ้าให้เป็นผู้กระทำพิธีแทนก็ได้ พิธีบนบานนี้ชาวบ้านเรียกว่า “การบ่า” เมื่อสิ่งที่เราขอไว้ได้ตามที่ขอไว้ ผู้ที่ขอหรือบ่าจะต้องมาทำพิธีอีกครั้ง เรียกว่า “การปลง” โดยเชิญเผ่าเจ้ามาทำพิธีให้ หากมีคนใดได้สิ่งที่ขอกับปู่ตาแล้ว ไม่ไปทำพิธีปลงบ่า อาจเจ็บป่วยหรือมีอันตราย ถึงชีวิตได้ (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

สรุปประโยชน์ที่ชาวบ้านหนองโนได้รับจากปู่ตา

คอนปู่ตาของบ้านหนองโน มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ บริเวณด้านหลังสถานีอนามัยบ้านหนองโน สร้างขึ้นเมื่อมาตั้งหมู่บ้านหนองโน เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านให้ความศรัทธา เคารพบูชา โดยมีผู้ดูแลคอนปู่ตาและคนที่ นำทำพิธีเรียกว่า “จะเจ้า” โดยหมู่บ้านหนองโนมีจะเจ้าทั้งหมด 6 คน จะเจ้าทั้ง 6 คน ที่ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้าน จะต้องมีความสมบูรณ์แข็งแรงทั้งกาย วาจา ใจ และจิตใจ มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมสามารถ ท่องคาถาต่าง ๆ ได้มีความรับผิดชอบ และเสียสละต่อส่วนรวม

ศาลปู่ตาตั้งอยู่ใต้ต้นก้ามปูขนาดใหญ่ ขนาด 6 คน โอบด้านทิศตะวันตกของดอนปู่ตา ซึ่งเป็นด้านติดกับหมู่บ้าน บริเวณศาลปู่ตา มีการลาดพื้นด้วยปูนซีเมนต์ เพื่อง่ายในการประกอบพิธีและสะดวกต่อการทำความสะอาด มีศาลปู่ตาปลูกไว้ 3 หลัง ขนาด 3x1.50 เมตร มุงสังกะสีสีแดงผ่าของศาลทาด้วยสีแดง ภายในศาลปู่ตา ออกแบบเป็นสองชั้น ชั้นแรกเป็นพื้นที่กว้างเกือบทั้งหมด วางตุ๊กตา ช้าง ม้า วัว ควาย รูปปั้น เทพธิดานางรำ เครื่องเช่นสังวเอย ชั้นที่สองใช้วางจานหรือพานดอกไม้ (ชั้น 5) และเครื่องบูชา

บริเวณด้านนอกทางด้านขวาของศาล มีศาลาขนาด 6x6 เมตร สร้างไว้เพื่อเก็บวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีรวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ในการทำความสะดวก ด้านหน้าระหว่างศาลปู่ตาทั้งสองหลังมีขอนไม้ขนาดใหญ่นอนไว้บนแท่นทาด้วยสีแดงปูผ้าสี บริเวณลานปูนมีม้าหินอ่อนตั้งอยู่สองชุด มีการต่อไฟฟ้าและน้ำประปาบริเวณศาลปู่ตา เพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรม ข้างทางเดินเข้าไปสู่ศาลมีรูปปั้นช้าง เสือ กวาง ตั้งไว้เป็นอนุสรณ์ว่าแต่ก่อนป่าเคยมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์พวกนี้อยู่ รอบดอนปู่ตาสร้างกำแพงกำหนดขอบเขตอย่างชัดเจนทรัพยากรและผลผลิตจากป่าดอนปู่ตาบ้านหนองโน พบว่ามีสภาพใกล้เคียงกันกับป่าดอนปู่ตาอื่น ๆ เนื่องจากดอนปู่ตาเป็นเขตพื้นที่หวงห้ามที่มีปรากฏอยู่ในภูมิภาคอีสาน แทบทุกหมู่บ้านชาวบ้านตระหนักว่าพื้นที่ดอนปู่ตา คือพื้นที่ป่าชุมชนซึ่งชาวบ้านหนองโนทุกคนเป็นเจ้าของต้องรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีกฎกติกากำหนดไว้ อีกทั้งมีความเชื่อว่าเป็นสถานที่สิงสถิตของผีปู่ตาจึงไม่มีใครเข้าไปใช้ประโยชน์เมื่อไม่จำเป็น

ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าดอนปู่ตาทุกพื้นที่ที่ศึกษานั้น พบว่ามีสภาพใกล้เคียงกัน ความอุดมสมบูรณ์ของต้นไม้ขนาดใหญ่ ป่าจิก เต็ง รัง ชาวบ้านตระหนักว่าพื้นที่ดอนปู่ตา คือพื้นที่ป่าชุมชนซึ่งชาวบ้านหนองโนทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกันต้องรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีกฎกติกาการกำหนดไว้ อีกทั้งมีความเชื่อว่าเป็นสถานที่สิงสถิตของผีปู่ตา จึงไม่มีใครเข้าไปใช้ประโยชน์เมื่อไม่จำเป็นด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้พื้นที่ป่าดอนปู่ตาบ้านหนองโน เป็นเขตที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ดินมีความอุดมสมบูรณ์ และมีความชื้นสูง มีพืชล้มลุก โดยเฉพาะพันธุ์ไม้พื้นที่เมืองขึ้นอย่างหนาแน่น มีเครือหมาน้อย ย่านาง และบริเวณใกล้เคียงมีหนองน้ำอยู่ติดพื้นที่ป่าทั้งรอบด้าน มีปลา อาศัยอยู่มาก เช่น ปลาชนิดต่าง ๆ กบ เขียด เต่า เป็นต้น สัตว์อื่น ๆ เช่น นก ไก่ป่า แะ กิ้งก่า หรือแม้แต่กระทั่งงูชนิดต่าง ๆ ก็พบได้ไม่ยาก

ป่าดอนปู่ตาเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร

ในดอนปู่ตาของบ้านหนองโนมีทรัพยากรธรรมชาติซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้ กล่าวคือ

- เห็ดชนิดต่าง ๆ มีเห็ดปลวก เห็ดผึ้ง เห็ดละโงก เห็ดเผาะ เห็ดโค ฯลฯ
- พืชสมุนไพร มี สมอ มะกอก สะเดา กะบก ข่อย ตะโก พลับ ฯลฯ
- ผลไม้ เช่น มะขามป้อม หมาบกะบก สมอ มะยม มะม่วงป่า ค้อ ฯลฯ
- ประเภทผัก มีสะเดาดิ้ว ดอกกระเจียว หวายป่า หน่อไม้ กระโดน มะกอก ฯลฯ
- สัตว์ป่า เช่น นกชนิดต่าง ๆ ไก่ป่า ไย้ กิ้งก่า งู หนู พังพอน ฯลฯ
- ต้นไม้ต่าง ๆ เช่น ไม้กะบก ไม้แดง ไม้เต็งรัง ไม้จิก ไม้หาด ไม้ประดู่ ไม้ตะแบก ไม้ฉำฉา ไม้ยาง มะค่า ไม้คูณ เสดา ไม้ไผ่ชนิดต่าง ๆ เป็นต้น
- แมลงชนิดต่าง ๆ เช่น กูดจี แมงแครง กิณูน ไช้แมคแดง รังผึ้ง แมงตับเต่า จักจั่น ตั๊กแตน แมงกิ้งกอน แมงมัน เป็นต้น
- พืชชนิดอื่นที่ใช้ได้ทั้งเป็นอาหารและยา เช่น กระจาย จิง ข่า เพือก มัน เถาวัลย์

ชนิดต่าง ๆ

เป็นต้น

สรุปความคงอยู่ป่าชาวบ้านหนองโน

การสืบทอดตำแหน่งของชะง้าในชุมชนบ้านหนองโนส่งผลให้ป่าคงอยู่เพราะการมีชะง้าซึ่งมีคุณสมบัติดังนี้

ชะง้า โดยทั่วไปนั้นมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ บางชุมชนกำหนดว่าต้องเป็นเพศชายเท่านั้น ในขณะที่บางชุมชนไม่กำหนดเพศขึ้นอยู่กับว่าแต่เดิมใครเป็นชะง้า และเมื่อเสียชีวิตลงผู้เป็นบุตรต้องสืบทอดตำแหน่งทันที และบุตรนั้น อาจเป็นได้ทั้งชายและหญิง แต่บางชุมชนมีพิธีการเป็นข้อกำหนดเฉพาะว่าเมื่อผู้เป็นชะง้าสิ้นชีวิตลง ผีปู่ตาจะเลือกใครก็ได้ ในชุมชนนั้นขึ้นมาเป็นเฒ่าจ้ำโดยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้นว่า อาจเข้าฝันใครคนใดคนหนึ่งหรือหลายคนให้มากระทำพิธีต่อหน้าศาลปู่ตา เช่น การเลี้ยงไม้คานแข่งขันกัน ซึ่งชะง้าของชาวบ้านหนองโนมีพฤติกรรมปฏิบัติตนเองดังนี้

ลักษณะพฤติกรรมของชะง้า คือ ต้องไปศาลปู่ตาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ต้องทำความสะอาดและบริเวณศาลโดยรอบ ต้องเป็นสื่อกลางในการติดต่อผีปู่ตากับชาวบ้านที่มารับความช่วยเหลือ ต้องให้ความเสมอภาคและเป็นธรรมกับชาวบ้านหนองโนทุกคน ต้องเป็น

ตัวอย่างให้ชาวบ้านนับถือ พร้อมทั้งยินดีที่จะช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของชุมชนอย่างสม่ำเสมอตลอดจนต้องช่วยทำงานในวัดอีกด้วย

ด้วยเหตุที่จะจำเป็นตำแหน่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธา เช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้านและกำนัน ในหมู่บ้านหนองโนบทบาทพฤติกรรมของจะจ๋ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของผู้คนมากกว่าผู้ใหญ่บ้านและกำนัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะจะจ๋ามีความผูกพันใกล้ชิดกับวิถีการดำรงชีวิต ของบุคคลในชุมชนที่มีเงื่อนไขอยู่กับความเชื่อศรัทธาเป็นพื้นฐานนั่นเอง

หน้าที่ภารกิจของจะจ๋ามี ต้องเป็นตัวแทนติดต่อสื่อสารระหว่างผีปู่ตากับชาวบ้านในทุกรณีเป็นต้นว่า หากมีใครในหมู่บ้านเจ็บป่วย จะจ๋ามีจะทำหน้าที่บนบานกับปู่ตา ให้ช่วยดูแลรักษาผู้ป่วยให้หายป่วย หรือในกรณีที่ชาวบ้านคนใดกระทำการสิ่งที่ไม่ดี การลบหลู่ป่าคอนปู่ตา และผีปู่ตา ถูกปู่ตาลงโทษให้เจ็บป่วย หรือมีการต่าง ๆ จะจ๋ามีต้องพาผู้ป่วยนั้นไปทำพิธีขอขมาต่อปู่ตา จะจ๋ามี เป็นผู้ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในเขตคอนปู่ตาทุกชนิด ทั้งพืชพันธุ์ผลัดผลป่า, ต้นไม้ สัตว์ทุกประเภท ที่อาศัยในป่าคอนปู่ตา ซึ่งถ้าผู้ใดในหมู่บ้านต้องการจะใช้ทรัพยากรดังกล่าวต้องมาบอกกล่าวจะจ๋ามี และขอจากที่ประชุมชาวบ้าน จากนั้นจะจ๋ามีจะพาไปทำพิธีขอจากปู่ตา

นอกจากภาระหน้าที่ที่ต้องทำเป็นประจำทุกปี ในการพาชาวบ้านไปเลี้ยงศาลปู่ตาแล้ว ถ้ามีกรณีบุคคลต้องการที่จะบนบาน จะจ๋ามีต้องพาไปทำพิธีไม่เพียงแต่เท่านั้นจะจ๋ามียังต้องทำพิธีติดต่อระหว่างชาวบ้านกับผีปู่ตาในการทำพิธีครอบครู รักษาผู้ป่วย หรือทำพิธีกรรมเกี่ยวกับไสยศาสตร์ เป็นต้น (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

พิธีเลี้ยงปู่ตา กำหนดทำในเช้าวันพุธ ทำตลอดทั้งปี ผู้นำทำพิธีคือจะจ๋ามีของหมู่บ้าน ผลัดเปลี่ยนกัน ถ้าเป็นพิธีเลี้ยงปู่ตาของหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมาร่วมพิธีทุกครั้งเรือน

การปลงหรือการบ๋า เมื่อชาวบ้านต้องการให้เกิดความสำเร็จกับบุตรหลาน หรือต้องการให้ตนเองและครอบครัวพ้นจากความทุกข์ ก็จะทำพิธีบ๋ากับปู่ตาเพื่อขอให้ปู่ตาลบบันดาลให้ประสบความสำเร็จมีชีวิตที่ดีขึ้น

ความเชื่อ ความเกรงกลัว และความเคารพในปู่ตา ผังลึกในจิตใจของคนในหมู่บ้าน ตั้งแต่ผู้สูงอายุ ลงจนถึงเด็กที่มีความเคารพต่อปู่ตา สังเกตได้จากการประพฤติปฏิบัติ เช่น เมื่อมีการทำพิธีเลี้ยงปู่ตาชาวบ้านจะร่วมกันทำทั้งหมู่บ้าน หรือผ่านหน้าคอนปู่ตาต้องทำความเคารพ เช่น การบิบน้มน้ำ การหยุดรถลงไปคารวะ เป็นต้น วัฒนธรรมของชาวบ้านหนองโนได้ถูกปลูกฝัง ให้มีความคิดเห็นตรงกันว่า ปู่ตาเป็นพ่อแม่ของทุกคน การกระทำการต้อง

บอกให้ท่านรู้ เหมือนกับว่า ปู่ตามีชีวิต และร่วมกินร่วมงานกับชาวบ้านทุกคน (ชาลี คำสิงห์.
2552 : สัมภาษณ์)

สรุป ผลการวิจัยเรื่องนี้พบว่าสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านหนองโนมีความเชื่ออำนาจผีปอบยังคงดำรงอยู่เพราะมีตัวแทนเรียก ขะจ๋้า ที่เป็นผู้สูงอายุในชุมชนที่ทุกคนให้ความเคารพศรัทธา ไม่มีเงินเดือนแต่อุทิศตนเพื่อชุมชนหนองโนมาตั้งแต่ตั้งชุมชนยุคแรกมาถึงปัจจุบัน บุคลิกภาพและคุณลักษณะของขะจ๋้า จะต้องเป็นที่น่าเคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ใจกว้าง สุขุมรอบคอบ มีความอ่อนน้อมตลอดจนไม่ดื่มสุราจนเสียบุคลิก ไม่ประพฤติผิดศีลธรรม มีคุณธรรม มีความรู้เรื่องไสยศาสตร์ ไม่กลัวผีสาร รู้เรื่องพิธีกรรม สวดมนต์ ประเพณศาถาอาคมได้ และสามารถติดต่อกับผีปอบได้ (ขารี คำสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

เนื่องจากจะจำเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับดอนปู่ตา และสถานที่ดอนปู่ตา ดังนั้นในการคัดเลือกให้ได้มาซึ่งผู้ที่จะดำรงตำแหน่งจะจำ จึงจำเป็นต้องคัดเลือกโดยพิจารณาถึงคุณสมบัติเป็นสำคัญ กล่าวคือ เป็นผู้นำเลื่อมใสทั้งกาย วาจา ใจ ผ่านการบวชมาแล้ว 1 พรรษา เป็นอย่างน้อย ไม่เคยมีประวัติเสียหายที่ร้ายแรง เช่น ฆ่าคน ลักทรัพย์ ติดคุก หรือเป็นโจรมาก่อน แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้เป็นข้อจำกัดเสมอไป เพราะบางคนอาจจะกลับตัวกลับใจเป็นคนดีก็ได้แต่โดยส่วนมาก มักเป็นบุคคลที่มีประวัติอันดีงาม เป็นบุคคลที่ยึดมั่นในศาสนา มีคุณธรรมเที่ยงธรรมเพราะส่วนใหญ่ผู้ที่เป็นจะจำมักจะเป็นผู้ที่ตัดสินใจตัดสินใจความภายในหมู่บ้านช่วยกันกับผู้นำหมู่บ้านด้วย ดังนั้น ผู้ที่เป็นจะจำ จึงต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ และเสียสละต่อส่วนรวม ไม่เป็นคนทีติดอบายมุข ทั้งยังต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจเอื้ออารี มีเมตตาอีกด้วย

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

1. นายเคน พระโคตร อยู่บ้านเลขที่ 65 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 15 ตุลาคม 2552
2. นายเคน แก้วอาสา อยู่บ้านเลขที่ 110 หมู่ 8 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 15 ตุลาคม 2552
3. นายบุตรสา ไบบัง อยู่บ้านเลขที่ 5 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 22 ตุลาคม 2552

4. นายสงค์ แก้วสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 36 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 22 ตุลาคม 2552

5. นายพิมพ์ แก้วสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 80 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

6. นายชาติ คำสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 95 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

2. คอนปฏาบ้านลาด โรงเรียนบ้านลาด

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคอนปฏาบ้านลาด

เมื่อประมาณ พ.ศ. 2000 ได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งโดยการนำของท่านพ่ออันญาขากัน ซึ่งเดินทางมาจากเมืองอุบลราชธานี มาตั้งหมู่บ้านโดยมีการเสี่ยงทายหลายอย่างจนแน่ใจว่าจะเป็นที่รุ่งเรืองสุขของหมู่บ้าน จึงได้ขยายหมู่บ้านให้ใหญ่ขึ้นและก็เจริญรุ่งเรืองตามลำดับ ต่อมา พ.ศ. 2525 ได้แยกตัวจากตำบลเกิ้ง ยกฐานะเป็น ตำบลลาดพัฒนา ที่ตั้ง

บ้านลาด ประกอบด้วยบ้านลาดหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 6 หมู่ที่ 19 ตำบลลาดพัฒนา อำเภอเมือง อยู่ใกล้กับริมแม่น้ำชี

สัญลักษณ์ของหมู่บ้าน ดันยางใหญ่

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านลาดเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีพื้นที่ราบลุ่มและอุดมสมบูรณ์ มีคู่อ้อมล้อมรอบทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านซึ่งเป็นคูขนาดใหญ่ บ้านลาดอยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคามไปทางทิศใต้ ประมาณ 10 กิโลเมตร การเดินทางสะดวกมาก สภาพอากาศปลอดโปร่ง

อาณาเขตติดต่อ

ทางทิศเหนือ	ติดแม่น้ำชี
ทิศตะวันออก	ติดตำบลท่าตูม
ทิศใต้	ติดตำบลเขวา
ทิศตะวันตก	ติดตำบลเกิ้ง

เนื้อที่โดยประมาณ 1,200 ไร่

มรดกทางธรรมชาติ กุดอ้อ คอนปู้ตา

สถานที่ท่องเที่ยว กุดอ้อ คอนปู้ตา โรงเรียนชุมชนบ้านลาด

อาชีพที่สำคัญของประชาชนในหมู่บ้าน ทำนาปีละ 2 ครั้ง การทอ絲ก การทำหวาย
ผลิตภัณฑ์จากเครือไม้

ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของหมู่บ้าน เสื่อกก เครื่องหวาย เครือไม้ชุด

บุคคลที่สำคัญในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายธนโพน ยศพล หมู่ 1 (กำนัน)

นายบรรจบ ภิรมย์ หมู่ 2 นายสมดี น้อยสุวรรณ หมู่ 6 นายโกฮัง ยศพล หมู่ 19

ผู้บริหารสถานศึกษา นายประภาส ทัดติงษ์

เจ้าอาวาสวัดดุสิตดาราม ชื่อพระครูวิบูลโพธิพิทักษ์

แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลลาดพัฒนา สถานีอนามัย
โรงเรียน

สถานที่สำคัญ

ความเชื่อ ของชาวอีสานในการดำเนินชีวิต ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมีความ
เชื่อในอำนาจลี้ลับที่เหนือธรรมชาติ เชื่อในการครองเรือน การทำมาหาเลี้ยงชีพ สิ่งใดที่
โบราณห้ามว่าเป็นโทษ และเป็นการนำความเดือดร้อนมาให้ ก็จะไม่ละเว้น และจะไม่ยอมทำสิ่ง
นั้นโดยเด็ดขาด ชาวอีสานเชื่อกันว่า วิญญาณของผีปู่ตาจะมีอำนาจในการคลบนาคสิ่งต่าง ๆ
ให้แก่ชาวบ้าน ผีปู่ตา หมายถึง ผีเจ้าที่ ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้ทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านให้อยู่เย็น
เป็นสุข อย่างเช่น ชาวบ้านลาด อ.เมือง จ. มหาสารคาม มีความเชื่อว่าผีปู่ตาเป็นผีบรรพบุรุษ
หรือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว แต่ยังมีความรักความผูกพันเป็นห่วงบุตรหลาน
อยู่ จึงอยู่คอยเฝ้าดูแล รักษาคุ้มครองป้องกันภัยทั้งปวงที่จะเกิดขึ้นกับบุตรหลานในชุมชนของ
ตนเอง และช่วยเหลือบุตรหลานให้สำเร็จในสิ่งร้องขอ จากความเชื่อความศรัทธาในผีปู่ตา
ทำให้ชาวบ้านทั้งหลายร่วมกันสร้างศาลให้ไว้เป็นที่สิงสถิต เรียกว่า หอ หรือ โอง แล้วเรียกศาล
ปู่ตาในเวลาต่อมา

ประวัติคอนปู้ตา

คอนปู้ตาบ้านลาด เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านลาดมีความเชื่อและศรัทธา มีการ
ตั้งศาลกราบไหว้มาตั้งแต่อดีต ไม่มีข้อมูลว่าตั้งมาตั้งแต่เมื่อใด และไม่ทราบว่าปูตานั้นเป็น
พระสงฆ์หรือฆราวาส เพราะไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่ทราบว่าปูตาเป็น
ตัวตนจริงหรือไม่ มีแต่เรื่องเล่าสืบทอดกันมาจากปากต่อปาก รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สู่รุ่นลูก รุ่น

หลาน จนถึงปัจจุบัน การศึกษาคอนปู้ตากับความเชื่อของคนในบ้านลาด ได้แบ่งหัวข้อที่จะศึกษาออกเป็น 4 หัวข้อ คือ รูปแบบของตัวศาล ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม และเครื่องเซ่นไหว้ เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและทำความเข้าใจ เรื่อง คอนปู้ตบ้านลาด ความเชื่อของคนในบ้านลาด ได้แบ่งช่วงมิติโดย การแบ่งยุคแบ่งตามความเชื่อผีปู้ตที่ชาวบ้านลาดยังคงอยู่ในชุมชนและจากตัวศาลปู้ตที่มีการเปลี่ยนแปลงการสร้างศาลปู้ตด้วยวัสดุได้ 4 ยุคดังนี้

ยุคที่ 1 ยุคเล่าขานคอนปู้ต พ.ศ. 2000 – พ.ศ. 2394

ยุคที่ 2 ยุคสืบสานอนุรักษ์คอนปู้ต พ.ศ. 2394 – พ.ศ. 2495

ยุคที่ 3 ยุคความเชื่อปู้ตแพร่ขยาย พ.ศ. 2496 – พ.ศ. 2548

ยุคที่ 4 ยุคความเชื่อปู้ตไม่เสื่อมคลาย พ.ศ. 2549 – ปัจจุบัน

ยุคที่ 1 ยุคเล่าขานคอนปู้ต พ.ศ. 2000 – พ.ศ. 2394

ในช่วงนี้ชาวบ้านบอกว่าเกิดมาจำความได้ก็ได้ยินเรื่องราวของคอนปู้ตมาจากคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือคอนปู้ตเป็นอย่างมาก จากหลักฐานอ้างอิงจากคำบอกเล่าของ คุณตาทอง ผลุดตาสหะ บอกว่าสมัยก่อนชาวบ้านลาดจะเรียนหนังสือ ที่วัด ยังไม่มีโรงเรียน ส่วนบริเวณที่ตั้งคอนปู้ตนั้น สันนิษฐานว่าเป็นบริเวณที่สาธารณะประโยชน์ มีป่าหนาที่บเป็นที่ดอน มีจอมปลวก ไม่มีใครกล้า เดินทางเข้าไปบริเวณนั้น นอกจากชาวบ้านจะไปทำพิธีเซ่นไหว้ เท่านั้น ทางเดินไปคอนปู้ตก็เป็นทางเดินแคบๆ ทั้งสองข้างทาง ก็เป็นต้นไม้ใหญ่หนาที่บ บรรยากาศวังเวงน่ากลัวมากไม่มีใครกล้าเข้าไปเดินเล่นหรือไปหาของป่าในบริเวณนั้นเลย (ทอง ผลุดตาสหะ. 2552 : สัมภาษณ์)

บริเวณคอนปู้ตนั้นเป็นถิ่นที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก แต่ก็ไม่มีใครเข้าไปยึดครองเพื่อทำเป็นที่อยู่อาศัยหรือที่ทำกิน เพราะเชื่อว่าเป็นบริเวณที่สิงสถิตวิญญาณของปู้ตซึ่งเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ และเชื่อว่าปู้ตคงเป็นคนแก่ที่เสียชีวิตไปนานแล้ว แต่ยังมีความเป็นห่วงลูกหลานอยู่ จึงคอยมาปกป้องรักษาอยู่แต่ไม่ได้ระบุว่าเป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส รูปร่างศาล จะเป็นศาลเล็ก ๆ หลังคามุงด้วยทำด้วยสังกะสี ที่ทำศาลไว้แบบนี้เพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของวิญญาณปู้ตหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนทั่วไปให้ความเคารพนับถือ หรือเป็นที่อยู่ของผี หรือสิ่งที่เรามองไม่เห็น เพราะคนในหมู่บ้านลาดมีความเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษที่คอยมาปกป้องรักษา ลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขเรียกศาลเล็ก ๆ ว่า “คูบปู้ต”

ศาลปู่ตายุคที่ 1 เรียกตูปู่ตา พ.ศ. 2000 – พ.ศ. 2394

ความเชื่อ ในปี พ.ศ. 2000 เป็นช่วงที่ยังไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เชื่อว่า ปู่ตาเป็นนมเหล็ก มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เกิดเจ็บป่วยขึ้นมาชาวบ้านกับนบนาน โดยมีเฒ่าจ๋า คือ คุณตาโม่ง สมัยก่อนมีความเชื่อและศรัทธาปู่ตามาก เพราะมีความเชื่อว่าปู่ตาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ช่วยปกป้องรักษาชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านมีเรื่องทุกข์ร้อนเรื่องใดหรือเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะไปนบนาน (ภาษาอีสานเรียกว่า บ้าง) อธิษฐานขอให้ช่วยคุ้มครองรักษา ถ้าเป็นจริงดัง คำนบนาน ก็จะแก้บน แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านมักจะประสบผลความสำเร็จดังที่นบนานเอาไว้ สมัยก่อนคนจะเกรงขามปู่ตามาก คนทั่วไปไม่กล้าเข้าใกล้ ถ้าทำผิดจะเกิดอาเพศ อาการไม่ดี ทันตาเห็น เช่น ชักลั่นทั้งยืน เจ็บท้อง ปวดหัว เจ็บป่วยออก ๆ แอด ๆ ทั่วไป ต้องไปขอขมาจึงจะหาย เฒ่าจ๋าหรือคนที่มีความเชื่อคร่อนเท่านั้นที่จะกล้าเข้าไปใกล้ตัวศาลได้

เพื่อขอให้ปู่ตาช่วยเหลือ ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าเข้าไปเล่น หรือเข้าไปทำอะไรบริเวณแถว นั้นโดยที่เราไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือไม่เจตนา กลัวว่าจะเป็นการล่วงล้ำก้าเกินปู่ตา จะทำให้ปู่ตาไม่พอใจ หรือโกรธได้ เมื่อปู่ตาโกรธจะเกิดภัยพิบัติแก่คนในชุมชน เช่น เกิดพายุพัดบ้านเรือนหักพัง ฝนแล้ง ไข้ตายห่า (ทอง ผลอุดมสาห์. 2552 : สัมภาษณ์)

ประเพณี พิธีกรรม ชาวบ้านลาดจะมีพิธีกรรมที่ปฏิบัติต่อปู่ตามาตั้งแต่อดีตแต่ไม่จัดเป็นงานใหญ่โต จะรู้เฉพาะคนในหมู่บ้านเท่านั้น คือ การเลี้ยงบ้าน เนื่องจากแต่ละปีชาวบ้านซึ่งประกอบอาชีพการเกษตร ทำนา ทำไร่ เมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลได้ผลผลิตสมบูรณ์ก็จะ

ทำพิธีเลี้ยงบ้าน เนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องปูตาที่ช่วยคุ้มครอง ดูแล ช่วยเหลือให้ชาวบ้านอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ในวันเลี้ยงบ้านก็จะมีการถวายข้าว ถวายน้ำ แก่ปูตา เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณของท่าน ไม่ว่าใครจะทำอะไร ประกอบอาชีพอะไร ก็มักจะตอบแทนบุญคุณท่านเสมอมา โดยยึด ฮีต 12 กอง 14 ที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาช้านาน ฮีต 12 กอง 14 ได้แก่

1. เดือนอ้าย(บุญข้าวกรรม) โดยพระภิกษุสงฆ์ที่ต้องอาบัติ (กระทำความผิด) ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เพื่อฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตน ปรับตัวประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระวินัย

2. เดือนยี่ (บุญคุณลาน) เมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยว จะมีการทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระ ประพรมน้ำพุทธมนต์แก่ชาวบ้านเพื่อ เป็นสิริมงคล ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์เจ้าของนาอยู่เย็นเป็นสุข ฝนตกตามฤดูกาล ข้าวกล้าออกงามได้ผลดีในปีถัดไป

3. เดือนสาม(บุญข้าวจี) เป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตอนค่ำเวียนเทียน ชาวบ้านเตรียมข้าวจี แล้วนำไปถวายภิกษุสามเณรที่วัดเสร็จแล้วฟังเทศน์ฉลองข้าวจีและรับพร บุญเดือนสามชาวบ้านจะมีการผูกแขน ผู้เฒ่าผู้แก่ ขอพรท่านจากการผูกแขนเขาถวาย และนำไปผูกออกไปใส่ในทึน้า

4. เดือนสี่ (บุญพระเวส) ชาวบ้านเรียกว่า ผะเหวด ซึ่งหมายถึง พระเวสสันดร

5. เดือนห้า (บุญสงกรานต์)เป็นการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ของไทยแต่โบราณ นิยมทำในเดือนห้า เริ่มตั้งแต่วันที่ 13-15 เมษายน ของทุกปี

6. บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ)ก่อนลงมือทำนา เชื่อว่า เป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่อย่างมีความสุขในงานมีการแห่บั้งไฟและจุดบั้งไฟเป็นการส่งสัญญาณไปบอกพระยาแถนให้ส่งน้ำฝนลงมา

7. เดือนเจ็ด (บุญข้าสະ) เป็นการชำระล้างสิ่งไม่ดี เป็นการปิดเป่าความชั่วร้ายให้ออกไปจากหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านลาคจะต้องไปเลี้ยงปูตา

8. เดือนแปด(บุญเข้าพรรษา) เป็นกิจของภิกษุสามเณรที่ต้องประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอดเวลา 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ห้ามมิให้พระภิกษุสามเณรไปพักแรมที่อื่น

9. เดือนเก้า (บุญข้าวประดับดิน) เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

10. เดือนสิบ (บุญข้าวสาก) เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยทำสลากให้พระจับเพื่อที่จะได้ถวายตามลานั้น

11. เดือนสิบเอ็ด (บุญออกพรรษา) วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษาเป็นเวลาสามเดือน จะทำพิธีออกวัดปวารณาในวันนี้

12. เดือนสิบสอง(บุญกฐิน) เป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาคับ 3 เดือน งานนี้มีระยะทำตั้งแต่วันแรม 1 เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 เดือน 12

ในการทำพิธีกรรม หรือทำบุญต่างๆ ที่กล่าวมาชาวบ้าน ในหมู่บ้านจะต้องไปคบ (บอกกล่าว) ให้ปู่ตาได้รับทราบเพื่อที่จะได้ทำงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเป็นสิริมงคล ชาวบ้านจะมีความสบายใจ เพราะได้ทำถูกต้องตามประเพณี ถ้าไม่บอกกล่าวแล้วการทำบุญจะได้พบปัญหาอุปสรรคเช่น ไฟฟ้าดับ เปิดเครื่องเสียงไมโครโฟนไม่ได้ (หาค อจสุรินทร์. 2552 : สัมภาษณ์)

เครื่องเช่นไหว้ (บน,บะ) เริ่มแรกมียาสูบ 2 มวน ใช้ยาเส้นพันใบตองแห้งเงิน 1 บาท คำหมาก 2 คำ การประกอบพิธีบนบานศาลกล่าว จะทำพิธีนอกตัวศาล เนื่องจากศาลมีขนาดเล็กที่มุงสังกะสีและทำด้วยไม้

ยุคที่ 2 ยุคสืบสานอนุรักษ์ดอนปู่ตา พ.ศ. 2394 – พ.ศ. 2495

ช่วงสืบสานอนุรักษ์ดอนปู่ตาจะอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2394 - 2495 ในช่วงนี้ชาวบ้าน มีความเชื่อ ความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของปู่ตาที่เล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จากรุ่นลูกสู่รุ่นหลาน เพื่อให้ทุกคนได้สืบสาน อนุรักษ์ดอนปู่ตาให้คงอยู่ต่อไปไม่ว่าจะเป็นรูปร่างตัวศาล ได้มีการปรับปรุงตัวศาลให้มีขนาดใหญ่ เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าศาล (หอ หรือโสง) ของปู่ตามีขนาดเล็ก และเก่า หักพังชำรุดมาก และยังมีต้นไม้ปกคลุม ไม่เหมาะในการทำพิธีของชาวบ้านเลยร่วมกัน เรียไร เงิน ได้จำนวนหนึ่งสร้างศาลหลังใหม่ขึ้น

ศาลปู้ตายุคที่ 2 เรียกหอหรือโฮง

ความเชื่อ ในระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2394-2495 ก็ยังมีความเชื่อว่าปู้ตามีความศักดิ์สิทธิ์ คอยคุ้มครองปกปักรักษาให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านมีเรื่องทุกข์ร้อนใด ๆ ก็จะไปหา และบนบานปู้ตาให้ช่วยเหลือ ซึ่งถือว่าเป็นที่พึ่งทางใจของคนทั้งหมู่บ้าน ความเชื่อเรื่องต่าง ๆ ก็ยังไม่แตกต่างไปจากยุคเล่าขาน ยังคงเชื่อในพิธีเลี้ยงบ้านหลังการทํานาได้ผลผลิตแล้วพิธีเลี้ยง ปู้ตาและเชื่อในการบํานบนขอให้ปู้ตาคຸ້มครอง (บุญทัน เฟื่องสีไหม. 2552 : สัมภาษณ์)

พิธีกรรม มีพิธีบวงสรวงปู้ตาด้วยตนเองหรือสือผ่านชะจ้ คนที่ไปร่วมพิธีจะต้องทำ กระทบหน้าว้าว (ชงสามเหลี่ยม ทำด้วยกาบกล้วย)

เครื่องเซ่นไหว้ หมาก พลุ บุหรี่ ข้าวดำ ข้าวแดง

ยุคที่ 3 ยุคความเชื่อปู้ตาแพร่ขยาย พ.ศ. 2495 – พ.ศ. 2548

อยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2496-2548 ชาวบ้านก็ยังให้ความสำคัญ ความศรัทธาปู้ตา เหมือนเดิมและเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และได้แผ่ขยายออกไปยังชุมชนรอบนอก หมู่บ้านใกล้เคียง เนื่องจากการบอกเล่าสืบต่อกันมาจากระบบเครือญาติและคนในหมู่บ้านอื่นได้ประสบพบเห็น ด้วยตนเอง จึงบอกเล่ากัน คนที่ไปทำงานต่างถิ่นเวลาไปหรือกลับมา ก็จะมาบอกกล่าว ให้ปู้ตาทราบ โดยเฉพาะคนที่เดินทางไปทำงานยังต่างประเทศได้ดี ร่ำรวย หรือได้สามีเป็นชาว ต่างประเทศ โดยเฉพาะ คุณปู แก้วสีขาว ไปได้สามีเป็นชาวเยอรมัน ไปอยู่ต่างประเทศก็ ร่ำรวยเพราะคุณปูมีความเชื่อ เคารพและศรัทธาปู้ตามาก ก่อนไปมีก็จะมาบอกกล่าวและขอพร ปู้ตา ว่าถ้าหากไปแล้วได้สามีชาวฝรั่งและร่ำรวยมา ก็จะพาสามีชาวฝรั่งมาด้วย และมาเลี้ยง

ฉลอง โดยจ้างหมอลำมาลำถวายปู่ตา และมอบเงินจำนวนหนึ่งสำหรับพัฒนาดอนปู่ตาและสร้างศาลปู่ตาขึ้นมาใหม่

รูปร่างศาล มีการเปลี่ยนแปลง ครั้งที่ 3 จากเสาไม้ 4 เสา หลังคาสังกะสี เป็น 4 เสาคอนกรีตตัวศาลทำด้วยคอนกรีตติดพื้น หลังคาเป็นแบบจัตุรมุข หลังคามุงด้วยกระเบื้อง มีรั้วรอบขอบชิด ในช่วงนี้ก็มีเจ้าภาพในการสร้างศาล เนื่องจากบริเวณที่ตั้งโรงเรียนหลังเก่ามีเนื้อที่น้อยมาก ไม่เหมาะที่จะขยับขยายอาคารเรียน ได้จึงได้ย้าย มาตั้งอยู่ในบริเวณที่ตั้งดอนปู่ตาชาวบ้าน ครูและนักเรียน ก็พากันพัฒนา ตัด ถางต้นไม้ เพื่อที่จะเป็นตั้งโรงเรียน ทำให้บริเวณดอนปู่ตาที่เป็นป่าหนาทึบตั้งแต่ก่อนกลายเป็นที่ตั้งอาคารเรียน และสนามโรงเรียนทำให้ป่าที่เคยหนาทึบถูกตัดและโล่งเตียนโล่งเตียนขึ้นมา

ความเชื่อ ชาวบ้านก็ยัง มีความเชื่อว่าปู่ตา ผู้มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพกราบไหว้บูชาของชาวบ้าน และสามารถคุ้มครองดูแลและหากชาวบ้านมีความเดือดร้อนหรือมีความทุกข์อะไรหรือสิ่งของที่หายไป คนในบ้านไม่สบาย การคัดเลือกทหารเกณฑ์ หากไม่ยอมเป็นทหารก็ไป บนนานศาลกล่าวที่ดอนปู่ตา จะสอบเข้าทำงาน หรือเรียนต่อในระดับชั้นที่สูงขึ้นไป หากไปบนบานก็มักจะประสบผลสำเร็จตามที่บนเอาไว้ ชาวบ้านซื้อสิ่งของใหม่ เช่น รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ และครอบครัวไหนมีการแต่งงานได้ลูกเขย ลูกสะใภ้ใหม่ ก็ต้องไปคอบ (บอกกล่าว) ให้ปู่ตาทราบ เพื่อที่จะให้ปู่ตาได้คุ้มครอง ปกปักรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข หากใครพูดจาลบหลู่ไม่ให้ความเคารพก็จะมีอันเป็นไปทันตาเห็น ต้องแก้ไขโดยการจัดขันธ 5 มาบอกกล่าว อ่อนน้อมต่อปู่ตา อาการจึงจะหายเป็นปกติ ความเชื่อที่มีต่อปู่ตายังไม่มีการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้าน เคยปฏิบัติมาอย่างไรในอดีตก็ยังรักษาไว้เหมือนเดิม และในช่วงนี้ก็มีการเปลี่ยนเจ้าคนใหม่ เนื่องจากเจ้าคนเก่าเสียชีวิต จึงมีการสืบทอดต่อกันมาโดยคัดเลือก

จากคนในหมู่บ้านที่มีความรัก ความศรัทธา และมีความรู้ในเรื่องการทำพิธี และเป็นคนที่เคยเป็นผู้ช่วยเฒ่าจำมาก่อน ในช่วงนี้ก็จะมีการเฒ่าจำต่อมาอีกคือ คือ คุณตาบุญ เรื่องสมบัติ คุณตาอำไพ สุจันทร์

ประเพณี พิธีกรรม ในเดือน 7 จะมีพิธีทำบุญเลี้ยงบ้านเหมือนทุกๆปี ชาวบ้านจะเข้าร่วมพิธีกันมากขึ้นในช่วงตอนเช้า มีการถวายข้าว ถวายน้ำ ผลไม้ ที่ดอนปู่ตา หลังเสร็จพิธีที่ศาลปู่ตาจะมีการผูกแขน คนเฒ่า คนแก่ และ ขอพรเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ลูกหลาน และทุกวันพุธชาวบ้านก็จะมาเลี้ยงปู่ตา และมาบนบานมิได้ขาดด้วยตนเอง หรือตาจะจำเป็นผู้สื่อสารกับผีปู่ตา (อำไพ สุจันทร์.2552.สัมภาษณ์) ในยุคนี้ก็มีชาวบ้าน ครู นักเรียน พวกนักพัฒนา ปักกวาด ศาลปู่ตา เป็นประจำ เนื่องจากโรงเรียนตั้งอยู่ในบริเวณดอนปู่ตา ทำให้เวลาที่ชาวบ้านมีงานประเพณี งานรื่นเริง สนุกสนาน หรือมาทำพิธีเลี้ยงบ้าน คณะครู นักเรียน ก็จะเข้าร่วมงานทุกครั้ง โดยเฉพาะช่วงเดือนเมษายน วันสงกรานต์ ชาวบ้านจะมีการเล่นสงกรานต์ โดยปกติแล้วชาวบ้านจะทำน้ำอบน้ำหอมไป สรงน้ำพระ และปู่ตา หลังจากเสร็จสิ้นงานแล้วจะมีชาวบ้านบางกลุ่มที่ชอบสนุกสนาน เปิดเพลงร้องรำเป็นการถวายปู่ตา เพราะเชื่อว่าปู่ตาชอบให้ลูกหลานมาฟ้อนรำทำเพลงให้ฟังและเป็นคนใจดี ในยุคที่ 3 นี้คนที่บนบานจะมีการฟ้อนรำทำเพลงแก้บนด้วยคิดว่าปู่ตาชอบการแสดง ความกตัญญูของชาวบ้านลาดในยุคที่ 1 และยุคที่ 2 เหมือนกันคือ ถวายข้าว อาหารหวาน อาหารคาว ผลไม้ ไม่มีการฟ้อนรำถวายให้ปู่ตาได้สนุกสนาน เหมือนยุคที่ 3

ยุคที่ 4 ยุคความเชื่อไม่เสื่อมคลาย พ.ศ. 2548 - ปัจจุบัน

อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2549 – ปัจจุบัน ยุคนี้เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมืองการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่างๆ

ศาลปู่ตายุคที่ 4

รูปร่างศาลปู่ตา ได้มีการสร้างปรับปรุงใหม่ มีคนนำรูปช้าง มาถวาย 2 ตัว (คุณปู่ แก้วสีขาว) และมีการสร้างที่พักให้ชาวบ้านที่มาทำพิธีได้มีที่พักขึ้น

ความเชื่อ ชาวบ้านลาดให้ความเคารพนับถือปู่ตาเหมือนเดิม และนับวันจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ และความเชื่อและความศรัทธายังได้แพร่ขยายไปยังหมู่บ้านข้างเคียง เนื่องจากการบอกต่อของคนในวงเครือญาติ หรือคนที่มาพบด้วยตนเองแล้วไปเล่าให้คนอื่นได้ทราบ ชาวบ้านจึงอยากให้มีการศึกษาให้เป็นเรื่องราว และให้บันทึกไว้เป็นลายอักษรอักษร ตั้งแต่ประวัติ ความเป็นมาในอดีตจนถึงปัจจุบัน แล้วจัดทำรูปเล่มไว้ให้ลูกหลานได้เรียนรู้ถึงความศักดิ์สิทธิ์ ของปู่ตา จากความเชื่อที่มีต่อปู่ตานี้เองจึงเป็นแรงจูงใจให้คนมาร่วมทำบุญ โดยเฉพาะเวลา ถึงเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ ชาวบ้านก็จะนำข้าวปลาอาหารมาถวายปู่ตา และจะมีคณะกรรมการ รอรับบริจาคจากชาวบ้าน คณะครู นักเรียน ที่มาทำพิธี ทำให้ทุกคนยินดีในการบริจาคทำบุญ ทุกครั้ง จากความเคารพ เชื่อถือ ศรัทธา เวลาครูจะนำนักเรียนไปร่วมการแข่งขันกิจกรรมอะไร ก็ตามก็ จะบอกกล่าวขอ หรือบนปู่ตา ให้ได้รับชัยชนะกลับมา ก็ได้รับชัยชนะเกือบทุกครั้ง และปลอดภัยกลับมาทุกครั้งเวลาเดินทาง ซึ่งในช่วงนี้มีเผ่าจ้านคนใหม่คือ คุณตาทอง ผลอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นเผ่าจ้านคนปัจจุบัน

เครื่องเซ่นไหว้ สมัยก่อนจะมีขันธ 5 หัว ดอกไม้ 5 ดอก เทียน 5 คู่ ยาสูบ 2 กอก(มวน) แต่ในยุคปัจจุบันจะเปลี่ยนไปเนื่องจากมีบุหรี่สำเร็จขายตามท้องตลาด บน (บะ) แต่ก่อนใช้ยาเส้น ปัจจุบันประกอบด้วย บุหรี่ 2 มวน (กรองทิพย์ กรองทอง สายฝน) น้ำส้ม 1 ขวด ขันธ 5 หมาก พลู ถ้านอนอะไรไว้ ต้องเอาอย่างนั้นมาแก้บน เช่น ถ้านอนหัว

หมู ก็จะต้องนำหัวหมูมาถวาย บน เหล้าไห ไก่ตัว ก็ต้องนำมาตามที่ได้บนไว้ (นายทอง ผล
อุตสาห. 2552 : สัมภาษณ์)

การบนมี 3 วิธี คือ

1. บนด้วยตนเอง
2. การบนให้มีคนนำมากล่าวที่พูดเก่งๆบอกวัตถุประสงค์
3. การบนถ้าเจ้าตัวมาไม่ได้ฝากข้อความมา ให้พ่อแม่มาบนให้ หรือพาจะเข้ามาเป็น

ตัวแทนการบ้าน

ในการบนก่อนกล่าวให้จุติรูป 9 ดอก แล้ว จึงกล่าวคำอธิษฐาน (บนบานศาลกล่าว)
โดยเผ่าเจ้า (ตาทอง ผลอุตสาห.) การแก้บนถ้าบนอะไรไว้ต้องหาสิ่งนั้นมาแก้บน

สรุปผลการวิจัย

ดอนปู่ตาบ้านลาดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่คนบ้านลาด บ้านใกล้เคียงให้ความเกรงกลัว
เคารพ ศรัทธา เริ่มตั้งแต่การก่อสร้างศาลเป็นไม้ถึงศาลเป็นคอนกรีตหลังปัจจุบัน ความเชื่อยังคง
อยู่ในพิธีบุญเลี้ยงบ้าน เพื่อบอกกล่าวกับปู่ตาให้รับรู้ ชาวบ้านจะทำนาหรือเลี้ยงปู่ตาเมื่อได้ผล
ผลิตข้าว ก็เอาข้าวเปลือกถวายปู่ตา แต่สิ่งที่เปลี่ยนไป คือตัวศาล จากศาลไม้ที่มุงสังกะสี เสาไม้
เปลี่ยนเป็นหลังคามุงกระเบื้อง เสา 4 ต้น ทำด้วยคอนกรีต ส่วนประดับประดาตัวศาลให้
สวยงาม เพราะคนมีความเชื่อเพิ่มปริมาณมาก คนต่างประเทศที่เป็นลูกเขยฝรั่งชาวบ้านลาด
ยังให้ความศรัทธาผีปู่ตา ให้ภรรยานำเงินมาบูรณะศาลปู่ตา ถึงแม้ในสังคมปัจจุบันทุกคนพิสูจน์
ไม่ได้ว่าผีปู่ตาเป็นผี หรือ เป็นบรรพบุรุษ เพราะตระกูลที่สร้างบ้านยังหาข้อสรุปไม่ได้ แต่ทำให้
ทีมวิจัย ได้รู้ว่าสาเหตุที่ทำให้ศาลปู่ตายังคงอยู่ คือ คนปรับตัวเข้ากับพิธีกรรม ความเชื่อในยุค
ต่าง ๆ เมื่อยุคปัจจุบันนิยมดนตรี หมอลำได้แสดงทำให้ปู่ตาพอใจ เป็นการพัฒนาความเชื่อให้
คงอยู่

บุคคลนามและเอกสารอ้างอิง

ทอง ผลอุตสาห. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง ณิชกัญญา แก้วปานกัน เป็นผู้สัมภาษณ์,/

บ้านเลขที่ 108 หมู่ 2 บ้านลาด. 25 ตุลาคม 2552.

ทองเลื่อน แก้วสีขาว. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง กัลยาณี สุวรรณทิ. เป็นผู้สัมภาษณ์,/

บ้านเลขที่ 62 หมู่ 1 บ้านลาด. 25 ตุลาคม 2552.

- บุญทัน เฟื่องสีไหม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิง ณิชฐิมา เทพชมภู. เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 4 หมู่ 6 บ้านลาด. 25 ตุลาคม 2552.
- บัวหา เฟื่องสีไหม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิง ณิชฐิกัญญา แก้วปานกัน. เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 31 หมู่ 19 บ้านลาด. 25 ตุลาคม 2552.
- มหาสุทัศน์ แสนพินิจ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิง กัลยาณี สุวรรณที.เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 62 หมู่ 19 บ้านลาด. 30 ตุลาคม 2552.
- วินัย สุจันทร์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิง ณิชฐิมา เทพชมภู. เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่
26/1 หมู่ 6 บ้านบัวทรายคำ. 3 พฤศจิกายน 2552.
- สมชาย เรืองสมบัติ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิง ณิชฐิกัญญา แก้วปานกัน. เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 60 หมู่ 6 บ้านลาด. 5 พฤศจิกายน 2552.
- สง่า อาจสุรินทร์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิง กัลยาณี สุวรรณที.เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่
61 หมู่ 19 บ้านลาด. 16 พฤศจิกายน 2552.
- หวด อาจสุรินทร์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิง ณิชฐิมา เทพชมภู. เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 บ้านลาด. 16 พฤศจิกายน 2552.
- อ่อน อาจสอน. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิง กัลยาณี สุวรรณที.เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่
53 หมู่ 1 บ้านลาด. 23 พฤศจิกายน 2552.

เอกสารอ้างอิง

นิคม ชมภูหลง. ประวัติหมู่บ้านตำนานแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนในจังหวัดมหาสารคาม. อภิชาติ
การพิมพ์. มหาสารคาม. 2548.

3. บุญเลี้ยงบ้านชาวอีสาน โรงเรียนบ้านดงน้อย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของบุญเลี้ยงบ้าน 2) เพื่อศึกษา
พิธีกรรมที่สำคัญของบุญเลี้ยงบ้าน 3) เพื่อศึกษาพิธีกรรมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน 4)
เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่ส่งผลต่อพิธีกรรมผลของการวิจัย เรื่อง บุญเลี้ยงบ้าน
ของชาวอีสาน ของทีมยุววิจัย โรงเรียนบ้านดงน้อย จังหวัดมหาสารคาม สามารถสรุปผลในการ
แบ่งยุคตามการปฏิบัติพิธีกรรมเรื่องเครื่องสังเวย แบ่งได้ดังนี้

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประวัติความเป็นมาบุญเลี้ยงบ้าน

พระครูปิยะ ธนตปัญโญ ได้เล่าให้ทีมผู้วิจัยถึงสาเหตุการทำบุญเลี้ยงบ้านว่า “การทำบุญเลี้ยงบ้าน หรือบุญช่าชะ ในสมัยครั้งพุทธกาลมีเรื่องเล่าไว้ในธรรมบทว่า ครั้งหนึ่ง ชาวเมืองไพสาลี เกิดทุกข์ภัยภัยฝนแล้ง ข้าวยากหามาแก่งไม่มีข้าวจะกิน ผู้คน วัวควาย สัตว์ เลี้ยง ล้มตายเป็นจำนวนมาก มีปีศาจเข้ามารบกวนชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านไม่อยู่เย็นเป็นสุข จึง ได้ไปอาราธนาพระพุทธเจ้ามารับภัย พร้อมด้วยพระภิกษุ 500 รูป เสด็จจากกรุงราชคฤห์มา เมืองไพสาลี ด้วยเรือใช้เวลา 7 วัน ขณะนั้นเกิดฝนตกท่าใหญ่ เกิดน้ำท่วมสูงเพียงหัวเข่า พัดเอา ชากศพลอยไปตามกระแสน้ำ ครั้งนั้นพระพุทธองค์ตรัสแก่พระอานนท์ให้เอาพระคาถา ระตะ นะสุตัง ให้ไปสวดภายในกำแพงเมือง พระอานนท์เรียนเอาพระคาถาแล้ว ถือน้ำมนต์ ของพระพุทธเจ้าเทียวไปประพรมทั่วพระนคร หว่าน แห่ ทราญ ไปตามบ้าน ฝั่งหลัก 4 ทิศ ทำ ให้ชาวเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ตั้งแต่นั้นมาชาวเมืองจึงถือปฏิบัติสืบมา จน เป็นประเพณีตราบเท่าทุกวันนี้ ซึ่งชาวบ้านคงน้อย บ้านดอนบม บ้านหินตั้ง มีการเล่าเรื่อง คือ พระครูปิยะได้เล่าไว้ (ปิยะ ธนตปัญโญ 2552 : สัมภาษณ์)

ช่วงเวลาประกอบพิธีกรรม

การทำบุญเลี้ยงบ้านจะทำขึ้น ในเดือน 6 (ปลายเดือน เมษายน – ต้นเดือนพฤษภาคม) ข้างขึ้น วันพุธ และจะต้องไม่ตรงกับวันพระ ทำทุกปี ตั้งแต่ก่อตั้งบ้านเรือนซึ่งแบ่งยุคเวลาจาก การเปลี่ยนแปลงประกอบพิธีกรรมได้ 6 ยุค คือ

ยุคที่ 1 พ.ศ. 2447 – 2457 ทำบุญสี่แยกกลางบ้าน

ยุคที่ 2 พ.ศ. 2457 – 2477 ทำบุญสี่แยกกลางบ้าน

ยุคที่ 3 พ.ศ. 2487 – 2497 ทำบุญสี่แยกกลางบ้าน

ยุคที่ 4 พ.ศ. 2507 – 2517 ยุคเฒ่าเจ้าผู้นำพิธีกรรม

ยุคที่ 5 พ.ศ. 2527 – 2537 ยุคบ้านวัดโรงเรียน

ยุคที่ 6 พ.ศ. 2537 – ยุคปัจจุบัน

ยุคทำบุญเลี้ยงบ้านกลางบ้าน

ยุคทำบุญเลี้ยงบ้านกลางบ้านในยุคที่ 1 ยุคที่ 2 และยุคที่ 3 ทำพิธีบุญสี่แยกกลางบ้านดังนี้
ขั้นตอนการปฏิบัติ

การจัดสถานที่ซึ่งแต่ละหมู่บ้าน จะมีศาลาอเนกประสงค์ ประจำหมู่บ้าน (สมัยก่อนจะ ใช้สี่แยกกลางหมู่บ้าน) เพื่อประกอบประเพณี ตั้งโต๊ะหมู่บูชาชาวบ้าน นิมนต์พระ 7-9 รูป มา

สวดพระพุทธรูปตอนเย็น เป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เช้าวันที่ 4 นิมนต์พระมาบิณฑบาตเสร็จแล้ว ชาวบ้านถวายเครื่องทักทายแทนพระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พร แล้วนิมนต์พระ 4 รูป ไปสวด 4 ทิศ ฟัง กรวด ฟังทราย ปักธง ปักหลัก 4 ทิศ ทิศละ 1 ธง ซึ่งประกอบด้วย ทิศอาคเนย์ ทิศทักษิณ ทิศปัจฉิม ทิศอุดร การสวดแต่ละทิศจะแตกต่างกันไปเพื่อขอพรให้เทพยดาคุ้มครองชาวบ้านให้เป็นสุข พร้อมกันนี้จะมีเครื่องถวายเป็นไก่บ้าน ซึ่งชาวบ้านบริจาค คัมเป็นตัวแทนเพื่อจะดูว่าฝนดีหรือฝนแล้ง การเสี่ยงทายจะมีเจ้าเป็นผู้นำในการทำนายโดยวิธีการเสี่ยงทาย ทำนายจากไก่ ซึ่งไก่ต้องเป็นไก่บ้าน และต้องเป็นไก่รุ่นบ่าว สาว พอดี แล้วนำไปคัมเพื่อจะนำไปถวายให้กับปู่ตา การทำนาย เจ้าจะดูจากกางไก่ ถ้ากางไก่โค้งงอ แปลว่า ฟ้าฝนดี พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ บ้านเมืองจะสงบสุข ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง แต่ถ้ากางของไก่กลับหงหรือไม่โค้งงอ ปีนั้นฝนฟ้าจะไม่ดี พืชพันธุ์ธัญญาหารไม่อุดมสมบูรณ์เท่าที่ควร บ้านเมืองจะวุ่นวาย ชาวบ้านแตกความสามัคคี สัตว์เลี้ยงต่างๆ จะเกิดการล้มตาย (เพชร รักษาภักดี 2552 : สัมภาษณ์) หลังจากเสี่ยงทายแล้วมีพิธีหว่านทราย หว่านหินรอบบ้านโดยเจ้าทำเพื่อไล่โรคภัยออกจากชุมชน ไม่ให้ชุมชนเกิดโรคระบาด

ความเชื่อ

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เชื่อกันว่า ถ้าทำพิธีกรรมนี้จะทำให้ทุกคนอยู่เย็นเป็นสุข สัตว์เลี้ยงต่างๆ ก็จะไม่ล้มตาย ปราศจากโรคร้าย ทำให้มีขวัญและกำลังใจ ในการประกอบอาชีพต่างๆ และโดยเฉพาะจะบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของไร่นา ว่าปีนี้น้ำจะมาก น้ำจะน้อย หรืออุดมสมบูรณ์ดี ดังนั้น จึงถือกันว่าเป็นประเพณี สืบทอดกันมาของชาวบ้านดงน้อย บ้านดอนบม บ้านหินตั้ง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ความเปลี่ยนแปลงพิธีทำบุญเลี้ยงบ้าน

ความเปลี่ยนแปลง ในการประกอบพิธีกรรม การทำบุญเลี้ยงบ้าน ของบ้านดงน้อย บ้านดอนบม บ้านหินตั้ง บ้านดอนหัน บ้านโนนเพ็ก บ้านร่วมใจ จากช่วงระยะเวลา ยุคที่ 1-3 การทำบุญเลี้ยงแยกกลางบ้าน พ.ศ. 2447 – พ.ศ. 2497 ยังคงเคร่งครัดต่อการประกอบพิธีกรรม การประกอบพิธีจะทำกันตามสี่แยกกลางหมู่บ้าน เส้นด้ายที่โยงจากบ้านแต่ละหลัง ไปสู่กลางบ้านที่ประกอบพิธีนั้นจะเป็นเส้นด้ายที่ทำจากฝ้ายจริงๆ เพราะในช่วง 3 ยุคนี้ชุมชนปลูกฝ้ายมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติผู้คนจำนวนน้อยใช้ฝ้ายทอผ้านุ่งห่มในครัวเรือน และไก่ที่จะจำจะนำไปทำพิธีทักทาย (บูชา) ปู่ตาจะต้องเป็นไก่บ้าน และเป็นไก่หนุ่มเท่านั้น พิธีจึงจะศักดิ์สิทธิ์ และจะต้องเป็นไก่บ้านที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้เท่านั้นซึ่งในสามยุคนี้ชาวบ้านจะเลี้ยงวัว

ควายไว้ใช้แรงงานและเลี้ยงเป็ดไก่ไว้เป็นอาหาร เอาปุ๋ยไปใช้พืชผักและไม่มีระบบตลาดเข้ามาซื้อสินค้าสัตว์ต่าง ๆ ถึงหมู่บ้าน

ยุคที่ 4 พ.ศ. 2507 – พ.ศ. 2517 เฒ่าเจ้าผู้นำพิธีกรรมเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง เส้นด้ายที่โยงตามบ้านไปบ้านบางหลังใช้ด้ายเย็บผ้าแทน เพราะต้นฝ้ายหายไประยะหนึ่งไปจากหมู่บ้านเนื่องจากการขยายพื้นที่ปลูกบ้านอยู่อาศัยและมีโครงการทำถนนหินลูกรังในสมัยรัฐบาลพ่อใหญ่คึกฤทธิ์ ปราโมช เรียกว่า “ถนนเงินผืน” มีคนรวยซื้อจักรมาเย็บผ้าเป็นช่วงเย็บผ้าในหมู่บ้านทำให้เส้นฝ้ายไม่นิยมใช้ (จันทร์ศรี ไชยพาพิมพ์) 2552 : สัมภาษณ์) และตั้งที่ประกอบพิธีเป็นบ้านของผู้เฒ่าเจ้าเพราะคนให้ความศรัทธาเฒ่าเจ้า คือ เป็นผู้ติดต่อกับผีบ้านได้ประจำแต่ละหมู่บ้าน ด้านความเชื่อ ยังมีความเชื่อเหมือนเดิม ยังให้ความเคารพ และเป็นการทำพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ต่อผู้คนในหมู่บ้าน

ยุคที่ 5 บ้านวัดโรงเรียน พ.ศ. 2527 – พ.ศ. 2537 มีความเปลี่ยนแปลงในการประกอบพิธีกรรมมากขึ้น เส้นด้ายที่ใช้โยงในช่วง 3 คืนก่อนพิธีทำบุญเลี้ยงบ้านนั้นไม่จำกัด ขึ้นอยู่กับเจ้าของบ้านจะนำมาแต่ต้องเป็นสีขาว ในวันประกอบพิธีส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ เพราะวัยกลางคน หนุ่มสาวเริ่มไปทำงานในเมืองหรือทำงานต่างถิ่น การแผ่ไก่เพื่อประกอบพิธี เริ่มจากการให้ไก่บ้านเป็นตัว ก็เปลี่ยนเป็นการให้เงินแทนเนื่องจากชุมชนกลายเป็นหมู่บ้านเขตชานเมืองจังหวัดมหาสารคาม มีถนนลาดยาง และโรงงานอุตสาหกรรมมาตั้งอยู่ในจังหวัด

ยุคที่ 6 ยุคปัจจุบันมหาสารคามมีศูนย์พัฒนาประชากรจังหวัดมหาสารคาม ทำให้หนุ่มสาวไม่ทำนา เลี้ยงสัตว์ ไปประกอบอาชีพรับจ้าง เวลาทำบุญมีน้อย มีเฉพาะพ่อ – แม่เข้าร่วมพิธีกรรมและนับถืออำนาจเงินตราแทนสิ่งของ ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือ ในกลุ่มวัยทำงาน วัยหนุ่มสาว จะไม่ให้ความสนใจในพิธีกรรม เพราะต้องไปทำงานนอกบ้าน เวลาในการทำงานเริ่มรัดตัว ต้องทิ้งลูกหลานเป็นภาระคนเฒ่า คนแก่ ผู้เฒ่าในการประกอบพิธีเริ่มน้อยลง แต่ในปี พ.ศ. 2550-2552 โครงการ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ได้เข้ามามีบทบาทฟื้นฟูให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น ผู้มีความรู้ในหมู่บ้านเริ่มให้ความสนใจกลุ่มผู้นำของแต่ละหมู่บ้าน หน่วยงานก็ให้ความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นวัด โรงเรียน อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) ทุกส่วนให้การสนับสนุนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีให้คงไว้ สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม จากกลางบ้าน มาเป็นบ้านผู้นำของแต่ละหมู่บ้าน จากนั้นแต่ละหมู่บ้านก็มีการสร้างศาลาเอนกประสงค์ และใช้ศาลาเอนกประสงค์ในการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ด้านความเชื่อ ยังคงมีความเชื่อเหมือนเดิม คือ เมื่อประกอบพิธีกรรม

แล้วจะช่วยให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัย รวมทั้งสัตว์เลื้อยต่างๆ จะไม่ล้มตาย ฝนก็จะตกต้องตามฤดูกาล ปลุกข้าวก็ได้ผลดี

ผลที่เกิดขึ้นจากการประกอบพิธีกรรม

ประเพณี หรือพิธีกรรมบุญเลี้ยงบ้านที่ชาวบ้านร่วมกันจัดทำขึ้นก็เพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ดังนั้น ประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับ คือขวัญและกำลังใจ ที่จะช่วยให้ต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ให้ผ่านพ้นไปด้วยดี มีจิตใจที่เข้มแข็งในการประกอบอาชีพและป้องกันภัยชั่วร้ายให้หมดไป มีแต่ความสุข ความเจริญในหมู่บ้าน

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องบุญเลี้ยงบ้านของชาวอีสาน เป็นพิธีกรรมบูชาผีปู่ตาที่ชาวบ้านดงน้อยและบ้านใกล้เคียงที่เป็นเครือญาติกับบ้านดงน้อยให้ความเคารพนับถือจากอดีตถึงปัจจุบัน พบว่าพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงเครื่องเซ่นไหว้ เครื่องบูชา จากไก่บ้านต้มเป็นตัว เปลี่ยนเป็นเงินหรือใช้ไก่จากตลาดมาแทนไก่บ้าน และจากเส้นฝ้ายโยงเป็นด้ายสายสิญจน์เป็นเส้นด้ายชนิดสีขาว เนื่องจากความเจริญของถนน และระบบตลาดเข้าไปแทนที่วัตถุสิ่งของที่ชุมชนเคยผลิตใช้เอง เปลี่ยนเป็นซื้อสินค้าจากระบบตลาดใช้ เวลาส่วนมากประกอบอาชีพแบบแรงงานรับจ้างเมื่อว่างจากทำนา แต่พิธีกรรมนี้ยังคงอยู่ เพราะชุมชนนี้ยังทำนาปลูกข้าว การเสี่ยงทายอาศัยอำนาจผีปู่ตาให้ข่าวองงามสมบูรณ์เป็นเครื่องบารุงใจให้ชาวบ้านดงน้อยมีความสุขของจิตใจได้ต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ เพราะความเชื่อยังคงดำรงอยู่แต่ขั้นตอนพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป เพื่อความเหมาะสมกับการปรับตัวของยุคสังคม และสิ่งของเครื่องใช้ที่มนุษย์จับจ่ายใช้สอยจากการใช้เงินซื้อมาแทนการปลูกฝ้ายด้วยที่ดินมีจำกัด นำไปปลูกบ้าน มีโรงงานอุตสาหกรรมคนปรับตัวใช้อาชีพเสริมมาแทนการทำไร่ปลูกฝ้าย ซึ่งการขับเคลื่อนของพิธีกรรมนี้ได้องค์กรมีส่วนร่วมหนุนเสริมคือ โครงการบ้านวัด โรงเรียน เข้ามาอนุรักษ์ส่งเสริมเป็นพิธีกรรมทำบุญเลี้ยงบ้านแบบมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายรัฐ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และองค์กรเอกชน

บุคคลทุนกรรมและเอกสารอ้างอิง

กิตติมา นวลจันทร์. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมศาลปู่ตา ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. ปรินิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2539.

- จันทร์ศรี ไชยพาพิมพ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยูววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 69 ปี ที่บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 17 บ้านดงน้อย ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- ทองดี มามิตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยูววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 75 ปี ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 14 บ้านโนนเพ็ก ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- ทองมา มณีรัตน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยูววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 69 ปี ที่บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 17 บ้านดงน้อย ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- บุญยงค์ เกศเทศ. สถาบันป่าคอนปู้ตา และบทบาทพฤติกรรมของเผ่าเจ้าในชุมชนอีสาน. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2537.
- พัฒน์ อัคร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยูววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 64 ปี ที่บ้านเลขที่ 108/7 หมู่ที่ 7 บ้านหินตั้ง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- เพชร รักษาภักดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยูววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 68 ปี ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 4 บ้านโนนเพ็ก ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- พระอาจารย์ยะ ธนปัญญา อายุ 30 ปี เจ้าอาวาสวัดบ้านโนนเพ็ก หมู่ที่ 4 บ้านโนนเพ็ก ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- พระครูคัมภีร์ วรรณม อายุ 60 ปี รองเจ้าคณะตำบลเวียง เจ้าอาวาสวัดบ้านดงน้อย หมู่ที่ 17 บ้านดงน้อย ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- ศักดิ์ เจือประทุม. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าคอนปู้ตา ในอำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม. ปรินิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2538.
- สมร อาษาศึก. ประเพณีการทำบุญเลี้ยงบ้าน (คอนปู้ตา). ปรินิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2530.
- สมศรี มาอ้น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยูววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 72 ปี ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 6 บ้านดอนบม ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- อาน ชาแท่น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยูววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 78 ปี ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 17 บ้านดงน้อย ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

พ่อจารย์พัฒน์ อัคร ผู้ให้สัมภาษณ์

คุณยายทองมา มณีรัตน์ ผู้ให้สัมภาษณ์

4. ตำนานความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตา โรงเรียนพยุภุมิพิทยาคาร

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาดำเนินงานเจ้าพ่อศรีนครเตา ศึกษาผลงานของเจ้าพ่อศรีนครเตา มีอิทธิพลควบคุมสังคมวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเมืองเตาและมีอาณาเขตกับชุมชนอื่นโดยแบ่งยุคเวลาตามเหตุการณ์ และศึกษาถึงอิทธิพลของความเชื่อ ศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาของผู้คนชุมชนบ้านเมืองเตาในปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่า ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ปรากฏ 2 แห่ง คือ ที่บ้านเมืองเตา อำเภอพยุภุมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และที่อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งตำนานทั้ง 2 แห่ง นี้มีลักษณะเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติบ้านตน อันหมายถึง การมีความเชื่อว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผู้สร้างบ้านเมืองของตนขึ้นและนอกจากนี้ทั้ง 2 แห่งยังได้มีการสร้างศาล เพื่อเป็นที่ประทับของเจ้าพ่อ โดยให้ชาวบ้านได้มาเคารพกราบไหว้บูชา ตลอดจนมีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อที่คล้ายคลึงกันอีกด้วย

เจ้าพ่อศรีนครเตาได้กลายมาเป็นเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนให้ความเคารพเชื่อถือในฐานะ ผีปู่ตา ผีบรรพบุรุษ ที่มาคุ้มครองปกป้องรักษา มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ปรากฏเป็นผลงานให้เห็นความมีอิทธิพลควบคุมทางสังคมวิถีชีวิตของคนในชุมชนมองผ่านจากตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา โดยแบ่งยุคเวลาตามเหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นเรื่องเล่าตามมิติเวลาออกเป็น 4 ยุค ได้แก่ ยุคเล่าขานตำนานเจ้าพ่อฯ (พ.ศ.2200 - 2338) เป็นช่วงปรากฏข้อมูลการเริ่มมีบทบาทของเจ้าพ่อฯ จนมาเสียชีวิตที่บ้านไพรขลา ยุคสืบสานตำนานเจ้าพ่อฯ (2339-2463) เป็นยุคที่เกิดดิศัพท้อภินิหารจากผลงานเจ้าพ่อฯที่เล่าขานกันมาเกิดพลังความเชื่อในลักษณะผู้รักษาหมู่บ้าน ผีปู่ตา คอยพิทักษ์คุ้มครองชาวบ้าน และป่าไม้มีการประกอบพิธีกรรมโดยผ่านเฒ่าจ้ำ ยุคแผ่ขยายความเชื่อ (พ.ศ.2564 - 2511) เป็นยุค ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเจ้าพ่อฯ เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และได้ขยายออกไปยังชุมชนรอบนอกหมู่บ้านใกล้เคียงมีการตั้งหอศาลเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อฯ คนเริ่มนิยมไปไหว้และบ่าเพิ่มขึ้น ยุคพัฒนาการถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2512 – ปัจจุบัน) ยุคแห่งความเจริญด้านเทคโนโลยีชาวบ้านนิยม ให้ลูกหลานได้รับการศึกษามากขึ้น ทำให้ความคิดเปลี่ยนไปมีการย้ายศาลเจ้าพ่อฯเดิมที่ดอนปู่ตา มาสร้างที่บริเวณดอนหอยมีการปั้นรูปเหมือนเจ้าพ่อฯ มีการจัดงานประเพณีฉลองศาลเจ้าพ่อฯในเดือน 4 มีการสร้างเหรียญเจ้าพ่อศรีนครเตา มีพิธีกรรม เลี้ยงปี เดือน 6

ในปัจจุบันแม้ว่าคนรุ่นใหม่จะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก แต่ยังมีความเชื่อเคารพ นับถือเจ้าพ่อศรีนครเตา จากการประกอบพิธีกรรมส่วนบุคคลในโอกาสต่างๆ ที่ยังคงปรากฏร่องรอยสืบเนื่องเป็นจำนวนมาก

ประวัติศาสตร์เจ้าพ่อศรีนครเตา

เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผู้ทรงอำนาจที่ยิ่งใหญ่ไพศาลในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ชื่อเสียงแห่งอำนาจอิทธิฤทธิ์เกรียงไกรแผ่ไพศาลขจรกระจายอยู่ทั่วไปในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ และพื้นที่ใกล้เคียงที่มีชาติพันธุ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ก่อเกิดเป็นความเชื่อความศรัทธาที่มีพลังอันยิ่งใหญ่ครอบคลุมกลุ่มคนมาหลายชั่วอายุคนจากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สู่รุ่นลูกหลาน รุ่นต่อรุ่นสืบมาทุกวันนี้

ความยิ่งใหญ่ของเจ้าพ่อศรีนครเตาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันได้ผ่านกาลบอกเล่าจากปากต่อปาก รุ่นต่อรุ่นสืบทอดต่อ ๆ กันมาเกิดเป็นตำนาน เอกสารที่มีจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นสัญลักษณ์ เช่น รูปปั้น รูปเหมือน หุ่น ผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมาในขั้นตอนการจัดพิธีกรรมที่ผ่านมามีการพัฒนารูปแบบเพื่อก่อเกิดประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมและเกิดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเพราะความเชื่อความศรัทธา³⁸

ความเชื่อเป็นความจริงอย่างหนึ่งที่ไม่ต้องพิสูจน์ ความเชื่อเป็นนามธรรมแต่ปรากฏผลเป็นรูปธรรมได้นั้น เพราะความเชื่อมีพลังสามารถส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคลได้ แล้วพฤติกรรม ก็จะส่งผลก่อเกิดเป็นรูปธรรมได้ การเข้าร่วมพิธีกรรมโดยเกณฑ์คนไปรบ เกณฑ์คนไปทำงานโยธา ลงแขก ก่อสร้างรูปเหมือน ก่อสร้างปราสาทราชวัง ก่อสร้างศาสนสถานต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นได้เพราะพลังของความเชื่อทั้งสิ้น ต้องใช้แรงงานจากคนจำนวนมากมหาศาลจึงจะทำสำเร็จได้ ความเชื่อจะมีพลังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้จะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับพิธีกรรมเพื่อยกย่องสรรเสริญสนับสนุนบูชาสิ่งที่ตนเชื่อ

ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา กลุ่มยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนพัคณภูมิวิทยาการได้ทำการศึกษาจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์ได้รับข้อมูลมาหลายข้อมูลและหลากหลายแนวความคิดแต่ตำนาน (Myth) เป็นการเขียนขึ้นของคนภายในท้องถิ่น ตำนานเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (Living History) เพื่อสร้างจิตสำนึกของคนในท้องถิ่น³⁹ ตำนาน

³⁸ บุญทัน กมล และคณะวิจัย. โครงการศึกษาด้านเจ้าพ่อศรีนครเตาและพลังความเชื่อที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนหัวเมืองเดาที่ยั่งยืน บ้านเมืองเดา อำเภอพัคณภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. 2550 , หน้า

1.

³⁹ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม. “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ชาติ” ; มติชน. 2549 หน้า 8.

เจ้าพ่อศรีนครเตา เป็นตำนานของคนบ้านเมืองเตาและบริเวณที่นับถือได้สร้างขึ้นมาเพื่อประกาศศักดิ์ศรีความเป็น คนทุ่งกุลาร้องไห้ ทีมวิจัยจึงได้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย อนุเคราะห์จัดหางบประมาณให้

จากการศึกษาของทีมวิจัยพบว่า มีการแบ่งแยกการศึกษาออกเป็น 2 แนวทาง คือ

1. การศึกษาเชิงตำนาน
2. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์

ซึ่งการศึกษาทั้ง 2 แนวทางมีความสำคัญ ดังนี้

การศึกษาเชิงตำนาน คือ การศึกษาที่มีกลุ่มคน หรือบุคคลที่เป็นผู้รู้จะให้ข้อมูลโดยการบอกเล่าลักษณะการสัมภาษณ์ มีการบันทึกข้อมูล ส่วนการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์นั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรไว้ชัดเจน มีวัน เดือน ปี มีกลุ่มคนเข้ามาเกี่ยวข้อง⁴⁰ การศึกษาด้านานเจ้าพ่อศรีนครเตาเชิงประวัติศาสตร์ทีมวิจัยพบว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นคนที่อพยพมาจากเมืองอัตปือแสนปางหรือแสนแป แคว้นจำปาสัก ของประเทศลาวชาติพันธุ์ส่วยกูย เป็นคนที่มีความรู้ ความสามารถ มีวิชาอาคมเก่งกล้ามาก พาสัมภรณ์พรคพวกมาด้วยกัน 6 กลุ่ม และได้แยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานเขตอีสานใต้ ได้แก่ สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และมหาสารคาม มีอาชีพทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หาของป่า ต่อมาได้ช่วยจับช้างสมัยกรุงศรีอยุธยาแตก จึงได้ทำความดีความชอบได้รับฐานันดรศักดิ์ มียศเป็นเจ้าเมืองทุกคน เจ้าพ่อศรีนครเตาหลังได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองเมืองเตาแล้วก็ไปสร้างเมืองใหม่ที่บ้านห้วยแก้ว เชื่อว่าเป็นเมืองรัตนบุรี (อำเภอรัตนบุรีในปัจจุบัน) ต่อมาเกิดเหตุการณ์ต้องอาญาที่เปิดพระราชสาสน์ จึงหนีไปบวชที่บ้านไพรขลา อำเภอชุมพลบุรี จนสิ้นชีวิต⁴¹

เค้าโครงนี้พบว่าตรงกันทั้ง 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ (อำเภอรัตนบุรี อำเภอชุมพลบุรี บ้านทับใหญ่ บ้านไพรขลา) จังหวัดบุรีรัมย์ (อำเภอสตึก อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ บ้านหนองเรือ บ้านหนองบัวเจ้าป่า) จังหวัดร้อยเอ็ด (อำเภอปทุมรัตน์ บ้านดงช้าง) และจังหวัดมหาสารคาม (อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย บ้านเมืองเจีย บ้านเมืองเสือ) ส่วนการศึกษาเชิงตำนานทีมวิจัยได้ศึกษาพอสรุปเป็น 4 ตอน ดังนี้

⁴⁰ ทม เกตุวงศา. บรรยายในสัมมนาทีมวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม วันที่ 18 ธันวาคม 2552.

⁴¹ นายเคน พรเสนา. อายุ 77 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 12 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

ตอนที่ 1 หัวหน้าส่วยอพยพตั้งถิ่นฐาน

ณ เมืองอัตปรีอแสนปางหรือแสนแป ซึ่งเป็นเมืองเล็ก ๆ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของนครจำปาศักดิ์⁴² ประชาชนส่วนใหญ่มีชาติพันธุ์เป็นพวกกุย ที่เหลือคือ ข่า เยอ เอ็น ขุนละว้า หรือเรียกรวมกันว่า “ส่วย” ส่วยเป็นชนชาติที่เจริญ มีภาษาเป็นของตนเอง เป็นคนขยันขันแข็ง อดทนประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ หาของป่า และอาชีพที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือจับช้าง เนื่องจากพวกส่วยมีคณาาคมชอบเครื่องรางของขลัง

ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2300 เกิดภาวะฝนแล้งติดต่อกัน 7 – 8 ปี ทำให้ผู้คนอดอยาก จึงพากันอพยพ⁴³ ไปหาแหล่งทำมาหากินใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีหัวหน้าคุ้มสมัครพรรคพวก ที่สำคัญ คือ เชียงมะ เชียงปุม เชียงสง เชียงสี เชียงพัน เชียงชัย และเชียงขัน แต่ละคนได้แยกย้ายกันหาทำเลเพื่อตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองและทำมาหากินตามความเหมาะสมพร้อมกันได้ช่วยกันสร้างบ้านแปงเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรือง ดังนี้

1. เชียงมะ ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
2. เชียงปุม ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองที จังหวัดสุรินทร์
3. เชียงสง ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองลิง
4. เชียงสี ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านกุดหวาย⁴⁴
5. เชียงพัน ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านลำควน
6. เชียงชัย ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านจารพัตร
7. เชียงขัน ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอขุขันธ์

บางตำนานจะไม่ได้กล่าวถึง เชียงสง บางตำนานจะไม่กล่าวถึง เชียงขัน บางตำนานจะไม่กล่าวถึง เชียงชัย และเชียงขัน

เชียงสีได้เลือกที่ตั้งถิ่นฐานที่เมืองเตา เป็นผู้มีความวิชาอาคมเก่งกล้า มีความเชี่ยวชาญในเรื่องช้าง ได้สร้างหลักปักฐานทำมาหากินเลี้ยงชีพโดยการทำไร่ ทำนา ปลูกถั่ว ปลูกงา และหาปลา ซึ่งไปปลูกสร้างบ้านเรือนที่ลำพลับปลาเพื่อเป็นที่พักในฤดูหาปลาและปั่นคูไว้สำหรับดักไซ นอกจากนั้นยังมีฝีมือในการตีเหล็กดาบ

⁴² ปัจจุบันเมืองอัตปรีอยู่ในเขตประเทศลาวและเมืองแสนปางอยู่ในประเทศกัมพูชา

⁴³ ภาษาถิ่นเรียกว่า “แตกบ้าน”

⁴⁴ บางตำนานเป็นบ้านกุดหวาย บางตำนานเป็นบ้านเมืองเตา

ตอนที่ 2 ช้างแตกปอก

ในปี พ.ศ. 2310 ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระสุริยามรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) กษัตริย์องค์สุดท้ายของสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้เกิดสงครามกับพม่าเป็นเวลา ยาวนาน จนเสียกรุงครั้งที่ 2 ให้แก่พม่า บ้านเมืองถูกพม่าเผาอควาย ช้างเผือกพระที่นั่งได้ แยกโรงพลัดหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาไป โดยมุ่งหน้าไปทางภาคอีสาน เสนาอำมาตย์ราช บริวารประมาณ 30 คนได้ออกติดตามช้างโดยมีเจ้าสองพี่น้องคือพระยาจักรี (นายทองด้วง)⁴⁵ และพระยาสุรสีห์ (นายบุญมา)⁴⁶ เป็นหัวหน้าขบวนได้ติดตามรอยพญาช้างเผือกเรื่อยมาเป็น เวลาแรมเดือนจนผ่านพ้น ดงพญาไฟเข้าเขตเมืองพิมายซึ่งในสมัยนั้นเป็นเมืองขึ้นเอกของกรุง ศรีอยุธยาจึงเข้าทูลถามเจ้าเมือง พิมาย ทราบว่าพญาช้างเผือกได้ผ่านไปแล้วโดยมุ่ง หน้าไปทางทุ่งใหญ่เลียบเลาะแม่น้ำมูล ไปทางทิศตะวันออก (เขตทุ่งกุลาร้องไห้) เจ้าสองพี่ น้องจึงออกติดตามเรื่อยมาจนได้พบกับเชียงสี สอบถามแต่ส่อภาษาไม่เข้าใจ เช่นคำว่า “ค่อนข้าง” เชียงสีไม่เข้าใจคำว่า “เผือก”

แต่ในที่สุดก็ส่อภาษารู้เรื่องบ้างพระยาจักรีได้ผูกเกี่ยวกับเชียงสีและพระยาสุรสีห์ผูก เกี่ยวกับเชียงสีน้องชายเชียงสี จากนั้นเจ้าสองพี่น้องจึงขอร้องให้เชียงสีออกติดตามช้างให้ เชียงสีรับปากจึงไปหาเสี่ยวซึ่งเป็นหัวหน้าช่วยช่วยออกติดตาม ทั้งหมดก็ได้พากันออกติดตาม พญาช้างเผือกผ่าน ทุ่งกุลาร้องไห้ ผ่านบ้านกุดหวาย บ้านห้วยแก้ว (อำเภอรัตนบุรีในปัจจุบัน) จนไปถึงหนองบัวจี่ตะโหลกหรือหนองบัวหนองโชคได้เห็นพญาช้างเผือกกำลังเล่นน้ำอยู่ กับ ช้างป่าซึ่งล้อมเป็นบริวารอยู่ เชียงสีผู้มีวิชาอาคมขลังจึงได้ทำพิธีจับช้างโดยเสกก่อนดิน 8 ก่อนโยนไป 8 ทิศ กล่าวคำอัญเชิญพญาช้างเผือกกลับวัง บรรดาช้างป่าทั้งหลายพากัน แยกตื่นวิ่งหนีไปเหลือแต่พญาช้างเผือก เชียงสีจึงได้กวักมือเรียกพญาช้างเผือก ๆ จึงขึ้นมaben ผึ่งหมอบกราบลงต่อหน้าเจ้าสองพี่น้อง ๆ จึงประทับ ก่อนที่จะกลับเจ้าสองพี่น้องได้เชื้อเชิญ เชียงสีและเสี่ยวทั้ง 5 คน ว่าเดือนห้าให้ไปเยี่ยมที่กรุงศรีอยุธยา เชียงสีพร้อมเสี่ยวก็รับปาก สถานที่แห่งนั้นต่อมาได้ชื่อว่า “ห้วย ทับทัน”

พอพระยาจักรีกลับคืนมาถึงบ้านของเชียงสีเลื้อยไปเห็นดาบเล่มหนึ่งคู่ลักษณะแล้ว ถูกใจ ก็เลยคิดอยากจะได้จึงเอ่ยปากขอ เชียงสีจนปัญญาที่จะบอกว่าไม่อยากจะให้ จึงบอกว่า ดาบเล่มนี้มันเก่าใช้มานานแล้วไม่มีคมสามารถฟันต้นไม้ได้เพียง 100 ท่อนเท่านั้นเอง ถ้า อยากได้จริง ๆ ให้หาเหล็กมา 7 แห้งช้างจะทำให้ใหม่

⁴⁵ ต่อมาขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก.

⁴⁶ กรมพระบวรสถานมงคล อุปราชในรัชกาลที่ 1.

ตอนที่ 3 พระยาศรีนครเต้าหัวเธอ

พระยาจักรีชนเหล็กมาให้ 7 แห้งช้าง เชียงสีจึงให้ลูกๆ ทั้ง 6 คน คือ 1. อันชนอน 2. พรสวรรค์ 3. แม่นจันทร์ทองห้าว 4. ท้าวน้อยบุญชู 5. ท้าวหุสามแห่ง 6. ท้าวแผ่บุญยัง ไปทำเตาตีเหล็ก ต่อมาเรียกหนองเตาเหล็กในบริเวณคอนกอก⁴⁷ มีคนเล่าว่ามีร่องรอยเหล็กปรากฏอยู่ การตีดาบของเชียงสีนั้นใช้ นวโลหะ คือ โลหะ 9 ชนิด ได้แก่ เหล็กไหล เหล็กปลีก เหล็กกล้า ทองเหลือง ทองแดง นาค เงิน ทองคำ ทองขาว เป็นส่วนผสมรวมกันได้น้ำหนัก เก้าสิบหาบ เชียงสีได้เริ่มตีดาบตั้งแต่นั้น 1 คำ เดือน 9 ปีมะเส็งถึงวันเพ็ญเดือน 3 ในปี พ.ศ. 2304 จึงแล้วเสร็จ โดยเชียงสีได้มีเคล็ดลับก็คือเอาจีเป็ด 7 คอกมาชุบแล้วเสกคาถาพระร่วง “อิมังสัจจะ วาจัง อธิฐามิ พุติยัมปิ อิมัง สัจจะวาจัง อธิฐามิ ตะติยัมปิ อิมัง สัจจะวาจัง อธิฐามิ” ซึ่งใช้เวลา 6 เดือน 15 วัน ได้ดาบ 1 เล่ม จากนั้นได้นำไปทำการทดลองฟันไม้ที่คงมูลครั้งเดียวขาดแสนต้น จึงให้ชื่อคงสะดาว เป็นภาษามคร ซึ่งดาวแปลว่า ดาบวิเศษ ฤทธิ์กล้า หรือบางคน ก็เรียก คงแสนต่อ

พอถึงเดือนห้าเชียงสีพร้อมกับเสียวทั้ง 5 คน จึงชวนกันไปเยี่ยมพระเจ้าเหนือหัว และเจ้าสองพี่น้องโดยได้นำสิ่งของไปทูลถวายตามกบิลเมือง ดังนี้

1. เชียงปุม ได้หวาย 3 โค้ง (โค้งสามหวาย)
2. เชียงสง ได้ขี้ไต้ 3 มัด (ลิ้ม 3 กระบอง)
3. เชียงสี ได้ดาบ 1 เล่ม และเต่า 2 ตัว (ตะกูปตะกั๊บ 2)
4. เชียงพัน ได้นื้อกวาง นื้อฟาน ละอง ละมั่ง 4 ตัว (ละองละแอง 4)
5. เชียงมะ ได้ระวีระวอน 5 (น้ำผึ้งเดือนห้า 5 กระบอกไม้ไผ่)
6. เชียงชัย ได้ไก่ดำ 2 ตัว

เชียงสีได้ทูลถวายดาบแก่พระยาจักรี แต่พระยาจักรีกลับไม่พอใจที่เหล็กตั้งมากมายถึง 7 แห้งช้างเชียงสีได้ดาบเล่มเดียวจึงเกิดการต่อว่ากันขึ้น ถึงแม้เชียงสีจะอธิบายอย่างไรพระยาจักรี ก็ไม่รับฟัง เชียงสีก็บอกว่าถ้าอย่างนั้นก็จะหาเหล็กมาคืนให้ จากนั้นจึงลากลับ

ในขณะที่กำลังจะขยับลุกเดินเท่านั้นก็เกิดนิหารท้องพระโรงสั่นสะเทือน ปราสาทพังทลายลงมาทันที ดาบกระเด็นกระดอนไปเชียงสีกลัวดาบจะกระเด็นไปโดนพระยาจักรี จึงได้คว้าจับดาบแล้วโยนทิ้งออกไปบังเอิญปลายดาบได้ทิ่มลงแผ่นดิน ทำให้ดินแยกออกจากกันกลายเป็นบ่อน้ำขนาดใหญ่เรียกว่า “บ่อแห่งเหล็กแห่งทอง” หรือสระกัณฑ์เหล็กกัณฑ์ทอง ในเวลาต่อมาซึ่งอยู่ในกรุงศรีอยุธยา พระยาจักรีจึงไม่ได้ดาบเล่มนั้น

⁴⁷ ปัจจุบันอยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ในเขตโรงเรียนเมืองเตาวิทยาคม

หลังจากนั้นพระเจ้าเหนือหัวจึงพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ให้พร้อมกับยกฐานะบ้านเมือง ดังนี้

1. เชียงสี เป็นหลวงศรีนครเตาทำวเธอ ยกฐานะบ้านกุดหวายเป็นเมืองเตา ภายหลังหลวงศรีนครเตามีความดีความชอบได้ตามเสด็จในการสงครามหลายครั้งหลายหน จึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระศรีนครเตาทำวเธอ คนทั่วไปเรียก “เจ้าพ่อศรีนครเตา”

2. เชียงมะ เป็นหลวงสังฆะบุรีศรีอจจะ

3. เชียงชัย เป็นขุนชัยสุริยวงศ์

4. เชียงปุม เป็นหลวงสุรินทร์เสนาหา

5. เชียงสง เป็นขุนวานรนิวาส

6. เชียงพัน เป็นขุนพนาคนิคมคาม

ตอนที่ 4 บั้งเม็ลเป็นเหตุ

พระศรีนครเตาได้ปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา จนต่อมาได้มีบั้งปี (พระราชสาส์นตราตั้ง ซึ่งเป็นของลับเฉพาะ) ส่งให้กับอุปราชเมืองอุบลโดยผ่านเมืองเตา บั้งเอิญพระศรีนครเตาทำวเธอไม่อยู่ ภรรยาของท่านจึงรับแทนและได้มีผู้คิดยุแหย่ให้ภรรยาของท่านเปิด ภรรยาของท่านจึงเปิดบั้งปีดู เมื่อความทราบถึงพระเจ้าเหนือหัวจึงตรัสสั่งให้ประหารชีวิตพระศรีนครเตาทำวเธอ

พระศรีนครเตากลัวความผิดจึงได้หนีไปบวชที่บ้านไพรขลาและเพื่อมิให้คนรู้จึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “เมื่อย” (บางคนออกเสียงเป็นเมี้ยซึ่งเป็นภาษาเขมร) ชาวบ้านได้ฟังบุญบารมีไปเล่าเรียนวิชามหาเวทย์อย่างมากมายจนได้สมณะศักดิ์เป็นอุปัชฌาย์ นามว่า “ฌาย์เมื่อย” และต่อมา ฌาย์เมื่อยได้เสียชีวิตที่วัดไพรขลาเมื่อ พ.ศ. 2338 รวมอายุได้ 86 ปี⁴⁸

ส่วนทางเมืองเตาไม่มีผู้ปกครองบ้านเมืองกอร์ปกับการทำมาหากินไม่สะดวก ชาวบ้านลูกหลานจึงพากันย้ายบ้านใหม่ไปอยู่ที่ห้วยแก้ว ซึ่งภายหลังตั้งชื่อว่า “รัตนบุรี” ส่วนพระยาจักรี ก็ได้สืบตามหาเชียงสีเรื่อยมาแต่ก็ไม่เจอจึงได้แต่งตั้งทำวอั้งชะนอนเป็นหลวงศรีนครเตาแทนและให้ทำวพรสวรรค์ครองเมืองห้วยแก้วหรือรัตนบุรี ทำวจันทองทำวให้ครองเมืองเสือ ทำวน้อยบุญชูครองเมืองเจีย ทำวหูสามแห่งไปอยู่เมืองชุมพล ทำวแผ่นบุญยังไปอยู่บ้านชุมแสง⁴⁹

⁴⁸ จากบันทึกปากคำของนายเสน ฝาจิบ อายุ 96 ปี ก่อนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2495.

⁴⁹ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ในปัจจุบัน

จึงอาจกล่าวได้ว่า ทีมวิจัยได้ศึกษาประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตาพบว่า มีหลายตำนานแต่ไม่ว่าจะเป็นตำนานหรือเรื่องเล่าที่มีมาแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม แต่ความเชื่อความศรัทธาของชุมชนเมืองเตา ก็ยังถือว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาคือปูตามหาบุรุษแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ สามารถบันดาลให้เกิดอิณินหารแก่ผู้คนต่าง ๆ ชาวบ้านได้พบพานสานกล่าวในสิ่งที่ต้องการ คือผู้บันดาลให้อยู่เย็นเป็นสุข ช่วยขจัดภัยอันตรายเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจได้เป็นอย่างดี

ผลงานเจ้าพ่อศรีนครเตามีอิทธิพลควบคุมทางสังคม

ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ทีมวิจัยได้ศึกษางานเขียนของนายสุพจน์ พลอาษา ข้าราชการบำนาญ ปัจจุบันอายุ 83 ปี ซึ่งบันทึกไว้ในเอกสารสืบสาวราวเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และอิณินหารของเจ้าพ่อศรีนครเตาพบว่า

อิณินหารครั้งที่ 1

พ.ศ. 2484 เหตุเกิดจากการบวงสรวงไม่ถูกต้องงานบุญบั้งไฟ หลังจากแห่ขบวนบั้งไฟเสร็จกลางคืนจะมีมหรสพ ตอนเช้าก็จะแห่บั้งไฟไปจุด สมัยนั้นไม่มีการแข่งขันถือเอาความสามารถของเจ้าของบั้งไฟ ถ้าบั้งไหนขึ้นดีก็แสดงว่าเจ้าของมีความชำนาญในการทำบั้งไฟ บั้งเอี่ยมมีคนบ้านโคดจะกลับบ้านจึงถือโอกาสไปรื้อเอาหางบั้งไฟซึ่งเชื่อว่าเมื่อนำไปสานกระบุง ตะกร้า จะมีความแข็งแรงทนทานและทำรันเพื่อดักปลาที่จะมีปลามาติดเยอะ พอรอสักพักบั้งไฟก็ถูกจุดขึ้นไปท้องฟ้า และก็ตกลงมาโดนคนที่รื้อเอาหางบั้งไฟนั้น ทำให้ร่องแตกละเอียดสลบไปนานกว่าจะฟื้น ปัจจุบันคนนั้นยังมีชีวิตอยู่ที่บ้านชีเหล็ก ตำบลคอนมนต์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์⁵⁰

อิณินหารครั้งที่ 2

มีคนจีนเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านเมืองเตา ชาวบ้านเรียกว่า “เจ๊กน้อย” เข้ามาค้าขายโดยไม่ได้ออกกล่าวต่อศาลเจ้าพ่อ วันหนึ่งเจ๊กน้อยเกิดป่วยกะทันหันโดยไม่ทราบสาเหตุ ร้องครวญครางตื่นขึ้นมาและบอกว่าปวดหัว ๆ แต่ชาวบ้านรู้ถึงสาเหตุของการป่วยจึงเข้าทรง คนทรงเจ้าบอกว่า มาค้าขายแล้วไม่บอกกล่าวเจ้าพ่อครั้งนี้เป็นแค่สั่งสอนเฉย ๆ เมื่อเจ๊กน้อยยอมรับผิดอาการปวดหัวนั้น ก็หายเป็นปกติทั้ง และบอกว่าต่อไปจะไม่ทำแบบนี้อีก

อิณินหารครั้งที่ 3

เมื่อปี พ.ศ. 2496 นายสุพจน์ พลอาษาได้เดินทางกลับบ้านเมืองเตาโดยใช้ม้าเป็นพาหนะในการเดินทางพอมาถึงบ้านก็ล้าม้าไว้ที่วัด ปรากฏว่าม้าอนกถึงไปกลิ้งมาทรนทราย

⁵⁰ เสาร์ บุราณมัย. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก้อ เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

เหมือนจะขาดใจ พระในวัดก็ออกมาดูและบอกให้ลองทรงเจ้าดู ขณะที่กำลังเดินจะถึงบ้านคนทรงก็ได้ยินเสียงคนทรงร้องออกมาว่า “มันจี่ม้าผ่านหน้าบ้านกูมันไม่ได้แสดงความเคารพกูเลยต้องสั่งสอนมันซะหน่อย” จึงต้องก้มลงกราบขอขมาต่อท่านและยอมรับผิดอาการของม้าก็หายทันที หันกลับไปเล็มหญ้าปกติ⁵¹

อุกนิหารครั้งที่ 4

ปี พ.ศ. 2497 นายประดิษฐ์ โพธิ์เงิน ขณะนั้นดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านหนองเกาะ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ได้เดินทางมาเยี่ยมบ้านเมืองเตาโดยใช้ม้าเดินทางและไม่ได้บอกกล่าวเจ้าพ่อก็เกิดอาการเหมือนกันกับนายสุพจน์ พลอาษา⁵²

อุกนิหารครั้งที่ 5

สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีได้สั่งให้ทุกหมู่บ้านตัดถนนหนทางเป็นแนวเดียวกันและห้ามผู้คนกินหมาก พร้อมกับสั่งให้ตัดต้นพลูทิ้ง ขณะนั้นบ้านเมืองเตายังขึ้นอยู่กับตำบลปะหลาน ซึ่งต่อมาได้แยกเป็นตำบลเมืองเตา ทางราชการแต่งตั้งให้นายเสาร์วิทักษ์บุตร เป็นกำนันตำบลเมืองเตา แต่ไม่ได้เข้ามาอยู่ที่เมืองเตาไปอยู่ที่บ้านสระบาก เพราะเป็นคนต่างถิ่น เมื่อถึงกำหนดคำสั่งให้แต่ละหมู่บ้านตัดถนน กำนันเสาร์ก็รับปากว่าจะตัดถนนในบ้านเมืองเตาเท่านั้นเองลูกชายของกำนันเสาร์ คือ นายสมุด วิทักษ์บุตร ก็ล้มป่วยลงอย่างกะทันหันและถึงแก่ความตายในที่สุด⁵³

ในปี พ.ศ. 2500 ได้มีการเข้าทรงอีกและในตอนนี้คนทรงได้ออกปากว่า เจ้าพ่ออนุญาต ให้ลูกหลานช่วยกันพัฒนาคอนหอหรือศาลเจ้าโดยให้ถากไม้ไผ่ออกทั้งหมดเหลือไว้เฉพาะไม้ยืนต้นและให้ตั้งโรงเรียนซึ่งแต่ก่อนอาศัยศาลาวัดช่วยกันปรับปรุงให้ดีให้สะอาด สร้างศาลเจ้าใหม่ ชาวบ้านทั้งหมดโดยการนำของกำนันเลา ไชยสงคราม หลวงพ่อทองมี รามะมะ เจ้าอาวาสวัดทุ่งสว่าง บ้านเมืองเตา ก็ได้ช่วยกันพัฒนาและดำเนินการตามคำบอกของคนทรง⁵⁴

⁵¹ สุพจน์ พลอาษา. สืบสาวราวเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น. 2549, หน้า 15 – 19.

⁵² สา แก้วประเสริฐ. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

⁵³ วิลาวัลย์ สงคราม. อายุ 67 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พลคอนก่อก เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

⁵⁴ สวส งามมะมะ. อายุ 48 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก่อก เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

อภินิหารครั้งที่ 6

ปี พ.ศ. 2486 งานบุญบั้งไฟประจำปี กำหนดวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันโฮมบั้งไฟ แต่ละหมู่บ้านที่เชิญมาก็นำบั้งไฟมารวมกันที่ลานวัดทุ่งสว่างบ้านเมืองเตา ตอนบ่ายก็มีการแห่ และการฟ้อนรำรอบ ๆ บ้านตามเส้นทาง ตอนเย็นมีการละเล่น เช่น รำเซิ้งบั้งไฟหรือคณะคนเฒ่า คนแก่ฟ้อน คนทรง (นางเทียม) บอกผ่านว่างานบุญบั้งไฟห้ามมิให้คนออกไปทำงาน 3 วัน ให้หยุด มาร่วมกันทำบุญ แต่มีนางสาวตา อาษากิจไปเก็บใบหม่อนมาให้ตัวไหมกิน เพราะใบหม่อนหมด ตัวไหมจะไม่มีกิน ขณะกำลังเก็บใบหม่อนอยู่นั้นมีช้างพลัดหลงเจ้าของวิ่งไปเหยียบจนนอนสลบ ชาวบ้านต้องพยายามไล่จับ และนางเทียมบอกนางสาวตาได้ประพาศฝึกฝึกกาต่อเจ้าพ่อ

ศรีนครเตา⁵⁵

อภินิหารครั้งที่ 7

ปี พ.ศ. 2484 ทางกรมได้สำรวจเส้นทางหลวงจากโคราช พิมาย พัทธภูมิพิสัย ยโสธร มุกดาหาร และต่อมาปี พ.ศ. 2517 ได้งบประมาณสร้างถนนจากอำเภอพัทภูมิพิสัย ผ่านบ้านเมืองเตามีผู้รับเหมาสร้างทาง รถชนหินจากแหล่งสัมปทานได้ชนผ่านหน้าศาลเจ้าพ่อ โดยมีได้บอกกล่าวรถก็คว่ำทั้ง ๆ ที่เป็นถนนเรียบ ต่อมาเมื่อมีการขอขมาแล้วการทำงานก็ดำเนินไปโดยความปลอดภัย⁵⁶

อภินิหารครั้งที่ 8

ปี พ.ศ. 2530 งานบุญบั้งไฟ จุดบั้งไฟของจารย์สิงห์ ตอนลงปรากฏว่าตกลงตรงกลาง ห่างจากค้ำประมาณ 20 เมตร ดินแยกเป็นวงกลมประมาณ 3 วา แต่ผู้ชมไม่ได้รับอันตราย เชื่อกันว่าเจ้าพ่อศรีนครเตาคุ่มครอง⁵⁷

นอกจากอภินิหารที่เกิดขึ้นแล้วยังมีเรื่องราวที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตา จากเหตุการณ์ที่นายส่อม คาราวรรณได้บ่นขอให้ลูกสาวสอบเรียนต่อได้แต่ยังไม่ถึงวันเก็บนปรากฏว่า วัวที่เลี้ยงไว้ในคอกกระโดดเดินคล้าย ๆ กับกลัวอะไรสักอย่างในฟุ่มไม้⁵⁸

⁵⁵ จง บุราณมัย. อายุ 89 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพัทภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

⁵⁶ จิรายุทธ แสงมณี. อายุ 51 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก่อก เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพัทภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

⁵⁷ สา แก้วประเสริฐ. อายุ 66 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพัทภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

เหตุการณ์จากนางเจริญศรี ชินรัตน์ ครูโรงเรียนบ้านเมืองเตา เมื่อปี พ.ศ. 2524 ได้พื่อนักเรียนทำความสะอาด เผาขยะหลังโรงเรียนซึ่งติดกับศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา บังเอิญเจอเตาหนีไฟ วิ่งออกมาจึงจับไปขังไว้ที่ได้ดูบ้านพักครู พอถึงเวลากลางคืนขณะนอนครึ่งหลับครึ่งตื่น ได้มองเห็นคนชี่ข้างถือดาบเล่มโตมีผ้าสีแดงคาดหัวมาทำลายดอกไม้ที่ปลูกเอาไว้เชิงบันไดลูกขึ้นมาดู 2 ครั้งก็ไม่เห็นมีอะไรจึงเล่าให้สามีฟังแต่ก็ไม่ได้ฟังอะไรได้แต่ยกมือไหว้และกล่าวว่าอย่ามารบกวนลูกหลานเลยพรุ่งนี้จะเอาไปปล่อยแต่เข้าหอรอกในคันทันนอนไม่หลับทั้งคืน รุ่งเช้าจึงได้นำเตาไปปล่อยที่หนองบริเวณศาลเจ้าพ่อจากนั้นเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็เป็นปกติ⁵⁹

อีกเหตุการณ์หนึ่งตอนไปเก็บเห็ดที่ป่าหนองบัวลายโคราชตั้งแต่เช้ามืดได้หลงป่าหาทางออกไม่ได้จนถึงบ่ายจึงยกมือขึ้นหัวแล้วขอให้เจ้าพ่อศรีนครเตา สักครูเดียวปรากฏว่ารู้ทิศทาง จึงสามารถเดินออกจากป่ากลับถึงบ้านได้⁶⁰

เหตุการณ์จากเด็กชายคงวิทย์ สุวรรณวงษ์ นอนฝันครึ่งหลับครึ่งตื่นตอนใกล้รุ่งเห็นยาพ่อใหญ่มาหาว่าจะมาบอกเลขแต่เขากลัวมากพอเห็นโพล่บันไดขึ้นมาเขาก็สะดุ้งตื่นและร้องบอกแม่ว่ายาพ่อใหญ่สิมาบอกเลข เป็นเช่นนี้ติดต่อกัน 2 คืน พอคืนที่ 3 เวลาเดียวกันตื่นจากที่นอนวิ่งไปหาคุณแม่ที่ครัวเล่าให้คุณแม่ฟังว่า ยาพ่อใหญ่มาบอกเลข 515 กับ 45 แต่คุณแม่ก็ไม่สนใจซื้อเขาจึงไปบอกคุณลุง ๆ ก็ไม่สนใจซื้อเช่นเดียวกัน และในวันนั้นเป็นวันหอยออกพอดี ปรากฏว่าลูกทั้งบนและล่าง คือ 515 กับ 45⁶¹

เหตุการณ์จากนายสัจด์ สุวรรณวงษ์ ครูโรงเรียนบ้านเมืองเตา ตอนเช้าวันเสาร์ได้นำวัวไปปล่อยเลี้ยงไว้ที่สวนตามปกติที่เคยทำเป็นประจำพอดีได้นั่งดื่มเหล้ากับเพื่อนที่บ้านพอถึงเที่ยงลูกชายก็จะไปเอาวัวกินน้ำ ปรากฏว่าไม่เห็นวัวจึงวิ่งมาบอกพ่อและได้แยกย้ายกันไปหาที่สวนและบริเวณข้างเคียงเป็นเวลานานพอจนใกล้จะมืดค่ำแต่ก็ไม่เจอ จึงไปหาหมอส่องบอกว่าวัวไม่หายหอรอกเป็นเพราะพากันดื่มเหล้าแล้วไม่เช่นเจ้าพ่อก่อนให้เอาเหล้าไปเทลงตรงทางเข้าคอกวัวแล้ว จะเห็นวัวจึงทำตามตามที่หมอส่องบอกไม่นานลูกชายก็ไล่วัวตัวนั้นมาจึงถามลูกชายว่า

⁵⁸ วิลาวลัย สงคราม. อายุ 67 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พลคอนก่อก เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

⁵⁹ เจริญศรี ชินรัตน์. อายุ 55 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พลคอนก่อก เป็นผู้สัมภาษณ์ โรงเรียนบ้านเมืองเตา วันที่ 4 มกราคม 2553.

⁶⁰ เจริญศรี ชินรัตน์. อายุ 55 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พลคอนก่อก เป็นผู้สัมภาษณ์ โรงเรียนบ้านเมืองเตา วันที่ 4 มกราคม 2553.

⁶¹ เสาร์ บุราณมธย์. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. นางสาวจุฑารัตน์ พลคอนก่อก เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

เจอที่ไหน ลูกชายบอกว่าเดินไปที่สวนอีกตอนค่ำก็เห็นวัวยืนอยู่ได้ร่มช้อย ซึ่งก็เดินผ่านไป ผ่านมาดังหลายครั้งแต่ก็ไม่เจอ หลังจากนั้นผู้ที่ช่วยตามหา ก็ทยอยกลับมาถามข่าวที่บ้าน หลังจากหาที่ไหนก็ไม่เจอ⁶²

เหตุการณ์จากนางวัฒนา นิลโนรี ซึ่งเคยมาอยู่บ้านเมืองเตาไปมีครอบครัวที่จังหวัด สมุทรสาครในช่วงเดินทางได้พบอุบัติเหตุรถยนต์พลิกคว่ำจึงเข้าไปช่วยเหลือปรากฏว่าพ่อกับ แม่เสียชีวิตแต่ลูกชายไม่เป็นอะไรซึ่งก็คือเด็กคนนั้นแขวนเหรียญเจ้าพ่อศรีนครเตา ผู้คนจึงเล่า ขาน กันว่าบารมีเจ้าพ่อศรีนครเตาคุ่มครองจึงรอดชีวิตมาได้อย่างปาฏิหาริย์⁶³

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าในหมู่บ้านหลายเรื่องเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ของเจ้าพ่อศรีนครเตา อาทิ

พ่อใหญ่สา อยู่ที่บ้านเมืองเตา ทำถนนใช้ก้อนหินทำถนนผ่านหน้าศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาแล้วไปทอดแหที่หนองบัวน้อยปลาช่อนตัวใหญ่ถูกแห พ่อใหญ่สาจึงลงไปงมจับปลาในแห แต่ก็จับไม่ได้ ในขณะที่งมปลาอยู่นั้นก็มีลักษณะคล้าย ๆ กับมีคนเอาอะไรมาตีที่ศีรษะของพ่อใหญ่สา พ่อใหญ่สา จึงขึ้นจากน้ำแล้วมีอาการปวดศีรษะและต่อมาเสียชีวิต ญาติ ๆ สงสัยจึงไปหาหมอสู่ว หมอบอกว่า ญาพ่อใหญ่ (เจ้าพ่อศรีนครเตา) เอาไปเลี้ยงช้าง⁶⁴

เมื่อปี พ.ศ. 2514 ได้มีการสร้างถนนสายพยัคฆ์ – เกษตรวิสัย มีรถน้ำคันหนึ่งใช้รถถนนได้พลิกคว่ำตกถนนพอไปหาหมอสู่วก็บอกว่ามาทำถนนแล้วไม่บอกกล่าว

เมื่อปี พ.ศ. 2516 ได้มีการสร้างถนน รพช. และพวกคนงานไปตั้งแคมป์อยู่ใกล้หอศาล แต่ไม่ได้บอกกล่าว กลางคืนจึงนอนหลับฝันว่าเห็นมือใหญ่ ๆ จะมาฟาดหัวและฝันร้ายทุกคืน จนนอนไม่หลับ⁶⁵

เมื่อปี พ.ศ. 2549 ได้มีการจัดงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลลูกสาวซึ่งไปทำงานที่กรุงเทพฯ ก็กลับมาทำบุญพอถึงปากทางเข้าบ้านได้จิ้มมอเตอร์ไซด์รับจ้างซึ่งผ่านศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาพอ

⁶² สา แก้วประเสริฐ. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

⁶³ สว ย งามมะมะ. อายุ 48 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก่ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

⁶⁴ สา แก้วประเสริฐ. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

⁶⁵ วิลาวัลย์ สงคราม. อายุ 67 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พลคอนก่ เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

ลง จากระถกก็มีอาการปวดหลังอย่างรุนแรงจนเดินไม่ได้ญาติ ๆ ก็เลยไปหาหมอสู่วินิจฉัย หมอสู่วินิจฉัยว่า กลับมาจากกรุงเทพฯ ไม่เคยเอาอะไรไปถวายญาพ่อก็เลยสงสัยครั้งจึงหยิกหยอกเล่นเฉย ๆ⁶⁶

จึงอาจกล่าวได้ว่า ผลงานเจ้าพ่อศรีนครเตามีอิทธิพลควบคุมทางสังคมของชุมชนบ้านเมืองเตาและผู้คนใกล้เคียงโดยผ่านความเชื่อ ซึ่งยังเป็นเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้ว่าเป็นเรื่องจริงหรือ มีตัวตนจริงหรือไม่ แต่ทีมวิจัยเห็นว่าไม่ใช่เรื่องไร้สาระแต่เป็นเรื่องที่มีเหตุผลทางด้านจิตใจที่ใคร ๆ ได้บนบานศาลกล่าวแล้วทำให้สบายใจขึ้น เกิดความศรัทธาดังคำกล่าวที่ว่า “ไม่เชื่ออย่าลบหลู่”

อิทธิพลของความเชื่อศรัทธาเจ้าพ่อศรีนครเตา

ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ที่สืบทอดอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่เกิดจากการดำรงชีวิตประจำวัน บางปัญหาที่เกินขีดความสามารถ ของมนุษย์ที่ไม่สามารถแก้ไขได้ จึงพากันสร้างความเชื่อขึ้นมาซึ่งพลังนั้นเป็นพลังธรรมชาติที่บันดาลให้ปลอดภัยเมื่อพ้นภัยแล้วก็แสดงความยินดีด้วยการเซ่น – ไหว้ บูชา หรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของสังคม⁶⁷

ความเชื่อเป็นการสืบทอดความรู้และประสบการณ์เพื่อแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวันของบรรพบุรุษในชุมชนให้คนรุ่นหลังซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความหวาดกลัวของคนในชุมชนที่มีภัยธรรมชาติ พิธีกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะความเชื่อทำให้เกิดเป็นประเพณีที่ปฏิบัติต่อกันมา⁶⁸

ความเชื่อของชุมชนบ้านเมืองเตาเป็นรูปแบบความเชื่อตำนานเรื่องเล่าสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนซึ่งเชื่อในเรื่องความเชื่อ เรื่องผีสิงเทวดา ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ความเชื่อเรื่องคาถาอาคม และเวทมนต์ ความเชื่อเรื่องความฝัน ความเชื่อเรื่องถือฤกษ์และลางสังหรณ์ ความเชื่อเรื่องขวัญ ความเชื่อในสิ่งแวดลอม และปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องขากกลางบ้าน และความเชื่อในลักษณะบุคคล⁶⁹

จากการศึกษาของทีมวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านเมืองเตามีการนับถือผีควบคู่ไปกับอำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ เช่นเดียวกับชาวบ้านต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทั่วไปความ

⁶⁶ จิรายุทธ แสงมณี. อายุ 51 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก่อก เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วันที่ 14 ตุลาคม 2552.

⁶⁷ สันญา สันญาวิวัฒน์. “ความเชื่อของมนุษย์”, ร่วมทุกข์, 2527, หน้า 15.

⁶⁸ มารยาท กิจสุวรรณ. “คติความเชื่อดั้งเดิมของไทย”, วัฒนธรรมไทย, 2526, หน้า 14 – 20.

⁶⁹ วิลาวัลย์ สงคราม. อายุ 67 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก่อก เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

เชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ปรากฏให้เห็นในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งนอกจากจะมีการแบ่งแยกกัน ตามขอบเขตของความเชื่อแล้วในประเพณีและพิธีกรรมยังเป็นการดำเนินอยู่ร่วมกันของความเชื่อ ทั้ง 2 ฝ่าย นอกจากนี้ภายในระบบความเชื่อก็ยังมีความเชื่อมโยงที่โดดเด่นซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ร่วมกันของชุมชน คือ ระบบความเชื่อในเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ชาวบ้านเชื่อมาแต่ดั้งเดิม

การศึกษาดำเนินงานเจ้าพ่อศรีนครเตากับความเชื่อศรัทธาและความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อที่มีอิทธิพลควบคุมทางสังคม วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเมืองเตาและแผ่ขยายอาณาเขตกว้างขวาง กับชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามลักษณะประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมองผ่านตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา โดยแบ่งยุคเวลาตามเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องเล่าจากคนในชุมชนซึ่งทีมวิจัยได้แบ่งช่วงมิติเวลาออกเป็น 4 ยุค คือ

1. ยุคเล่าขานตำนานเจ้าพ่อฯ ระหว่าง พ.ศ. 2200 – พ.ศ. 2338
2. ยุคสืบสานตำนานเจ้าพ่อฯ ระหว่าง พ.ศ. 2339 – พ.ศ. 2463
3. ยุคแผ่ขยายความเชื่อ ระหว่าง พ.ศ. 2464 – พ.ศ. 2511
4. ยุคพัฒนาการ – ปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2512 – ปัจจุบัน

การแบ่งช่วงมิติเวลาในแต่ละยุคจะไม่เท่ากัน ทีมวิจัยได้ยึดเกณฑ์จากพลังความเชื่อที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและการสร้างศาลเจ้าพ่อฯ พบว่า

1. ยุคเล่าขานตำนานเจ้าพ่อฯ (พ.ศ. 2200 – พ.ศ. 2338)

เป็นช่วงปรากฏข้อมูลในตำนานหรือประวัติเจ้าพ่อศรีนครเตาในช่วงยุคประวัติศาสตร์ถือเอาช่วง พ.ศ. 2200 ที่พวกส่วยกลุ่มเชียงสีเข้ามาในประเทศไทยหรือเมื่อครั้งจุลศักราช 1121 ปีเถาะ เอกศก (พ.ศ. 2302) ในสมัยแผ่นดินของพระเจ้าเอกทัศ หรือสมเด็จพระที่นั่งสุริยamarinทร์ แห่งกรุงศรีอยุธยาและมาสิ้นสุดเมื่อ พ.ศ. 2338 เมื่อเชียงสี หรือเจ้าพ่อศรีนครเตาเสียชีวิตที่บ้านไพรขลา

จากหลักฐานที่พอจะอ้างอิงเชื่อได้ว่าเป็นยุคตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นยุคประวัติศาสตร์บ้านเมืองเตา เพราะถือว่ายุคนี้สามารถบอกเหตุการณ์ต่าง ๆ และเปรียบเทียบข้างเคียงกับสิ่งที่พบ เป็นหลักฐานโบราณในชุมชนบริเวณเช่น การสร้างคูเมือง การสร้างสระน้ำขนาดใหญ่ กระจุก ภาชนะดินเผาและเตาหลอมเหล็กโบราณ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านเมืองเตาซึ่งทีมวิจัยศึกษาพบว่า

1. การสร้างเมือง (หัวเมือง) ต่าง ๆ ในพื้นที่บริเวณนี้เช่นเมืองสาเกตนคร (เมืองร้อยเอ็ด) เมืองศรีภูมิ (อำเภอสวรรคภูมิ) เมืองจำปาศรี (อำเภอนาคู) เมืองเจีย ,

เมืองเสื่อ , เมืองเตา (อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย) เมืองบัว (อำเภอเกษตรวิสัย) ในยุคที่สามารถบอกปี พ.ศ. ได้อีกทั้งบอกเหตุการณ์สำคัญและการปรับปรุงบ้านเมืองต่าง ๆ ในภาคอีสานได้⁷⁰

2. มีกลุ่มคนหรือชนชาติ (ชาติพันธุ์) เข้ามาปักหลักอาศัยในท้องทุ่งแห่งนี้ เช่น ลาวอีสาน , ลัวะ , ขมุ , ข่า , ละว้า , มอญ , เขม , โข่ง , กูย , ญไท , ย้อ , ลาวพวน และเผ่าอื่น ๆ กระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ ในยุคนี้เป็นยุคที่เล่าถึงกลุ่มที่เป็นคนบ้านเมืองเดิมนั้นก็คือกลุ่มชนชาติลัวะซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มต้นตระกูลของเจ้าพ่อศรีนครเตา⁷¹

เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นชนชาติลัวะที่อพยพมาจากเมืองอัตปรีอแสนแปหรือแสนปางซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมืองจำปาสักที่ติดกับชายแดนเขมร เมื่อครั้งเกิดสงครามฆ่าระแควหรือสงครามในประเทศลาวทำให้ลาวแตกออกเป็น 3 ฝ่าย⁷² ทำสงครามกัน เมืองอัตปรีอช่วงนั้นผู้ปกครองคือราชครูหลวงแห่งวัดป่าโนนเสม็ดที่ได้รับอำนาจจากเจ้าสร้อยศรีสุนทรหน่อพุทธางกูรจากเมืองเวียงจันทน์ เจ้าพ่อศรีนครเตาก็คือบุคคลที่อยู่ในกลุ่มคนที่มีความรู้ความสามารถในการจับช้างเพราะมีคาถาอาคมในการรบและขึ้นช้างได้ เมื่อมีการบังคับให้จับช้างส่งเข้าสู่เมืองหลวงคนกลุ่มนี้จึงพากันหนีออกจากเมืองอัตปรีอแสนแปหนีเข้ามาในเขตประเทศไทยแถบอีสานตอนใต้ (จังหวัดสุรินทร์ , ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์) หนึ่งในนั้นก็คือเชียงลี (เจ้าพ่อศรีนครเตา) ซึ่งมีประวัติว่าเป็นผู้สร้างบ้านเมืองเตาดังตำนานของเจ้าพ่อศรีนครเตาที่ทีมวิจัยได้เสนอไว้แล้วในบทนี้.

2. ยุคสืบสานตำนานเจ้าพ่อฯ (พ.ศ. 2339 – พ.ศ. 2463)

ในยุคนี้ชาวบ้านที่ได้ยินกิตติศัพท์อิทธิพลงานเจ้าพ่อฯ ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อฯ ที่เล่าขานสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นก็เกิดพลังความเชื่อในลักษณะเจ้าพ่อผู้รักษาหมู่บ้าน ถือว่าเจ้าพ่อศรีนครเตามีความศักดิ์สิทธิ์และถือเป็นบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งบ้านเมืองในฐานะผีปู่ตาอันเป็นที่เคารพและเป็นที่ยึดพิงสูงสุดในระบบความเชื่อนี้⁷³

ความเชื่อในยุคนี้จะมีอยู่เฉพาะกลุ่มคนสูงอายุระดับหัวหน้าครอบครัว พ่อบ้านแม่บ้าน และคนหนุ่มสาว ส่วนเยาวชนจะยังไม่มีส่วนร่วมมากนัก เพราะยังเกิดความกลัวซึ่งสถานที่

⁷⁰ เดิม วิชาญพนกกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. 2530 , หน้า 101.

⁷¹ บุญทัน กมลและคณะ. โครงการศึกษาด้านานเจ้าพ่อศรีนครเตาและพลังความเชื่อที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงฯ. 2550 , หน้า 53.

⁷² ลาวเหนือมีหลวงพระบาง ลาวกลางมีเวียงจันทน์ ลาวใต้มีจำปาสัก เป็นศูนย์กลาง.

⁷³ อมาวสี เกียรธาว. เจ้าพ่อศรีนครเตา : บทบาทและความสำคัญของการนับถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกรณีศึกษาบ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. หน้า 100.

ต่าง ๆ ช่วงนั้นยังเป็นป่าดงดิบ อีกทั้งเยาวชนยังไม่ค่อยมีบทบาททางสังคมมากนักส่วนมากจะเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่⁷⁴

วิถีปฏิบัติและการดำรงชีวิตประจำวันที่มีต่อเจ้าพ่อฯ ยังมีควบคู่กับความเชื่อเรื่อง ผีสาธิตหรือผีที่มีบทบาทในการให้ประโยชน์ต่อครอบครัวได้แก่ผีบ้านผีเรือน ผีไร่ผืนนา ผีป่าผืนภู คือผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วถูกหลานอัญเชิญให้สถิตที่บ้านหรือวัดเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ความคุ้มครอง วัว ควาย และข้าวกล้าในนา ส่วนผีปู้ตา ผีฟ้า ผีอารักษ์หลักเมือง ผีแถนเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติตามความเชื่อของชาวอีสานสถิตบนสวรรค์ สามารถให้ดีให้ร้ายแก่มนุษย์ได้โดยอาจจะบันดาลให้ฝนแล้ง หรือเกิดโรคภัยไข้เจ็บกับมนุษย์หากไม่พอใจจึงต้องมีพิธีกรรม เช่น บวงสรวงบูชาเพื่อสวดสมิงกลแก่ตนและชุมชน

ผีปู้ตาเป็นผีที่พิทักษ์หมู่บ้านสถิตอยู่ที่หอปู้ตาในป่าไม้ใหญ่ใกล้ ๆ หมู่บ้านมีหน้าที่คอยคุ้มครองผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมและลงโทษผู้ละเมิดจารีตประเพณีซึ่งชาวบ้านเมืองเตาเชื่อว่าเจ้าพ่อฯ มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากการสัมภาษณ์ของทมิฬวิชัยพบว่า

ในยุคนี้ความเชื่อเรื่องอิทธิพลของเจ้าพ่อฯ ต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ไม่มีใครกล้าตัดไม้ในบริเวณปู้ตาเพราะมีความเชื่อว่าถ้าใครตัดไม้เจ้าพ่อฯ จะต้องลงโทษ จะต้องมีอันเป็นไปบางราย ถึงขั้นเสียชีวิต⁷⁵ ชุมชนบ้านเมืองเตายังเชื่อว่า พิธีกรรมมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเพราะพิธีกรรมต้องมีความเชื่อความศรัทธาเป็นพื้นฐาน การกระทำพิธีกรรมคือวิธีการหนึ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมายเพื่อให้ได้ซึ่งสิ่งที่ต้องการเช่นเดียวกับการไหว้เจ้าพ่อฯ ในบริเวณดอนปู้ตาซึ่งเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์และชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่าเป็นแหล่งหาอาหารในการดำรงชีวิตประจำวัน ส่วนด้านการทำพิธีกรรมโดยความเชื่อในเจ้าพ่อฯ มีพิธีเลี้ยงตาปู้และพิธีอื่น ๆ โดยผ่านเผ่าเจ้า ซึ่งได้แก่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือเพราะเคยทำคุณงามความดีให้แก่หมู่บ้าน มีหน้าที่ในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีต่างๆ ของชุมชนเช่น ผีปู้ตา ผีตาแฮก ผีภูมบ้าน เลี้ยงเจ้าพ่อต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันนี้ได้แก่ นายเสาร์ บุราณมย์ สืบทอดจากนายสงค์ บุราณมย์ ผู้เป็นบิดามานาน นับ 20 ปีแล้ว จนถึงปัจจุบัน นายเสาร์ มีอำนาจทางพิธีกรรมค่อนข้างมาก ไม่มีใครกล้าพุดจาล่วงเกินเพราะนายเสาร์จะคอยช่วยเหลือคนที่ปัญหา

⁷⁴ จง บุราณมย์. อายุ 89 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทนต์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

⁷⁵ เสาร์ บุราณมย์. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก้อ เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

เรื่องพิธีกรรมอยู่เสมอ การสืบทอดอำนาจ ทางพิธีกรรมส่วนใหญ่จะอยู่ที่ตระกูลบูรณมัยจนถึงปัจจุบัน⁷⁶

3. ยุคแผ่ขยายความเชื่อ (ระหว่าง พ.ศ. 2464 – พ.ศ. 2511)

เป็นยุคที่ชาวบ้านก็ยังให้ความสำคัญกับเจ้าพ่อฯ เหมือนเดิมและเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และได้ขยายออกไปยังชุมชนรอบนอก หมู่บ้านใกล้เคียงเนื่องจากมีการบอกเล่าสืบทอดกันไปทางระบบเครือญาติและคนในหมู่บ้านอื่นได้มาประสบพบเห็นด้วยตนเองจึงเล่าบอกต่อกันไป นอกจากนี้ผู้คนจะนับถือเพิ่มมากขึ้นแล้วพบว่ายังมีการตั้งศาลเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อฯ อีกด้วย จากการศึกษาที่วิจัยพบว่าในช่วงนี้ บ้านเมืองเตาอยู่ในยุคสร้างบ้านแปงเมือง มีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น คือ

สืบเนื่องจากปี พ.ศ. 2460 ที่ชุมชนบ้านเมืองเตาได้พากันก่อสร้างวัดทุ่งเมืองสร้างหรือวัดทุ่งเมืองเตาจากแรงศรัทธาและความร่วมมือจนสำเร็จลุล่วงจึงมีความต้องการที่จะพัฒนาด้านการศึกษาซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญที่จะช่วยพัฒนาคนให้เป็นกำลังสำคัญ โรงเรียนวัดบ้านเมืองเตา จึงก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2464 เป็นโรงเรียนประชาบาลแห่งที่ 2 ของอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ถัดจากโรงเรียนบ้านปะหลาน⁷⁷ มาให้ลูกหลานได้มีโอกาสทางการศึกษารับการแพร่กระจายของวัฒนธรรมเมืองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสภาพชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คนรวมทั้งผลกระทบด้านความคิดและค่านิยมโดยทั่วไปของชาวบ้านซึ่งแบ่งออกได้ 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่มีความเชื่อคงอยู่อย่างเหนียวแน่นเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีนครเตาอันจะพบได้จากการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุและอยู่ในวัยกลางคนขึ้นไป

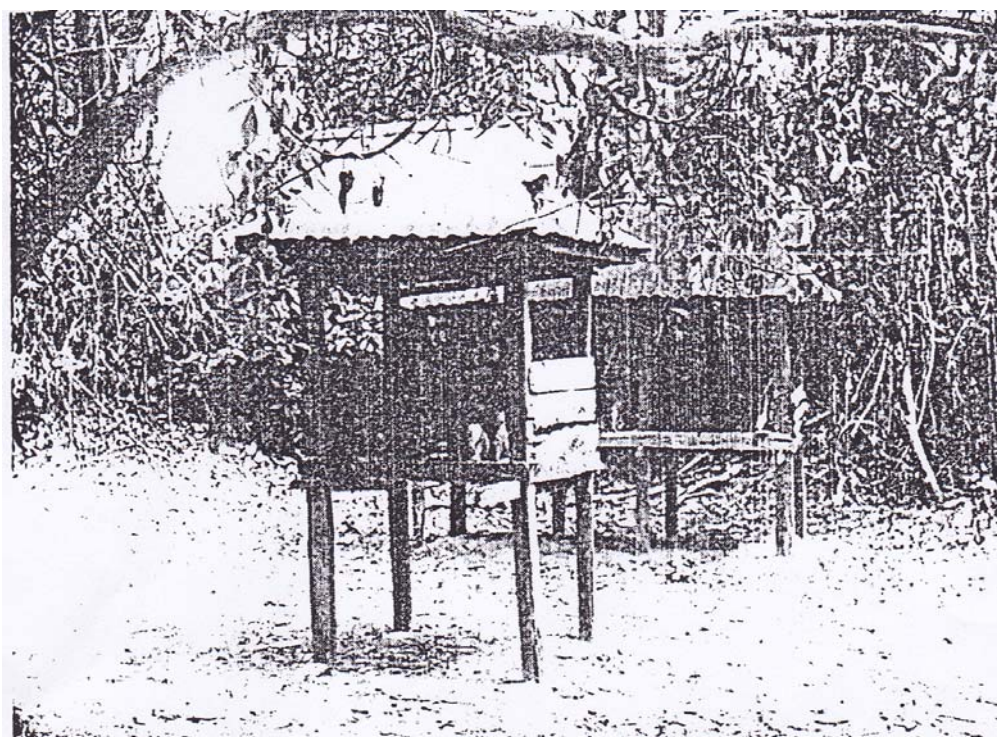
2. กลุ่มที่คลายความยึดมั่นต่อความเชื่อจากการไม่ค่อยนิยมเข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม ในกลุ่มของวัยหนุ่มสาวจึงนับได้ว่าเป็นความขัดแย้งในแง่ความคิดของกลุ่มคนซึ่งต่างกันด้วยวัยและประสบการณ์การเรียนรู้ การเติบโตมาในท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่มีการผสมผสานกับวัฒนธรรมเมืองซึ่งเปิดโอกาสได้พบเห็นสิ่งใหม่ ๆ ที่หลากหลายไปจากวัฒนธรรมพื้นบ้านแต่เดิมความเชื่อในเจ้าพ่อศรีนครเตาจึงคลายความยึดมั่นลงในหมู่คนกลุ่มนี้ อย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตาม การไม่เข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรมก็มีได้หมายความว่าพวกเขา

⁷⁶ เคน พรเสนา. อายุ 77 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 12 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

⁷⁷ สา แก้วประเสริฐ. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

เขาจะเชื่อมั่นในความเชื่ออันเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านของตนเองแต่อย่างใด โดยเฉพาะเจ้าพ่อศรีนครเตายังคงอยู่ในสำนึกและนับถือสร้างความผูกพันเช่นเดิม

มีการตั้งหอศาลของเจ้าพ่อฯ ไว้เป็นที่เคารพบูชาตลอดจนเป็นที่ประกอบพิธีกรรมเดิม ตั้งอยู่ที่ดอนปู่ตาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้านเมืองเตา ประมาณ 200 เมตร ไม่ปรากฏ ปีสร้าง แต่เดิมเป็นศาลไม้ ชาวบ้านเรียกกันว่า “ดอนนอก”

ภาพประกอบ 1 : ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาหลังเก่าที่บริเวณดอนปู่ตาหรือดอนนอก

ที่มาของภาพ :อมารสี เกียรธาวร. เจ้าพ่อศรีนครเตาฯ , 2532 , หน้า 157.

การตั้งศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาสาลแรก จากการสัมภาษณ์มีที่มาของการตั้งศาลเหมือนกับ ศาลของผีปู่ตาทั่ว ๆ ไปคือทำด้วยไม้แต่ที่บ้านเมืองเตาจะเป็นลักษณะเสาสี่ต้น (บางแห่งจะเป็นเสาต้นเดียว) หลังคามุงด้วยไม้ ในยุคนี้นคนเริ่มนิยมไปไหว้และบ่าเพิ่มขึ้น⁷⁸ ความเชื่อในบริเวณที่ตั้งหอศาลก็ยังคงเชื่อว่าเป็นที่เจ้าพ่อรักษาอยู่ ถ้าผู้ใดล่วงละเมิดหรือนุกรุกเข้าไป

⁷⁸ เสาร์ บุราณมย์. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก้อ เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

จับจองทำผลประโยชน์ส่วนตนหรือไปตัดไม้ในบริเวณนั้นโดยอาจจะนำมาใช้ในการสร้างที่พักอาศัย ก็จะถูกเจ้าพ่อลงโทษให้เจ็บป่วยหรืออาจจะถึงตายก็มี⁷⁹

จึงนับได้ว่าเป็นอิทธิพลความเชื่อต่อเจ้าพ่อฯ เป็นการช่วยรักษาความสมดุลมิให้ผู้ใดตัดดวงผลประโยชน์ในที่สาธารณะ ซึ่งอาจจะสร้างความขัดแย้งในสังคมขึ้นได้และยังช่วยคงสภาพความเป็นป่า

4. ยุคพัฒนาการ – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2512 – ปัจจุบัน)

ความเชื่อในยุคนี้มีความเจริญต่าง ๆ เข้ามาในชุมชน เช่น ด้านการศึกษาด้านเทคโนโลยี หน่วยงานราชการเข้าสู่ชุมชน ทำให้ความเชื่อเปลี่ยนไปเนื่องจากคนได้รับการศึกษามากขึ้นทำให้มีความคิดเปลี่ยนไป การหาประโยชน์จากป่าชุมชนก็ลดน้อยลงเนื่องจาก ป่าถูกทำลายไปพร้อมความเจริญ สิ่งอำนวยความสะดวกทั้งเครื่องอุปโภค บริโภค ซึ่งทีมวิจัย ได้แบ่งมิติเวลาของยุคนี้จากการย้ายศาลเจ้าพ่อฯ จากคอนปู้ตามาที่คอนห่อปัจจุบันพร้อมกับสร้างโรงเรียนบ้านเมืองเตาในปี พ.ศ. 2512 ซึ่งเดิมบริเวณดังกล่าวเป็นป่าทึบมีต้นไม้หนาติดกัน จึงไม่มีใครกล้าเดินเข้าไป ศาลใหม่นี้สร้างที่บริเวณคอนห่อ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ห่อใน” ก่อด้วยปูนและปั้นรูปเจ้าพ่อศรีนครเตาในท่าประทับนั่ง บริเวณนี้เดิมก็เป็นที่ตั้งหอศาลของเจ้าพ่อต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นบริวารโดยสร้างแต่เก่าก่อนอยู่แล้วด้วย

ภาพประกอบ 2 : รูปปั้นเจ้าพ่อศรีนครเตา

⁷⁹ สา แก้วประเสริฐ. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ร่วมกันทำพิธีอัญเชิญดวงพระวิญญาณของเจ้าพ่อศรีนครเตา มาจากศาลเก่าบริเวณดอนตาปูให้มาประทับอยู่ที่ศาลหลังใหม่นี้ด้วย ซึ่งอย่างไรก็ดีชาวบ้าน ส่วนใหญ่ยังคงเชื่อว่าเจ้าพ่อศรีนครเตายังคงประทับอยู่ที่ศาลเดิมพร้อมกันนี้ยังได้เดินทางไป ๆ มา ๆ เพื่อประทับอยู่ที่ศาลหลังใหม่นี้ด้วย⁸⁰

ภาพประกอบ 3 : หอสถาเจ้าพ่อต่างๆ ในบริเวณดอนหอ
ที่มาของภาพ : อมาวสี เถียรถาวร. เจ้าพ่อศรีนครเตาฯ. หน้า 161.

ภาพประกอบ 4 : ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาหลังใหม่บริเวณดอนหอ

เจ้าพ่อศรีนครเตาฯ. หน้า 156.

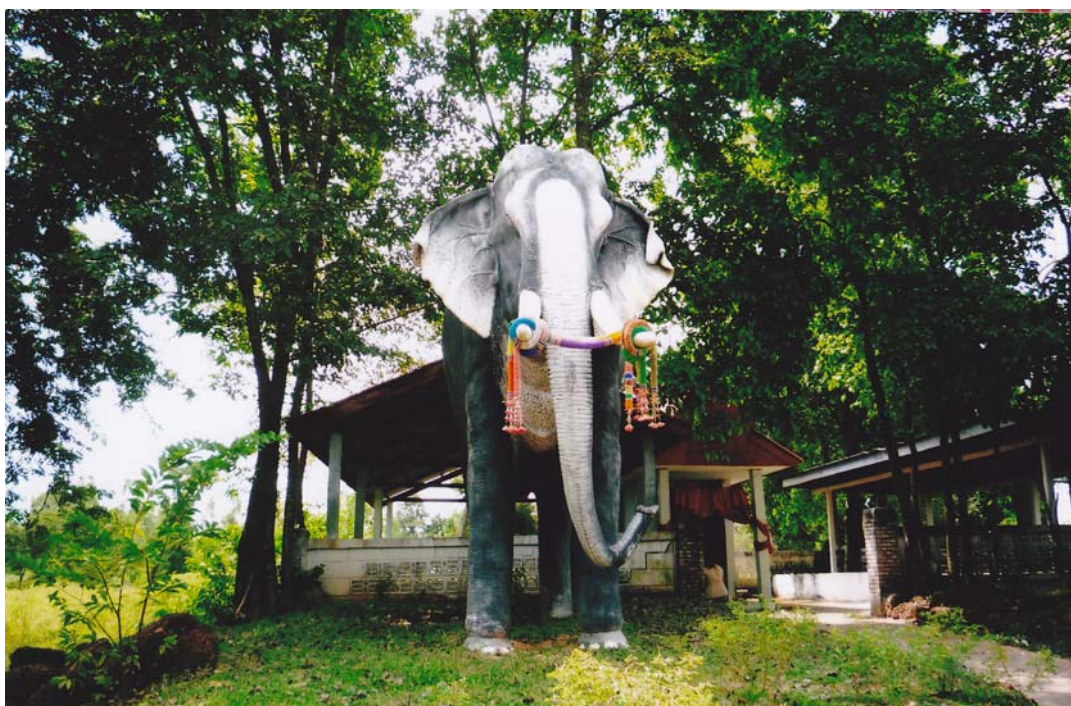
ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา สร้างถนนเข้าไปถึงหอศาลและซ่อมแซมหลังคาที่ชำรุด

ปี พ.ศ. 2548 สภากองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา จัดสรรงบประมาณสร้างหลังคาในบริเวณศาลเจ้าพ่อฯ เพื่อใช้ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ

ภาพประกอบ 5 : สถานที่ทำกิจกรรมบริเวณศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

ปี พ.ศ. 2550 ได้งบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา จำนวน 50,000 บาท จัดทำหุ่นปั้นช้าง จัดซื้อเสาปูนจำนวน 350 ต้น พร้อมกับลวดหนาม 66 ม้วน และอุปกรณ์อื่น ๆ ทำการล้อมรั้วรอบบริเวณศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

ภาพประกอบ 6 : รูปปั้นช้างหน้าศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

ในปี พ.ศ. 2512 ได้จัดงานประเพณีฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาในเดือน 4 ทุกปี ภายในหมู่บ้านได้จัดให้มีงานฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาที่บริเวณคอนหออีกทั้งเป็นการฉลองอาคารเรียนใหม่ที่ย้ายโรงเรียนจากวัดบ้านเมืองเตาโดยตกลงสร้างบนที่ดินสาธารณะประโยชน์บริเวณคอนหอซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นบริเวณที่อยู่ในเขตรักษาของเจ้าพ่อศรีนครเตาซึ่งถือว่าเป็นใหญ่ปกครองรักษาบ้านเมืองเตา ดังนั้นจึงได้มีการเข้าทรงโดยใช้นางเทียมเพื่อขออนุญาตจากเจ้าพ่อฯ ก่อน ซึ่งเจ้าพ่อฯ ก็ได้ตกลงอนุญาตให้สร้างได้

งานฉลองศาลฯ เดิมจะจัด 3 วัน 3 คืน ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในปี นั้น ๆ โดยในเช้าวันแรกของงานชาวบ้านและนางเทียมของเจ้าพ่อทุกองค์จะไปที่หอศาลเพื่อจุดธูปเทียนบอกกล่าวเจ้าพ่อฯ จากนั้นตลอดที่มีการจัดงานก็จะมีมหรสพสมโภชน์ ได้แก่ หมอลำ ดนตรี ภาพยนตร์ ชกมวย หรือในสมัยแรกเริ่มก็มีจำบะ แสดงให้ชมด้วย⁸¹ รุ่งเช้าวันที่ 4 จะมีการทำบุญ ตักบาตรร่วมกันที่หน้าหอศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาและอธิษฐานเรียกเจ้าพ่อต่าง ๆ มากินอาหารร่วมกันโดยพระสงฆ์จะฉันอาหารที่บริเวณหน้าหอศาลจึงเป็นการเสร็จสิ้นงานฉลองศาล

⁸¹ พรหมมา จำปาทอง และ สมพงษ์ อาษากิจ. โครงการศึกษาดำเนินงานเจ้าพ่อศรีนครเตาฯ. 2550 , หน้า 165.

จึงอาจกล่าวได้ว่า การย้ายหอศาล การปั้นรูปเหมือนเจ้าพ่อฯ ตลอดจนจัดงานฉลองศาลฯ เป็นการแพร่กระจายประชาสัมพันธ์แก่คนในท้องถิ่นอื่น ๆ ได้มาเที่ยวงานและถือโอกาสมากราบไหว้อีกทั้งทีมวิจัยพบว่า ชาวบ้านที่เป็นคณะกรรมการจัดงานได้จัดทำเหรียญเจ้าพ่อ ศรีนครเตาให้ผู้คนได้บูชาห้อยคอไว้เป็นสิริมงคลซึ่งถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ดังทีมวิจัยได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3

พิธีกรรมของชุมชนเมืองเตาที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีนครเตา

การศึกษาพิธีกรรมของทีมวิจัยพบว่า

พิธีกรรมที่ทำกันอยู่ในชุมชนสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้มีอยู่ 2 ส่วนคือ พิธีกรรมทั่วไป และพิธีกรรมเฉพาะ ดังมีรายละเอียด ดังนี้

1. **พิธีกรรมทั่วไป** คือ พิธีกรรมที่ทำเกี่ยวกับความเชื่อทั่วไปหรือบางที่อาจเรียกว่า พิธีกรรมองค์รวม ความเชื่อทั่วไป เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี 12 เดือน ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการเกิด การตาย ความเชื่อเกี่ยวกับความฝัน ความเชื่อเรื่องผีต่าง ๆ และความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมทั่วไปของคนอีสาน

2. **พิธีกรรมเฉพาะ** หมายถึง พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อในเจ้าพ่อศรีนครเตา และพิธีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตายังแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

2.1 พิธีกรรมส่วนรวม หรือพิธีกรรมองค์รวม

เป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมจะทำได้คนส่วนมากทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์สินและสิ่งของ ส่วนร่วมในการใช้แรงงาน ส่วนร่วมในการรับผิดชอบร่วมกัน

พิธีกรรมแบบส่วนรวมที่ทำเกี่ยวกับความเชื่อในเจ้าพ่อศรีนครเตา ได้แก่ พิธีเลี้ยงยี่ เลี้ยงเจียง พิธีเลี้ยงปี

งานฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมหรือการเลี้ยงเจ้าพ่อฯ ได้แก่

1. คน คือผู้ทำพิธี เช่น เฒ่าจ้ำ นางเทียม

ภาพประกอบ 7 : นายเสาร์ นุราณรมย์ (เฒ่าจ้ำคนปัจจุบัน)

ภาพประกอบ 8 : นางสาว รัมมะมะ (นางเทียมคนปัจจุบัน มีเชื้อสายของเจ้าพ่อฯ ทางแม่)

2. เครื่องเสพงัน (ดนตรี) ปี่ ซอ พิณ กลอง ฉิ่ง กับ ฆ้องสะโน
3. เครื่องถวาย เช่น ฟ้อนรำ ร้องเพลง เลื้อผ้า หัวหมู ศาล พวงมาลัย แก้วแหวน อื่นๆ
4. อาหาร เช่น อาหารคาว หวาน ผลไม้ น้ำหวาน
5. เครื่องดองของเมา เช่น เหล้า เบียร์
6. เครื่องเซ่นไหว้ เช่น หมากพลู ดอกไม้ รูปเทียน บุหรี่
7. อาหารพิเศษ มี กระต่าย (กระต่ายป่า) เต่า

พิธีกรรมการเลี้ยงยี่ เลี้ยงเจียง (เลี้ยงเดือน 3)

เป็นพิธีกรรมเลี้ยงฉลองหรือเลี้ยงตอบแทนบุญคุณที่เจ้าพ่อฯ ได้ดูแลปกป้องรักษาชาวบ้าน ในรอบปีที่ผ่านมาที่ได้บันดาลให้ฝนฟ้าตกถูกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีสิ่งชั่วร้ายมากล้ากลาย ลูกหลานอยู่ดีมีสุข⁸²

ส่วนการเลี้ยงยี่ คือ เลี้ยงตามชื่อของเดือนที่เลี้ยงเช่น ยี่ หมายถึง สอง เจียง หมายถึง สาม ดังนั้นจึงตรงกับช่วงเวลาที่จัดเลี้ยงคือช่วงเดือนสองคาบเกี่ยวกับเดือนสาม วันเวลาที่จัดต้องเป็น วันพุธแรกของเดือนสาม ข้างขึ้นตรงกับกัณฑ์ก็ได้แต่ตรงกับวันพุธข้างขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 จะดีมาก⁸³

อีกความหมายหนึ่งเจียง (จิง) ภาษาเขหรือส่วยหรือกวยหลายถึงช้าง ดังนั้น ตามความหมายนี้เลี้ยงเจียงก็หมายถึงเลี้ยงช้างซึ่งก็จะตรงกับตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตามีช้างเป็นสัญลักษณ์เพราะเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นคนที่ชอบเลี้ยงช้างหรือมีความสามารถในการจับช้างนั่นเอง⁸⁴

พิธีเลี้ยงปีศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา (เดือน 6)

เป็นงานประเพณีสำคัญประจำปีและจัดเป็นงานใหญ่กว่าในเดือน 3 โดยถือเป็นงานเลี้ยง เจ้าพ่อฯ ซึ่งเป็นผู้คุ้มครองบ้านเมืองรวมทั้งเจ้าพ่อองค์อื่น ๆ ที่มีอยู่ภายในหมู่บ้านก่อนที่ชาวบ้าน จะเริ่มลงมือทำนา เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและบ้านเมืองคล้าย ๆ กับพิธีเลี้ยงปูตาที่นิยมทำกันเป็นประเพณีบุญเดือน 6 ของหมู่บ้านทั่ว ๆ ไป ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยชาวบ้านเมืองเตานับถือกันว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาก็เปรียบเสมือนปูตาของพวกเขา

การประกอบพิธีกรรมจะต้องทำพิธีกันในวันพุธซึ่งถือเป็นวันเลี้ยงผีโดยจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ จะกระทำพิธีที่ศาลเจ้าพ่อฯ ทั้ง 2 แห่ง (ดอนปูตาและดอนหอ)

พิธีเลี้ยงปีจะมีการเตรียมอาหารพิเศษสำหรับนางเทียมเจ้าพ่อต่าง ๆ โดยเฉพาะนางเทียมเจ้าพ่อศรีนครเตา คือลาบกระต่ายป่า ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นอาหารโปรดของเจ้าพ่อฯ การหากระต่ายป่าจะต้องออกไปหาจับตามป่า แต่ปัจจุบันป่าไม้ถูกทำลายกระต่ายป่าก็ยิ่งหายากมากจึงนับเป็นปัญหา ไม่น้อยแต่ทุกปีชาวบ้านก็จะพยายามหาให้ได้ในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์

⁸² เคน พรเสนา. อายุ 77 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 12 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

⁸³ สว ย รัมมะมะ. อายุ 48 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก่อ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 49 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

⁸⁴ วิลาวลัย สงคราม. อายุ 67 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก่อ เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

และนครราชสีมา กระต่ายป่าและเต่าจะต้องนำมาให้พ่อจ๋า (เต่าจ๋า) เป็นผู้ล่าสำหรับเลี้ยงเหล่านางเทียมของเจ้าพ่อ องค์ต่าง ๆ⁸⁵

ชาวบ้านสมัยก่อนเล่าว่า มีครั้งหนึ่งเจ้าพ่อศรีนครเตาไปเข้าฝันนางเทียมบอกว่า “สุเลี้ยงที่ไร่นำแต่อาหารเดิม ๆ มาเลี้ยงกู อาหารอีกอย่างที่ขาดคือลาบกระต่ายป่ากูอยากกิน” ถ้าเอากะต่ายบ้านมาเลี้ยงเจ้าพ่อฯ จะไม่กิน และจะถูกลงโทษ เช่น ครั้งหนึ่งคณะหากระต่ายนำทีมโดยกำนันประวัติ ประทุมทอง หากกระต่ายป่าไม่ได้ก็เอากะต่ายบ้านมาเลี้ยงแทนพอทำอาหารเสร็จนำเข้าสู่พิธี นางเทียมรู้จึงออกปากว่านี่ไม่ใช่กระต่ายป่ามันเป็นกระต่ายเลี้ยงเดี๋ยวจะเอามึงไปเลี้ยงช้าง กำนันกลัวมากเลยไปขอขมาต่อนางเทียม⁸⁶

ปัจจุบันการหากระต่ายป่าหาไม่ค่อยได้อีกแล้วสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอีกด้วย

จึงอาจกล่าวได้ว่าพิธีเลี้ยงศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาในเดือน 3 และเดือน 6 ถือได้ว่าเป็นประเพณีประจำปีที่สำคัญอีกทั้งมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับสภาพการดำรงชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก เป็นศูนย์รวมของความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวทำให้ชุมชนเข้มแข็งแม้ว่าปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้จะไม่ค่อยได้รับความสนใจจากกลุ่มคนหนุ่มคนสาว แต่ในกลุ่มผู้สูงอายุหรือวัยกลางคนที่ยังคงยึดมั่นผูกพันอยู่กับระบบความเชื่อและพิธีกรรมก็ถือเป็นกลุ่มคนที่มีสถานภาพสำคัญในสังคมที่ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมยังคงมีความหมายและบทบาทต่อสังคมต่อไป

2.1 พิธีกรรมส่วนบุคคล

คือพิธีกรรมที่ทำในกลุ่มเล็ก ๆ หรือทำคนเดียว เช่น วิถีป่า เป็นการบอกกล่าวหรือการให้คำมั่นสัญญาว่าจะให้อะไรหรือที่เรียกกันว่าสินบน การบวจะให้กันหลาย ๆ กรณี แล้วแต่คนที่บวที่ต้องการอยากให้เกิดอะไรอย่างไรในปัจจุบันนี้การบวยังคงสืบทอดและคนในหมู่บ้านหรือ ตำบลที่นับถือเจ้าพ่อศรีนครเตาต่างก็ต้องพึงพาในโอกาสต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ได้แก่

85 สว. แก้วประเสริฐ. อายุ 68 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธินันท์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเดา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

86 สว. รามมะมะ. อายุ 48 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พรคอนก่อ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 49 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเดา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

1. การเกณฑ์ทหาร

ในช่วงเกณฑ์ทหารจะมีพ่อแม่ของลูก ๆ หลายท่านที่ไม่ต้องการให้ลูก ไปเป็นทหาร เพราะกลัวลูกจะลำบาก กลัวจะไปรบอาจเกิดอันตรายได้เพราะแต่ละครอบครัวมีสถานะไม่เหมือนกันหรือบางครั้งภรรยาที่เพิ่งแต่งงานใหม่ ๆ ด้วยสามีจะเข้าสู่การเกณฑ์ทหาร ภรรยาจึงไม่อยากให้สามีต้องจากไป ภรรยาจึงต้องไปบำ การบำจะต้องบำกับสถานที่ที่ตัวเองเห็นหรือเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์

วิธีบำ ต้องนำดอกไม้ ธูปเทียนหรือเรียกว่า ชันห้า (หมากสี่คำ ยาสี่กอก) พอไปถึงหอศาลก็จะจุดธูปเทียนขึ้นแล้วบอกกล่าวว่าจะอยากให้เกิดเป็นอะไร อย่างไร กรณีการเกณฑ์ทหาร เช่น

“สาธุเค้อ ลูก พ่อ สามี ของผู้ข้าไปเกณฑ์ทหารในมืออื่นมืออื่นนี้ ขออย่าให้ถูกอย่าให้จกได้ใบแดง ถ้าไม่ถูกลูกหลานหรือผู้ข้าจะนำสิ่งของหรืออาหารหวานความเลียง เช่น เหล้ายา ปลาปิ้ง หัวหมูและข้าทาสหญิงชายหรือจะสร้างศาลให้ใหม่” กล่าวเสร็จแล้วนำดอกไม้ ธูปเทียน ชันห้าวางไว้ที่พื้นของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แล้วก็เสร็จพิธี⁸⁷

2. การไปสอบแข่งขัน เช่น สอบเข้าเรียนต่อ สอบเข้ารับราชการในแผนกต่าง ๆ เพื่อให้สอบผ่านสอบได้ให้สมหวังมีงานทำจะทำให้ชีวิตดีขึ้น ดังนั้นจึงต้องมาบำต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิธีการก็เหมือนกับกรณีที่ 1 ทุกประการ⁸⁸

ในปัจจุบันความเชื่อในเจ้าพ่อศรีนครเตาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านเมืองเตา จากการศึกษาทีมวิจัยพบว่า มีคนจากภายนอกย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะย้ายตามมายุ่งกับคู่สมรสซึ่งเป็นคนภายในหมู่บ้าน คนผู้นั้นก็ต้องบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งถือว่าเป็นผู้ปกครองตามความเชื่อให้ท่านได้รับทราบและยอมรับให้เข้ามาอยู่ด้วยโดยจะไปบอกกล่าวที่ศาลนอกจะได้ถือว่าเป็นลูกหลานคนหนึ่งของหมู่บ้านเช่นกัน

นอกจากการย้ายเข้าแล้วผู้ที่อพยพย้ายออกจากหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการย้ายตามคู่สมรสเป็นคนนอกหมู่บ้านไปก็ยังมีความเชื่อว่าจะต้องบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อศรีนครเตาเพื่อให้ท่าน ได้รับทราบและช่วยคุ้มครองรักษาด้วยเช่นกัน ทีมวิจัยไปสัมภาษณ์ผู้ที่ไปประกอบอาชีพ

⁸⁷ จิรยุทธ แสงมณี. อายุ 51 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวจุฑารัตน์ พรดอนก่อ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

⁸⁸ เคน พรเสนา. อายุ 77 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นายสุทธีรินทร์ เสนารินทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 12 ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2552.

ยังนอกหมู่บ้านและกลับมาเยี่ยมบ้านหน้าเทศกาลต่าง ๆ พบว่า ทุกคนยังคงให้ความนับถือต่อเจ้าพ่อฯ ตลอดแม้กระทั่งบนบานให้ทำมาหากินคล่อง เช่น

นางเพ็ญศรี เพ็งเกา ไปค้าขายที่กรุงเทพฯ กลับมาก็ต้องไปขอพรและกราบไหว้ที่หอศาล ทุกครั้งจิตใจสงบมีความสุข

นายสนั่น อาษากิจ ปัจจุบันเป็นพนักงานที่เมืองคูโบ ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นคนบ้านเมืองเตาโดยกำเนิด เห็นคนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือเจ้าพ่อฯ มาโดยตลอด เป็นที่พึงพอใจของคนในหมู่บ้าน ก่อนไปทำงานเมืองนอกก็ได้บนและสมหวังดังที่ขอไว้ทุกประการในเรื่องหน้าที่การงานและความปลอดภัยอีกทั้งขอฝากลูกหลานชาวบ้านเมืองเตาช่วยกันรักษาประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีนครเตาสืบไป

นายเสนีย์ ศรีชาดา รับราชการทหารที่จังหวัดนครราชสีมา เคยบนให้สอบทหารได้สำเร็จ และยังห้อยเหรียญเจ้าพ่อศรีนครเตาโดยตลอด

นางวันทา พุทธจันทร์ ลูกจ้าง อ.บ.ต. นายาง ตำบลศรีฐานอำเภอภูกระดึงจังหวัดเลย

นางกัลยา อุปสรณ์ รับราชการครูโรงเรียนบ้านสระหาร อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์

นางฉวีวรรณ มณีฉาย รับจ้างที่จังหวัดสมุทรปราการ

นายฉัตรพล พุทธจันทร์ ปลัด อ.บ.ต. หารคำพิ อำเภอปากชม จังหวัดเลย

นางชนวรรณ ไชยสงคราม ลูกจ้างบริษัทแหลมทองอุตสาหกรรมจำกัด อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

นางจุฑามาศ แก้วประเสริฐ ทำงานโรงงานแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี

มีความคิดเห็นสอดคล้องกันในเรื่องการบอกกล่าวไปลามาไหว้ ให้คุ้มครองปกป้องรักษาให้ปลอดภัยในการเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านและอยากให้ลูกหลานรักษาสืบสานความดีความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีนครเตาตลอดไป

นางวรัญญา เพียรสูงเนิน นางสายใจ จำปา และนางพวงเพชร สงคราม รับราชการที่องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม แต่ก่อนเคยได้บรรจุทำงานที่อื่น ได้บนเจ้าพ่อฯ ให้ได้กลับมาทำงานที่บ้านและก็ได้สำเร็จดังความต้องการ ทุกวันนี้ก็ได้ถือปฏิบัติเป็นประจำ

นางประนอม แก้วประเสริฐ นางสมพาน แก้วประเสริฐ นางจันรรจา จันทวฤทธิ์ และนางประคอง พงษ์หนองพอก ชาวบ้านเมืองเตา เล่าว่า เกิดมาก็เห็นรูปปั้นเจ้าพ่อฯ ได้

รับคำบอกเล่าจากพ่อแม่ถึงความศักดิ์สิทธิ์ไม่มีคนกล้าล่วงละเมิดไม่ว่าจะทางวาจาหรือทางกาย ถวายพวงมาลัยเป็นประจำ

นางสุกัญญา สถานรัมย์ อยากให้จัดทำเป็นหนังสือประวัติเจ้าพ่อให้ลูกหลานได้อ่าน

นายสนธิ พรคอนก่ เป็นคนต่างถิ่นมาอยู่บ้านเมืองเตาโดยการแต่งงานเห็นว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นจุดศูนย์รวมโน้มน้าวจิตใจปวงชนในสังคมเมืองเตามีความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

ด.ต.สงวน เทิดต้น สถานีตำรวจราษฎร์เจริญ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม บอกว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นเทพเจ้าผู้รักษาความสงบเรียบร้อยในเขตลุ่มน้ำเตาและเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ชาวบ้านในแถบนี้ให้ความเคารพนับถือยกย่องให้เป็นผู้วิเศษสามารถคลั่งบันดาลได้ทั้งทางที่ดีและไม่ดีทุกอย่าง เวลาไปรักษาเวรยามตามงานบุญประเพณีต่างๆ มักจะอ้างชื่อเจ้าพ่อฯให้เยาวชนไม่กล้าทำสิ่งที่ผิดกฎหมายเกิดความสงบเรียบร้อยด้วยบารมีเจ้าพ่อฯ

นอกจากนี้ทีมวิจัยยังได้สอบถามเยาวชนซึ่งถือว่าเป็นคนรุ่นใหม่ของชุมชนบ้านเมืองเตามีทัศนคติต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาอย่างไร พบว่า

นางสาวเอื้องฟ้า พันธุ์เรณู นักศึกษามหาวิทยาลัยคริสเตียน จังหวัดนครปฐม และนายธีระยุทธ เชาวฉัตร นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพฯ ฟังเจ้าพ่อฯ ในการเรียนโดยตลอดเวลาจะสอบหรือคิดถึงบ้านจะระลึกถึงเจ้าพ่อฯ อยู่เสมอเวลาปิดเทอมกลับบ้านก็จะไปกราบไหว้ที่หอศาลทุกครั้ง ฝากเตือนให้เยาวชนในหมู่บ้านสืบสานอนุรักษ์ทุกอย่างที่เกี่ยวกับ เจ้าพ่อศรีนครเตาสืบไป

ส่วนเพื่อน ๆ ที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเมืองเตาพิทยาคม ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมที่ตั้งในหมู่บ้าน ทีมวิจัยได้สุ่มสัมภาษณ์ จำนวน 20 คน พบว่าเคยบนบาน 13 คน ไม่เคยบนบาน 7 คน

นายอดิศักดิ์ พันธุ์เรณู นายวิรพล โทอินทร์ นายภาสกร ไชยสงคราม นางสาวศิริรัตน์ ล้วนศรี นางสาวอภิสันท์ ไชยสงคราม นายเอกชัย ประทุมทอง นายเอกสิทธิ์ ภาโสภะนายกำปนาท อามาตย์เสนา นางสาวพัชรินทร์ สีมา นายอภิวัฒน์ พรหมสา นายอดิศร แก้วประเสริฐ นางสาวอมรรัตน์ โทอินทร์ และนางสาวพรทิพย์ โทอินทร์ ได้บนบานเจ้าพ่อศรีนครเตาเรื่องการสอบเข้ามหาวิทยาลัยและประสบผลสำเร็จ

ส่วนนายกรรardt โมพิกุล นางสาวอาภรณ์ ประทุม นางสาวภัสสร กาหลง นายพิษณุ งามมะมะ นางสาวสุชาณี พุฒมี นายมนโรจน์ สมรูป และนางสาวสุจิตรา แสงสุริยา ไม่เคย

บนบานเจ้าพ่อฯ แต่ยังคงนับถือและเข้าร่วมพิธีกรรมมาโดยตลอดรวมทั้งประเพณีบุญบั้งไฟประจำปีที่ชาวบ้านจัดเพื่อบอกกล่าวเจ้าพ่อฯ ขอฟ้าขอฝนตามประเพณีของชาวอีสานทั่วไป

จึงอาจกล่าวได้ว่า ในปัจจุบันชาวบ้านเมืองเตาได้มีการสืบทอดความเชื่อความศรัทธาในรูปแบบพิธีกรรมเท่านั้น และยังได้ขยายไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ที่มีความนับถือศรัทธาต่อเจ้าพ่อฯ ก็พากันมาบนบานเมื่อจำทำในโอกาสต่าง ๆ กัน ผู้ที่จะทำพิธีบนบานนี้มีความเชื่อในเจ้าพ่อฯ มีรายละเอียด ดังนี้

1. เชื่อว่าเจ้าพ่อศรีนครเตา สามารถช่วยให้สอบเข้าเรียนและสอบเข้าทำงานได้
2. การบนบานขอให้ไม่ถูกคัดเลือกเป็นทหารเชื่อกันว่าเจ้าพ่อฯ สามารถช่วยเหลือให้รอดพ้นจากการถูกคัดเลือกเป็นทหารได้
3. การบนบานขอให้หายจากการเจ็บป่วย เชื่อว่าเจ้าพ่อฯ สามารถช่วยให้หายจากการเจ็บป่วยได้
4. การบนบานขอให้มีความเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพต่าง ๆ เชื่อว่าเจ้าพ่อฯ สามารถช่วยให้การประกอบอาชีพเจริญก้าวหน้า มีรถยนต์ มีบ้านมีเงินทองเก็บออม
5. การบนบานขอให้ได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นและได้เลื่อนกรณีพิเศษ (2 ขั้น) เชื่อว่าเจ้าพ่อฯ สามารถช่วยให้ประสบผลสำเร็จตามปรารถนาได้
6. การบนบานให้ปลอดภัยจากการเดินทางไกล เชื่อว่าเจ้าพ่อฯ สามารถช่วยปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัยได้
7. การบนบานขอให้ได้ไปทำงานต่างประเทศ เชื่อว่าเจ้าพ่อฯ สามารถช่วยเหลือให้ได้ไปทำงานต่างประเทศ
8. การบนบานขอให้ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. , ส.จ. , อ.บ.ต. , นายก อ.บ.ต. ฯลฯ เชื่อว่าเจ้าพ่อฯสามารถช่วยให้ชนะการเลือกตั้งได้

นอกจากนี้ยังมีการบนบานขอให้ได้ลูกเป็นผู้ชาย – ผู้หญิง การบนบานขอให้ชนะคดีความ การบนบานขอให้ขายที่ดินได้ หรือบางทีก็มีการบนบานให้ถูกสลากกินแบ่งรัฐบาลและหวยใต้ดิน ฯลฯ

จากความเชื่อดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้านเมืองเตาที่มีต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาในเรื่องต่าง ๆ จึงมีการบนบานต่อเจ้าพ่อฯ ตามโอกาสแต่ละบุคคล ส่วนการแก้บนด้วยสิ่งของต่าง ๆ นั้นขึ้นอยู่กับว่าผู้บนบานได้บนอะไรไว้ เมื่อสมปรารถนาในสิ่งที่ตนปรารถนาแล้วจะต้องแก้บนตามที่ตนเองบนบานไว้เพราะผู้บนบานมีความเชื่อว่าหากไม่รักษาสัญญาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาจะต้อง มีอันเป็นไปหรือได้รับอันตรายอย่างหนึ่งอย่างใด

ชาวบ้านเมืองเตาจึงมีความเชื่อว่าเจ้าพ่อศรีนครเตามีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยเหลือได้ทุกเรื่องในยามคับขันไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่บ้านเมืองเตาหรือนอกพื้นที่บ้านเมืองเตา เจ้าพ่อศรีนครเตาก็คุ้มครองได้ประสพแต่ความโชคดีมีชัยตลอดมา

บุคคลนุกรม

จรัส พัทธมราชศักดิ์. เอกสารประกอบการสอนไทยคดีศึกษาศาสนาและลัทธินิยมในท้องถิ่น ,
มหาสารคาม :คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม ,
ม.ป.ป.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้าน . มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม, 2530 .

ชัยนต์ วรรณะภูติ. “แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคมไทย ” ในมหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาศิลปศาสตร์ เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมและวัฒนธรรม
ไทย รุ่งเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , 2533 .

เดิม วิภาคย์พจนกิจ . ประวัติศาสตร์อีสาน , กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2530 .

ทม เกตุวงศา . เอกสารบรรยายในสัมมนาที่มหาวิทยาลัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม
. ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม วันที่ 18 ธันวาคม 2552 .

ธวัช ปุณโณทก . “ คติความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสาน , ” ใน วัฒนธรรม
พื้นบ้าน : คติความเชื่อ . พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2530 .

ธิดา สารระยา . ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ , 2529 .

นิธิ เอียวศรีวงศ์ . “ หลักฐานและการใช้หลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้ ”
เอกสารสัมมนาเชิงปฏิบัติการครูระดับมัธยมศึกษา เรื่อง “ แนวทางการศึกษา
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้ ” ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา จังหวัดสงขลา . 2530 ก .

บุญยงค์ เกศเทศ . วัฒนธรรมเผ่าพันธุ์มนุษย์ . กรุงเทพฯ : ยงสวัสดิ์พิมพ์ , 2536 .

บุญทัน กมลและคณะวิจัย. โครงการศึกษาดำเนินเจ้าพ่อศรีนครเตาและพลังความเชื่อที่มีผลต่อ
การเปลี่ยนแปลงเพื่อค้นหาแนวทางพัฒนาชุมชนหัวเมืองเตาที่ยั่งยืน บ้านเมืองเตา
อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
;2550 .

บุปผา ทวีสุข . คติชาวบ้าน . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง , 2525 .

ปรีชา พิณทอง . ประเพณีโบราณอีสาน . พิมพ์ครั้งที่ 4 . อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม ,
2530

พรมมา จำปาทองและสมพงษ์อำมากิจ . โครงการศึกษาดำเนินงานเจ้าพ่อศรีนครเตา . มหาสารคาม
, 2550 .

พูนพิสมัย ดิสกุล , หม่อมเจ้าหญิง . ประเพณีไทย . กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาการ , 2517 .
มารยาท กิจสุวรรณ . “ คติความเชื่อดั้งเดิมของไทย , วัฒนธรรมไทย . ” 6 (4) : 14 – 20 ,
มิถุนายน , 2536 .

ยงยุทธ ชูแว่น . คริสต์ศตวรรษแห่งการค้นพบและเส้นทางสู่อนาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย .
กรุงเทพฯ : บริษัทชีโนพับลิชชิง (ประเทศไทย) จำกัด , 2551 .

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม . “ การถือน้ำในเมืองไทย , ” ศิลปวัฒนธรรม . 5 (4) : 7 – 17 ; กุมภาพันธ์
2537

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม . “ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ชาติ ” ; มติชน ฉบับวันที่ 18
ตุลาคม 2549 .

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม . “ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ” วารสาร
มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 , 2533 .

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ . “ ความเชื่อและมนุษย์ , ” ร่วมพลทุกซ์ . 2 (9) : 14 – 19 ; กันยายน , 2527 .

สมชาย นิลอาธิ . “ จากป่าสงวนและวัด , ” ศิลปวัฒนธรรม . 12 (154) : 72 – 75 ; ตุลาคม , 2525

สุเทพ สุนทรเกสัช . สังคมวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ . พระนคร : สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย . 2511 .

สุพจน์ พลอาษา . สืบสาวราวเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น . ม.ป.ป.

อมวสี เกียรติถาวร . เจ้าพ่อศรีนครเตา : บทบาทและความสำคัญของการนับถือน้ำในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาย่านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา จังหวัดมหาสารคาม .
วิทยานิพนธ์ . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2532 .

พระอาริยานุวัฒน์ เขมจารี . “ ความเชื่อของชาวอีสาน ” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ .
พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2530 .

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

นางกัลยา อุปสรณี . อายุ 43 ปี อยู่บ้านเลขที่ 46 หมู่ที่ 14 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม

นายเคน พรเสนา . อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 12 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม .

นางจง บุราณมัย . อายุ 89 ปี อยู่บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม .

นายจิรายุทธ แสงมณี . อายุ 51 ปี อยู่บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม .

นางจุฑามาศ แก้วประเสริฐ . อายุ 34 ปี อยู่บ้านเลขที่ 48 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆ
ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นางเจริญศรี ชินรัตน์ . อายุ 55 ปี อยู่โรงเรียนบ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม .

นางจำนรรจา จันทฤทธิ์ . อายุ 47 ปี อยู่บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิ
พิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นางฉวีวรรณ มณีฉาย . อายุ 44 ปี อยู่บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิ
พิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นายฉัตรพล พุทธจันทร์ . อายุ 37 ปี อยู่บ้านเลขที่ 107 หมู่ที่ 4 ตำบลภูกระดัง อำเภอภูกระดัง
จังหวัดเลย .

นางชนลวรรณ ไชยสงคราม . อายุ 45 ปี อยู่บ้านเลขที่ 135 หมู่ที่ 10 ตำบลสูงเนิน อำเภอสูงเนิน
จังหวัดนครราชสีมา .

นางประคอง พงษ์หนองพอก. อายุ 34 ปี อยู่บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆ
ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นางประนอม แก้วประเสริฐ. อายุ 59 ปี อยู่บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆ
ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นางสาวพวงเพชร สงคราม . อายุ 36 ปี อยู่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆ
ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นางเพ็ญศรี เฟื่องเกา . อายุ 34 ปี อยู่บ้านเลขที่ 39 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม

นางวรัญญา เพียรสูงเนิน . อายุ 34 ปี อยู่บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิ
พิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นางวิลาวัลย์ สงคราม . อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิ
พิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นางวันทา พุทธจันทร์ . อายุ 42 ปี อยู่บ้านเลขที่ 107 หมู่ที่ 4 ตำบลภูกระดัง อำเภอภูกระดัง
จังหวัดเลย .

นายสนธิ พรคอนก่อ . อายุ 47 ปี อยู่บ้านเลขที่ 23 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิ
พิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นางสมพร แก้วประเสริฐ . อายุ 36 ปี อยู่บ้านเลขที่ 44 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆ
ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นางสวຍ รามมะมะ อายุ 48 ปี อยู่บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม .

นายสา แก้วประเสริฐ . อายุ 68 ปี อยู่บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม .

นางสมใจ จำภา . อายุ 26 ปี อยู่บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม .

นางสุกัญญา สदानรัมย์ . อายุ 42 ปี อยู่บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 11 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิ
พิสัย จังหวัดมหาสารคาม .

นายเสนีย์ ศรีชาดา . อายุ 30 ปี อยู่บ้านเลขที่ 235/20 หมู่ที่ 9 ตำบลโพธิ์กลาง อำเภอเมือง
จังหวัดนครราชสีมา .

นายเสาร์ บุราณรัมย์ . อายุ 68 ปี อยู่บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม .

5. ตำนานความเชื่อเจ้าพ่อบุญจันทร์ โรงเรียนพยัคฆภูมิพิทยาคาร

การศึกษาเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาประวัติตำนานความเชื่อเจ้าพ่อบุญจันทร์ ผลงานของเจ้าพ่อบุญจันทร์ที่มีอิทธิพลต่อชุมชน และอิทธิพลความเชื่อศรัทธาเจ้าพ่อบุญจันทร์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน พื้นที่ศึกษาโรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วิธีการศึกษาเก็บข้อมูลจากภาคสนาม จากประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ปลายเปิดจากผู้ให้ข้อมูลและรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องประกอบกับข้อมูลภาคสนาม นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ข้อมูลทั่วไป

ประวัติโรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร

โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร ก่อตั้งเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2511 เปิดทำการสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2511 โดยระยะแรกได้อาศัยอาคารเรียนของโรงเรียนพยัคฆภูมิพิสัย ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาตอนปลาย กรมสามัญศึกษาเป็นสถานที่เรียน

ในปี พ.ศ. 2511 โรงเรียนได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนแบบ 212 จำนวน 4 ห้องเรียน 1 หลัง ณ บริเวณที่ตั้งโรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคารในปัจจุบัน

วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 ได้ย้ายมาเรียนที่โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร โดยมีนายสุรศักดิ์ ภูมิภักดิ์ ศึกษาธิการอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่เป็นคนแรก ต่อมานายบุญเสริม พลศรีพิมพ์ ได้ย้ายมาดำรงตำแหน่งครูใหญ่

ปี พ.ศ. 2519 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศยุบโรงเรียนพยัคฆภูมิพิสัย สังกัดกองการประถมศึกษา กรมสามัญศึกษา เข้ารวมกับโรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร

ปี พ.ศ. 2521 โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร ได้รับอนุมัติให้เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย⁸⁹

ปัจจุบันโรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 นายประสิทธิ์ เฉลิมพลโยธิน ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน วิทย์ฐานะ ผู้อำนวยการเชี่ยวชาญ เป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ มีนักเรียน 2,914 คน ครู 114 คน ลูกจ้างประจำ 12 คน พนักงานราชการ 8 ปลาย⁹⁰

⁸⁹ คู่มือนักเรียนและผู้ปกครอง. โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร. ปีการศึกษา 2549. หน้า 10.

⁹⁰ สารสนเทศ ปีการศึกษา 2552. โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร. หน้า 3.

ป้ายโรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร

โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคารในปัจจุบัน

ทำเนียบผู้บริหารโรงเรียน⁹¹

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง	ปี พ.ศ.
1.	นายสุรศักดิ์ ภูมิภักดิ์	ครูใหญ่	2511 – 2512
2.	นายบุญเสริม พลศรีพิมพ์	ผู้อำนวยการ	2512 – 2529
3.	นายประนอม วัชรไกร	ผู้อำนวยการ	2529 – 2535
4.	นายสงวน ภิรมย์	ผู้อำนวยการ	2535 – 2538
5.	นายนิคม งามเสน่ห์	ผู้อำนวยการ	2538 – 2540
6.	นายสิทธิศาสตร์ รัตนพิบูลย์ศิริ	ผู้อำนวยการ	2540 – 2541
7.	นายพินิจ พระศรี	ผู้อำนวยการ	2541 – 2542
8.	นายประกาย บัตรศิริมงคล	ผู้อำนวยการ	2542 – 2544
9.	นายไพบูลย์ อนุแสน	ผู้อำนวยการ	2544 – 2549
10.	นายประสิทธิ์ เกลิมพลโยธิน	ผู้อำนวยการ	2549 – ปัจจุบัน

เรื่อง ตำนานเจ้าพ่อบุญจันทร์ กับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

โดยทั่วไปคนมักเข้าใจว่าประวัติศาสตร์คือ เรื่องราวในอดีตหรือเรื่องราวที่ผ่านมาแล้ว ซึ่งก็เป็นเป็นเข้าใจที่ไม่ผิด ผู้สนใจประวัติศาสตร์ก็คือผู้สนใจอดีต เพราะเห็นคุณค่าและความสำคัญของอดีตหรือประวัติศาสตร์

เนห์ ฐ นักปราชญ์ชาวอินเดียกล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของประวัติศาสตร์ว่า “...ศึกษาอดีต เพื่อรู้ปัจจุบัน เข้าใจปัจจุบัน เพื่อหยั่งการณ์อนาคต”⁹²

พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า “...พึงสนใจปัจจุบัน อดีตที่ผ่านมาแล้ว อนาคตที่ยังมาไม่ถึง ทำปัจจุบันให้ดีที่สุด แล้วอดีตและอนาคตก็จะดีไปเอง”

การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของทีมวิจัยนั้น คิดว่าเป็นเรื่องของการแสวงหาข้อเท็จจริงของเรื่องราวหรือเหตุการณ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตทั้งในเรื่องของการกระทำ เหตุการณ์ อารมณ์ ความคิด ฯลฯ โดยใช้หลักฐานเป็นเครื่องมือในการสืบค้นร่องรอยของอดีตดังกล่าว

⁹¹ คู่มือนักเรียนและผู้ปกครองโรงเรียนพหุคอมมิวนิตาการ. ปีการศึกษา 2549. หน้า 10.

⁹² เกลิม มลิลลา. เทคนิคการสอนประวัติศาสตร์. 2549. หน้า 9.

พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นการศึกษาเรื่องราวของสังคมมนุษย์ ในบริบทของเวลาและสถานที่ โดยทั่วไปจะแยกเรื่องศึกษาออกเป็นด้านต่าง ๆ ได้แก่ การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยีและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยกำหนดขอบเขตการศึกษาในกลุ่มสังคมมนุษย์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น ในท้องถิ่น ประเทศ / ภูมิภาคโลกโดยมุ่งศึกษาว่าสังคมนั้น ๆ ได้เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาตามลำดับเวลาได้อย่างไร เพราะเหตุใด จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงมีปัจจัยใดบ้าง⁹³

การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยการใช้การวิจัยเป็นฐานช่วยให้ครูและนักเรียนมีโอกาสนในการเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยปลูกฝังความสำนึกในความเป็นชาติไทย เล็งเห็นความสำคัญของท้องถิ่น รู้จักประวัติความเป็นมาของบุคคลสำคัญที่เป็นต้นแบบที่ดี สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์และสร้างชื่อเสียงให้กับท้องถิ่นได้

ดังนั้น เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและฝึกกระบวนการสร้างภูมิปัญญา พัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้เป็นนักคิดและปัญญาชนของสังคมในโอกาสต่อไป ทีมวิจัยจึงเลือกศึกษาเรื่องราวของเจ้าพ่อบุญจันทร์ ซึ่งเป็นผู้ทรงอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของโรงเรียนพยุคนิคมวิทยาการ จังหวัดมหาสารคาม ก่อให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธาที่มีพลังอันยิ่งใหญ่ครอบคลุมกลุ่มคนมาหลายชั่วอายุ จากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สู่รุ่นหลาน รุ่นต่อรุ่นมาทุกวันนี้ ความยิ่งใหญ่ของเจ้าพ่อบุญจันทร์ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้ผ่านกาลเวลาอันยาวนานหลายร้อยปี โดยผ่านการบอกเล่าปากต่อปากสืบทอดต่อ ๆ กันมาเกิดเป็นตำนานเป็นเอกสารมีการจดบันทึกเป็นหลักฐาน

จึงอาจกล่าวได้ว่า เจ้าพ่อบุญจันทร์มีอิทธิพลความเชื่อความศรัทธาต่อสังคมโรงเรียนพยุคนิคมวิทยาการ ทำให้คณะครู นักเรียน และบุคลากรยึดเหนี่ยวด้านจิตใจ การศึกษาด้านานเจ้าพ่อบุญจันทร์ได้แบ่งช่วงมิตเวลาออกเป็น 4 ยุค คือ

1. ยุคเล่าขานตำนานเจ้าพ่อฯ ระหว่าง ก่อน พ.ศ. 2540
2. ยุคสืบสานตำนานเจ้าพ่อฯ ระหว่าง พ.ศ. 2540 – 2511
3. ยุคพัฒนาการ ระหว่าง พ.ศ. 2511 – 2529
4. ยุคปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2529 – ปัจจุบัน

1. ยุคเล่าขานตำนานเจ้าพ่อฯ (ระหว่าง ก่อน พ.ศ. 2540)

ตำนานแม้จะเป็นเรื่องราวที่เล่ากันสืบต่อ ๆ กันมานมนานก็ตาม แต่ตำนานก็เป็นหลักฐานประเภทหนึ่งทางประวัติศาสตร์ คือเป็นหลักฐานประเภทคำบอกเล่า ซึ่งเราจะได้

⁹³ ดวงกมล สิ้นเพ็ง. การพัฒนาผู้เรียนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้. 2551, หน้า 48.

ข้อเท็จจริงเรื่องราวต่าง ๆ นานาในอดีตตำนานเจ้าพ่อนุญจันท์กลุ่มวิจัยโรงเรียนพยุคนภูมิ
 วิทยาการได้ทำการศึกษาจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์ ได้รับข้อมูลมาหลากหลาย
 แนวความคิดแต่ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่พวกเขาหล่อหลอมเพื่อพรรณนาวิเคราะห์ได้ว่า
 ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2540 ชาวบ้านบอกว่าเกิดมาจำความได้ก็ได้อันเรื่องของเจ้าพ่อนุญจันท์
 จากคนเฒ่าคนแก่ในละแวกบ้าน เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเจ้าพ่อนุญจันท์
 อย่างมาก จากหลักฐานอ้างอิงจากคำบอกเล่าของอาจารย์ไพรัตน์ แยมโกสม ข้าราชการ
 บำนาญ ซึ่งมีเชื้อสายพระศรีสุวรรณวงศา (ท้าวขัติยะ-เดช) เจ้าเมืองพยุคนภูมิพิสัยคนแรกเล่าว่า
 เจ้าพ่อนุญจันท์เดิมคือท้าวบุญจันท์ เป็นบุตรของท้าวราช ท้าวราชเป็นน้องชายของท้าวเดช
 (พระศรีสุวรรณวงศา) เจ้าเมืองคนแรกและนายอำเภอคนแรกของเมืองหรืออำเภอพยุคนภูมิ
 พิสัย⁹⁴

จากการศึกษาเอกสารประวัติความเป็นมาและต้นสกุลสุวรรณธาดา ทำให้ทราบถึง
 พระรัตนวงศา (ท้าวคำสิงห์) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิคนที่ 12 และกรมการเมือง ได้มีใบบอกขอ
 ตั้งบ้านเมืองเสียเป็นเมืองของท้าวขัติยะ (เทศ) ซึ่งเป็นบุตรเขยคนโตเป็นเจ้าเมือง พระมหา
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกบ้านเมืองเสีย
 เป็นเมือง“พยุคนภูมิพิสัย” ให้ท้าวขัติยะ (เทศ) เป็น “พระศรีสุวรรณวงศา” เจ้าเมืองปีเถาะ
 เอกศก พ.ศ. 2422 แต่เวลาดังเมือง ท้าวเทศเดินทางผ่านเห็นว่าบ้านนาข้าวอุดมสมบูรณ์ดี จึงตั้ง
 เมืองอยู่ที่นี่และไม่ได้ไปอยู่บ้านเมืองเสียตามหมายรับสั่ง ต่อมามีการร้องเรียนระหว่างพระ
 รัตนวงศา กับพระเจริญราชเดช (ท้าวอึ้ง) ว่าเมืองสุวรรณภูมิ ถ้าเขตเมืองมหาสารคาม กรม
 หลวงสรรพสิทธิประสงค์จึงให้พระศรีสุวรรณวงศา ย้ายเมืองไปตั้งตามพระราชทานตราตั้ง
 ต่อมาในปี พ.ศ. 2436 จึงได้ย้ายไปตั้งเมืองใหม่ ที่บ้านปะหลานอยู่ใกล้เคียงบ้านเมืองเสียเดิม
 ส่วนที่บ้านนาข้าวก็ยังมีคนเรียกบ้านนี้ว่า “เมืองพยัคฆ์” มาจนทุกวันนี้

ท้าวเดช ท้าวเทศ ท้าวราช เป็นบุตรของพระรัตนวงศา (คำสิงห์) เจ้าเมืองสุวรรณ
 ภูมิเป็นต้นตระกูลรัตนวงศาในกาลเวลาต่อมา สมัยเป็นเด็กท้าวบุญจันท์ได้มาช่วยงาน พระ
 ศรีสุวรรณวงศา เป็นที่โปรดปรานของเจ้าเมือง เพราะทำงานดี มีความรับผิดชอบสูง พระศรี
 สุวรรณวงศาต้องการให้ลูกเห็นว่าการงานที่ดี (ท้าวบุญจันท์) มีแววจะเป็นผู้นำปกครอง
 บ้านเมืองได้ จึงพยายามส่งเสริมให้เรียนงานเพื่อจะได้สืบทอดเป็นเจ้าเมืองคนที่สองต่อไป

⁹⁴ ไพรัตน์ แยมโกสม. อายุ 69 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ สุวิภา อาษากิจ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 99 หมู่ที่ 15 ตำบลปะหลาน
 อำเภอพยุคนภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552.

ในขณะที่ท้าววรบุตร ซึ่งเป็นบุตรชายของพระศรีสุวรรณวงศากับภริยาคนแรก (ญาแม่สมบุรณ์) ประพฤติตัวไม่เหมาะสม ชอบเที่ยวเตร่ไม่เอาการเอางาน พระศรีสุวรรณวงศาจึงขังใจระหว่างลูกกับหลานจะเอาใครเป็นเจ้าเมืองต่อ ในที่สุดตัดสินใจเอาหลานคือ ท้าวบุญจันทร์เป็นเจ้าเมืองคนต่อไป แต่ก็มีเรื่องไม่คาดคิดเกิดขึ้น ท้าววรบุตรได้จ้างวานนักเลงไปฆ่าท้าวบุญจันทร์ตายศพของท้าวบุญจันทร์ได้ถูกนำมาฝังไว้ใต้ต้นเขว้า ซึ่งปัจจุบันเป็นบริเวณ โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร

อนึ่ง ดำเนินานของเจ้าพ่อบุญจันทร์ที่ทีมวิจัยได้ทำการศึกษาปรากฏว่าไม่พบ วัน เดือน ปี เกิด และตายของท้าวบุญจันทร์ แต่เทียบเคียงแล้วน่าจะเป็นระหว่าง พ.ศ. 2422 – 2450 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พระศรีสุวรรณวงศาเป็นเจ้าเมืองคนแรก

2. ยุคสืบสานตำนานเจ้าพ่อบุญจันทร์ (พ.ศ. 2540 – 2511)

คำว่า “เจ้าพ่อ” หมายถึงบิดาผู้ยิ่งใหญ่ ใช้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า ตามศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู เช่น ท้าวมหาพรหม เจ้าพ่อขุนตาล เจ้าพ่อพญาแล เป็นต้น ประชาชนจะสร้างสถานที่สักการะเช่นไหว้ขอความช่วยเหลือ⁹⁵

ท้าวบุญจันทร์หลานพระศรีสุวรรณวงศา แม้ว่าจะสิ้นชีพไปแล้วแต่ก็ยังมีส่วนรำลึกนึกถึงอยู่นั้นเพราะคุณงามความดีที่ได้สั่งสมไว้ขณะมีชีวิตอยู่ ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือร่วมใจกันสร้างศาลไว้เป็นอนุสรณ์นามว่า “ศาลเจ้าพ่อบุญจันทร์” ส่วนท้าววรบุตรได้รับโทษทัณฑ์ติดคุกอยู่ที่เมืองร้อยเอ็ดหลายปี

ท้าวบุญจันทร์ได้เป็นต้นสกุล “รัตนวงสะวัต” มีบุตรหลายคน เช่น นายวินิจ (ก้านันบุญเถิง), นายบุญตา, นายสองเมือง เป็นต้น นายวินิจ (บุตรท้าวบุญจันทร์) และคุณแม่ทองใบ รัตนวงสะวัต มีบุตรหลายคน เช่น นายสุเรน (บุญเถิง), นายวิไล, นายบุญเหลือ, นายสวัสดิ์, นายสมหมาย, นางพนมยงค์, นางถนอม, นางสาวภาพทอง เป็นต้น ซึ่งลูกหลานเหล่านี้เป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่จะเป็นผู้สืบสานตำนาน

⁹⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม. “การถือผีในเมืองไทย”, ศิลปวัฒนธรรม. หน้า 7 – 17.

นางสำเภาทอง (หลานเจ้าพ่อบุญจันทร์)

ช่วงสืบสานตำนานเจ้าพ่อบุญจันทร์ เป็นเพราะชาวบ้านได้ยืมกิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อบุญจันทร์ ที่เล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย โดยเฉพาะบริเวณที่ฝังศพเจ้าบุญจันทร์ อาจารย์ไพรัตน์ เหลนเจ้าเมืองพยุหะภูมิพิสัยคนหนึ่ง กล่าวว่าสมัยเด็กๆ ไปเลี้ยงควายบริเวณต้นเขวจะถูกเจ้าพ่อบุญจันทร์หลอกบ่อย ๆ แต่ก็ไม่กลัวคิดว่าตาหวดมาหยอกเล่น ในขณะที่คนอื่น ๆ เมื่อรู้ถึงความเฮี้ยนของเจ้าพ่อบุญจันทร์ก็จะไม่กล้าเข้าไปใกล้บริเวณต้นเขวเลย

96

นายบุญเสริม พลศรีพิมพ์ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนพยุหะภูมิพิสัยวิทยาการเล่าว่า ก่อนตั้งโรงเรียนบริเวณนี้เป็นป่าทึบไม่ค่อยมีคนเข้าไปและบริเวณรอบ ๆ ก็เป็นสระน้ำ หอประชุมปัจจุบัน ก็เป็นหนองน้ำ ส่วนใหญ่ป่าไม้จะเป็นต้นเขวและต้นไผ่⁹⁷

นางเจียง พลวิเศษ ข้าราชการบำนาญ อดีตครูโรงเรียนพยุหะภูมิพิสัยวิทยาการ เล่าว่า เจ้าพ่อบุญจันทร์ มีความศักดิ์สิทธิ์มากเพราะในสมัยก่อนใครก็ตามเข้ามาในบริเวณป่าต้นเขวจะหายเป็นคืน ค้นหาแทบทั้งหมู่บ้านก็ไม่พบ สว่างขึ้นอีกวันเด็กถึงเดินออกมาเป็นที่น่าอัศจรรย์ จึงฝากถึงลูกหลานว่าควรเคารพสักการะทำดีโดยการขอพร เราจะพบกับความสำเร็จ เคยฝันว่าเจ้าพ่อบุญจันทร์มาขึ้นหัวเราครูเจียงอยู่น้ำโรงเรียน จึงคิดเสมอว่าเจ้าพ่อฯ จะ

⁹⁶ ไพรัตน์ แยมโกสม. อายุ 69 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ สุวิภา อาษากิจ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 99 หมู่ที่ 15 ตำบลปะหลาน

อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552.

⁹⁷ บุญเสริม พลศรีพิมพ์. อายุ 72 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ อมรรัตน์ พลศรีพิมพ์ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 124 หมู่ที่ 15

ตำบลปะหลาน อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

คุ้มครองคนที่ประพฤติดีเท่านั้น จงเชื่อเถิดว่าทำดีต้องได้ดี คนทำชั่วท่านก็จะเอาไปไม่ถึงวัยอันควร โรงเรียนนี้จะพบอยู่เสมอ สมัยก่อน 1 ปี จะมี 1 คนที่ต้องส่งเวรเจ้าพ่อฯ โดยเฉพาะช่วงสอบปลายภาคเสร็จ บางครั้งอยู่ซ่อมละครนักเรียนตอนค่ำๆ हमาก็จะหอนมากต้องบอกกล่าวจึงหยุดร้อง ลักษณะของเจ้าพ่อฯ ในฝันก็ไม่เหมือนกับภาพวาดในปัจจุบันจะอ้วนขาว นุ่นโง่กระเบนสีม่วง⁹⁸

คุณยายหอม รัตนวงสะวัต หลานของเจ้าพ่อบุญจันทร์เล่าว่า ความเชื่อในเจ้าพ่อบุญจันทร์ ความศรัทธาอย่างมากของผู้คนที่อาศัยอยู่เมืองพัยคณภูมิพิสัย โดยเฉพาะบริเวณรอบๆ ป่าต้นเขาคำ วิถีชีวิตของผู้คนสงบเพราะไม่กล้าทำผิดจารีตประเพณี กล่าวเจ้าพ่อบุญจันทร์จะลงโทษ⁹⁹ ทีมยูววิจัยเห็นว่าความเชื่อเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น เพราะความกลัวและความไม่รู้ โดยเฉพาะพลังเกี่ยวกับอำนาจและเหนือสิ่งธรรมชาติที่เกี่ยวกับอิทธิพลของศาสนา และคำสอนที่ผสมผสานกันระหว่างสิ่งเหนือธรรมชาติกับความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ชีวิตและวิญญาณ ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดเป็นความดี ความชั่ว ความสุข และความทุกข์ของมนุษย์ จึงสร้างพิธีกรรมขึ้น เพื่อช่วยให้คนในชุมชนได้มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจและยังเป็นวิธีการควบคุมและกล่อมเกลาคความประพฤติของชุมชนให้อยู่ในกรอบประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน ซึ่งมีการถ่ายทอดให้คนในชุมชนประพฤติปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่อง¹⁰⁰

การสืบสานตำนานเจ้าพ่อบุญจันทร์สืบเนื่องจากความสำคัญของความเชื่อในดวงวิญญาณของคนที่ยายแล้ว ได้ส่งผลมาจากความเชื่อตามประเพณีสืบทอดสืบสองคองสืบสี่ของชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ดังผลการศึกษาของธวัช ปุณโณทก พบว่า ชาวอีสานเชื่อเรื่องภูติผี วิญญาณอย่างเหนียวแน่น แม้ว่าศาสนาพุทธจะเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตแต่ปรัชญาหรือหลักธรรมของศาสนาพุทธไม่สามารถลบล้างความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณในสังคมคนอีสานได้¹⁰¹

จึงอาจกล่าวได้ว่ายุคสืบสานตำนานเจ้าพ่อบุญจันทร์ที่ชาวพัยคณภูมิพิสัยให้ความสำคัญเคารพยำเกรงสถานที่ที่ตั้งศาลมีผู้คนเข้าไปกราบไหว้รวมทั้งเริ่มมีการประกอบพิธีกรรม

⁹⁸ เจียง พลวิเศษ. อายุ 67 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ อมรลักษณ์ สอนสุระ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 109 หมู่ที่ 15

ตำบลปะหลาน อำเภอพัยคณภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552.

⁹⁹ หอม รัตนวงสะวัต. อายุ 80 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ สุวิภา อาษากิจ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 181 หมู่ที่ 16

ตำบลปะหลาน อำเภอพัยคณภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552.

¹⁰⁰ วิทย์ พิณคันเงิน. *ความเป็นมาของมนุษยชาติ*. 2545, หน้า 15.

¹⁰¹ ธวัช ปุณโณทก. “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน”, *วัฒนธรรมไทย*, หน้า 69.

บ่อยครั้ง และสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานานก็จะทำให้สถานที่นั้นกลายเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงลักษณะของการใช้พื้นที่ในคติไทยว่า คนไทยจะแบ่งใช้พื้นที่โดยแบ่งเขตชัดเจนว่าส่วนหนึ่งเป็นเขตที่อยู่อาศัย อีกส่วนหนึ่งเป็นสถานที่อยู่หรือที่พักพิงของจิตวิญญาณถือเป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ คนไทยให้ความสำคัญเคารพนับถือในเขตแดนนี้ บุคคลใดจะกระทำหรือล่วงละเมิดไม่ได้¹⁰²

ทิมยูวิชัยได้ศึกษาเอกสารสืบสานตำนานเจ้าพ่อฯ ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2450 – 2511 พบว่า ในช่วงนี้ชาวบ้านได้บันทึกตีพิมพ์ความศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าดวงวิญญาณของเจ้าพ่อบุญจันทร์จะสิงสถิตอยู่ใต้ต้นเขาวบริเวณโรงเรียนพยุคนภูมิวิทยาการในปัจจุบัน เมื่อเดินผ่านหรือจะมาทำสิ่งใดจะต้อง บอกกล่าว แต่ในปัจจุบันนี้ประชาชนให้เส้นทางผ่านบริเวณนี้และนักเรียนต้องมาเรียนจำนวนมาก บางคนอาจไม่ทราบ ไม่ได้ขออนุญาตเจ้าพ่อฯ จึงยกเว้นอนุญาตให้ใช้เส้นทางได้ การสืบสานอาจเป็นเพราะส่วนหนึ่งมีความเชื่อว่าเจ้าพ่อบุญจันทร์มีความศักดิ์สิทธิ์ เมื่อผู้ใดได้กราบไหว้สักการบูชาบอกกล่าวแล้วสามารถปกป้องคุ้มครองและลดอันตรายให้พ้นจากอันตรายทั้งปวง ฉะนั้นชาวพยุคนภูมิพิสัยรวมทั้งบุคคลอื่นหรือข้าราชการย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ จึงได้กราบไหว้ระลึกถึงคุณความดีและคุณประโยชน์ที่เจ้าพ่อบุญจันทร์สร้างไว้ต่อชาวพยุคนภูมิพิสัย

3. ยุคพัฒนาการ (พ.ศ. 2511 – 2529)

เป็นยุคที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในบริเวณที่ฝั่งศพเจ้าพ่อบุญจันทร์ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งโรงเรียนพยุคนภูมิวิทยาการขึ้นจนถึงมีการสร้างศาลเจ้าพ่อบุญจันทร์ขึ้นใหม่ สืบเนื่องจากวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2511 กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศจัดตั้งโรงเรียนพยุคนภูมิวิทยาการขึ้น¹⁰³ โดยใช้บริเวณที่ดินแห่งนี้ก่อสร้างอาคารเรียน จึงทำให้ผู้คนจำนวนมากได้ปฏิบัติต่อเจ้าพ่อฯ เป็นรูปนามมากขึ้น กล่าวคือมีการประกอบพิธีกรรมที่ศาลเจ้าพ่อฯ ซึ่งคติความเชื่อที่เกี่ยวกับบุคคลที่ประกอบพิธีกรรมแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม เป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่สุดและมีบทบาทชัดเจน ในการประกอบพิธี เป็นผู้กำหนดเวลาในการประกอบพิธีกรรม ตลอดจนเป็นผู้ตรวจดูความเรียบร้อย วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีและดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จพิธี นอกจากนี้ยังมีส่วนสำคัญที่จะสร้างบรรยากาศในระหว่างประกอบพิธีกรรมให้เกิดความ

¹⁰² นิธิ เอียวศรีวงศ์. “พื้นที่ในคติไทย”, ศิลปวัฒนธรรม. หน้า 180 – 192.

¹⁰³ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ตั้งโรงเรียนรัฐบาล วันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2511.

เลื่อมใสศรัทธา เกิดความศรัทธาใจผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเกิดความเชื่อถือศรัทธาและคล้อยตามผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ผู้นำบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าพ่อบุญจันทร์เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ สามารถเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับดวงวิญญาณของเจ้าพ่อฯ ได้

ทีมผู้วิจัยศึกษาพบว่า ความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำบวงสรวงมีบทบาทในสังคม ในฐานะเป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างชาวบ้านกับเจ้าพ่อฯ ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อว่าคำบอกกล่าวในเรื่องราวต่าง ๆ ที่ขอความช่วยเหลือจากเจ้าพ่อฯ เมื่อเกิดปัญหาในครอบครัวมีความเดือดร้อนใจ ลูกหลานจะเดินทางไปศึกษาต่อ บางทีก็ต้องให้ผู้อาวุโสเป็นตัวแทนทำพิธีบอกกล่าวบนบาน สอดคล้องกับการวิจัยของพิสมัย แสงจันทร์เทศที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่านางเทียมมีบทบาทเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับมเหศักดิ์¹⁰⁴

2. ผู้เข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมส่วนบุคคล เป็นความเชื่อว่าการบอกกล่าวเจ้าพ่อบุญจันทร์จะกระทำในโอกาส ระยะเวลาและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับวัน ความจำเป็นและเหตุผลของแต่ละบุคคล เช่น คติความเชื่อที่ว่าเจ้าพ่อบุญจันทร์จะบันดาลให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว เชื่อว่าจะปกป้องคุ้มครองป้องกันความปลอดภัยในการเดินทางไกล เชื่อว่าเจ้าพ่อฯ สามารถช่วยให้สอบได้หรือสมัครเข้าทำงาน ทำให้ผู้พบเห็นมีความนิยมชมชอบ ให้ความเมตตา เชื่อว่าเป็นผู้ดูแลบ้านเมืองทุกพื้นที่จึงต้องแสดงความเคารพบอกกล่าวถึงการเข้ามาอยู่และออกจากพื้นที่ เชื่อว่าสามารถช่วยให้หายจากการเจ็บป่วย และที่สำคัญที่สุดเชื่อว่าเจ้าพ่อบุญจันทร์เป็นบรรพบุรุษของชาวพยัคฆภูมิพิสัย และเทพารักษ์ประจำโรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร จึงต้องบอกกล่าวเพื่อแสดงความเคารพ

นายเทิดศักดิ์ สีขาวอ่อน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 16 บ้านเขาคำ เล่าว่า เมื่อมีการแยกหมู่บ้านในบริเวณนี้จึงเรียกชื่อหมู่บ้านตามต้นไม้ที่ฝั่งศพเจ้าพ่อบุญจันทร์คือบ้านเขาคำ ซึ่งบริเวณนี้ก่อนผู้คนมาตั้งบ้านเรือนเป็นป่าที่บิดาคาวามีเสือและสัตว์หลายประเภทอาศัยอยู่

ส่วนลักษณะของศาลเจ้าพ่อบุญจันทร์เดิมเป็นศาลที่สร้างด้วยไม้ สอดคล้องกับนายบุญเสริม พลศรีพิมพ์บอกว่า เป็นศาลไม้เล็ก ๆ บริเวณรกมากป่าไม้บังจึงชวนภารโรงและชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณนั้นช่วยกันถางให้สะอาด¹⁰⁵

¹⁰⁴ พิสมัย แสงจันทร์เทศ. ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด. 2536, หน้า 212.

¹⁰⁵ เทิดศักดิ์ สีขาวอ่อน. อายุ 50 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อมรลักษณ์ สอนสุระ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 16

ตำบลปะหลาน อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

ศาลไม้เจ้าพ่อบุญจันทร์ ตั้งอยู่ข้างศาลใหม่บริเวณโรงเรียนพัยคณภูมิวิทยาการ

ส่วนความสำคัญของต้นเขวซึ่งอาจารย์ไพรัตน์ แยมโกสุม ได้เล่าให้ทีมวิจัยฟังว่า เมืองพัยคณภูมิพิสัยมีต้นไม้ประวัติศาสตร์อยู่ 2 ต้น คือ ต้นเขวบริเวณฝั่งศพเจ้าพ่อบุญจันทร์ โรงเรียนพัยคณภูมิวิทยาการ ซึ่งปัจจุบันเหลือแต่ซาก แล้วก็มีต้นค้ำคาวซึ่งเป็นต้นไม้ประวัติศาสตร์อีกต้นหนึ่งที่มีหลักฐานเหลืออยู่ เพราะเป็นสถานที่ตั้งเมืองพัยคณภูมิพิสัยครั้งแรก คุณบางพา บุตรพระศรีสุวรรณวงศาเล่าว่า ...การย้ายเมืองจากบ้านนาข่า เขตเมืองวาปีปทุมมาตั้งที่บ้านปะหลานตรงบริเวณต้นค้ำคาว ขณะนั้นต้นค้ำคาวสูงประมาณ 15 เมตร อายุได้ประมาณ 16 ปี และคุณยายทาอายุราว ๆ 14 ปี ที่ว่าการเมืองอยู่ทางทิศตะวันออกของต้นค้ำคาว ระยะห่างประมาณ 20 เมตร จวนเจ้าเมืองอยู่ถัดจากที่ว่าการเมืองทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศใต้ของต้นค้ำคาว

ซากต้นเขาคำบริเวณศาลเจ้าพ่อบุญจันทร์

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) ต้นค้ำควอายุประมาณ 133 ปี สูงประมาณ 60 เมตร เป็นต้นไม้สูงสุดของอำเภอพยุหะภูมิพิสัย ระยะห่าง 10 กิโลเมตร สามารถมองเห็นส่วนปลายของต้น ขนาดลำต้นใช้ผู้ใหญ่ 5 คนจึงโอบรอบ วัดโดยรอบ 6.15 เมตร ขณะนี้มีต้นลูกเกิดขึ้นมาเคียงคู่เกิดมาหลายสิบปีแล้ว วัดโดยรอบได้ 3.85 เมตร

ต้นค้ำคว ซึ่งเป็นต้นไม้ประวัติศาสตร์อำเภอพยุหะภูมิพิสัย

ต้นค้ำคาวคู่ข้างศาลเก่า

ป้ายต้นค้ำคาวเป็นหลักฐานพบประวัติศาสตร์

บริเวณต้นค้ำคาวมีศาลเก่าแก่และศาลใหม่เขียนข้อความว่า “ศาลเจ้าเมืองพยุหะ
ภูมิพิสัย พระศรีสุวรรณวงศา (ท้าวขัตติย – เดช) (ร.ศ. 98 – 126 หรือ พ.ศ. 2422 – 2450)

โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ร.ศ. 98 หรือ พ.ศ. 2422 ตั้งเมืองฯ ที่บ้านนาข่า ร.ศ. 102 หรือ พ.ศ. 2426 ตั้งเมืองฯ ที่บ้านปะหลาน บริเวณต้นลำคาวนี้ ร.ศ. 112 หรือ พ.ศ. 2436” เป็นที่เคารพนับถือมาแต่โบราณตราบปัจจุบันและเป็นสถานที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ศาลเจ้าพ่อเมืองเก่า

ศาลใหม่ “ศาลเจ้าเมืองพยัคฆภูมิพิสัย”

หุ่นปั้นจำลองเจ้าเมืองคนแรก (พระศรีสุวรรณวงศา)

ศาลไม้หลังเก่าบริเวณต้นค้างคาว

ป้ายเจ้าเมืองบริเวณศาลใหม่

ในยุคนี้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับ พิธีกรรมนั้น คนทรงเป็นสื่อกลางติดต่อกับเจ้าพ่อฯ โดยทั่วไปชาวบ้านเรียนว่า “เฒ่าแก่” เชื่อว่าตาหุย กันมานิมิต เป็นคนแก่บ้านอยู่หน้าโรงเรียน จะมานำพูดเป็นสื่อกลางระหว่างเรากับเจ้าพ่อบุญจันทร์¹⁰⁶ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของพูลผล เงินเฟื้อง ที่ศึกษาเกี่ยวกับคติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อหลักเมืองจังหวัดมหาสารคามพบว่า นางเทียมมีบทบาทมากที่สุด เชื่อกันว่าเป็นร่างทรงของเจ้าพ่อหลักเมือง ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างเจ้าพ่อหลักเมืองกับชาวบ้านได้¹⁰⁷

ด้านวัตถุดิบของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมนั้นมี หมา 4 คำ พลุ 4 กลีบ บุหรี่ 4 มวน รูป 9 ดอก เทียน 9 เล่ม เหล้า ไก่ หัวหมู ดอกไม้ พวงมาลัย น้ำเปล่าแล้วแต่จะบนบาน พิธีกรรมที่บูชาเจ้าพ่อจะเรียบง่าย จุดรูปเทียนไหว้แล้วก็กล่าวบอกว่า ข้าพเจ้าเป็นใคร สิ่งที่เราปรารถนาคืออะไรจึงมาบนบาน ด้านระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมนั้นไม่

¹⁰⁶ บุญช่วย แก้วอาจ. อายุ 55 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อมรลักษณ์ สอนสุระ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 179 หมู่ที่ 16

ตำบลปะหลาน อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553..

¹⁰⁷ พูลผล เงินเฟื้อง. คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อหลักเมือง จังหวัดมหาสารคาม. 2536, หน้า 145.

สามารถกำหนดแน่นอนได้ ส่วนมากก็เพียง 10 กว่านาทิจึงเก็บเครื่องเช่นบอกกล่าวเจ้าพ่อ๑
อีก ถวายพวงมาลัย กราบ 3 ครั้งเป็นอันเสร็จพิธี ซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบพิธีในวันพุธ¹⁰⁸

ทีมวิจัยพิจารณาถึงหน้าที่ประโยชน์ต่าง ๆ ที่ทำให้ความเชื่อถือและพิธีกรรม
เกี่ยวกับเจ้าพ่อบุญจันทร์ยังคงอยู่ในสังคมต่อไปได้ เพราะพิธีกรรมที่มีความขัดแย้งสอดคล้อง
กับแนวคิดพื้นฐานของชาวบ้าน อีกทั้งเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษ
หรือผู้มีพระคุณ จึงอาจกล่าวได้ว่าในยุคพัฒนาการนี้เป็นยุคที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านสถานที่
จากป่าทึบกลายเป็นสถานศึกษา ซึ่งทำให้คนมาใช้สถานที่ให้ก่อประโยชน์ต่อเยาวชน ทำให้
คนรุ่นหลังได้รับทราบ เผยแพร่เกียรติภูมิของเจ้าพ่อ๑ มากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการฝังค่านิยม
เกี่ยวกับความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ๑ มีการประกอบพิธีกรรมส่วนบุคคลมากขึ้น

4. ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2529 – ปัจจุบัน)

เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง พัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นเรื่องการมีส่วนร่วมของคน
ในชุมชน ตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในโรงเรียนมีการพัฒนาขึ้นมา รูปร่างของศาลได้มีการ
การสร้างใหม่ประมาณปี พ.ศ. 2529¹⁰⁹ มีรูปทรงจัตุรมุขหลังคาด้วยกระเบื้อง ด้านหน้าเป็น
รูปทรงสามเหลี่ยมผนังก่ออิฐฉาบปูน มีบริเวณประกอบพิธีกรรม มีประตูด้านหน้าข้างในศาล
มีภาพวาดของเจ้าพ่อบุญจันทร์ตามนิมิต สิ่งของต่าง ๆ ที่มีผู้ถวาย มีถนนคอนกรีตเข้าไปยัง
บริเวณศาลทำให้สะดวกต่อการเข้าไปประกอบพิธีกรรม บริเวณศาลเจ้าพ่อบุญจันทร์เป็นเขต
ต้องห้าม มิให้นักเรียนมาเล่นส่งเสียงดังต้องมีความยำเกรงไม่กล้าบุกรุกเข้าไป เพราะถือว่าเป็น
สถานที่อันศักดิ์สิทธิ์

ศาลเจ้าพ่อบุญจันทร์ ในปัจจุบัน

¹⁰⁸ มยุรา เฉลิมพลโยธิน. อายุ 58 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อมรลักษณ์ สอนสุระ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 205 หมู่ที่ 13
ตำบลก้ามปู อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

¹⁰⁹ บุญเสริม พลศรีพิมพ์. อายุ 72 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อมรรัตน์ พลศรีพิมพ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 124 หมู่ที่ 15
ตำบลปะหลาด อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

ความเชื่อ ชาวบ้านและผู้คนในโรงเรียนพยุหะภูมิวิทยาคารยังให้ความเคารพนับถือเจ้าพ่อบุญจันทร์เหมือนเดิมและนับวันจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นไปเรื่อย ๆ และความเชื่อและศรัทธายังได้แผ่ขยายไปยังต่างถิ่นเพื่อนบ้านต่างอำเภอ ต่างจังหวัด เนื่องจากการบอกเล่าของคนในวงเครือญาติ หรือคนที่มาพบด้วยตนเอง ครู อาจารย์ ที่มารับราชการ นักเรียนที่ไปศึกษาต่อที่อื่นไปเล่าให้คนอื่นได้รับทราบได้มีการศึกษาเผยแพร่เป็นเรื่องราวยุโรปเล่มไว้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ เช่น วารสารเพื่อการประชาสัมพันธ์โรงเรียนพยุหะภูมิวิทยาคาร

วารสารพยุหะภูมิวิทย

ฉบับปีที่ 13 ฉบับที่ 2-3 ประจำเดือน

กรกฎาคม – ธันวาคม พ.ศ. 2549.

ภาพโดย : นายเทิดศักดิ์ สีขาวอ่อน.

การกำหนดตราเครื่องหมายประจำโรงเรียน เป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่สื่อให้เห็นถึงการสร้างอนุสรณ์เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้ทราบถึงความเป็นมาของตำนานเจ้าพ่อบุญจันทร์ โดยโรงเรียนพัยคณภูมิวิทยาการ ได้กำหนดตราเครื่องหมายประจำโรงเรียน ดังนี้

ศาลาทรงไทย หมายถึง ที่สถิตของดวงวิญญาณเจ้าปู่บุญจันทร์ ซึ่งเปรียบประดุจเทพเจ้าประจำถิ่นที่ปกปักรักษาชาวอำเภอพัยคณภูมิพิสัยให้ดำรงอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

ดวงเทียน หมายถึง เครื่องมือที่ส่องสว่างเพื่อนำทางให้แก่ผู้แสวงหาความรู้ ความดี และความสงบสุข

กลีบบัว หมายถึง เป็นเครื่องสักการบูชาดวงวิญญาณของเจ้าปู่บุญจันทร์ เพื่อประทานพรแด่ปวงชนชาวพัยคณภูมิพิสัย ให้ประสบความสุข ความเจริญตลอดไป

ต้นไม้ประจำโรงเรียน

ต้นเขาคำ หมายถึง ต้นไม้ที่เป็นมงคลคู่กับศาลาเจ้าปู่บุญจันทร์มาตั้งแต่สมัยก่อตั้งโรงเรียน

จึงอาจกล่าวได้ว่า เจ้าพ่อบุญจันทร์ มีอิทธิพลความเชื่อ ความศรัทธาต่อสังคมโรงเรียนพัยคณภูมิวิทยาการและผู้คนอำเภอพัยคณภูมิพิสัย ทำให้ครู นักเรียนและบุคลากรยึด

เหนียวด้านจิตใจ ทำให้เกิดความสบายใจเกิดกำลังใจ บำบัดทุกข์บำรุงสุข มนุษย์เมื่อมีปัญหา มีความทุกข์ร้อนใจย่อมหาที่พึ่งทางใจโดยการกราบไหว้บนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองเชื่อว่าจะมีพลังเหนือธรรมชาติ ที่จะช่วยเหลือตนเองให้พ้นจากความเดือดร้อนในเรื่องต่าง ๆ ได้ ผู้ที่นับถือเจ้าพ่อบุญจันทร์มีความเชื่อว่า ดวงวิญญาณของเจ้าพ่อฯ ยังเป็นอมตะภาวะเหมือนเทพอันทศกดิ์สิทธิ์คอยช่วยเหลือผู้คนอยู่เสมอ อีกทั้งทำให้เกิดความผูกพันกัน การประกอบพิธีกรรมร่วมกันทำให้เกิดความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในสังคม

อีกสิ่งหนึ่งที่ทีมวิจัยเห็นว่าผลงานของเจ้าพ่อบุญจันทร์ทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ไม่เกิดเหตุการณ์ร้ายแรง เพราะต่างมีความเชื่อและยึดมั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ การบวงสรวงเจ้าพ่อประจำปี ในวันที่ 29 กรกฎาคม ของทุกปี ซึ่งเป็นวันครบรอบสถาปนาโรงเรียนพยุคนุมิวิทยาการ¹¹⁰

อิทธิพล ความเชื่อ ศรัทธาเจ้าพ่อบุญจันทร์ต่อการเปลี่ยนแปลง

ในปัจจุบันเจ้าพ่อบุญจันทร์ยังมีอิทธิพลด้านความเชื่อ ความศรัทธาต่อสังคมชาวพยุคนุมิวิทยาการเป็นอย่างมาก ซึ่งทีมวิจัยได้วิเคราะห์หาคัดความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อบุญจันทร์ มีประเด็นที่น่าสนใจควรแก่การนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. การสอบถามคณะครูในโรงเรียนพยุคนุมิวิทยาการทั้งครูเก่าแก่และครูรุ่นใหม่ พบว่า ส่วนใหญ่จะประกอบพิธีกรรมส่วนบุคคล คือการบนบานในเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ นางกรรมิกา ศรีปลั่ง บนบานเรื่องการเดินทางส่วนตัวและโรงเรียน นางปลิวทอง ทิมสาร เชื่อและศรัทธาเจ้าพ่อบุญจันทร์ว่า เวล่านักเรียนไปแข่งขันต้องบนบานศาลกล่าวว่าจะขอให้ได้ชัยชนะ เวลากลับมาก็ได้ชัยชนะจริง ๆ นางจินตนา แก้วพะเนาว์ เชื่อในอิทธิพลต่อจิตใจมาก ๆ เมื่อได้บนบานสิ่งใดไว้แล้วก็เหมือนเรามีกำลังใจมหาศาลต่ออุปสรรคที่บนทอนอยู่ จิตใจชุ่มเย็นขึ้น มีความหวังตามสิ่งที่ขอไว้และเมื่อสิ่งที่บนสำเร็จ เช่น พานักเรียนเข้าร่วมแข่งขันการสร้างภาพยนตร์สั้นระดับภาคที่จังหวัดนครราชสีมา ปี 2552 ได้บอกกล่าวขอพรเป็นกำลังใจ และก็ได้รับรางวัลระดับเหรียญทองอันดับ 1 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นางสมหวัง สนั่นเอื้อ บอกว่าชาวพยุคนุมิฯ เวลาจะไปทำอะไรก็ต้องบอกกล่าวเจ้าพ่อฯ ทุกครั้งจึงศรัทธามาก นายประดิษฐ์ มูลตรีประถม ก็เคยบนบานเรื่องการดำเนินวิถีชีวิตเพื่อปกป้องรักษา

¹¹⁰ ประสิทธิ์ เจริญพลโยธิน. อายุ 57 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ อมรลักษณ์ สอนสุระ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 205 หมู่ที่ 13

ตำบลปะหลาน อำเภอพยุคนุมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

ความปลอดภัยและการสำเร็จ การงานที่ทำสำเร็จทุกเรื่อง นายอรรถพล ลุยตันประสบผลสำเร็จในเรื่องบนบานให้ลูกสอบศึกษาต่อ จึงปฏิบัติต่อเจ้าพ่อฯ ทุกวันพุธ ส่วนนางศิริพรรณ ศิริบุญนาม นางสาวบุษรา คงอุทิศ และนางสาวอัจฉรา ปักกุนนัง เคยบนบานเรื่องการเดินทาง นายสวัสน์ ช่างหล่อ นายนิคม อุ่นใจ นายสราวุฒิ สุริยา เป็นครูที่นี้หลายปีแต่ไม่เคยบนบานแต่เคารพศรัทธาเจ้าพ่อฯ ไม่เคยลบหลู่

ส่วนคณะครูที่ย้ายมาใหม่ได้แก่ นายสัมฤทธิ์ โคตรโสภา รองผู้อำนวยการโรงเรียน นางอำนวยการพร ทูลธรรม นายประสิทธิ์ อรรถโยโค เชื่อว่าเจ้าพ่อบุญจันทร์จะปกป้องรักษาทุกคนในโรงเรียน ส่วนนางสาวดวงเนตร พราวศรีและนางสาวอังคณาภักย์ ภูบาลชื่น นิสิตฝึกประสบการณ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม บอกว่าเป็นคนต่างถิ่นแต่ก็มีความเชื่อ ศรัทธาไม่เคยบนบานเพียงยกมือไหว้และอธิษฐาน

2. การสอบถามนักเรียน พบว่านักเรียนกลุ่มตัวอย่าง 23 คน ไม่เคยบนบานเจ้าพ่อบุญจันทร์ 16 คน ได้แก่ นายคมณากร แพงคำไหล นางสาวจุฑารัตน์ พรดอนก่อ นางสาวคัคณางค์ ธรรมสอน นางสาวรัตติกาล ธรรมมิต นางสาวสุกัญญา สงศิริ นางสาวยรสวรรค์ บุตรโคตร นางสาวนันทพร ภูมินา นางสาวสุภาภรณ์ จงชนานนท์ นางสาวศิริรัตน์ ลัญพึ้ง นางสาวจริยา ภาภิรมย์ นางสาวลลิตา จันทพัฒน์ นายพีรพัฒน์ ผลขุน นายวาทัญญู คุณารักษ์ นางสาววราภรณ์ พรหมศรี นางสาวนันทฎิยา สุวรรณภู และนายยุทธนา อ่อนศิลา นักเรียนที่เคยบนบาน 6 คน ได้แก่ นายจักรพันธ์ ภารวงษ์ เรียนให้เก่ง นางสาวธัญญาภาส ทิงาม บนสอบเข้า ม.4 สำเร็จ นางสาวณัฐกฤตา คำนอก บนสอบเข้า ม.4 สำเร็จ นายวัฒนา สีสุข บนสอบไม่สำเร็จ นางสาวรัตนภรณ์ มูลศรีสุข บนจับสลากเข้า ม.1 สำเร็จ ส่วนนายจุฬศิษฐ์ สมัคตะและนายศราวุธ พวงศรี บนไปแข่งขันกีฬาฟุตบอล มีทั้งสำเร็จและไม่สำเร็จ

3. การสอบถามกลุ่มแม่ค้าในโรงอาหารโรงเรียนพัยคณภูมิวิทยาการ ได้แก่ นางสาวศิริขวัญ ศักดิ์ศิริ นางรัญจวน สิมศิริวัฒน์ นางไพโรรินทร์ หลงสอน นางสาวศรีสุวรรณ นางชนัญญา วิเศษศิลป์ นางแพงศรี วิเศษศิลป์ นางละมุล จันอ่อน นางสาวเสียร์ ประจวบบุญ นายชนศักดิ์ โชควรรกุล ซึ่งล้วนแต่เคยบนบานขอให้เจ้าพ่อบุญจันทร์ช่วยให้ขายอาหารดี มีรายได้ มีกำไรไม่ขาดทุน และช่วยคุ้มครองทุก ๆ คนให้ปลอดภัย ส่วนนางสาวรำพรรณ อันทะวิน เคยบนบานเจ้าพ่อฯ ขอให้น้องสาวได้ย้ายมาที่โรงเรียนนี้สำเร็จ

พ่อค้าในโรงอาหาร โรงเรียนสักระเจ้าพ่อบุญจันทร์ทุกวันพุธ

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาดำเนินงานเจ้าพ่อบุญจันทร์ ทำให้ทราบถึงความเชื่อ และพิธีกรรม ผลงาน อิทธิพลของเจ้าพ่อฯ ซึ่งทีมขุววิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

1. ควรศึกษาพิธีกรรมเปรียบเทียบระหว่างอดีตกับปัจจุบันที่ชาวพยุคนิยมพิสัยได้ ปฏิบัติต่อเจ้าพ่อฯ ว่าเหมือนกันหรือมีความแตกต่างกันอย่างไร
2. ควรมีการศึกษาผลดี ผลเสียของความเชื่อที่เกี่ยวกับเจ้าพ่อบุญจันทร์ว่ามีผลดี ผลเสียในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมว่าเป็นอย่างไร และนำผลนั้นมาพัฒนา ให้อยู่คู่บ้านเมืองตลอดไป
3. ควรศึกษาเชิงเปรียบเทียบคติความเชื่อกับเจ้าพ่อองค์อื่น ๆ ว่ามีความเชื่อเหมือน หรือแตกต่างกันอย่างไร

เอกสารอ้างอิงและผู้ให้ข้อมูล

คู่มือนักเรียนและผู้ปกครอง. โรงเรียนพัยคณภูมิวิทยาคาร. ปีการศึกษา 2549.

สารสนเทศ ปีการศึกษา 2552. โรงเรียนพัยคณภูมิวิทยาคาร.

เฉลิม มลิตา. เทคนิคการสอนประวัติศาสตร์. 2549.

ดวงกมล สิ้นเพ็ง. การพัฒนาผู้เรียนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้. 2551,

¹ไพรัตน์ แยมโกสม. อายุ 69 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ สุวิภา อาษากิจ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 99 หมู่ที่ 15 ตำบลปะหลาน อำเภอพัยคณภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “การถือผีในเมืองไทย”, ศิลปวัฒนธรรม.

บุญเสริม พลศรีพิมพ์. อายุ 72 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ อมรรัตน์ พลศรีพิมพ์ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 124 หมู่ที่ 15 ตำบลปะหลาน อำเภอพัยคณภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

เจียง พลวิเศษ. อายุ 67 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ อมรรัตน์ สอนสุระ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 109 หมู่ที่ 15 ตำบลปะหลาน อำเภอพัยคณภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552.

หอม รัตนวงษะวัด. อายุ 80 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ สุวิภา อาษากิจ ผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 181 หมู่ที่ 16 ตำบลปะหลาน อำเภอพัยคณภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552.

วิทย์ พินคณเงิน. ความเป็นมาของมนุษยชาติ. 2545,

ธวัช ปุณโณทก. “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน”, วัฒนธรรมไทย.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “พื้นที่ในคติไทย”, ศิลปวัฒนธรรม.

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ตั้งโรงเรียนรัฐบาล วันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2511.

พิสมัย แสงจันทร์เทศ. ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ อำเภอพนมไพร จังหวัด ร้อยเอ็ด. 2536, หน้า 212.

เทิดศักดิ์ สีขาวอ่อน. อายุ 50 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อมรรัตน์ สอนสุระ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 16 ตำบลปะหลาน อำเภอพัยคณภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

บุญช่วย แก้วอาจ. อายุ 55 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อมรลักษณ์ สอนสุระ เป็นผู้สัมภาษณ์
บ้านเลขที่ 179 หมู่ที่ 16 ตำบลปะหลาน อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553..

พุลผล เงินเพ็ง. คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อหลักเมือง จังหวัดมหาสารคาม. 2536, หน้า 145.
มยุรา เฉลิมพลโยธิน. อายุ 58 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อมรลักษณ์ สอนสุระ เป็นผู้สัมภาษณ์
บ้านเลขที่ 205 หมู่ที่ 13 ตำบลก้ามปู อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

ประสิทธิ์ เฉลิมพลโยธิน. อายุ 57 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์ อมรลักษณ์ สอนสุระ ผู้สัมภาษณ์
บ้านเลขที่ 205 หมู่ที่ 13 ตำบลปะหลาน อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

6. พิธีบวงสรวงพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม

การวิจัยเรื่องพิธีบวงสรวงพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์พื้นที่วิจัยบ้านกุดแคน ตำบลหนองโน
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีหาข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำ
พิธีกรรมและผู้บวงสรวงพระพุทธรูปในหมู่บ้าน วัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพิธีบวงสรวงพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์

ทีมผู้วิจัยของโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนโคกก่อพิทยาคมได้สืบค้นเรื่อง
จากบ้านกุดแคนสามโครงการย่อยด้วยกัน โครงการย่อยที่สามคือเรื่องพิธีบวงสรวง
พระพุทธรูปองค์ศักดิ์สิทธิ์ การค้นหาคำตอบโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำ
พิธีกรรม พระสงฆ์ ในชุมชน ด้วยการสัมภาษณ์และสังเกตการบูชาพระพุทธรูป

1. ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปและความเชื่อของชาวบ้าน
กุดแคน การก่อตั้งหมู่บ้านกุดแคนปี พ.ศ. 2485 มีอายุประมาณ 200 ปี ผ่านมาในปี พ.ศ. 2490
พระครูหนูเป็นพระนักพัฒนาได้ร่วมกับชาวบ้านสร้างรอยพระพุทธรูปจำลองให้เป็นสถานที่
สำคัญของชาวบ้านได้สักการบูชา หลังจากสร้างรอยพระพุทธรูปจำลองแล้ว ได้สร้างโบสถ์
ด้วยการใช้แรงงานชาวบ้านเดินทางไปขนหินที่ห้วยหินลาด ห้วยหินลาดตั้งอยู่ทางทิศใต้ของ
หมู่บ้านมีแหล่งแร่เกิดขึ้น คือ มีหินลูกรัง ดินเหนียว และทราย วัสดุอุปกรณ์จากแหล่ง
ธรรมชาตินำมาก่อสร้างโบสถ์ใช้เวลาหลายปีถึงสำเร็จเมื่อ ปี พ.ศ. 2501 และในหมู่บ้านมีชาว
ญวนชื่อองเพชร (องเป็นชื่อนาน้ำเรียกชื่อเพศชายที่เป็นคนญวน) เดินทางมาค้าขายข้อมสีกา
และข้อมฝ้าย ได้แต่งงานกับหญิงสาวในหมู่บ้านใช้นามสกุลฝ่าย ภรรยาชื่อตระกูลธรรมศรี

ครอบครัวของคนญวนมีอาชีพค้าขายมีฐานะร่ำรวยได้เป็นเจ้าของสร้างพระพุทธรูปองค์ขนาดใหญ่ไว้ในโบสถ์บ้านกุดแคนเพื่อถวายพระพุทธรูปทำบุญแจกข้าวให้พ่อตนเอง พระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานอยู่ในโบสถ์บ้านกุดแคนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 ถึงปัจจุบัน

จากประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นจากในหมู่บ้านมีโบสถ์ แต่ยังขาดพระพุทธรูปให้ชาวบ้านได้สักการบูชา ด้วยความมีศรัทธาเชื่อในการทำบุญทานแล้วได้บุญหลาย จึงมีคนร่ำรวยสร้างพระพุทธรูปเป็นทานบูชางานบุญแจกข้าวหาบิดาของตนเองตระกูลธรรมศรี เมื่อชาวบ้านมีพระพุทธรูปได้รับการสั่งสอนจากพระครูหนูว่า “ควรนับถือพระพุทธรูปแทนพระพุทธเจ้าในโลกนี้ไม่มีผี เนื่องจากหมู่บ้านนี้ได้อัญเชิญผีปู่ตาออกจากหมู่บ้าน” ความเชื่อการนับถือพระพุทธรูปจึงถูกแทนที่การนับถือผีบรรพบุรุษ” (อำนวยการ สีดาวพล. 2552 : สัมภาษณ์)

2. พัฒนาการทำพิธีกรรมบูชาพระพุทธรูป ทีมวิจัยได้สอบถามเพิ่มเติมคือเรื่องความเชื่อจากการนับถือพระพุทธรูปมีพิธีกรรมได้ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในแต่ละช่วงมิติเวลาพบพัฒนาการทำพิธีกรรมดังนี้

ยุคที่ 1 ยุคนับถือผี

ยุคที่ 2 ยุคนับถือพระพุทธรูป

ยุคที่ 3 ยุคการบูชาพระพุทธรูปในพิธีกรรมเกิดภัยพิบัติขึ้นในหมู่บ้าน

มิติเวลาการแบ่งยุค แบ่งตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่มีความเชื่อพระพุทธรูปได้รับผลจากการทำพิธีทำให้จิตใจมีสุข และเกิดความเป็นสิริมงคลแก่คนในครอบครัว แต่ละยุคมีรายละเอียดปรากฏดังนี้

ยุคที่ 1 ยุคนับถือผี

จากทีมวิจัยได้สัมภาษณ์คุณยายอำนวยการ สีดาวพล อายุ 80 ปี เล่าถึงอดีตของชาวบ้านกุดแคนว่า

“หมู่บ้านนี้อพยพมาจากบ้านเหล่าสิงห์ไกร อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ประมาณ ปี พ.ศ. 2485 ได้ 200 ปีผ่านมาแล้ว การมาตั้งครั้งแรกมีจำนวนไม่มาก การกล่าวชื่อที่ใครตั้งหมู่บ้านคุณยายอธิบายว่า จำไม่ได้ พ่อแม่บอกเล่าให้ฟัง ก็จำมาเล่าให้เด็กๆ ได้ฟัง แต่ชาวบ้านนับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งต้องทำให้อยู่ให้ผิอยู่ชาวบ้านร่วมกันทำตุบศาลผีไว้ที่ดอนยาคุ เรียกว่าผีปู่ตา ดอนยาคุอยู่ใกล้กับหนองสิมใหญ่ ปัจจุบันดอนยาคุไม่มีป่าไม้เพราะนำที่สาธารณะมาสร้างบ้านให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเรียกว่าคุ้มวัด” (อำนวยการ สีดาวพล. 2552 : สัมภาษณ์)

การก่อตั้งบ้านกุศเคนจากบรรพบุรุษบ้านเหล่าสิงห์ใครในช่วงระยะผู้คนไม่มากมีคนป่าไม้อุดมสมบูรณ์เรียกดอนยาอู และศาลผีปู่ตาให้ชาวบ้านกุศเคนได้บูชาในเดือนหก เป็นพิธีกรรมส่วนรวม ทำเพื่ออ้อนวอนขอร้องให้ผีปู่ตาที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษของคนในชุมชน จึงเลื่อมใสศรัทธา ทำพิธีบูชาทุก ๆ ปี ในเดือนหกดังกล่าวมาทำเพื่อให้ฝนตกตามฤดูกาลได้ทำนา เครื่องบูชาชั้น 5 ดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องเซ่นไหว้ ของควาต้มไข่ต้มเลี้ยง ทายฝน ถ้าไข่แดงดงามฝนดี แต่ถ้าไข่เน่าเห้มนฝนแล้งเกิดภัยพิบัติ และนอกจากขอฝนแล้วยังร้องขอให้ผีปู่ตารักษาและภัยธรรมชาติพายุพัด ฟ้าผ่า โจรผู้ร้ายไม่รบกวน แต่ในปี พ.ศ. 2487 เกิดเหตุการณ์ในหมู่บ้านดังนี้

ทองใบ วิวัฒนาการ อายุ 78 ปี กล่าวว่า “ประมาณปี พ.ศ. 2487 มีพายุพัดบ้านกุศเคนหนักมาก สังกะสีบ้านพัง ชาวบ้านไม่มีบ้านอยู่อาศัยต้นไม้ใหญ่ล้มขวางทางในหมู่บ้านเกิดโรคระบาดห่า สัตว์ ตาย เช่น ไก่ หมู ผู้คนเดือดร้อนทำที่อยู่ใหม่ช่วยกันสร้างบ้านให้อยู่อาศัย ทำให้คนเริ่มไม่เชื่ออำนาจผีปู่ตา และมีพระครูหนูเป็นพระที่ได้บวชเรียนมีคุณศรัทธาได้การยอมรับว่าผีในหมู่บ้านมี ถ้ามีคงป้องกันภัยธรรมชาติได้ ควรนับถือพระไม่นับถือผี ทำให้ชาวบ้านได้รวมกันเชิญผีปู่ตาออกจากหมู่บ้านไปอยู่ที่อื่น บางคนบอกว่าเอาผีปู่ตาไปไว้ทุ่งนาเรียกว่าผีตาแฮก ผีเผ่าทุ่งนา” (ทองใบ วิวัฒนาการ. 2552 : สัมภาษณ์)

เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงของความเชื่อศรัทธาจากผีบรรพบุรุษได้เปลี่ยนไปด้วยภัยพิบัติธรรมชาติ พายุพัดบ้านพังทั้งหมู่บ้าน แสดงว่าอำนาจผีปู่ตาไม่ได้มีอิทธิฤทธิ์มาบันดาลความปลอดภัยให้ชาวบ้าน กุศเคนไม่สำเร็จ ชาวบ้านจึงหันมายึดถือพระพุทธรูปแทนผีปู่ตาที่มีคูบอยู่ดอนยาอูในอดีตและดอนยาอูในปัจจุบันที่คนส่วนรวมของหมู่บ้านได้ให้ชาวบ้านถางป่าต้นไม้ออก แล้วสร้างบ้านอยู่อาศัยในคุ้มวัดในปัจจุบัน ซึ่งชาวบ้านกุศเคนกล่าวเหมือนกันว่า

“การนับถือคุณพระในโบสถ์มีมานานแล้วการทำพิธีต้องทำร่วมกันและทำแยกกันเป็นบุคคลแล้วแต่ใครอยากทำแต่พิธีนี้เหมือนพิธีบูชาผีปู่ตา เพราะอธิษฐานคำขอให้คุณพระพุทธรูปคุ้มครองอำนวยความสะดวกให้ และได้ทำนาฝนตกตามฤดูกาล ความเชื่อพระพุทธรูปเป็นความเชื่อ เฉพาะชาวบ้านเฉพาะถิ่นเกิดขึ้นในประเทศไทย ทุกภูมิภาค เนื่องจากพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในเรื่องการเกิด การตาย การทำบุญตักบาตรทุกเช้าคือ ทำทาน กับพระสงฆ์เมื่อพระสงฆ์มรณภาพไป บางถิ่นสร้างรูปหล่อเป็นพระพุทธรูปมาแทนพระสงฆ์ เรียกชื่อตามพระมีชื่อเสียงเรียงนาม แล้วขึ้นรูปเป็นพระพุทธรูป เช่น หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่ขาว หลวงปู่คูณ “แสดงว่าพระพุทธรูปเกิดจากความศรัทธาของคนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ เหมือนกับชาวบ้านกุศเคนที่มีความเชื่อพระพุทธรูปแทนพระสงฆ์ อย่างที่กล่าวมาเหมือนกับคำอธิบายของ

ผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ว่า ความเป็นคนท้องถิ่นเดียวกันคือคนมีความเชื่อเหมือนกันเชื่อผีเชื่อพระสงฆ์ เชื่ออำนาจเทวดาแล้วทำพิธีกรรมร่วมกันหลาย ๆ เขตพื้นที่ ซึ่งชาวบ้านกุศเคนและหมู่บ้านอื่น ๆ เช่น บ้านหนองโน บ้านหนองอีดำ บ้านแก่น้อย มาบูชาพระพุทธรูปด้วยตนเองเช่นชาวบ้านกุศเคน (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. จาก เวทีถอดบทเรียนโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม วันที่ 28 ธันวาคม 2552 ณ อาคาร 100 ที่นั่ง อาคารพัฒนานักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.)

ยุคที่ 2 ยุคนับถือพระพุทธรูป

ยุคนี้มีพิธีกรรมที่ชาวบ้านปฏิบัติอยู่ 2 แบบ คือ

1. พิธีกรรมส่วนรวมการบูชาพระพุทธรูปก่อนทำนาเรียกว่า บุญข้าชะ (บุญเบิกบ้าน) ความเชื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์จากพระพุทธรูปชาวบ้านมีพิธีบูชาเรียกว่าบุญเบิกบ้าน และบ้านหนองโพธิ์ในโบสถ์วันที่ทำพิธีทำในเดือนหกก่อนทำนา ทำพิธี 2 วัน วันแรกเป็นการเตรียมงานสถานที่ทำพิธีกลางบ้านด้วยการสร้างโรงพิธีจากชาวบ้านร่วมกันทำ ปลุกประรำพิธีพร้อมกันทำเครื่องบูชาด้วยกระทงหน้าวัว 7 คู่ มีข้าวแดง ข้าวดำ ข้าวขาว รูปเทวดาสีองค์ที่รักษาทิศต่าง ๆ มี ทิศบูรพา ทักษิณ อาคเนย์และปัจฉิม เทวดาทั้ง 4 ทำด้วยดินเหนียวเป็นสัญลักษณ์ให้เทวดาได้เผ่าดูแลประชาชนในหมู่บ้านได้รักษาหมู่บ้าน ปลอดภัยจากสิ่งต่าง ๆ จะเข้ามาทำลายหมู่บ้าน (สมบุรณ์ ศรีเสียง. 2552 : สัมภาษณ์) และดอกไม้รูปเทียนอย่างละ 100 ในวันเตรียมพิธีบูชานี้ ชาวบ้านจะมาช่วยกันทุก ๆ คนเอาแรงงานมาช่วยทำเครื่องบูชา

เวลาเย็นทุกหลังคาเรือนก่อพระทรายกองเล็ก ๆ ขึ้นมาในหมู่บ้านแล้วโยงด้วยด้ายสีขาว (ด้ายสายสิญจน์) ไปที่ปะรำพิธีกลางบ้านทุก ๆ ครอบครัวพร้อมฟังพระเทศกรรมเทศนาเรียกว่าสวดมนต์เย็นเรียกพิธีนี้ว่า พิธีบุญกลางบ้าน เนื่องจากการทำพิธีทำในสถานที่กลางหมู่บ้าน พิธีในตอนเช้าชาวบ้านทุกครัวเรือนเตรียมฝ้ายผูกแขน หินก้อนเล็ก ๆ ชันน้ำมนต์ ดอกไม้รูปเทียน ในพิธีและอาหารคาวหวานไปถวายพระในตอนเช้า หลังจากพระฉันอาหารเช้าแล้ว ชาวบ้านเตรียมดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ รูป 5 คู่ไปทำพิธีบูชาพระพุทธรูปที่ในโบสถ์

การบ้ำและร้องขอให้พระพุทธรูปคุ้มครอง

พิธีบูชาพระพุทธรูปในขั้นตอนนี้เป็นวันที่ 2 ของการทำพิธีกรรม ผู้นำชุมชนเรียกจะจ้ำ ทำหน้าที่ติดต่อกับอำนาจพระพุทธรูปได้พาชาวบ้านเข้าไปในโบสถ์ กล่าวขอขมาที่ชาวบ้านบางคนเมื่อได้บ้ำไว้แล้วไม่ได้จัดเครื่องบูชาตอบแทน หลังจากการกล่าวขอขมาจะจ้ำกล่าวขอฝนให้ตกตามฤดูกาล ได้ทำนาด้วยการบ้ำไว้จะปิดทองคำเปลวที่องค์พระพุทธรูป (หนูจิ จ่าคาม.

2552 : สัมภาษณ์) การบูชาพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์พิธีบุญเบิกบ้านนี้ทำเพื่อขอฝนเหมือนบูชาดอนปู่ตา ชาวบ้านกุศเคนกล่าวเหมือนกันว่าไม่บูชาดอนปู่ตา แต่บูชาพระพุทธรูปแทน ถือว่าเป็นพระพุทธรูปประจำหมู่บ้านแทนผีปู่ตา

2. การบูชาพระพุทธรูปในพิธีกรรมส่วนบุคคลทุก ๆ วัน

หลังจากที่ทีมวิจัยได้สัมภาษณ์จะจำได้ตั้งประเด็นคำถามถึงพิธีกรรมจากความเชื่อของคนในหมู่บ้านกุศเคนทำพิธีส่วนรวมแล้วชาวบ้านมีพิธีบูชาพระพุทธรูปด้วย พิธีกรรมส่วนบุคคลเป็นความเชื่อเฉพาะบุคคลจะทำพิธีบูชาด้วยขันธ 5 รูป 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ และเทียน 5 คู่ การทำพิธีด้วยตนเองเป็นจำนวนมากโดยถือขันธบูชาไปในโบสถ์ แล้วกล่าวร้องขอด้วยตนเองไม่มีจะจำผู้ติดต่อสื่อสารมาทำหน้าที่ให้ทำพิธีบ้าน ส่วนมากเรื่องที่กล่าวร้องขอของบุคคลจะเป็นเรื่องความรำรวย เช่น การขอหอย การค้า การสอบเข้าทำงาน การป่วยไข้เป็นโรคร้ายไปหาหมอที่แพทย์แผนปัจจุบันอาการไม่ทุเลา ชาวบ้านไม่รู้จะหาวิธีใดรักษา ก็มาร้องขอให้ อำนาจพระพุทธรูปจัดโรคร้ายต่าง ๆ ให้หายไป จากที่ทีมวิจัยได้สอบถาม คุณตาทองใบ วิวัฒนากรกล่าวว่า

“ชาวบ้านมาบนในแต่ละวันมีเงินทองบูชาด้วยไหมหรือบนบานแล้วเกิดผลจริงหรืออย่างไร ได้รับคำตอบว่าความเชื่อของคนอาจแตกต่างกันบางคนที่เป็นโรคปวดขา ปวดหัวข้างเดียวหายจากเจ็บปวด อาจเพราะมีจิตใจเข้มแข็งขึ้น มีความรู้สึกว่าอำนาจคุณพระมาช่วยจริง ๆ คนประเภทนี้มีใจต่อสู้คล้ายเป็นจิตวิทยาอย่างหนึ่งให้คนมีกำลังใจโดยอ้อมเกิดขึ้น” (ทองใบ วิวัฒนาการ, 2552 : สัมภาษณ์) การตอบแทนอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากพระพุทธรูป มีแต่ชื่อทองคำเปลวปีดรอบองค์พระทองคำเปลวชื่อมาขายโดยคณะกรรมการชาวบ้านจัดมา การทำพิธีกรรมส่วนบุคคลคือการบ้ำ การบนร้องขอไม่สามารถสรุปได้ผลตามคำร้องขอก็คนเพราะเมื่อสอบถามไม่มีใครยืนยันชัดเจน แต่ยังมีพิธีเกิดขึ้นตั้งแต่สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาปี พ.ศ. 2501 ถึง พ.ศ. 2552 ทีมวิจัยคิดว่าคนบ้านคงได้สมปรารถนาจึงมีคนทำพิธีนี้ถึงปัจจุบัน

ยุคที่ 3 การบูชาพระพุทธรูป ในพิธีกรรมเกิดภัยพิบัติขึ้นในชุมชน

การเกิดภัยพิบัติขึ้นในชุมชนบ้านกุศเคนจากที่ได้ก่อตั้งชุมชนขึ้นมามีภัยแล้งคือ ภัยธรรมชาติ พิธีกรรมนี้เป็นพิธีส่วนรวมที่เมื่อภัยแล้งฝนไม่ตกหรือจากได้ทำพิธีตามปกติในเดือนหกแล้ว ที่เรียกว่า บุญเบิกบ้าน ทำเพื่อขอฝน แต่ฝนไม่ตกชาวบ้านกุศเคนรวมตัวกันอีกครั้งบูชาพระพุทธรูป โดยการประยุต์พิธีบุญสวดคาถาปลาต่อเข้าไปด้วย มีตำนานกล่าวดังนี้

ตำนานสวดคาถาปลาค้อ (ปลาซ่อน) คุณตาสมบุญ ศรีเฮื่อง กล่าวว่า

“นิทานสวดขอฝนคาถาปลาค้อ ครั้งอดีตกาล พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็น พญาปลาค้อ อาศัยอยู่ในห้วยแห่งหนึ่ง คราวหนึ่งเกิดฝนแล้งน้ำในห้วยแห้งขอดฝูงปลากำลังจะ ตายพญาปลาค้อแหวกโคลนขึ้นมาแหงนหน้าดูอากาศ ทำกิริยาเปล่งวาจาขึ้นว่า “ดูก่อนฝน ข้าพเจ้าถึงความทุกข์มาก เพราะอาศัยฝูงปลาทั้งหลาย เมื่อข้าพเจ้าผู้มีศีลได้รับความลำบาก เช่นนี้ เหตุไรฝนไม่ตกลงมา” เมื่อพญาปลาค้อ กล่าวจบฝนก็ตกลงมาทันที ทั้งนี้เป็นอำนาจ ศีลธรรม สัจจามีฝูงปลาจึงรอดพ้นความตาย

พิธีสวดคาถาปลาค้อพระพุทธรูป เป็นพิธีสื่อสารด้วยการรวมกลุ่มของชาวบ้านกุศเคน ผ่านการเทศน์ของพระสงฆ์ ทำให้ผู้ร่วมพิธีตั้งจิตอธิษฐานตั้งใจขอให้ฝนตก ทำนองของการ สวดของพระสงฆ์ทำให้ผู้ร่วมพิธีมีความสุข สร้างโลกจินตนาการขึ้นมาว่า เป็นโลกที่อุดม สมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ถึงแม้จริง ๆ บ้านกุศเคนอยู่ในภัยแล้งฝนไม่ตก จากความเชื่อ ในตำนาน ผ่านการบอกเล่าให้ชาวบ้านได้รับรู้ด้วยวิธีฟังพระสวดในตอนเย็น รุ่งเช้าขึ้นมา ชาวบ้านนำปลาไปปล่อยไว้ในบ่อน้ำจำลองที่ทำขึ้นมาไว้ในบริเวณวัด จะจำผู้นำพิธีกรรมนำ ชาวบ้านทำบุญตักบาตรในตอนเช้าและนำเครื่องบูชาขันธ 5 คือ ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ รูป 5 คู่ จตุให้มีแสงสว่างเดินเวียนรอบโบสถ์ 3 รอบ แล้วเข้าไปสวดบูชาเทวดา บูชา พระพุทธรูปแล้วกล่าวคาถา อ่อนนวนดังนี้

“ขอให้พระพุทธรูปองค์ศักดิ์สิทธิ์มารับเครื่องบูชามีดอกไม้ รูปเทียน บูชาจากปวงข้า ทั้งหลายชาวบ้านกุศเคน พร้อมข้าวอาหาร ของหวาน และของคาว ได้พืชพันธุ์อาหารเกิดขึ้น มีในหมู่บ้าน ให้ปวงข้าได้มีอยู่มีกิน โอมนอะ มุมะมุนมา สาธุ ....สาธุ (ทองใบ วิวัฒนา. 2552 : สัมภาษณ์)

การกล่าวอ่อนนวนด้วยคาถาเป็นความเชื่อเฉพาะหมู่บ้านซึ่งบางปี เมื่อทำพิธีต่อสู้อย่าง แล้งแล้วฝนตกลงมาให้ชาวบ้านได้ทำนาปลูกข้าว มีอาหารธรรมชาติเกิดขึ้น เมื่อสอบถาม ชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมพิธี แสงจันทร์ งานโส อธิบายว่า

“ฝนแล้งบ้านกุศเคนปี พ.ศ. 2526 – พ.ศ. 2527 แล้งมากบ่รู้ว่าแล้งเพราะอะไร วิธีต่อสู้อย่าง ฝนแล้งขออำนาจพระพุทธรูปไปเปิดฟ้าประทุ แถนผู้คุ้มครองโลกเป็นเจ้าของฝน ให้ฝนเปิด ประทุฝนให้ บางครั้งทำแล้วเดินไม่ถึงบ้านตนเองฟ้ามีดครึ้มฝนตกทันที แต่บางปีทำพิธีกรรม แล้วฝนไม่ตกมา ฝนตกมาแล้วทั้งช่วงอีก แต่ทำให้มีความหวังว่าฝนจะตก (แสงจันทร์ งานโส. 2552 : สัมภาษณ์)

การแพร่กระจายอำนาจความเชื่อพระพุทธรูป

การใช้อำนาจเหนือธรรมชาติมาคุ้มครองชีวิตของ คน สัตว์ สิ่งของ โดยผ่านอำนาจพระพุทธรูปเป็นความเชื่อเฉพาะท้องถิ่นของชาวบ้านที่สั่งสอนลูกหลานให้ปฏิบัติพิธีกรรมนี้ ในหมู่บ้านกุดแคนความเชื่อนี้ได้แพร่กระจายไปในชุมชนอื่น ๆ จะเป็นพิธีกรรมส่วนบุคคลที่มีผู้คนในหมู่บ้านหนองโน นานกเขียน หินลาด เก่าน้อย มาบำบ่นด้วยตนเอง เพราะประตูปโบสถ์ไม่ได้ปิด และชาวบ้านไม่กลัวพระพุทธรูปหายไป เนื่องจากพระพุทธรูปองค์นี้ขนาดใหญ่และมีพระจำวัดในโบสถ์ ฝ้าดูแลตลอดเวลา และประการสำคัญอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปทำให้คนเกรงกลัวไม่กล้า เข้าไปละเมิดพื้นที่ในโบสถ์ เนื่องจากมีผู้คนพบปาฏิหาริย์ คุณยายอำนวยพร อธิบายว่า “อำนาจพระพุทธรูปทำให้คนที่เข้าไปไม่ขออนุญาตกลับมาป่วยแล้วถึงแก่ชีวิตหลายคน หรือตกน้ำตายในลำห้วยคำพุ เช่น นายห่าน้อยลูกนายคำ นายเชิดชัยป่วยเป็นโรคประสาท เพราะเข้าไปลักไม้จืดไฟในแท่นบูชาพระพุทธรูป” (อำนวยพร สีดาพล. 2552 : สัมภาษณ์)

จากอำนาจปาฏิหาริย์ของพระพุทธรูป ส่งผลให้ชาวบ้านหลายหมู่บ้านได้ร้องขอบำบ่นให้ช่วยคุ้มครองชีวิตให้มีความปลอดภัยหายจากเจ็บไข้การมีเขตหวงห้ามในบริเวณโบสถ์ทางหมู่บ้านกุดแคน ได้แสดงถึงเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนที่ยึดถือพระพุทธรูปร่วมกัน แต่การสร้าง ความเชื่อถือเกิดขึ้นเฉพาะตัวบุคคลได้เดินทางมาสักการะมาบูชา ผ่านวิธีการบนบานร้องขอตามเงื่อนไขที่ชาวบ้านปรารถนาจะให้อำนาจพระพุทธรูปช่วย ซึ่งความเชื่อส่วนบุคคลและความเชื่อพระพุทธรูปจากคนส่วนรวมในชุมชนแม้ว่าเวลาและยาวนานประมาณ 50 ปี ผ่านมาความเชื่อของคนภายในชุมชนและภายนอกชุมชนยังคงอยู่ จากเหตุผลที่ทีมวิจัยได้สัมภาษณ์ผู้สูงอายุคุณยายอำนวยพร สีดาพล อายุ 80 ปี คุณตาสมบุญ ศรีเสียง อายุ 70 ปี

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องพิธีบวงสรวงพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์จากวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ข้อ คือ

1. ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปของชาวบ้านกุดแคนได้ข้อค้นพบ การสร้างพระพุทธรูปองค์นี้มาจากศรัทธาของชาวบ้าน เพื่อถวายทานพระพุทธรูปในพิธีบุญแจกข้าวหาพ่อตนเองของตระกูลธรรมศรี และมีความเชื่อจากการได้อบรมสั่งสอนจากพระครูหนูว่าผีไม่มีในโลก มีแต่ศาสนาพุทธ ต้องบูชาพระพุทธรูปแทนพระพุทธเจ้า
2. ความเชื่อจากการนับถือพระพุทธรูปของชาวบ้านกุดแคนมีผลต่อการดำรงชีวิต ในด้านสร้างขวัญและกำลังใจ เป็นเครื่องปลอบใจ ทางหลักจิตวิทยาเป็นการลดความวิตกกังวลในจิตใจและข้อที่ 3

พัฒนาการการทำพิธีบูชาพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ พิธีเกิดขึ้นด้วยการทำพิธีส่วนรวมของหมู่บ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 มีเครื่องบูชาชั้น 5 รูป 5 คู่ เทียน 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ และทองคำเปลวไม่มีการเปลี่ยนแปลงสิ่งบูชา คงเป็นเพราะชาวบ้านหารูปเทียน และดอกไม้ได้สะดวกราคาไม่แพง เป็นสิ่งที่คนทั่ว ๆ ไป นำไปใช้บูชาพระเป็นประจำ นอกจากทำพิธีส่วนรวมแล้วมีพิธีการบาร้องขอจากความเดือดร้อนของแต่ละบุคคล พิธีนี้ยังคงดำรงอยู่ พิธีส่วนบุคคลจะเกิดขึ้นทุก ๆ วัน และได้แพร่กระจายความเชื่อไปสู่หมู่บ้านอื่น ๆ ทำให้เกิดสิ่งตอบแทนที่จะบูชาพระพุทธรูปแตกต่างกัน บางคนใช้ทองคำเปลวปิดองค์พระพุทธรูป แต่บางคนถวายทานเป็นเงินค่าบำรุงวัด ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลจะบ่นไว้ เมื่อได้ตามคำขอจะตอบแทนด้วยอะไร พิธีบูชาพระพุทธรูปส่วนบุคคลนี้ทำได้ตลอดเวลาเพราะทำด้วยตนเอง และพิธีบูชาพระพุทธรูปที่สำคัญของหมู่บ้านทำร่วมกันเวลามีภัยพิบัติเกิดภัยแล้งชาวบ้านรวมตัวกัน เพื่อสร้างพลังสามัคคีเหมือนกับช่วยกันรวมอำนาจต่อสู้ศัตรู หรือเป็นการพึ่งตนเอง เพราะรัฐบาลไม่ได้มาช่วยให้ฝนตก หรือมาดูแลความยากจนได้ทั่วถึง ปัจจุบันพิธียังคงอยู่ถ้าประสบความแห้งแล้ง

การบูชาพระพุทธรูปของชาวบ้านกุดแคนเป็นความเชื่อผีที่ให้คุณและโทษ ถ้าชาวบ้านปฏิบัติตามจารีตข้อห้ามของชุมชนไม่ลักขโมยสิ่งของในบริเวณโบสถ์จะไม่ถูกอำนาจของพระพุทธรูปลงโทษ แต่ถ้าชาวบ้านล่วงละเมิดลักสิ่งของอำนาจพระพุทธรูปลงโทษ เป็นกฎระเบียบควบคุมไม่ให้ชาวบ้านหรือบุคคลมาลักขโมยพระพุทธรูป ซึ่งความเชื่อผีเชื่อศาสนายังคงอยู่ในชุมชน และหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ได้รับการอบรมและถือเป็นประเพณีของคนในหมู่บ้าน ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นได้สร้างความสามัคคีสร้างระเบียบคุณธรรม ซื่อสัตย์ ไม่ลักสิ่งของในวัดเหมือนเป็นกฎหมายของชุมชน

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

1. นายสมบุรณ์ ศรีเสียง อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 90 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยูววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2552
2. นายทองใบ วิวัฒนาการ อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 18 หมู่ 2 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยูววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2552
3. นายหนูจิ จำคาม อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยูววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

4. นายหนูไพร งามใส อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 25 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิทยุวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

5. นางหนู ใบบั้ง อายุ 40 ปี บ้านเลขที่ 26 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิทยุวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2552

6. นางแสงจันทร์ งามใส อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 25 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิทยุวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

7. นางอำนวยพร สีดาพล อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิทยุวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

ทีมผู้วิจัยเก็บข้อมูล กับคุณยายแสงจันทร์ งามใส

การบำนพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์

4.4 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องครูปราษฎ์ท้องถิ่น

1. ปราษฎ์ชาวบ้านด้านหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง

การศึกษาเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติชีวิตของคุณยายอุไร ขานนาม ความสัมพันธ์ของการก่อตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและประโยชน์ที่คนในชุมชนได้รับจากการ รวมกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง วิธีศึกษาใช้วิธีสัมภาษณ์บุคคล คือ คุณยายอุไร ขานนามและผู้ที่ เกี่ยวข้องมี ผู้ซื้อ ผู้ทอผ้า ต่าง ๆ ของคุณยายอุไร จากประเด็นคำถามแบบปลายเปิด นำข้อมูล มาตรวจสอบและจัดกลุ่มตามวัตถุประสงค์มุ่งหมาย นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ประวัติศาสตร์ปราชญ์ชาวบ้านด้านหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง

การศึกษาเรื่องนี้ทีมวิจัยได้แบ่งมิติเวลาของบุคคลช่างทอผ้าคุณยายอุไร ขานนาม จากคำบอกเล่าของคุณยายด้วยตนเองมีการเปลี่ยนแปลงจากอาชีพทำนามาทอผ้าเพื่อขายแล้ว เป็นกลุ่มการผลิตเข้าสู่ตลาดด้วยการพัฒนาลายทอผ้าเป็นเกณฑ์การแบ่งยุคดังนี้

ยุค 1 ยุคเกษตรกรรม เริ่มจากก่อตั้งหมู่บ้าน-พ.ศ.2522

บ้านหนองเขื่อนช้างเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมมีอาชีพหลักคือการทำนา ทำไร่ ทำสวน เมื่อว่างจากการทำเกษตรกรรมทุกครอบครัวจะทอผ้าเพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้ภายใน ครัวเรือน และครอบครัวคุณยายอุไร ขานนาม ก็เป็นเหมือนกับครอบครัวอื่นภายในบ้านหนอง เขื่อนช้าง คุณยายอุไร ขานนาม ได้ฝึกหัดการทอผ้าจากคุณยายพา ขานนามพี่สาวผู้เป็นมารดา และคุณยายบุญยม ขานนามพี่สาว เมื่อว่างเว้นจากการทอผ้าคุณยายอุไร ขานนามก็จะไป รับจ้างค้ายาในไร่มันสำปะหลังและรับจ้างลอกปอ

ประมาณปี พ.ศ. 2514 สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทได้เข้ามาทำถนนลูกรังแยกจาก หมู่บ้านโนนตาลเข้าไปยังหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง เจ้าหน้าที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชุมชนได้ เห็นชาวบ้านทอผ้าเป็นจำนวนมากและมีลวดลายที่สวยงาม และเป็นเอกลักษณ์จึงขอซื้อ และ เวลาเมื่อมีแขกมาตรวจเยี่ยมโรงเรียนอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านหนองเขื่อนช้างในขณะนั้นคือ อาจารย์ประสงค์ สุพรรณฝ่ายได้ชักชวนให้ชาวบ้านนำผ้าไหม ผ้าฝ้าย มาขายให้กับแขกที่มา ตรวจเยี่ยมโรงเรียนซึ่งจะขายได้จำนวนมากในแต่ละครั้ง หลังจากการทำถนนเสร็จเรียบร้อยแล้วทำให้การคมนาคมสะดวกมากขึ้น จากนั้นมีอาจารย์สังเขป นาคไพจิตร อาจารย์จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม (ม.ศ.ว.) ในขณะนั้นเดินทางเข้ามาในหมู่บ้าน ได้พบเห็นชาวบ้านทุกครัวเรือนทอผ้า จึงชักชวนให้ชาวบ้านนำผ้าพื้นเมืองไปขายที่ ม.ศ.ว. ซึ่ง มีนักศึกษาภาคสมทบมาเรียนในวันจันทร์ พุธ ศุกร์ เสาร์ และในภาคฤดูร้อน เริ่มแรกคุณยาย

อ่อน ขานหนู คุณยายพูน พันนา คุณยายอาน ลิตู คุณตาที ลิตู คุณตาเจียง ผิวผุย คุณยายพา ขานนาม ได้นำสินค้าไปขาย ซึ่งประกอบด้วย ผ้าไหม ผ้ามัดหมี่ ผ้าฝ้าย ดินซิ่น ผ้าขาวม้า และเครื่องจักรสาน โดยผ้าที่นำไปขายในระยะแรกๆจะเป็นผ้าที่ครอบครัวทอขึ้นเองและมีเพื่อนบ้านนำมาฝากขาย และจากการนำสินค้าไปขายทำให้มีลูกค้าเป็นพวกอาจารย์ เช่นอาจารย์สังเขป นาคไพจิตร อาจารย์ออคม วรจินดารศ.สถาพร พันธุ์มณี กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนเข้ามาให้คำแนะนำเกี่ยวกับเทคนิคการใช้สี การออกแบบ และการนำผ้าฝ้าย ผ้าไหม นำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ทำให้การจำหน่ายผ้าพื้นเมือง จำหน่ายได้มากขึ้น และมีผลิตภัณฑ์สินค้าพื้นเมืองหลายชนิดมากขึ้น

ยุคที่ 2 ยุคก้าวเข้าสู่ธุรกิจ พ.ศ. 2523-2544

เมื่อปี พ.ศ. 2523 คุณยายอุไร ขานนาม เริ่มเข้าสู่การจำหน่ายธุรกิจการจำหน่ายผ้าพื้นเมือง เดิมคุณยายอุไร ขานนาม จะมีอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน ทอผ้าพื้นเมือง และเมื่อว่างจากการประกอบอาชีพดังกล่าวจะไปรับจ้างค้ายหมั่มนสำปะหลัง ลอกปอ คุณยายอุไร ขานนามได้รับมอบหมายจากคุณยายพา ขานนาม ซึ่งเป็นมารดา และในขณะนั้นคุณยายพา ขานนามมีอายุมากแล้วและคิดภาระการไปทำบุญเป็นประจำ คุณยายพา ขานนามจึงให้คุณยายอุไร ขานนามไปขายผ้าพื้นเมืองแทนกับเพื่อนบ้านที่วิทยาลัยครูมหาสารคาม (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามในปัจจุบัน) และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม (มหาวิทยาลัยมหาสารคามในปัจจุบัน) วันแรกของการไปขายคุณยายอุไร ขานนามเกิดความประทับใจเพราะสามารถขายผ้าได้จำนวนมากและมีรายได้ดีกว่าการไปรับจ้างและไม่ต้องตากแดดไม่ต้องใช้กำลังมากจนเหนื่อย และลูกค้ามาสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ด้านต่างๆรวมทั้งให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทอผ้าให้ได้ตามความนิยมและความต้องการของลูกค้ามากขึ้น และรวมทั้งแนะนำการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมือง การขายในระยะแรกๆคุณยายอุไร ขานนามจะนำสินค้าไปวางขายตามริมถนนใกล้โรงอาหารของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม และวิทยาลัยครูมหาสารคาม ต่อมามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคามได้สร้างศาลาหมู่บ้านแฝกให้คุณยายอุไร ขานนาม และเพื่อนบ้าน เป็นสถานที่จำหน่ายผ้าพื้นเมือง และถ้าผ้าเหลือขายก็จะฝากเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาความปลอดภัยของโรงอาหารไว้ (อุไร ขานนาม. 2552 : สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2524 มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองขึ้นที่บ้านหนองเขื่อนช้างที่ศูนย์หัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองที่บ้านของคุณยายอุไร ขานนามเพราะเป็นสถานที่เหมาะสมที่สุด เพราะมีบริเวณที่กว้างขวางและอยู่ติดถนน โดยมีคุณยายอุไร ขานนามเป็นผู้ทำหน้าที่ดำเนินการรับสินค้า

พื้นเมืองจากสมาชิกกลุ่มทอผ้า สมาชิกกลุ่มทอผ้าบางคนจะนำมาฝากขาย ในระยะแรกสินค้าผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จะจำหน่ายได้จำนวนมาก มีการนำผ้าพื้นเมืองไปขายตามงานและเทศกาลต่างๆ เช่น งานบุญเบิกฟ้าและกาชาดมหาสาธคาม จนได้รับรางวัลในการประกวดผ้าทอพื้นเมืองมากมาย งานเทศกาลไหม จังหวัดขอนแก่น งานกาชาดที่สวนอัมพร งานทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรราชธานี และงานประจำจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ การขายสินค้ากับพ่อค้าขายสินค้าพื้นเมืองจากจังหวัดต่างๆทั่วทุกภาค และยังมีการกระจายการทอผ้าพื้นเมืองให้ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างและหมู่บ้านใกล้เคียงที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า เช่น บ้านอุบราช บ้านเก่าใหม่ บ้านดงเค็ง บ้านดอนหัน เป็นต้นการจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองนี้สามารถสร้างรายได้ได้เป็นกอบเป็นกำให้แก่ครอบครัวคุณยายอุไร ขานนาม และสมาชิกกลุ่มทอผ้ารวมทั้งชาวบ้านอื่นๆอีกด้วย คุณยายอุไร ขานนามนอกจากจะเป็นผู้รวบรวมผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองแล้วยังเป็นผู้ออกแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองต่างๆ เพื่อให้ได้ตามความต้องการของลูกค้าและยังให้ชาวบ้านยืมเส้นด้าย เส้นไหม ไปทอก่อนแล้วจึงนำผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการทอไปจำหน่ายและนำเงินคืนมาส่งแทนเส้นด้าย เส้นไหม (ทองคำ แสงห้าว. 2552 : สัมภาษณ์)

กลุ่มทอผ้าเริ่มพัฒนาจากที่ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างมีการทอผ้าทุกครอบครัวและมีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนมาแนะนำในการรวมกลุ่ม และประสานงานให้หน่วยงานทั้งราชการและเอกชน มาให้การสนับสนุนตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2524 ตั้งขึ้นครั้งแรกมี นายที ลิตุ เป็นประธานกลุ่มคนแรก นางสาวบุญยม ขานนามเป็นประธานคนที่2 (พี่สาวคุณยายอุไร ขานนาม) ในปัจจุบันประธานกลุ่มทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้างคือ นางพรภัส จำปีหอม สำหรับลวดลายผ้ามัดหมี่มีจำนวนมากมายดังนี้

1. ได้มาจากลวดลายที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ
2. การแนะนำของหน่วยงานทางราชการ
3. การแนะนำของลูกค้า
4. การสร้างลวดลายขึ้นมาใหม่

จุดประสงค์การจัดตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง

1. เพื่อทอผ้าชนิดต่างๆเช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด และผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากผ้าไหม ผ้าฝ้าย
2. เพื่อหาตลาดจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง
3. เพื่อรับซื้อผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองจากกลุ่มสมาชิกและหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านอุบราช บ้านดอนหัน บ้านดงเค็ง บ้านเก่าใหม่ บ้านหินลาด เป็นต้น

ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 กรมพัฒนาชุมชนได้อนุมัติเงินสนับสนุนเป็นจำนวนเงิน 35,000 บาทให้กลุ่มทอผ้าในรูปของการให้เส้นด้ายย้อมไปทอผ้าก่อน และนำผ้ามาขายให้กลุ่มทอผ้าที่ศูนย์หัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองจะคิดเงินให้

หลังจากปี พ.ศ.2534 บ้านหนองเขื่อนช้างเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเพราะเป็นหมู่บ้านที่ได้รับรางวัลหมู่บ้านที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจครบวงจรด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต (จ.ป.ฐ.) ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับประเทศ และมีชื่อเสียงเกี่ยวกับการทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย และผลิตภัณฑ์จากผ้าพื้นเมืองต่างๆ จึงมีผู้คนทั้งคนในประเทศและต่างประเทศมาเยี่ยมชมหมู่บ้าน รวมทั้งศูนย์หัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง ทำให้ผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองจำหน่ายได้จำนวนมาก

พ.ศ. 2537 คุณยายบุญยม ขานนามในฐานะประธานกลุ่มทอผ้าได้ไปศึกษาดูงานที่ประเทศฝรั่งเศส ประเทศแอฟริกา (พริกส จำปีหอม, 2552 : สัมภาษณ์)

ยุค 3 ยุค OTOP เริ่มจากพ.ศ. 2545-2552

ในปีพ.ศ.2545 กลุ่มทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้างได้เข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) มีหน่วยงานเข้ามาแนะนำและสนับสนุนกลุ่มทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้างในการทำผลิตภัณฑ์จากผ้าทอพื้นเมือง เทคนิคการจำหน่าย การหาตลาด โดยมีหน่วยงานทางราชการให้การสนับสนุนและให้คำแนะนำคือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) พาณิชย์จังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด ศูนย์มีชัย ทำให้สินค้าพื้นเมืองของกลุ่มทอผ้าเป็นที่รู้จักของคนไทยทั่วประเทศ และชาวต่างชาติ ทำให้ผู้คนแวะเวียนมาซื้อสินค้าจำนวนมาก จากการสัมภาษณ์ลูกค้าที่มาซื้อสินค้าที่มาจากจังหวัดมหาสารคาม และมาจากต่างจังหวัด เช่น จังหวัดนครราชสีมา กรุงเทพมหานคร อุบลราชธานี สุพรรณบุรี ฯลฯ ว่ารู้จักหมู่บ้านหนองเขื่อนช้างโดยศึกษาข้อมูลจากเว็บไซต์ และญาติๆเล่าต่อกันมา หลังจากการซื้อได้รับคำตอบว่ามีความประทับใจ เพราะคุณยายอุไร ขานนามมีอัธยาศัยดี เป็นกันเอง สินค้ามีความหลากหลายมีจากทั่วทุกภูมิภาค สามารถต่อรองราคาได้ สินค้าที่จำหน่ายในกลุ่มทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้างได้แก่ ผ้าไหม ผ้ามัดหมี่ ผ้าแพรวา ผ้าซิด ผ้าจก ผ้าขาวม้า ผ้าฝ้าย ผ้าแพรเหยียบ ผ้าห่มสีเขย่าม ดินซิ่น ผ้าปูโต๊ะ ผ้าคลุมไหล่ กระเป๋า กระเป๋าสตางค์ เบาะรองนั่ง หมอนอิง หมอนจิด ที่รองแก้ว ฯลฯ ซึ่งเป็นสินค้าที่มาจากกลุ่มหัตถกรรมทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้าง มาจากชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง และหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านอุปราช บ้านโนนตาล บ้านโนนสะอาด บ้านเก่าใหม่ บ้านดงเค็ง บ้านดอนหัน บ้านหินลาด และทั่วทุกภูมิภาค เพราะเมื่อศูนย์หัตถกรรมของคุณยายอุไร ขานนาม นำสินค้าไปขายตามงานประจำจังหวัดต่างๆจะมีการแลกเปลี่ยนสินค้าของภาคอื่นๆ กับ

สินค้าหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองบ้านหนองเขื่อนช้าง ส่งผลให้สินค้าหัตถกรรมบ้านหนองเขื่อนช้างถูกส่งไปขายทั่วประเทศนำมาซึ่งรายได้แก่ครอบครัวคุณยายอุไร ขานนาม สมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้าง ชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง และหมู่บ้านใกล้เคียง

ในปี พ.ศ. 2546 คุณยายอุไร ขานนาม และสมาชิกกลุ่มได้ส่งผลงานผ้าไหมเข้าร่วมการประกวดโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ได้รับการคัดเลือกเป็นผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับสามดาว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประจำปีพ.ศ.2546 ประเภทผ้าและเครื่องแต่งกายตามโครงการกัศสรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทยโอท็อปโปรดักซ์แชมเปียนส์ และได้รับรางวัลระดับสี่ดาวจากโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ประเภทเบาะรองนั่ง

ปี พ.ศ.2547 คุณยายอุไร ขานนามและกลุ่มทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้างได้รับรางวัลรองชนะเลิศการประกวดผ้ามัดหมี่จากจังหวัดมหาสารคาม

ปี พ.ศ. 2548 ได้รับรางวัลชมเชยการประกวดผลิตภัณฑ์ผ้าทอลายจิด จากศูนย์ศิลปาชีพบางไทรในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ปี พ.ศ.2548 ได้รับรางวัลที่ 2 ประเภทผ้าฝ้าย จากศูนย์ศิลปาชีพบางไทรในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ปี พ.ศ. 2551 ได้รับรางวัลดีเด่นจากจังหวัดมหาสารคาม ประเภทผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าพื้นเมือง

ปี พ.ศ. 2551 ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดผลิตภัณฑ์ผ้าทอลายจิด งานศิลปาชีพบางไทรครั้งที่ 20

ยุค 4 ยุคปัจจุบัน เริ่มจากพ.ศ. 2552 —ปัจจุบัน

ศูนย์หัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองของคุณยายอุไร ขานนามเปิดจำหน่ายผ้าทอพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากผ้าทอพื้นเมืองทุกวัน โดยมีลูกค้าที่เป็นประชาชน หน่วยงานราชการ จากทั่วทุกภูมิภาค และมีชาวต่างชาติแวะมาเยี่ยมชมและเลือกซื้อสินค้าเป็นประจำ ซึ่งทำให้สมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านหนองเขื่อนช้าง บ้านหนองเขื่อนช้าง และหมู่บ้านใกล้เคียงมีรายได้เสริมจากการทอผ้า และสามารถเลี้ยงครอบครัวให้มีฐานะมั่นคงได้ สามารถส่งบุตรหลานศึกษาต่อในระดับสูงได้ รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ นอกจากฤดูกาลทำนาไม่ต้องอพยพไปทำงานต่างถิ่น ลูกหลานสามารถเรียนรู้และสืบทอดอาชีพการทอผ้าจากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ส่งผลให้ครอบครัวมีความอบอุ่น ที่เป็นเช่นนี้ได้เพราะคุณยายอุไร ขานนามเป็นผู้รวบรวมผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองจากสมาชิกกลุ่มทอผ้า จากชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง และหมู่บ้านใกล้เคียง ออกแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จากผ้าพื้นเมือง ออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่ และนำ

ผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์ต่างๆ ไปจำหน่ายตามสถานที่ต่างๆตามจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ เพื่อให้ตรงกับความต้องการของตลาดจนเป็นที่ยอมรับของลูกค้าในปัจจุบัน

ในช่วงเวลานี้คุณยายอุไร ขานนาม มีอายุมากขึ้นได้มอบหมายให้นางพรภัส จำปีหอม หลานสาวเรียนรู้การจำหน่ายผ้าพื้นเมือง การออกแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมือง และเดินทางไปจำหน่ายผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมือง ตามงานประจำปีของจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ แทนคุณยายอุไร ขานนาม ซึ่งนางพรภัส จำปีหอม หลานสาวจะเป็นผู้นำศูนย์หัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองต่อจากคุณยายอุไร ขานนาม

นับว่าคุณยายอุไร ขานนาม เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมือง การออกแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองแบบต่างๆ เพื่อให้ได้ตามความต้องการของลูกค้า นำมาสู่รายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างและหมู่บ้านใกล้เคียง

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีป้ายบอกที่ตั้งของศูนย์หัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองบ้านหนองเขื่อนช้าง ที่ชัดเจนไว้บนถนนสายหลัก (สายสารคาม – โกสุมพิสัย บริเวณถนนโนนตาล ทางแยกเข้าหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง)
2. ควรติดป้ายบอกราคาของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์นั้นๆ
3. ที่ตั้งหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองภายในหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง ควรมีป้ายติดที่ชัดเจน
4. ควรบอกรายละเอียดที่ตั้งของศูนย์หัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองบ้านหนองเขื่อนช้าง รายละเอียดผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์ลงบนเว็บไซต์ด้วย

เอกสารอ้างอิงและบุคคลนุกรม

จ้าวลัย โหละสุขและคณะ. ลายจิตพื้นบ้านเมืองมหาสารคาม. 2540

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2542

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). นีคือผ้าทอพื้นบ้าน. วนิดาการพิมพ์. 2548

คำมูล คตอินทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. จิรวดี อินทร์จันทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 30/7

บ้านหนองเขื่อนช้าง 15 พฤศจิกายน 2552.

ทองคำ แสงห้าว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. กาญจนา คำชาย เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 9/20 บ้านหนองเขื่อนช้าง 22 ธันวาคม 2552.

ทองบ่อ จำปีหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. สุริย์มาศ ภูวนารถ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่

บ้านเลขที่ 20/20 บ้านหนองเขื่อนช้าง 9 มกราคม 2553

บุญมี ลิตุ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. จิรวดี อินทร์จางค์ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 40/7 บ้าน

หนองเขื่อนช้าง 7 พฤศจิกายน 2552.

บุญยม ขานนาม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. กาญจนา คำขาย เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 171/7

บ้านหนองเขื่อนช้าง 11 ตุลาคม 2552

พรภัส จำปีหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. กาญจนา คำขาย เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 171/7

บ้านหนองเขื่อนช้าง 11 ตุลาคม 2552

สำรุษ จำปีหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. อติพร วงศรีละคร เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 45/7

บ้านหนองเขื่อนช้าง 11 ตุลาคม 2552.

หนูดม จำปีหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. อติพร วงศรีละคร เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 45/7

บ้านหนองเขื่อนช้าง 11 ตุลาคม 2552

อุไร ขานนาม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. สุริย์มาศ ภูวนารถ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 171/7 บ้าน

หนองเขื่อนช้าง 11 ตุลาคม 2552

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล

2. หมอสูตรพื้นบ้าน โรงเรียนกอกหนองผือ

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของบ้านหนองผือ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของหมอสูตร เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับหมอสูตร เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของเนื้อหาในบทสูตร ซึ่งมีกระบวนการวิจัยของโครงการโดยเริ่มต้นจากการเสนอโครงการ ประชุมวางแผน สร้างเครื่องมือ (แบบสัมภาษณ์) ลงพื้นที่เก็บข้อมูล สรุปเป็นองค์ความรู้ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการดังนี้ กระบวนการสังเกตพฤติกรรมหรือกิจกรรมของคนในชุมชน การจดบันทึก โดยจดบันทึกการสังเกตและสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์โดยการสัมภาษณ์ผู้เฒ่า ผู้แก่ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับคำถามวิจัยผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านกอกหนองผือ

ที่ตั้ง และอาณาเขตติดต่อ

บ้านหนองผือ ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีเขตติดกับจังหวัดขอนแก่น บ้านหนองผืออยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคาม 57 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 2319 เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างบ้านกู่ทอง อำเภอเชียงยืนกับบ้านเขื่อน อำเภอโกสุมพิสัย เดิมเป็นถนนลูกรัง และต่อมาปีพ.ศ. 2539 ก็ได้เป็นถนนลาดยางหมายเลข 2319 เป็นทางหลวงตามลำดับโดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับบ้านหนองบัว ม.2-ม.6 ตำบลเหล่าบัวบาน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำชี และบ้านโพนงาม ตำบลโพนงาม อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านกอก ม.2 ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านสำโรง ตำบลยางท่าแจ้ง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยมีห้วยน้ำเค็มเป็นเส้นแบ่งอาณาเขต

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของบ้านหนองผือนั้นเป็นพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ใกล้กับลำน้ำชี ในอดีตพื้นที่ทางด้านทิศเหนือเป็นป่า ปัจจุบันเป็นพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้าน เมื่อในอดีต

บ้านหนองผือ จะประสบภัยน้ำท่วมเป็นประจำ จนประชากรต้องย้ายถิ่นที่อยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2505 มีการย้ายมากที่สุดถึง 10 กว่าครอบครัว ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2507 ได้มีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่นก็สามารถแก้ปัญหาน้ำท่วมได้ในระดับหนึ่ง และปี พ.ศ. 2521 ได้เกิดน้ำท่วมสูงสุดที่ไม่เคยมีมาทำให้เกิดความเสียหายมาก ไร่นา สวนจมอยู่ใต้น้ำหมด บ้านหนองผือมีพื้นที่ทั้งหมด 5414 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 100 ไร่ ต่อมาปี พ.ศ. 2534 กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ได้สร้างฝายมหาสารคามกั้นแม่น้ำชี

ชาติพันธุ์

บ้านหนองผือ ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ก่อตั้งขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2460 โดยมีผู้อพยพมาจากถิ่นต่าง ๆ หลายกลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 อพยพมาจากบ้านกอก ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม นำโดยนายสอน ศิริวิ และนายพรม ภักดี โดยมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณกลางบ้าน ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นบริเวณบ้านของนายลี ฐสินแก่น,นางสมดี ศรีคำทิพย์ และ นายเคน ดวงตาแสง

กลุ่มที่ 2 อพยพมาจากบ้านโพนงาม ตำบลโพนงาม อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยการนำของพ่อฮ้อยสังข์ และนายมา ดวงสีทา มาตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออก ในปัจจุบันเป็นบ้านของนายลี เฉลพลมัตย์ และนายจันทิ โตศิษฐ์

กลุ่มที่ 3 อพยพมาจาก จังหวัดร้อยเอ็ด (บ้านผักแว่น อ.พนมไพรในปัจจุบัน) การอพยพมาโดยทางเรือพาย ได้พายเรือมา 2-3 เรือเรือนอนพักแรมมาเรื่อยๆ มาตามลำน้ำชีพอมาถึงอำเภอโกสุมพิสัย และพักแรมตามสัณหาเมื่อฝนตกในสามเดือน และเด็กๆ ก็ขึ้นฝั่งเพื่อเก็บผลไม้ (หมากเล็บแมว) กินเป็นอาหาร ภูมิผักแว่น ซึ่งกำลังเก็บหมากเล็บแมวอยู่นั้นได้มีชาวบ้านแถวอำเภอโกสุมพิสัย(คุยโพธิ์) ในปัจจุบันออกล่าหมีป่าโดยได้ยิงหมีบาดเจ็บพอมายังเด็กที่กำลังเก็บหมากเล็บแมวหมีป่าได้วิ่งไล่เด็กและกัดเด็กตาย1คนและบาดเจ็บอีก1คน สำหรับคนที่ตายได้ทำการฝังอยู่ตรงนั้นแล้วจึงเดินต่อมาเรื่อยๆ จนเห็นมีคนมาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วจึงได้ขึ้นมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นบ้านพ่อสาย ภูมิผักแว่น แม่คุณ กิรรัส ในปัจจุบัน

กลุ่มที่ 4 ย้ายมาจากบ้านเหล่าพ่อหาโดยการนำพ่อใหญ่สม แม่ทอง มา 2-3 ครอบครัว มาตั้งอยู่บริเวณบ้านพ่อลี เฉลพลมัตย์ ในปัจจุบัน

กลุ่มที่ 5 ได้อพยพมาจาก อำเภอกันทรวิชัย โดยการนำพ่อใหญ่ครูสิงห์(ได้ขนานนามว่า ครอบครัวข้าราชการ) เพราะส่วนมากจะทำงานราชการ ปัจจุบันได้ย้ายไปอยู่บ้านหนองไทร อำเภอนองศรี จังหวัดกาฬสินธุ์

กลุ่มที่ 6 ได้อพยพมาจาก จังหวัดอุบลราชธานีโดยการนำพ่ออำ ผังดี ชนกลุ่มนี้ได้รับฉายาว่า “กลุ่มส่วย” โดยมาตั้งอยู่บริเวณ ฮ่องเรียง ในปัจจุบันเป็นที่ตั้งสถานีอนามัย และสถานีตำรวจประจำตำบล และเป็นบ้านของนายสอน ผังดี

ต่อมาหมู่บ้านได้มีการเพิ่มขยายจำนวนครัวเรือนมากขึ้นจึงได้ขอจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นโดยใช้ชื่อว่า “บ้านหนองผือ” สาเหตุที่ตั้งชื่อบ้านหนองผือเนื่องมาจากสมัยก่อนสภาพพื้นที่หมู่บ้าน มีสภาพเป็นป่าไผ่และมีหนองน้ำขนาดใหญ่รอบ ๆ หนองน้ำจะเต็มไปด้วยต้นผือจึงตั้งชื่อตามนั้น และได้มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อ นายสอน สิริวิ ประมาณปี พ.ศ. 2460

จำนวนประชากร

ปัจจุบันบ้านหนองผือแบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือบ้านหนองผือ หมู่ที่ 1 และบ้านหนองผือ หมู่ที่ 10 จากการสำรวจสถิติจำนวนประชากร ณ เดือนกันยายน 2551 พบว่า

บ้านหนองผือ หมู่ที่ 1 จำนวน 155 ครัวเรือน จำนวนประชากร 701 คน ชาย 352 คน หญิง 349 คน

บ้านหนองผือ หมู่ที่ 10 จำนวน 226 ครัวเรือน จำนวนประชากร 950 คน ชาย 460 คน หญิง 490 คน

สภาพทางเศรษฐกิจ

ในสมัยแรกบ้านหนองผือเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำชีเป็นแม่น้ำตามธรรมชาติสายหลัก เพื่ออุปโภคบริโภคของชุมชนเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์การทำมาหาเลี้ยงชีพในลักษณะทำพออยู่พอกิน ถ้าเหลือก็มีการนำไปแลกเปลี่ยนกันตามพื้น้องการใช้จ่ายจะมีการจ่ายเป็นจำนวนสิ่งของใช้การแลกเปลี่ยนที่เรียกว่า “เงินหมากซื้อ,เงินหาง” ต่อมาได้เป็นเงินสดต่างค์แดง สภาพในอดีตอาหารตามธรรมชาติมีอุดมสมบูรณ์ (ปลา) แต่ข้าวจะมีปัญหาเพราะน้ำท่วมที่นาอยู่เป็นประจำ ชาวบ้านจึงหาปลาเพื่อนำไปแลกข้าวมาเลี้ยงชีพ ชาวบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาของตัวเองในการจักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า กระด้ง ฯลฯ ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งก็ได้ทำมาค้าขายโดยการซื้อ วัว ควาย หมู เพื่อนำไปขายทาง “ไท” หมายความว่า นำไปขายในแถวภาคกลาง คือแถวโคราชตอนใต้ สระบุรี ลพบุรี การเดินทางจะใช้วัว ควาย โดยจะข้ามแม่น้ำชี (ที่ท่าทางเกียน) พอหลังจากประมาณปีพ.ศ. 2465 ได้มีคนจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานรับซื้อ

ข้าว ปอ เป็ด ไก่ ปลา เพื่อนำไปขายตลาดจุดที่รับซื้อเรียกว่า “นาง” ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน โดยมีเจ็กทรง แม่ใหญ่เจ็ก แซ่โคง ปี พ.ศ. 2490 ได้ย้ายมาสร้างบ้านและร้านค้าอยู่ในหมู่บ้านเพราะที่เดิมถูกโจรปล้น ไม่มีความปลอดภัย พอชาวบ้านเห็นเจ็กทรงและแม่ใหญ่เจ็กค้าขายมีรายได้ดีทำให้ชาวบ้านหนองผือรู้จักการค้าขาย โยนำเอาไปขายตลาดนอกจากนั้นวัตถุดิบจากธรรมชาติ เช่น ผือ นำมาทำเป็นเส้นเล็กๆ ตากแห้งแล้วนำมาทอเป็นเสื้อ และปอ ก็นำมาทำเป็นเชือก

การค้าขายเริ่มค้าขายอย่างจริงจัง เมื่อปี พ.ศ. 2510 คือค้าสด (เสื้อ) ผ้าปลา ผ้ามัน ผ้าปะหลัง ผ้าขาว ผ้าฝัก ฯลฯ จนถึงขณะนี้ และอาชีพหลักของชาวบ้านก็คือการทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพรอง

การทำนา

ในสมัยก่อนการทำนาอาศัยธรรมชาติ(ฝน) การทำนายังอาศัยจากสัตว์(ควาย) เช่น ใช้แพนการไถนา ส่วนการหว่านปักดำ เก็บเกี่ยว มีการลงแขก สถานที่รวมข้าว เรียกว่า “ลาน” การทำลานจะหาสถานที่สูงแล้วทำความสะอาด โดยชาวบ้านจะหามูลควาย (ขี้ควาย) โดยจะนำมากลุกกับเกลบ และขี้ควายผสมกับน้ำ โดยใช้เท้าเหยียบย่ำให้เข้ากัน แล้วใช้เท้าเหยียบไปให้ทั่วๆ หลังจากนั้นจะใช้ “ฟด” เพื่อให้ลานเรียบ ฟด หมายถึง การนำกิ่งไม้สดๆ มามัดรวมกันส่วนมากจะใช้ใบสะแก เพราะไม้สะแกจะมีใบมากและไม่หลุดง่าย การใช้งานเหมือนกับกระบวยสี่ พอลานแห้งแล้วจะขนข้าวมากองไว้ สมัยแรกจะนิยมทำเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ต่อมาได้ทำเป็นแบบกลมเพราะในยุคต่อมาคือปี พ.ศ. 2525 ได้มีรถนวดข้าวเข้ามาแทนคนนวด (ลอมแบบกลม) จะสะดวกในการขนเครื่องนวด หลังจากการทำลานได้เปลี่ยนแปลงการทำลานใหม่ เพราะได้เห็นรถนวดข้าวเข้ามาใช้เห็นว่าสะดวกและรวดเร็วกว่าขี้ควายคือใช้ดาขายมาเหยียบต่อกันให้เป็นผืนสามารถที่จะนำมาวางบนจุดไหนก็ได้

การทำนาในสมัยก่อนยังมีความเชื่อว่า ขึ้นวันออกใหม่ 3 ค่ำเดือน 3 ให้เอาปุ๋ยคอกไปใส่สำหรับวันที่ยังมีคำกล่าวว่า “กบมีปากนาคบมีหูขี้ ฟ้ายี่เปิดป่องทางได้” ถ้าวันนี้ฟ้าเปิด (ฟ้าสว่างดี) ปีนั้นฝนจะดี ถ้าฟ้าสลับฝนจะแล้ง หลังจากเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงไปได้มีคำกล่าวอีกว่า “ข้าวบ่มีลาน มารบ่มีผัว เจ้าหัวหาเงิน” (หมายความว่าไม่ได้ทำนาฝนแล้ง ผู้คนอพยพออกจากหมู่บ้าน พระสงฆ์บางรูปต้องการหาเงินไม่อยู่จำกัด เพราะภัยแล้งจะจำกัดที่หมู่บ้านขาดความอุดมสมบูรณ์คงอดอยาก จึงย้ายจากวัดที่หมู่บ้านเมื่อเกิดภัยแล้งขึ้น

วัฒนธรรม

บ้านหนองผือ เป็นหมู่บ้านที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน ได้แก่ ประเพณีแต่งงาน บวชนาค การทำบุญตามเทศกาลต่าง ๆ โดยเฉพาะในช่วงเข้าพรรษา ภายในหมู่บ้านแบ่งครัวเรือนออกเป็น 10 กลุ่ม แต่ละกลุ่มรับผิดชอบในการทำประเพณีสังฆทาน หมายถึงการทำบุญในวันพระ โดยการทำอาหารเพื่อถวายพระ พร้อมทั้งแจกจ่ายญาติพี่น้องและคนใกล้เคียงสนิทสนมกันในหมู่บ้าน ปฏิบัติลักษณะนี้หมุนเวียนกันไปจนครบทั้ง 10 กลุ่ม

จากประเพณีของคนบ้านกอกหนองผือ เช่น ประเพณีการแต่งงาน การบวชนาค ประชาชนยังคงปฏิบัติอยู่ ทำให้ที่ขุขันธ์ต้องการศึกษาเรื่องการสู่ขวัญในประเพณีที่ยังคงอยู่มีความสัมพันธ์กับหมอสวดขวัญ และทำให้ทราบว่าหมอสวดขวัญมีการคงอยู่ในหมู่บ้านกอกหนองผืออย่างไร ในการศึกษาเรื่องนี้ ได้ศึกษาเฉพาะชีวิตหมอสวดขวัญ พ่อจันทร์เต็ม ศรีจันทร์ ดังนี้

ประวัติหมอสวดขวัญ พ่อจันทร์เต็ม ศรีจันทร์

หมอสวดขวัญชื่อ นายจันทร์เต็ม ศรีจันทร์สด อายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ 182 หมู่ 1 บ้านกอกหนองผือ ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมอสวดที่คนบ้านกอกหนองผือมีความนิยมมาก เพราะมีการกล่าวคำสูตรหลาย ๆ แบบในการสู่ขวัญแต่ละพิธี ประกอบด้วยการสู่ขวัญคนป่วย คนได้รับตำแหน่งหน้าที่การงาน คนสอบเข้าทำงานเรียนต่อได้ และการสู่ขวัญการแต่งงาน การสู่ขวัญบวชนาค และมีการสู่ขวัญสิ่งของ เช่น สูตรขวัญควาย สู่ขวัญข้าว ซึ่งพิธีสู่ขวัญดังกล่าว พ่อจันทร์เต็ม ศรีจันทร์สด เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการสู่ขวัญให้คนบ้านลาด ประวัติของพ่อจันทร์เต็ม ศรีจันทร์สด มีดังนี้

พ่อจันทร์เต็ม ศรีจันทร์สด อายุ 74 ปี มีลูกชาย 3 คน ลูกผู้หญิง 2 คน ภรรยาเสียชีวิตเมื่อปีพ.ศ.2550 ฐานะครอบครัวปานกลาง มีอาชีพทำเกษตรกรรมทำนา และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งปัจจุบันคุณตาจันทร์เต็ม ไม่ได้ทำนาแล้ว เนื่องจากอายุมาก ลูก ๆ เป็นห่วงไม่ให้ไปทำนา ทำให้คุณตามีเวลาศึกษาดำรงหมอสวดหลาย ๆ สำนักนอกจากที่บุคคลที่ได้บันทึกเอาไว้ และศึกษาจากหมอสวดที่อยู่บ้านกอกหนองผือ คือคุณตาพล เดชพลมาตย์ โดยมีการเรียกว่าครู ด้วยเงิน 1.50 บาท ผ้าขาว 1 ผืน ดอกไม้ 5 คู่ รูป เทียน อย่างละ 5 คู่ เพื่อบูชาครู และเมื่อเรียนท่องบทสวดขวัญได้ เมื่อมีคนมาขอให้ไปสู่ขวัญจะไม่เรียกร้องค่าจ้าง แล้วแต่ผู้สู่ขวัญจะตอบแทนด้วยน้ำใจ ดอกไม้ รูป เทียน ผ้าขาว 1 วา และเงินให้เป็นสินน้ำใจในบางกรณีและบางคน (จันทร์เต็ม ศรีจันทร์. 2552: สัมภาษณ์)

การเรียนบทสູ່ขวัญจากพ่อผล เชนพลมาตย์ ได้สอนแบบตัวต่อตัวให้ว่าบทสູ່ขวัญ
เลียนแบบจะมีบทไว้ครุ บทอัญเชิญเทวดา บทเรียกขวัญ บทปราบศัตรูที่ทำร้ายขวัญ บทผูกแขน
และบทอวยพรให้คนที่ป่วย ให้คนโชคดี หรือคนที่จะเดินทางไปรับราชการ ไปศึกษาต่อซึ่งบท
สູ່ขวัญแต่ละพิธีจะแตกต่างกัน โดยเฉพาะเนื้อหาที่มีการพัฒนาการไปตามความต้องการของ
เจ้าภาพเป็นหลัก พ่อจันทร์เต็ม ศรีจันทร์ฮอด กล่าวว่า “ใช้บทสູ່ขวัญก่อนปี พ.ศ.2505 นิยมบทสູ່
ขวัญแบบยาว ๆ ยังไม่มีการพัฒนาเป็นบทสູ່ขวัญแบบสั้น ๆ หลังจากปีพ.ศ.2505 บทสູ່ขวัญจะมี
เนื้อหาตามผู้คนที่ต้องการสູ່ขวัญ คือเอาเฉพาะเนื้อหาที่สำคัญใช้เวลาเ็นย เพราะคนรีบเร่งไป
ประกอบอาชีพ ซึ่งบทสູ່ขวัญ และพิธีสູ່ขวัญ จะแตกต่างกันแล้วแต่จะสູ່ขวัญคนป่วยหรือสູ່ขวัญ
คนโชคดี (จันทร์เต็ม ศรีจันทร์ฮอด.2552:สัมภาษณ์)

ผลการศึกษาหมอสູ່ตรพื้นบ้าน บ้านกอกหนองผือ

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของหมอสູ່ตรในชุมชนบ้านกอกหนองผือ ตำบลหนอง
บัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ภายในหมู่บ้าน และหมู่บ้าน
ใกล้เคียง ช่วงเวลาประมาณ 80 ปีย้อนหลัง จากคำให้สัมภาษณ์สอดคล้องกันว่าเกิดมาก็พบว่ามี
หมอสູ່ตรแสดงว่าหมอสູ່ตรมีคู่กับสังคมบ้านกอกหนองผือมาหลายร้อยปี คนในสังคมมีความ
เชื่อสืบต่อกันต่อๆ มาว่าหากจะทำกิจการหรือกิจกรรมอะไรก็ตาม ต้องมีการสູ່ขวัญ เพื่อความ
เป็นสิริมงคล จะทำให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข สູ່ขวัญแล้วเกิดความสุขสบายใจมากขึ้น ก่อนการ
ทำพิธีจะต้องเลือกวันที่เป็นมงคล ซึ่งหมอสູ່ตรจะมีตำราสำหรับเลือกวัน นอกจากหมอสູ່ตรแล้ว
หลวงพ่พระครูสุวรรณประโชติ ท่านเป็นอีกผู้หนึ่งที่คนในชุมชนอาศัยท่านช่วยกำหนดวันที
เป็นมงคลที่จะกำหนดงานพิธีต่างๆ ในช่วงระยะ 80 ปีนี้ ชุมชนบ้านกอกหนองผือมีหมอสູ່ตร
ทั้งที่เสียชีวิตแล้วและผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังนี้ พ่อสอน (ไม่ทราบนามสกุล) พ่อลี เชนพลมาตย์, พ่อภู
ชื่นชม, พ่อผล จันทะจร, พ่อลุน จันทะโร, พ่อหม่อน จันทะนนท์, พ่อเคน ดวงทาแสง และพ่อ
เต็ม ศรีจันทร์ฮอด ผู้เป็นหมอสູ່ตรดังกล่าวมา ล้วนเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ซึ่งจะ
เริ่มต้นจากการเป็นทายกประจำวัดก่อนจึงจะสืบทอดมาเป็นหมอสູ່ตร จากการศึกษาครั้งนี้ได้
แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ยุค แบ่งตามบทสູ່ขวัญและการทำพิธีสູ່ขวัญตามโอกาสต่าง ๆ ที่ปฏิบัติ
ในหมู่บ้านกอกหนองผือ

ยุคที่ 1 ช่วงแรกของหมอสູ່ตรขวัญยุคสູ່ขวัญข้าว

ก่อนปี พ.ศ.2505 ถึงพ.ศ.2516 ทำนาสູ່ขวัญข้าวคนในชุมชนมีความเชื่ออย่างจริงจัง
กับพิธีการสູ່ขวัญ จึงทำมีการสູ່ขวัญพิธีกรรมอย่างหลากหลาย ได้แก่ สູ່ขวัญผัวเมีย (งานมงคล
สมรส) สູ່ขวัญนาถก่อนบวชพระ สູ່ขวัญการรับตำแหน่งหรือเลื่อนตำแหน่งทั้งพระภิกษุและ

มรวาส สู้ขวัญให้กับทหารเกณฑ์ สู้ขวัญก่อนทำงานต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ สู้ขวัญให้คนเจ็บป่วย สู้ขวัญข้าว สู้ขวัญควาย ตัวอย่างการสู้ขวัญข้าว “ข้าวอ่วยส่วยก็ให้มา นางปล่อยไปแก้กกก็ให้มา เชือกสาตคกงแวง ก็ให้มา คันทาแทงหักคาปากก็ให้มา นกกลางครึ่งบินไปก็ให้มา” (จันทร์เต็ม ศรีจันทร์สด.2552: สัมภาษณ์) อธิบายความหมายเป็นการเรียกวัญข้าวจากที่ต่าง ๆ ให้มาอยู่ในเถ้าข้าวเพื่อข้าวจะมีพอรอยู่พอกินไม่อดอยาก ถ้าสู้ขวัญแล้วเหมือนกับการได้ขอบคุณข้าว

ยุคที่ 2 หมอสูตรยุคพัฒนา พ.ศ.2517-พ.ศ.2540

เมื่อความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามา เช่น มีสื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เข้ามามีบทบาท ทำให้คนในชุมชนมีการพัฒนา บทสวดขวัญโดยการอ่านหนังสือ หรือดูสื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงไปมาก ทำให้ความเชื่อด้านการสวดขวัญลดน้อยลง ทำให้หมอสูตรปรับตัวทำพิธีกรรมในส่วนที่ยังมีความเชื่อกันอยู่ ได้แก่ สู้ขวัญคู่บ่าวสาว (งานมงคลสมรส) พิธีสวดขวัญนาค ก่อนบวชพระ สู้ขวัญทหารเกณฑ์ก่อนออกฝึกในค่าย สู้ขวัญคนเจ็บป่วยหรือคนที่บาดเจ็บจากอุบัติเหตุ ตัวอย่างการสวดขวัญคนเจ็บป่วย “ศรี ศรี มือนี่เป็นมือนี่ดี ได้มาเอ็นเสียดขวัญเจ้าจอมหม่อมน้อง ให้มาขวัญเจ้าตกใจหนีหายมาเข้าสู่ถึงกายของเจ้าหน่อเนื้อ” (จันทร์เต็ม ศรีจันทร์สด. 2552: สัมภาษณ์) อธิบายเนื้อความเรียกวัญคนเจ็บป่วยมาอยู่ในกาย เชื่อว่าขวัญออกจากกายทำให้คนเจ็บป่วย จึงต้องมีการเรียกวัญกลับเข้ามาในร่างกายจึงจะหายเจ็บป่วย

3. ยุคปัจจุบัน สร้างรายได้เป็นอาชีพเสริม พ.ศ.2541-พ.ศ.2552

พิธีการสวดขวัญสำหรับพิธีกรรมต่าง ๆ จะเห็นความรักสามัคคีของคนในชุมชน ต่างก็มาร่วมพิธีกัน ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกันทั้งกำลังกายและทุนทรัพย์ ไม่เฉพาะหมู่บ้านกอกหนองผือเท่านั้น หมู่บ้านใกล้เคียงที่เคยไปมาหาสู่กันก็ยังร่วมมือกันอีกด้วย เช่น บ้านกอก บ้านโนนม่วง ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีการสวดขวัญไม่ใช่ความเชื่อที่มลาย เพราะนอกจากมีผลด้านจิตใจแล้ว เนื้อหาในบทสูตรเป็นคำสอนที่นำไปปฏิบัติในชีวิตจริงได้ด้วย ดังตัวอย่างบทสวดขวัญคู่บ่าวสาวในพิธีมงคลสมรส ดังนี้ “.....มีหอเย็นหลัวสูงพร้อมพาด โสงสาตคาต แขนหึงอาชาไนย ไหวในเอือนโองน้ำบ่อแก้วหลังนี้พ้อมอบให้แล้วแก่ลูกทั้งสอง ให้เจ้ามาปูน ปองกินทานอย่าให้ขาด ให้เจ้าหยาดน้ำเย็นยิ่งเทียรระคา ได้กินชื่นให้เจ้าส่งเสือนอา ได้กินปลาให้เจ้าส่งเสือนยา” (เต็ม ศรีจันทร์สด.2552: สัมภาษณ์) อธิบายความ บทสวดขวัญการสวดขวัญบ่าวสาวในงานมงคลสมรส (แต่งงาน) เป็นคำสอนให้สามีภรรยามีความรักกับญาติพี่น้องของฝ่ายภรรยา และสามีเท่าเทียมกัน การพัฒนาของเนื้อหาบทสวดขวัญของหมอสูตร บ้านคอกหนองผือ

คุณตาจันทร์เต็ม ศรีจันทร์สด อธิบายว่า การเรียนบทสູ່ขัວครั้งแรกเรียนจากครอบครัวตนเอง พ่อเป็นหมอสູตรประจำหมู่บ้าน พ่อจะเรียนด้วยการจำจากการฟังมาแล้วนำมาดัดแปลงข้อความให้ถูกกับโอกาสสູ່ขัວ เช่นการสູ່ขัວข้าวจะว่าบทสູตร เป็นภาษาพื้นบ้านอีสานตามชื่อข้าวพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ข้าวเหลืองแก้วคู่กันหอม ก็ให้มา “ข้าวกระยอมข้าวกาบอ้อยก็ให้มา เม็ดน้อยสรวงคำก็ให้มา เม็ดคำสรวงก้อนก็ให้มา” (จันทร์เต็ม ศรีจันทร์สด .2552: สัมภาษณ์) บทสູ່ขัວนี้จะกล่าวในพิธีสູ່ขัວข้าวเรียกขัວข้าวให้มาอยู่ในเล่าข้าว ไม่ให้เป็นเหมือนบทอื่น ๆ

นอกจากบทสູ່ขัວข้าวจะเรียกชื่อสัตว์ สิ่งของแล้ว เวลาไปสູ່ขัວคนไม่สบาย ก็เรียกชื่อคนป่วยว่าเป็นเจ้าหน่อเนื้อ เจ้าแก้วก้อนคำ เพราะการเรียกชื่อเป็นเทพ ทำให้ผีเกรงกลัว ไม่กักขังขัວของคนเจ็บป่วยเอาไว้ การเปลี่ยนแปลงบทสູ່ขัວจะพัฒนาไปตามระบบเศรษฐกิจของชุมชน เพราะมีการประกอบอาชีพหลายอย่างเกิดขึ้นในชุมชน บ้านกอกหนองผือมีลูกหลานได้รับราชการเป็น ทหาร ตำรวจ ก่อนเข้ารับหน้าที่ราชการ ต้องมีการสູ່ขัວ ผูกฝ้ายให้เป็นสิริมงคล บทสູ່ขัວจะพูดเหมือนคำกลอนภาษาอีสาน “เจ้าได้ขึ้นขี่ช้างกางร่มสัปดาห์ทนอย่าสะลึมคนจนผู้หาบคอนขอนไม้เคื่อนาง – เคื่อนาย” แปลว่า ได้เป็นเจ้าคนนายคนแล้วอย่าลืมนผู้คนจนคนเป็นไพร่) ซึ่งบทสູ່ขัວเปลี่ยนแปลงไปตามงานพิธีสູ່ขัວและการสื่อสาร

การพัฒนาเนื้อหามบทสູ່ขัວประเภทต่าง ๆ พ่อจันทร์เต็ม อธิบายว่าได้เรียนจากพ่อพล เดชพลมาตย์ เพื่อเพิ่มเก็บความรู้จากที่ได้เรียนจากพ่อนำบทสູ່ขัວไปใช้ขึ้นอยู่กับงานพิธีสູ່ขัວที่เจ้าภาพได้มาหาหมอสູตรขัວ ไปสູ່ขัວ ต้องการให้สູ່ขัວใช้เวลานานหรือเวลาสั้น ๆ จะทำให้เลือกบทสູ່ขัວตรงกับเจ้าภาพงาน และสิ่งสำคัญที่ทำให้บทสູ່ขัວมีการเปลี่ยนแปลงไป เพราะมีบทสູ່ขัວเขียนเป็นเอกสาร แผ่นซีดี ขายในท้องตลาด คนที่ไม่ได้มีตระกูลเป็นหมอสູตรขัວ สามารถเรียนบทสູ່ขัວได้ด้วยตนเอง แต่จะได้รับให้เป็นหมอสູตรขัວในหมู่บ้านต้องมีคนนิยมศรัทธาบอกกล่าว จะเป็นหมอสູตรได้เมื่อมีอายุพอสมควร และมีพิธีครอบครูจากหมอสູตรที่ชาวบ้านยอมรับ นอกจากนี้การปรับเปลี่ยนบทสູ່ขัວเกิดจากการเผยแพร่ในงานเทศกาลเข้าสู่ระบบราชการที่เจ้านายโยกย้าย หน้าที่การงาน ต้องมีบทสູ່ขัວเฉพาะด้วย เมื่อได้กล่าวและทำพิธีสູ່ขัວแล้วหมอสູตรขัວก็จะได้สิ่งตอบแทนจากเจ้าภาพด้วยเงิน (มาย พิมพา. 2552: สัมภาษณ์)

เอกสารอ้างอิง

พระครูสุวรรณประโชติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. วิชดา แคนกองแก้ว เป็นผู้สัมภาษณ์. วัดสุวรรณ
ราม 25 ตุลาคม 2552.

เต็ม ศรีจันทร์สด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. วราภรณ์ สุนทรประสพ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่
บ้านหนองผือ 4 พฤศจิกายน 2552.

มาย พิมพา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ภัทรวดี อรรคชาติสี เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 71
บ้านคุยเชือก 24 ธันวาคม 2552.

สัมภาษณ์ พ่อเต็ม ศรีจันทร์สด
 หมอสูตรประจำหมู่บ้านหนองผือคนปัจจุบัน
 วันที่ 4 พฤศจิกายน 2552

สัมภาษณ์ แม่มาย พิมพา
 บุคคลในหมู่บ้านใกล้เคียง
 วันที่ 24 ธันวาคม 2552

3. หมอยาพื้นบ้าน โรงเรียนหนองโนอีดำ

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านหนองโน

ประวัติความเป็นมาบ้านหนองโน

จากการบอกเล่าต่อกันมาหลายชั่วอายุคนว่า เดิมทีบรรพบุรุษของชาวบ้านที่มาตั้งบ้านหนองโน อพยพมาจากบ้านเก่าสิงโค บ้านเมืองหงส์ เมืองทอง บ้านเหล่าฮก เมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด ครั้งแรก ได้มาตั้งหลักปักฐานอยู่บ้านกุดแคน ตำบลโลกก่อ (ปัจจุบันตำบลหนองโน) เนื่องจากบริเวณดังกล่าว มีความอุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ป่าต้นไม้อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร หนองน้ำที่กว้างใหญ่ มีน้ำลึกลงกล่าว ชาวบ้านเรียกว่า “กุด” มีต้นตะเคียนใหญ่ขึ้นรอบบริเวณน้ำมากมายเรียกว่า ต้นแคน บ้านกุดแคน ในปัจจุบัน

ต่อมาเมื่อชุมชนหนาแน่นขึ้นจึงมีชาวบ้าน 2 – 3 ครอบครัว ได้อพยพมาอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ห่างออกจากบ้านกุดแคนประมาณ 2–3 กิโลเมตร มีครอบครัวตระกูล “แพนสมบัติ” และ “สอนสา” เป็นต้น บริเวณดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีสัตว์ป่าพืชผลต้นไม้มากมาย มีหนองน้ำขนาดใหญ่ ปลูก ปลา ชุกชุม มีต้นโสนขึ้นเต็มทั่วหนองน้ำนี้ (ต้นโสน ชาวบ้านเรียกว่า “ต้นโน”) และได้ตั้งชื่อว่าหมู่บ้าน “บ้านหนองโน” ตามชื่อหนองที่เต็มไปด้วยต้นโสนหรือต้นโน ชาวบ้านกุดแคนบางส่วนได้อพยพจากบ้านกุดแคนมาอยู่

บริเวณใกล้เคียงกับหนองโน ซึ่งอยู่ห่างไปทางทิศใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร มีหนองน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะที่จะปักหลักฐานทำมาหากิน มีครอบครัวหนึ่งได้พาสุนัข ตัวเมียสีดำอพยพมาด้วย สุนัขตัวนี้ล่าสัตว์ช่วยชาวบ้านหาอาหารเก่งมาก จนทุกคนในหมู่บ้านรู้จัก และเรียกชื่อว่า “สีดำ” วันหนึ่งเจ้าของได้พาออกล่าสัตว์ในเวลากลางวัน ไล่ล่าสัตว์ไปจนตกลงใน หนองน้ำ และจมน้ำตาย ชาวบ้านจึงเรียกหนองน้ำนี้ว่า หนองสีดำ และตั้งชื่อบ้านตามชื่อหนองน้ำว่า “บ้านหนองสีดำ” จนปัจจุบัน (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

จากการตั้งบ้านหนองโน ทีมผู้วิจัยสรุปข้อคิดเห็นว่า บ้านหนองโนเป็นหมู่บ้านขยายมาจากเครือญาติ บ้านกุดแคน และบ้านกุดแคนได้อพยพมาตั้งบ้านหนองสีดำอีกกลุ่มหนึ่ง บ้านหนองโน บ้านหนองสีดำ จึงเป็นหมู่บ้านเครือญาติกับบ้านกุดแคนและเป็นเครือข่ายของกลุ่มคนจากบ้านเหล่าสิงโคร บ้านเมืองหงส์ อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

สภาพปัจจุบันของบ้านหนองโน

ปัจจุบันชุมชนหนองโนได้ขยายตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาการไปตามกาลเวลาประกอบการทำมาหากินในการทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพหลัก ส่วนอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย รับจ้าง และอื่น ๆ เป็นอาชีพรอง เมื่อมีประชากรหนาแน่นขึ้น ทางราชการได้แยกหมู่บ้าน จาก 1 เป็น 2 และจาก 2 เป็น 3 ตามลำดับ

ชุมชนหนองโนได้ขยายตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาการไปมาตามกาลเวลา ประกอบการทำมาหากินในการทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพหลัก ส่วนอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย รับจ้าง และอื่น ๆ เป็นอาชีพรอง เมื่อมีประชากรหนาแน่นขึ้น ทางราชการได้แยกหมู่บ้าน จาก 1 เป็น 2 และจาก 2 เป็น 3 ตามลำดับ

ชุมชนหนองโนมีผู้นำหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. ชุนมีชัย	สอนสา	
2. ชุนหมื่น	ภูพิลา	
3. ชุนทอง	นามวิชา	
4. นายตั้น	พระคลังทอง	
5. นายโฮม	วิทักษบุตร	
6. นายสิงห์หอม	ดาหาญ	
7. นายกรอย	พรหนอง	
8. นายจัน	ศรีราช	
9. นายประทีป	วิทักษบุตร	
10. นายคำพอง	นามวิชา	(กำนันตำบลหนองโนคนแรก)
11. นายทองคำ	พรรคพวก	(กำนันตำบลหนองโน)
12. นายจ้านงค์	สีราช	(ผู้ใหญ่บ้านหนองโน หมู่ที่ 5 ปัจจุบัน)
13. นายพจน์	บุตรราช	(ผู้ใหญ่บ้านหนองโน หมู่ที่ 8 ปัจจุบัน)

(พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

การประกอบอาชีพและประชากร

ชุมชนบ้านหนองโนหมู่ที่ 1 มีจำนวน 226 ครัวเรือน ชาย 490 หญิง 460 รวม 950 คน

1. อาชีพเกษตรกรรม มีจำนวน 196 ครัวเรือน คิดเป็น 86.7%
2. อาชีพอุตสาหกรรมครัวเรือน มีจำนวน 50 ครัวเรือน คิดเป็น 22.1%
3. อาชีพส่วนตัวมีจำนวน 14 ครัวเรือน คิดเป็น 6.1 %
4. อาชีพอื่นๆ มีจำนวน 20 ครัวเรือน คิดเป็น 8.8 %

รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 12,000 – 20,000 บาท

ชุมชนบ้านหนองโนหมู่ 5 มีจำนวน 211 ครัวเรือน มีการประกอบอาชีพดังนี้

1. อาชีพเกษตรกรรม 200 ครัวเรือน คิดเป็น 94.7%
2. อาชีพอุตสาหกรรมครัวเรือน - ครัวเรือน คิดเป็น 0 %
3. อาชีพช่าง 30 ครัวเรือน คิดเป็น 14.2 %
4. อาชีพค้าขาย 8 ครัวเรือน คิดเป็น 3.7%
5. อื่นๆ มีจำนวน 50 ครัวเรือน คิดเป็น 23.6%

รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 12,000-20,000 บาท

โดยสรุปการประกอบอาชีพของชาวบ้านหนองโน

1. อาชีพหลัก คือ อาชีพเกษตรกรรมได้แก่ การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์
2. อาชีพรอง ได้แก่ การทอผ้า การทำขนมจีน การจักสาน การทำไม้กวาด
3. อาชีพส่วนตัว ได้แก่ การค้าขาย การเปิดอยู่ซ่อมรถ ร้านตัดผมและเสริมสวย
4. อาชีพเสริมได้แก่ การรับจ้างทั่วไป การเติมเงินด้วยมือถือ
5. อาชีพที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่ม ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน การจัดตั้งวงมโหรี

การเลี้ยงสัตว์

หน่วยงานและสถานที่สำคัญในชุมชนหนองโน

1. วัดเจริญผลหนองโน
2. โรงเรียนหนองโนอีดำ
3. คอนปู้ตา
4. หนองน้ำหนองโน
5. สถานีอนามัย
6. ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล
7. ศูนย์พัฒนาอาชีพกลุ่มแม่บ้าน
8. ศาลาประชาคม

(เคน พระโคก. 2552 : สัมภาษณ์)

ปราชญ์และภูมิปัญญาชาวบ้าน

1. นายเคน	พระโคตร	กะจ้ำ
2. นายเคน	แก้วอาสา	กะจ้ำ
3. นายบุตรสา	ใบบั้ง	กะจ้ำ
4. นายสงค์	แก้วสิงห์	กะจ้ำ
5. นายพิมพ์	แก้วสิงห์	กะจ้ำ, หมอแคน
6. นายชาติ	คำสิงห์	กะจ้ำ
7. นายสมหวัง	รังวัดสา	หมอยาพื้นบ้าน
8. นายสกล	แก้วอาจ	หมอยาพื้นบ้าน
9. นายน้อย	กองรัตน์	หมอยาพื้นบ้าน
10. นายเลียง	ชูคันหอม	หมอสูตรขวัญ
11. นางสนิท	พรรคพวก	การทำพานบายศรี

ต้นน้ำเกี๊ยะและยาสมุนไพรรักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๊ยะ

ปัญหาสุขภาพมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองโน โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการ หนึ่งในสาเหตุนั้นเกิดจากสารพิษในสภาพแวดล้อม อาจเป็นสารเคมีที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเช่นสารพิษในพืชบางชนิด สารพิษจากเชื้อราแบคทีเรีย และสารพิษที่เกิดจากมนุษย์กระทำ เช่น ยาฆ่าแมลง สี วัตถุกันเสีย สารพิษ ดังกล่าวเป็นอันตรายต่อชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งพิษจากธรรมชาติ เนื่องจากเป็นสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัว ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจและความผาสุกของประชาชนการรับพิษเข้าสู่ร่างกายก่อให้เกิดภูมิแพ้ได้

จากการสำรวจทางพืชชีววิทยาพบว่าสารพิษจากพืช เป็นอาการแพ้อย่างหนึ่งที่พบบ่อย บางคนมีความไวต่อสิ่งดังกล่าวมากกว่าคนอื่นมีอาการแพ้ปรากฏบนผิวหนังทำให้ป่วยเป็นเหตุให้คนทั่วไปแพ้ได้พืชดังกล่าวได้แก่ หญ้าบั้งห่าน ต้นวงช้าง สาบเสือ ต้นรัก ตำแย หวายคำ หานสบิด บอนคัน เป็นต้น พืชเหล่านี้มีโทษต่อร่างกายถ้ารู้เท่าไม่ถึงการณ์อาจเป็นเหตุให้สารพิษเข้าสู่ร่างกายจนเกิดผลร้ายต่อสุขภาพได้

การใช้ชีวิตคนบ้านหนองโนกับป่าของคนในพื้นที่ป่าโคกธรรมชาติ ชาวบ้านหนองโนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับป่าไม้เป็นอย่างมาก เพราะปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตล้วนได้ผลประโยชน์จากป่าทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการหาอาหารด้วยการเก็บพืชและล่าสัตว์ การนำไม้

มาทำบ้านเรือนอยู่อาศัย การเก็บสมุนไพรจากป่าไม่ทำการรักษาโรคเป็นต้น ในทางตรงกันข้าม การใช้ชีวิตร่วมกับปายังมีโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นจากป่าบ้านหนองโนอีกมากมายเช่น ไข้เลือดออก การแพ้สารพิษจากพืชและสัตว์โดยเฉพาะต้นน้ำเกี๋ยซึ่งในบริเวณป่าโคกหนองโนมีต้นน้ำเกี๋ยจำนวนมาก มีผลทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตบ้านหนองโนนี้มีโอกาสแพ้สารพิษจากต้นน้ำเกี๋ยได้

ต้นน้ำเกี๋ยเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่สูง 15-25 เมตร ผลัดใบในฤดูแล้ง ออกดอกในเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม ชอบขึ้นตามป่าเบญจพรรณแล้งและป่าดิบเขาต้นเกี๋ยเป็นพืชสกุลรัก มี 3 ชนิด คือ รัก M. Lee น้ำเกี๋ย M.Laeifera Pierre และน้ำเกี๋ย M.Lee มีประโยชน์หลายด้านเป็นต้นว่า เนื้อไม้ทำเครื่องกลึงได้ทำด้ามเครื่องมือ คันชั่ง เสาเรือน ยางรักมีลักษณะสีดำใช้ทำไม้ทาเครื่องเงิน ลงรักปิดทองเป็นต้น (เต็ม สมิตินันท์ 2518 : 107-108) ต้นน้ำเกี๋ยเป็นพืชที่มีสารจำพวก Resin อันเป็นสารมีพิษที่ปรากฏในพืชสกุลนี้ (เสนาะ บุญมี 2516 : 304) ไม่ว่าจะเป็นใบ ลำต้น กิ่ง และเกสรเมื่อสัมผัสผิวหนังจะทำให้มีอาการแพ้ ซึ่งชาวบ้านหนองโนเรียกว่า น้ำเกี๋ยกิน น้ำเกี๋ยลวก และอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ย อาการเหล่านี้จะเกิดเฉพาะถิ่นในบริเวณป่าหรือสถานที่ที่มีต้นน้ำเกี๋ยเท่านั้น

ปัจจุบันคนในบ้านหนองโน ยังคงมีความจำเป็นต้องไปป่าเพื่อประกอบอาชีพ โอกาสที่จะแพ้ต้นน้ำเกี๋ยจึงมีมาก เมื่อมีอาการแพ้แล้วบางครั้งก็ไม่ทราบสาเหตุว่ามาจากพืชชนิดใด เพราะพืชมีพิษในป่ามีจำนวนมากทำให้เกิดความยุ่งยากในการรักษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแพทย์แผนปัจจุบันจะต้องหาสาเหตุของสารพิษนั้น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องยาก ต้องใช้เวลานาน ประกอบกับคนในบ้านหนองโนส่วนใหญ่ยากจน ขาดเงินในการรักษา ชาวบ้านหนองโนจึงต้องแก้ไขปัญหาด้วยการพึ่งพาหมอพื้นบ้านในชุมชนท้องถิ่นนั้น หมอพื้นบ้านจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่นำคติความเชื่อการใช้ยาสมุนไพรและคติความเชื่อทางไสยศาสตร์ในการรักษาคนไข้ในบ้านหนองโน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวบ้านสามารถบำบัดรักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยให้หายได้ หลักการพึ่งพาตนเองของประชาชนโดยนำเอาทรัพยากรท้องถิ่นมาแก้ปัญหาสุขอนามัย ซึ่งเป็นการประหยัดทางเศรษฐกิจ จากเหตุผลดังกล่าวจึงได้กำหนดจุดมุ่งหมายการศึกษามี 2 ประการดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของหมอยาสมุนไพรพื้นบ้านรักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ย
2. เพื่อศึกษาสาเหตุการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยและกระบวนการรักษาในเขตพื้นที่ในบ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

3. เพื่อศึกษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยหรือจากผู้ป่วยรักษาหายมีการดูแลรักษาตัวเอง

วิธีการศึกษาใช้วิธีรวบรวมข้อมูลภาคสนามเป็นหลักสอบถามหมอชาสมุนไพรพื้นบ้านที่มีความสามารถเรื่องจัดยาสมุนไพรรักษาโรคอาการแพ้โรคน้ำเกี๋ย แบบแผนในการดำเนินชีวิตของประชากรส่วนใหญ่ อาศัยอยู่ในชนบทประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก การดูแลสุขภาพพอนามัยมี 2 ลักษณะคือ การรักษาแผนพื้นบ้านและการรักษาแผนปัจจุบันจากหน่วยงานของทางราชการ โดยเฉพาะต้นน้ำเกี๋ยอันเป็นพืชที่มีประโยชน์และโทษต่อวิถีชีวิตชาวบ้าน ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านหนองโน สามารถแก้ไขปัญหาลุสสุขภาพพอนามัยอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ย ผลการศึกษาพบว่าหมอชาสมุนไพรที่รักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยมีประวัติความเป็นมาดังนี้

ประวัติหมอชาพื้นบ้านกรณีศึกษานายสมหวัง รั้งวัดสา กรณีศึกษาเรื่องหมอชาพื้นบ้าน บ้านหนองโนสืบเนื่องการเก็บข้อมูลเรื่องคอนปู่ตาชาวบ้านหนองโนมีภูมิปัญญาที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านเรื่องหมอชาพื้นบ้านชื่อลุงสมหวัง รั้งวัดสา อายุ 72 ปี ทำให้ทีมวิจัยมีความสนใจต้องการศึกษาเรื่องนี้ เพื่อได้บันทึกข้อมูลเรื่องยาสมุนไพรในการแก้รักษาโรคผิวหนัง เกิดจากอาการแพ้ต้นไม้น้ำเกี๋ย ลุงสมหวัง รั้งวัดสา ได้กล่าวถึงประวัติตนเองดังนี้

ลุงสมหวัง รั้งวัดสา เกิดเมื่อ พ.ศ. 2487 อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 108 บ้านหนองโน หมู่ที่ 5 ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เรียนรู้วิธีการรักษาโรคผิวหนังเกี่ยวกับการแพ้ต้นน้ำเกี๋ย ซึ่งการเรียนรู้เรื่องยาสมุนไพรจากพ่อของตนเอง ชาวบ้านหนองโนเรียกพ่อลุงสมหวังว่า “พ่อใหญ่ลุยหมอชาพื้นบ้าน” พ่อใหญ่ลุยเป็นผู้มีความสามารถเรื่องรักษาโรคผิวหนัง บ้านหนองโนเรียกว่า โรคแพ้ต้นน้ำเกี๋ย ต้นน้ำเกี๋ยมีมากในป่าโคกหนองโน ปัจจุบันต้นน้ำเกี๋ยจะมีเฉพาะโคกบ้านหนองจิก เพราะโคกบ้านหนองโนถูกถางป่ามากทำโครงการศูนย์ราชภัฏหนองโนทำให้ต้นไม้น้ำเกี๋ยลดจำนวนลง (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์) ลุงสมหวังได้เรียนรู้วิธีปรุงยาจากพ่อตนเองตั้งแต่อายุ 30 ปี เมื่อบวชศึกษาพระมาเรียกติดสมหวัง พ่อกลัวความรู้ที่มีอยู่สูญหายไปจึงถ่ายทอดให้กับลูก วิธีเรียนเรื่องยาสมุนไพรจะนำมารักษาโรคแพ้ต้นน้ำเกี๋ยต้องมีค่าครู

วิธีการถ่ายทอดความรู้ยาสมุนไพรรักษาโรคแพ้ต้นน้ำเกี๋ยจากพ่อลุยสู่ลุงสมหวัง

วิธีเรียนมีค่าครู 1.5 บาท ผ้าขาว 1 วา ไช้ 1 ฟอง ดอกไม้ 5 คู่ ธูป 5 คู่ เทียน 5 คู่ การเรียนจะเรียนวันครูคือวันพฤหัสบดี ถือว่าเป็นวันที่เป็นสิริมงคล พ่อลุยได้อธิบายถึงวิธีการดูพืชต้นน้ำเกี๋ยที่ทำให้คนบ้านหนองโนเป็นโรคแพ้ต้นน้ำเกี๋ยที่เป็นสมุนไพรให้ลูกชายศึก ลุงสมหวัง รั้งวัดสา ได้เรียนรู้โดย ได้พาลูกของตนเองไปเดินป่าโคกหนองโน ก่อนปี พ.ศ. 2516

โคกป่าธรรมชาติของชาวบ้านหนองโนมีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชธรรมชาติเป็นยสมุนไพรและพืชผักสวนครัว ที่ปลูกไว้ตามบ้านสามารถนำมาผสมกันเป็นยาแก้โรคแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงได้

สาเหตุและลักษณะอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยง

เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุของอาการแพ้ของชาวบ้านหนองโนหมอยาพื้นบ้าน ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากผู้ป่วย เพื่อวินิจฉัยอาการแพ้ด้วยการซักถามคนไข้ และตรวจร่างกายบริเวณบริเวณที่มีอาการแพ้อย่างละเอียด โดยสังเกตจากตุ่มแผล การขยายตัวของตุ่มแผล จับชีพจรเพื่อตรวจสอบอุณหภูมิและระบบการทำงานของหัวใจ นำไปวินิจฉัยอาการโรค จากการศึกษาพบว่า พืชสกุลรักหรือต้นน้ำเกี๋ยงเป็นพืชท้องถิ่นที่ปรากฏสารพิษ เมื่อสัมผัสในส่วนต่าง ๆ ของต้นทำให้ผู้ได้รับการสัมผัสเกิดอาการแพ้อย่างเฉียบพลัน ลักษณะอาการเป็นพิษที่แสดงออกมาจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณสารพิษได้รับเข้าไปและภูมิคุ้มกันต้านทานในร่างกายของแต่ละบุคคลนอกจากนี้ยังพบว่าอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงแต่ละชนิดความรุนแรงของสารพิษแตกต่างกันตามลักษณะอาการดังนี้

1. ลักษณะอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงน้อย เป็นอาการแพ้ที่เกิดจากพืชสกุลชนิดต่าง ๆ เป็นต้นว่า อัก M glabra wall น้ำเกี๋ยง M. Lacifera Pierre และ น้ำเกี๋ยง M.P : Losa H. Lee มีลักษณะเป็นตุ่มเล็ก ๆ เป็นผื่นติดกันหนาปิด บวมแดงตามผิวหนังและมีอาการแพ้ ต้นน้ำเกี๋ยงน้อยก็จะไม่รุนแรงเท่าใดนัก ถ้าปล่อยทิ้งไว้ไม่เกิน 15 วัน เมื่อพิษน้ำเกี๋ยงหมดฤทธิ์ตุ่มจะยุบแห้งตกสะเก็ดเป็นรอยด่างสีขาว อาการไข้ก็จะหายไปเอง

2. ลักษณะอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงใหญ่ เป็นอาการแพ้ที่เกิดจากต้นรักใหญ่ Melanornes Wall เมื่อผิวหนังได้รับการสัมผัสสารพิษจากส่วนต่าง ๆ ของลำต้น จะมีลักษณะอาการเริ่มแรกคือบริเวณผิวหนังจะมี ตุ่มเล็ก ๆ ใส ๆ ขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย จำนวนมากหรือน้อยแล้วแต่การสัมผัสกับสารพิษนั้น ราวประมาณ 5-6 วันขึ้นไป ตุ่มจะหนาใหญ่ขึ้นมีลักษณะนูนแดง พร้อมทั้งขยายจำนวนมากยิ่งขึ้น คนไข้จะมีอาการคันอย่างรุนแรง ตุ่มเริ่มแตกเกิดอาการอักเสบมีน้ำเหลืองไหล ทำให้ปวดแสบร้อนร่นไปทั่วร่างกายเมื่อระยะเวลาของอาการแพ้ผ่านเข้า สารพิษที่อยู่ในร่างกายจะไหลรวมกันเป็นกระจุก ทำลายระบบผิวหนังและเนื้อเยื่ออาจเกิดโรคแทรกซ้อน ทำให้เป็นอันตราย ถึงแก่ชีวิตได้

จากข้อมูลดังกล่าว ชี้ให้เห็นความแตกต่างของการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงน้อยกับต้นน้ำเกี๋ยงใหญ่ โดยมีลักษณะอาการปลืดย่อยที่ไม่เหมือนกันซึ่งคนส่วนมากแยกไม่ออกและเหมารวมกันว่าเป็นอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงชนิดเดียวกัน ถ้านำข้อมูลมาเปรียบเทียบจะเห็นถึงความแตกต่างของอาการแพ้ได้อย่างชัดเจน เช่นการสังเกตดูลักษณะของตุ่มการขยายตัวของตุ่มแผล ความรู้สึกภายใน

ร่างกาย ระยะเวลาของอาการเป็นต้น เมื่อทราบสาเหตุของอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงแล้วชาวบ้านจึงหาทางแก้ไขป้องกันบำบัดรักษา เกิดภูมิปัญญาจากประสบการณ์ที่หลากหลายโดยผ่านการสังเกตและทดลองในระยะเวลาที่ยาวนาน (สมหวัง รัชต์สา.2552สัมภาษณ์1) จากการศึกษาสาเหตุอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงแบ่งยุค การเปลี่ยนแปลงวิธีการรักษาที่ใช้พืชสมุนไพรและยาแผนปัจจุบันดังนี้

ยุคที่ 1 การรักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงโดยการใช้สมุนไพรในการตั้งชุมชนถึง พ.ศ. 2516

การนำสมุนไพรพื้นบ้านมาใช้รักษาสุขภาพนั้น ผู้ใช้จะต้องมีความรู้และประสบการณ์ในทางสมุนไพรเป็นอย่างดี การใช้ยาให้ถูกต้องกับโรคจะเกิดผลดีในหลาย ๆ ด้าน เป็นต้นว่าสมุนไพรส่วนมากมีฤทธิ์อ่อนมีอาการข้างเคียงน้อย ช่วยประหยัดในด้านเศรษฐกิจเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นเหมาะสำหรับชาวบ้านหนองโนที่อยู่ห่างไกล ซึ่งบางครั้งไม่สามารถมารับบริการจากสถานบริการทางการแพทย์แผนปัจจุบันได้ท่วงทันเวลาทันกับการเจ็บป่วย การนำสมุนไพรมาใช้รักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงเป็นแนวทางหนึ่งของชาวบ้านที่ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรบรรพบุรุษ ซึ่งในปัจจุบันยังมีการปฏิบัติกันอยู่ โดยการดูแลรักษาตนเองในครอบครัวและการพึ่งพาหมอพื้นบ้าน จากการศึกษาพบว่า ยาสมุนไพรที่นำมาใช้ในรูปของตำรายาตำรับ และสมุนไพรเดี่ยว สามารถจำแนกได้ตามลักษณะของวิธีการรักษาดังนี้

ยาสมุนไพรขนานที่ 1 มะพร้าว

- มะพร้าวแก่	1	ผล
- เปลือกต้นสัก	2	ผล
- ขี้ผึ้ง	1	ส่วน

วิธีการปรุงยา

มะพร้าวแก่ 1 ผลผ่าซีกเอาเนื้อในคั้นเอากะทิตั้งไฟเคี่ยวเอาน้ำมันตักใส่ด้วยทิ้งไว้ให้เย็น นำเปลือกต้นสัก 2 หยิบมือมาบดให้ละเอียดเตรียมไว้ แล้วนำน้ำมันมะพร้าว ขี้ผึ้ง เปลือกต้นสัก มาผสมกันในอัตราส่วน 2 : 1 : 1 นำไปใช้ในการรักษา

วิธีการใช้ยา

นำยาที่ปรุงสำเร็จแล้วใช้สำหรับทาบริเวณตุ่มแผลหรือบริเวณที่มีอาการปวดแสบปวดร้อนวันละ 3 เวลา เช้า กลางวัน เย็น หลังอาบน้ำ ประมาณ 2-7 ครั้ง จึงจะเห็นผลสรรพคุณทางยา ใช้สมานแผลและดับพิษไข้ ทีมวิจัยได้สอบถามพ่อพิมพ์ แก้วสิงห์ที่เป็นไข้บ้านหนอง

โนผู้เคยใช้ยาสมุนไพรชนิดนี้ได้รับคำตอบว่าต้องใช้มากกว่า 7 ครั้งอาการแพ้ที่เป็นตุ่มพุพองจึงจะหายไป (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

สมุนไพรชนิดที่ 2 น้ำมันงา

- น้ำมันงา   1   ถ้วย
- จี๊ผึ้ง   200   กรัม

วิธีการปรุงยา

น้ำมันงาที่ผ่านการผลิตมากรองทำความสะอาดด้วยผ้าขาวอีกครั้ง เอาจี๊ผึ้งบริสุทธิ์ที่เตรียมไว้ผสมลงไปในอัตราส่วน 1 : 1 ยกขึ้นตั้งไปให้เดือดจนละลายเข้ากันดีจึงยกลงทิ้งไว้ให้แห้งเก็บใส่ขวด

วิธีการใช้ยา

นำจี๊ผึ้งน้ำมันงาทาบริเวณตุ่มแผลที่เกิดจากอาการแพ้ น้ำเกียงวันละ 3 เวลา เช้า กลางวัน เย็น หรือบ่อยครั้งกว่านั้นก็ได้ ใช้ควบคู่กับการเสกเป่าประมาณ 2-7 วันจะเห็นผล

สรรพคุณทางยา ใช้แก้พิษสอปร้อน คันของตุ่มแผลพุพอง วิธีที่ไม่มีผู้แพ้ต้นน้ำเกียงได้ใช้ยารักษาเพราะการเตรียมน้ำมันงาต้องใช้เวลาหลายวัน เพราะต้องใช้เมล็ดงาที่แห้งอย่างดีไปตำใส่ครกหิน เป็นเรื่องเสียเวลา หมอยาสมุนไพรใช้เวลาเตรียมอุปกรณ์การทำจึงไม่นิยม แต่หมอยาสมหวังได้อธิบายเพิ่มเติมว่านอกจากการใช้น้ำมันงาแล้วต้องมีคาถารักษา เฉพาะอธิบายให้คนอื่นรับรู้ไม่ได้ กลัวเวลาไม่ศักดิ์สิทธิ์และคนจะลอกเลียนแบบไปรักษา มีหมอยาพื้นบ้านเพิ่มมากขึ้น (สมหวัง รั้งวัดสา. 2552 : สัมภาษณ์)

ยาสมุนไพรชนิดที่ 3

- ว่านหางจระเข้   2   ก้าน
- ผักตำลึง (ผักตำนิ)   1   กำมือ
- เสดดพังพอน   1   กำมือ

วิธีการปรุงยา

ใช้ว่านหางจระเข้ประมาณ 2 ก้านขูดเอาเฉพาะบริเวณที่เป็นวุ้น นำไปเสดดพังพอนและใบตำลึงสดยอย่างละประมาณ 1 กำมือ ตำหรือบดรวมกันให้ละเอียดคกใส่ถ้วยนำไปรักษา

วิธีการใช้ยา

ยาที่ปรุงสำเร็จแล้วนำมาทาบริเวณตุ่มแผลที่เกิดจากอาการแพ้คันน้ำเกี๋ยง วันละ 3 เวลา เช้า กลางวัน เย็น หรือมากกว่านี้ก็ได้ ในช่วงที่คนไข้มีอาการแพ้หลังจากที่ทายานี้แล้ว ความร้อนในร่างกายจะเริ่มลดลง ใช้ประมาณ 3-4 วันจึงจะเห็นผล

สรรพคุณทางยา เป็นยาสดใช้ช่วยขับพิษออกจากร่างกาย

การรักษาด้วยยาว่านหางจระเข้เป็นที่นิยมมากในผู้ป่วยแผลคันน้ำเกี๋ยงเพราะเป็นพืชสมุนไพรที่มีในหมู่บ้านนำมาปลูกไว้ หลาย ๆ คน ผลการรักษาปรากฏว่าได้ผลดีอาการไข้สูงหายไป แต่ตุ่มยังไม่ยุบต้องใช้ทาหลายวันมากกว่าสามวัน (เคน พระโคตร. 2552 : สัมภาษณ์)

ยาสมุนไพรขนานที่ 4

- มะลิซ้อน	1	ราก
- หมากรุก	1	ราก
- มะพร้าว	1	ราก
- เพกา	1	ราก
- บานเย็น	1	ราก

วิธีการปรุงยา

รากสมุนไพรทั้ง 5 ชนิด อย่างละ 1-2 ราก แล้วแต่ขนาดมาฝนลงหินผสมกับน้ำประมาณ 7 ถ้วยตวงโดยเฉลี่ยถ้วยเท่า ๆ กันนำไปใช้ในการรักษา

วิธีการใช้ยา

ใช้สำหรับนำยาทาบริเวณตุ่มแผลหรือบริเวณที่มีอาการปวดแสบปวดร้อน ก็ครั้งก็ได้ ไม่จำกัดเวลา อาการจะดีขึ้นภายใน 7 วัน

สรรพคุณทางยา เป็นยาสดใช้ขับสารพิษออกจากร่างกาย

ยาสมุนไพรชนิดนี้ต้องเดินป่าหารากหญ้ามาผสมกันโดยวิธีมีหินมาเป็นแท่นฝนรากหญ้าสมุนไพรชนิดนี้ชาวบ้านหนองโนไม่นิยมใช้ทา เพราะไม่มีตัวอย่างคนที่รักษาหายจึงไม่มีความนิยมนำมาใช้ แต่หมอพื้นบ้านสมหวัง รั้งวัดสา ต้องการให้ทีมยูววิจัยจดบันทึกไว้ให้ผู้สนใจศึกษาในโอกาสต่อไป

ยาสมุนไพรขนานที่ 5 ผักตำนิน

วิธีปรุงยา

ใช้ใบตำลึงสดประมาณ 2 กำมือ นำมาตำหรือบดให้ละเอียดผสมน้ำเพียงเล็กน้อยพอเป็นกระสายยา นำไปใช้ในการรักษาแต่ละครั้ง

วิธีใช้ยา

นำไปตำสิ่งทีตำละเอียดหรือบดเสร็จแล้วให้พอกหรือทาบริเวณที่มีอาการแพ้คันน้ำเกี๋ยงวันละ 3 เวลา เข้า กลางวัน เย็น หลังอาบน้ำ หรือมากกว่านี้ก็ได้ อาการร้อนในร่างกายของคนไข้จะลดลง 3-4 วันจะเห็นผล

สรรพคุณทางยา เป็นยาสดใช้

การใช้สมุนไพรขนานที่ 5 ผักตำนิชชาวบ้านหนองโนผู้ป่วยเป็นโรคแพ้คันน้ำเกี๋ยงมีผู้ป่วยนิยมมากเพราะเป็นยาสมุนไพรที่หาง่ายเกิดความธรรมชาติ วิธีการปรุงยาไม่ยุ่งยากและผลจากการรักษาส่วนมากจะหายแต่ใช้เวลานานถึง 15 วัน เช่น กรณีของนายบุตรสา ใบบั้งอธิบายว่า ใช้ยาสมุนไพรตำนิชผสมน้ำแล้วประหยัดเงินไม่ต้องมาอาการแพ้ยาเพราะเป็นยาสมุนไพร (บุตรสา ใบบั้ง. 2552 : สัมภาษณ์)

ยาสมุนไพรขนานที่ 6 เข็มป่า

ลักษณะทั่วไปเข็มป่าเป็นพันธุ์ไม้ขนาดกลาง ลำต้นใหญ่เท่าข้อมือใบสีเขียวสด ลักษณะเป็นรูปไข่ยาว ๆ ริมขอบใบเรียบออกดอกตลอดปี เป็นพวงเล็ก ๆ เหมือนดอกเข็ม ธรรมดา ผลกลม ๆ มีสีเขียว

วิธีปรุงยา

นำรากของต้นเข็มป่าประมาณ 2-3 ราก ในแต่ละครั้งฝนใส่หินผสมกับน้ำประมาณ 1 ถ้วยตวง ให้ด้วยาเหนียวเข้มข้นนำไปใช้ในการรักษา

วิธีการใช้ยา

นำรากของต้นเข็มป่าประมาณ 2 -3 ราก ในแต่ละครั้งฝนใส่หินผสมกับน้ำประมาณ 1 ถ้วยตวง ให้ด้วยาเหนียวเข้มข้นนำไปใช้ในการรักษา นำน้ำยาที่ปรุงสำเร็จแล้วใช้ชนไก่หรือสำลิตูบทาบริเวณตุ่มและที่เกิดอาการแพ้คันน้ำเกี๋ยงวันละกี่ครั้งก็ได้ประมาณ 3-7 วันอาการจะค่อยทุเลาลง ใช้ควบคู่กับการเสกเป่าของหมอด้วย

การใช้สมุนไพรเข็มป่าชาวบ้านหนองโนจำนวนมากได้เรียนรู้การชูดรากยาจากหมอพื้นบ้านสมหวัง ริงวัดสา ให้ความรู้แล้วนำรากหญ้ามาฝนผสมน้ำ แต่วิธีการนำมาใช้ไม่นิยมเพราะผู้ป่วยคิดว่าการใช้ยาจากเข็มป่า ผักตำนิช จะใช้ยาสมุนไพรจากผักตำนิชมากกว่าเพราะหาได้ง่ายและวิธีปรุงยาไม่ซับซ้อน (เคน พระโคณ. 2552 : สัมภาษณ์)

สรุปการรักษาอาการแพ้คันน้ำเกี๋ยงระหว่าง ปี พ.ศ. 2516 – พ.ศ. 2539 โดยการใช้สมุนไพรมีกรรมวิธีปรุงยาและวิธีการรักษาหลายขนานทั้งในรูปของยาตำรับและยาสมุนไพรเดี่ยว ซึ่งมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไป ด้วยาต่าง ๆ ที่นำมาบำบัดรักษา จะหายขาด

หรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับมีคัมภีร์ของแต่ละบุคคล ประกอบกับระยะเวลาของอาการแพ้และชนิดของต้นน้ำเกี๊ยะในแต่ละชนิดที่มีความรุนแรงแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ถ้าหากว่ายาขนานใดขนานหนึ่งบำบัดรักษายังไม่หายเพื่อพิจารณาลักษณะอาการแล้ว ประมาณ 3 – 7 วัน หมอพื้นบ้านจะเปลี่ยนยาขนานใหม่จนกว่าจะถูกต้องกับคนไข้และหายขาดได้ (สมหวัง รัตตสา. 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 2 ยุคสถานีอนามัย พ.ศ. 2517 – พ.ศ. 2539

การรักษาจากการแพ้ต้นน้ำเกี๊ยะโดยการใช้การรักษาแบบแผนปัจจุบันจากแพทย์แผนปัจจุบันเกิดจากชาวบ้านหนองโนได้รับการพัฒนาจากรัฐในปี พ.ศ. 2522 มีสถานีอนามัยประจำตำบลเกิดขึ้นชาวบ้านหนองโนเมื่อไม่สบายไปรับการรักษาโดยผ่านกระบวนการทั้งแพทย์พื้นบ้านและเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ผู้ป่วยที่เป็นโรคแพ้ต้นน้ำเกี๊ยะ สิงค์ แก้วสิงห์อธิบายว่าได้ปรึกษากับหมอแผนปัจจุบันเรียกว่าหมอประจำตำบล หรือหมอที่สถานีอนามัย

การรักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๊ยะของหมอแผนปัจจุบัน จากคำบอกเล่าของสงค์ แก้วสิงห์ ดังนี้ การเกิดอาการแพ้สารพิษจากต้นน้ำเกี๊ยะคนไข้จะเลือกรับบริการจากสถานพยาบาลสองแห่งคือ สถานีอนามัยประจำตำบลหนองโนและโรงพยาบาลประจำอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

สถานีอนามัยประจำตำบลหนองโน เมื่อมีผู้ป่วยด้วยอาการแพ้สารพิษจากต้นน้ำเกี๊ยะเข้ามารับบริการ เจ้าหน้าที่จะรวบรวมข้อมูลของผู้ป่วย ด้วยการซักถาม สังเกต ตรวจร่างกาย และวินิจฉัยอาการแพ้ ทำการรักษาด้วยตัวยาพื้นฐาน ส่วนใหญ่จะเป็นยาแก้อาการแพ้ต่าง ๆ เช่น เพรดนิโซโลนครีม คาลาไมน์โลชั่น และคลอเฟนิรามีนยาล้างแผล เช่น แอมโมเนีย แอลกอฮอล์และน้ำเกลือ ยาปฏิชีวนะ เช่น อม็อกซิ เพวี แอนติไบโอติก และเพนนิซิลิน ในกรณีที่คนไข้แพ้ต้นน้ำเกี๊ยะชนิดรุนแรง เกินที่สถานีอนามัยจะรับรักษาได้ก็จะส่งคนไข้ไปรักษาที่โรงพยาบาลประจำอำเภอตามลำดับ (สงค์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

การรักษาโรคแพ้ต้นน้ำเกี๊ยะแบบแผนปัจจุบัน มีคนไปรักษาแล้วได้คำตอบว่าหาย แต่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากเพราะเป็นยาวิทยาศาสตร์ เช่น การป่วยของสงค์ แก้วสิงห์และเคน พระโคตร

ยุคที่ 3 การแพทย์พื้นบ้านและแพทย์แผนปัจจุบันบูรณาาร่วมกัน พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน

การรักษาโรคแพ้ต้นน้ำเกี๊ยะในยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2539 – พ.ศ. 2552 นี้ ชาวบ้านหนองโนอธิบายว่า ส่วนมากรักษามีลักษณะ 2 ประการ คือ รักษาแบบพื้นบ้านและแบบสมัยใหม่ร่วมกัน บางคนป่วยแล้ว เช่น นายสุก สอนสา ใช้น้ำสมุนไพรใบตำนิบผสมน้ำมา

รักษาแล้วกลับไม่หาย ให้คนในครอบครัวนำไปรักษากับหมอที่สถานีอนามัยบ้านหนองโน ด้วย ซึ่งถือว่าในยุคปัจจุบันนี้เป็นการแพทย์แบบทางเลือก ให้คนป่วยเลือกรักษาได้ตามบริบทของชุมชน ที่มีหมอพื้นบ้านและหมอแผนปัจจุบันอยู่ในชุมชนซึ่งการรักษาจะได้ความรู้ดังนี้

การบำรุงสุขภาพและการฟื้นฟูหลังอาการป่วย

จากการศึกษาพบว่า การแพทย์ทั้งสองระบบต่างมีวิธีการบำรุงสุขภาพหลังอาการป่วยอันเป็นผลต่อความมั่นใจของผู้ป่วยว่าสามารถหายจากอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงได้ โดยไม่มีอันตรายดังนี้

1. การแพทย์แผนพื้นบ้าน มีการบำรุงสุขภาพและฟื้นฟูหลังจากอาการป่วย 2 ด้าน คือ ด้านร่างกายและด้านจิตใจ ด้านร่างกายเน้นในเรื่องการรับประทานอาหาร การรับประทานยาบำรุง การหลีกเลี่ยงจากต้นน้ำเกี๋ยง ส่วนด้านจิตใจ มีการปลอบใจการปลงกาย การปล่อยสัตว์ทำบุญและการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้ผู้ป่วย

2. การแพทย์ปัจจุบัน มีการบำรุงสุขภาพและการฟื้นฟูหลังการป่วย 2 ด้าน เช่นกัน คือด้านร่างกายและด้านจิตใจ ด้านร่างกายมีการหลีกเลี่ยงสารที่แพ้ เน้นการรับประทานอาหารให้ครบหมวดหมู่ตามที่ร่างกายต้องการ การออกกำลังกาย ด้านจิตใจให้คำปรึกษาในเรื่องสุขภาพ โดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัย (สงค์ แก้วสิงห์ และสมหวัง รั้งวัฒนา. 2552 : สัมภาษณ์)

การวิเคราะห์เปรียบเทียบการรักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงแผนพื้นบ้านกับแผนปัจจุบัน

ได้มีการนำข้อมูลการรักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกี๋ยงของการแพทย์ทั้ง 2 ระบบมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ คือ การรวบรวมข้อมูลของผู้ป่วยและการวินิจฉัยอาการแพ้การรักษาและการติดตามผลการรักษาพบว่า สิ่งมีเหมือนกันมากที่สุดคือ การรวบรวมข้อมูลและการวินิจฉัยการแพ้ ส่วนที่แตกต่างกันมากที่สุดคือวิธีการรักษา ส่วนการติดตามผลการรักษาจะมีทั้งเหมือนกันแตกต่างกัน ถึงอย่างไรก็ตามการแพทย์ทั้งสองระบบต่างก็ได้แก้ปัญหสุขภาพอนามัยท้องถิ่นของชาวบ้านหนองอีคำและชาวบ้านกุดแคนที่ได้มาใช้บริการของยาสมุนไพรพื้นบ้านจากหมอยาบ้านหนองโนและใช้บริการจากสถานีอนามัยบ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาเรื่องหมอยาพื้นบ้านเป็นเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ผู้รู้เรื่องยาพื้นบ้านและคนผู้มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

1. นายเคน พระโคตร อยู่บ้านเลขที่ 65 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 15 ตุลาคม 2552
2. นายเคน แก้วอาสา อยู่บ้านเลขที่ 110 หมู่ 8 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 15 ตุลาคม 2552
3. นายบุตรสา ไบบัง อยู่บ้านเลขที่ 5 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 22 ตุลาคม 2552
4. นายสงค์ แก้วสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 36 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 22 ตุลาคม 2552
5. นายพิมพ์ แก้วสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 80 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552
6. นายชาติ คำสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 95 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

4.5 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องดนตรี ศิลปะ การแสดง

1. ย้อนรอยโปงลางประยุกต์ผดุงนารี

วงโปงลางโรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม ก่อตั้งเมื่อเดือนเมษายน 2537 โดยอาจารย์รุจิรา วงศ์แก้วได้จัดทำโครงการ “ร้อนนี้จะให้ลูกทำอะไร” ตามนโยบายของกรมสามัญศึกษาในยุคนั้น ซึ่งในแต่ละหมวดวิชาจัดทำโครงการต่าง ๆ ขึ้นในขณะเดียวกันหมวดศิลปศึกษา ได้จัดให้มีการดำเนินโครงการหลายอย่างทั้งดนตรีไทย ดนตรีสากล นาฏศิลป์ ยังขาดแต่ดนตรีพื้นเมือง ดังนั้นข้าพเจ้านางรุจิรา วงศ์แก้ว และคณะจึงได้คัดเลือกนักเรียนที่มีความสนใจในด้านนี้ เป็นผู้หญิงล้วน มาทำการฝึกซ้อม โดยใช้วิธีการเข้าค่ายฝึกซ้อมดนตรีพื้นเมือง ประเภทโปงลางขึ้น ตลอดระยะเวลาที่ปิดภาคเรียนในฤดูร้อนปี 2537 จนกระทั่งนักเรียนที่เข้าค่ายฝึกซ้อม สามารถบรรเลงดนตรีพื้นเมืองได้ทุกชิ้น กลองรำมะนา เบส ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง ขอลอ จนกระทั่งเกิดวงโปงลาง ขึ้นครั้งแรกใช้ชื่อ วงว่า “คามผดุง” ต่อมาใช้ชื่อว่า “ผดุงสารคาม” และกลับมาใช้ “คามผดุง” อีกครั้งมาจนปัจจุบัน ยุคที่ 2 ยุคการแข่งขัน

ปี พ.ศ. 2548 ถึงปัจจุบัน ได้ไปทำการแสดงในงานต่าง ๆ หลายแห่งมากมาย ตลอดจนไปเข้าร่วมประกวดแข่งขัน ได้รับรางวัลสูงสุด ชนะเลิศระดับภาคอีสาน ในปีการศึกษา 2548 และประสบความสำเร็จตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน เวลาที่ก่อตั้งถึง 16 ปี และได้นำชื่อเสียงมาสู่โรงเรียนผดุงนารีมาโดยตลอด ยุคที่ 3 พ.ศ. 2549 การศึกษา 2549 ได้ปรับวงโปงลางขึ้นตรงต่อฝ่ายบริหาร โดยมีนายชูชาติ ชัยอาสา เป็นผู้ควบคุมวง นางรุจิรา วงศ์แก้ว เป็นหัวหน้าวงดนตรี ได้ไปทำการแสดงในงานต่าง ๆ หลายแห่งมากมาย เป็นงานประเพณีในจังหวัดมหาสารคาม จัดขึ้น งานประเพณี บุญบั้งไฟ แห่เทียนพรรษา และงานกาชาด เป็นต้น ได้พัฒนางานดนตรีโปงลางอย่างสม่ำเสมอ โดยการมีการฝึกซ้อมในคาบเรียนกิจกรรมตามความถนัดและความสนใจ และในช่วงพักกลางวัน เลิกเรียน และเข้าค่ายพัฒนางวงโปงลางเป็นประจำทำปี และนำวงดนตรีพื้นเมืองโปงลาง ไปเผยแพร่โดยได้รับเชิญจากชมรมชาวอีสาน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดพระจวบคีรีขันธ์ในปี 2549 และปี 2550 ปัจจุบัน วงโปงลางโรงเรียนผดุงนารี มีสมาชิกในวงกว่า 100 คน รับงานแสดงทั่วราชอาณาจักร และเข้าประกวดเพื่อพัฒนาฝีมือนักเรียนวงดนตรีโปงลางสม่ำเสมอ

ประวัติโรงเรียนผดุงนารี

โรงเรียนผดุงนารี เป็นโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่เลขที่ 1143 ถนนนาวิกชัย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ 25 ไร่ 1 งาน 69.5 ตารางวา เปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2496 โดยอำมาตย์ตรีขุนประสานวิทยกิจ เป็นประธาน มีนางสาวทองคำ พรชัย เป็นครูใหญ่ คนแรก เปิดสอนตั้งแต่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

จากนั้น กิจการของโรงเรียนได้เจริญก้าวหน้าตามลำดับกระทั่ง พ.ศ. 2482 เปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 พ.ศ. 2506 เปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายแผนกศิลปะ จำนวน 1 ห้อง พ.ศ. 2516 เปิดสอนแผนกทั่วไปอีก 2 ห้อง พ.ศ. 2518 เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 6 โปรแกรมการเรียน และ พ.ศ. 2533 เป็นโรงเรียนนำร่องผู้ใช้หลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ปัจจุบัน มีครู 145 คน นักเรียน 2,848 คน รวมห้องเรียนทั้งหมด 61 ห้องเรียน

ประวัติความเป็นมาวงโปงลางโรงเรียนผดุงนารี

วงโปงลางโรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม ก่อตั้งเมื่อ เดือนเมษายน 2537 โดยอาจารย์รุจิรา วงศ์แก้วได้จัดทำโครงการ “ร้อนนี้จะให้ลูกทำอะไร” ตามนโยบายของกรมสามัญศึกษาในยุคนั้น ซึ่งให้แต่ละหมวดวิชาจัดทำโครงการต่าง ๆ ขึ้นในขณะเดียวกันหมวด

ศิลปศึกษา ได้จัดให้มีการดำเนินโครงการหลายอย่างทั้งดนตรีไทย ดนตรีสากล นาฏศิลป์ ยังขาดแต่นักดนตรีพื้นเมือง ดังนั้นข้าพเจ้านางรุจิรา วงศ์แก้ว และคณะจึงได้คัดเลือกนักเรียนที่มีความสนใจในด้านนี้ เป็นผู้หญิงล้วน มาทำการฝึกซ้อม โดยใช้วิธีการเข้าค่ายฝึกซ้อมดนตรีพื้นเมือง ประเภทโปงลางขึ้น ตลอดระยะเวลา ที่ปิดภาคเรียนในฤดูร้อนปี 2537 จนกระทั่งนักเรียนที่เข้าค่ายฝึกซ้อม สามารถบรรเลงดนตรีพื้นเมืองได้ทุกชิ้น กลองรำมะนา เบส ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง ขอลอ จนกระทั่งเกิดวงโปงลาง ขึ้นครั้งแรกใช้ชื่อ วงว่า “คามผดุง” ต่อมาใช้ชื่อว่า “ผดุงสารคาม” และกลับมาใช้ “คามผดุง” อีกครั้งมาจนปัจจุบัน ได้ไปทำการแสดงในงานต่าง ๆ หลายแห่งมากมาย ตลอดจนไปเข้าร่วมประกวดแข่งขัน ได้รับรางวัลสูงสุด ชนะเลิศระดับภาคอีสาน ในปีการศึกษา 2548 และประสบความสำเร็จตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน เป็นเวลาที่ก่อตั้งวงถึง 16 ปี และได้นำชื่อเสียงมาสู่โรงเรียนผดุงนารีมาโดยตลอดในปี การศึกษา 2549 ได้ปรับวงโปงลางขึ้นตรงต่อฝ่ายบริหาร โดยมีนายชูชาติ ชัยอาสา เป็นผู้ควบคุมวง นางรุจิรา วงศ์แก้วเป็นหัวหน้าวงดนตรี ได้ไปทำการแสดงในงานต่าง ๆ หลายแห่งมากมาย เป็นงานประเพณีในจังหวัดมหาสารคาม จัดขึ้น งานประเพณี บุญบั้งไฟ แห่เทียนพรรษา และงานกาชาด เป็นต้น ได้พัฒนางานดนตรีโปงลางอย่างสม่ำเสมอ โดยการมีการฝึกซ้อมในคาบเรียน กิจกรรมตามความถนัดและความสนใจ และในช่วงพักกลางวัน เลิกเรียน และเข้าค่ายพัฒนาวงโปงลางเป็นประจำทำปี และนำวงดนตรีพื้นเมืองโปงลาง ไปเผยแพร่โดยได้รับเชิญจากชมรมชาวอีสาน อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ในปี 2549 และปี 2550 ปัจจุบัน วงโปงลางโรงเรียนผดุงนารี มีสมาชิกในวงกว่า 100 คน รับงานแสดงทั่วราชอาณาจักร และเข้าประกวดเพื่อพัฒนาฝีมือนักเรียนวงดนตรีโปงลางสม่ำเสมอ (รุจิรา วงศ์แก้ว. 2552 : สัมภาษณ์)

จากประวัติความเป็นมาของวงโปงลางผดุงนารีจัดขึ้นในโรงเรียนเพราะนโยบายกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการให้แต่ละโรงเรียนได้มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนดนตรีในโรงเรียนมัธยมทุกภาคของไทย โรงเรียนผดุงนารีเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำจังหวัดที่ได้ส่งเสริมการเรียนการสอนดนตรีพื้นบ้าน โปงลาง แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องโปงลางให้กับเยาวชนที่เป็นผู้หญิง ซึ่งการถ่ายทอดความรู้เรื่องดนตรีใช้เวลาภาคฤดูร้อนปิดภาคเรียน ให้เยาวชนได้ศึกษาเล่าเรียนตามความสนใจ นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการมีความตั้งใจ ฝึกซ้อมและถ่ายทอดจากรุ่นพี่สู่รุ่นน้องมาจนถึงปัจจุบัน

การแสดงวงโปงลางของโรงเรียนผดุงนารี

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวงโปงลางโรงเรียนผดุงนารีแบ่งยุคได้ 2 ยุค คือ

ยุคที่ 1 ยุคก่อตั้งวงโปงลาง พ.ศ. 2537 – พ.ศ. 2548

ยุคที่ 2 ยุคประกวดแข่งขัน พ.ศ. 2549 ถึงปัจจุบัน

การแบ่งยุคแบ่งตามสภาพการเกิดขึ้นของวงโปงลางแล้วมีการปรับเปลี่ยนการแสดงไปตามเทศกาลงานบุญต่าง ๆ เพื่อประกวดชนะเลิศ

ยุคที่ 1 ยุคก่อตั้งวงโปงลาง พ.ศ. 2537 – พ.ศ. 2548

ยุคนี้พบความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติเพราะไม้ที่ใช้ทำโปงลางใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านตัดไม้เป็นท่อน โปงลางเกิดจากคนมีความรู้เรื่องการเลือกไม้มาทำช่างทำไม้ทำมาจากไม้เนื้อแข็ง ที่นิยมนำมาทำโปงลางมากที่สุด คือ ไม้ระหาดวิธีทำโปงลางจะประกอบด้วยไม้เป็นลูก ๆ ขนาดโต ประมาณท่อนแขน จำนวน 12 ท่อน เรียงจากขนาดใหญ่ไปหาขนาดเล็ก หรือจากระดับเสียงต่ำไปหาเสียงสูงท่อนยาวที่สุดประมาณฟุตครึ่งสั้นที่สุด 1 ฟุต การจะทำให้เกิดเสียงถาดตรงกลางให้บางเพื่อให้ปรับระดับเสียง ซึ่งมีอยู่ 5 เสียง คือ โด เร มี ซอล ลา แล้วใช้อุปกรณ์ใช้เชือกร้อยเป็นผืนยาวไว้กับหลักเสาแต่ไม่ให้ท่อนล่างชิดพื้น นอกจากนี้ครูช่างโปงลางใช้ทำเป็นไม้ตีโปงลางจากไม้เนื้อแข็ง 2 อันคือ

นอกจากนี้การทำโปงลางยังประกอบด้วยดนตรี แคน โหวต พิณและกลองอีสาน บรรเลงรวมกัน ซึ่งในยุคที่ 1 นี้ โรงเรียนผดุงนารีมหาสารคามได้ฝึกซ้อมดนตรีโปงลางจากผู้หญิงล้วน ๆ ในเวลาเปิดภาคเรียนโดยมีผู้ฝึกซ้อมคือ คุณครูรุจิรา วงศ์แก้ว ปรากฏผลจากการฝึกซ้อม นักเรียนมีทักษะการแสดงโปงลางด้วยทำนองดั้งเดิมของชาวจังหวัดมหาสารคามคือ ฟ้อนระบำจำปาศรี เป็นทำนองรำที่ครูชัชวาล วงษ์ประเสริฐคิดค้นจากตำนานเมืองพระธาตุนาคูน ที่เป็นแหล่งอารยธรรมจังหวัดมหาสารคามมีเรื่องเล่าดังนี้

“เมืองนาคูนเป็นเมืองโบราณมาก่อนตั้งมาในสมัยทวารวดีมีหลักฐานค้นพบภาชนะ เครื่องดินเผา หม้อ โอ่งน้ำ กระดุกคนตาย พระพิมพ์ดินเผา และมีรูปแกะสลักเทพอัปสรเป็นทำรำรำต่าง ๆ ในแผ่นศิลาที่พบ (ชูชาติ ชัยอาสา. 2552 : สัมภาษณ์)

จากทำรำที่ปรากฏจากแผ่นศิลา ทำให้มีแนวคิดประดิษฐ์ทำรำให้เหมือนรูปทางอัปสร จึงเรียกว่า ทำระบำจำปาศรี ซึ่งเป็นเมืองโบราณในแหล่งอารยธรรมอำเภอนาคูน จังหวัดมหาสารคาม การแสดงวงโปงลางโรงเรียนผดุงนารี ในยุคที่ 1 การแสดงวงโปงลางโรงเรียนผดุงนารีได้แสดงตามงานของทางราชการที่จัดการแข่งขันทักษะทางวิชาการในระดับเขตพื้นที่ การศึกษาของจังหวัดมหาสารคามและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งการแสดงแต่ละครั้งต้องมีการไหว้ครูระลึกถึงครูทางนาฏศิลป์เปรียบเหมือนบอกกล่าวให้ ทราบว่า ลูกศิษย์จะทำการแสดงอย่าให้มีอะไรเป็นอุปสรรคเกิดขึ้นขณะทำการแสดง

ผลการแสดงโปงลางปรากฏว่า ผู้ชมการแสดงของนักเรียนโรงเรียนผดุงนารีมีความประทับใจ มีความสุข เพราะเสียงดนตรีและทำรำที่อ่อนช้อยงดงามและนอกจากนี้วงโปงลางโรงเรียนผดุงนารีได้แสดงในการปิดภาคเรียนแต่ละปี (ชูชาติ ชัยอาสา. 2552 : สัมภาษณ์)

บทบาทของวงโปงลางกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนผดุงนารี

การจัดตั้งวงโปงลางใน พ.ศ. 2537 นี้ได้สนองนโยบายกรมสามัญศึกษาให้จัดวงดนตรีขึ้นภายในสถานศึกษา โรงเรียนผดุงนารีได้ดำเนินการตามนโยบายของรัฐซึ่งเป็นการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูสอนในสิ่งใกล้ตัวเด็กวัยเด็กเป็นศูนย์กลางให้เด็กฝึกปฏิบัติผ่านการฝึกซ้อมดนตรี พิณ แคน โหวด และโปงลางด้วยความสามารถของเยาวชน ทำให้เกิดประโยชน์โดยตรง นักเรียนสามัคคี และเกิดความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียน โรงเรียนกับผู้ปกครองได้อย่างต่อเนื่อง เพราะการแสดงโปงลางได้เชื่อมโยงบุคคลหลาย ๆ ฝ่ายเข้ามาร่วมมือกันเหมือนเป็นสถาบัน องค์กรเดียวกันเริ่มตั้งแต่ผู้ปกครอง วิชาการโรงเรียนหรือคนที่สนใจได้มาดูแลช่วยกัน ทำให้ดนตรีเป็นสื่อสัมพันธ์คนหลายระดับอยู่ร่วมกัน

ยุคที่ 2 ยุคพัฒนา พ.ศ. 2548 ถึงปัจจุบัน

ยุคนี้เป็นยุคที่โรงเรียนผดุงนารี ฝึกซ้อมนักเรียนที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกของวงโปงลางจากที่มีผู้หญิงล้วนก็ผสมวงโปงลางมีทั้งเพศชายที่มีความสามารถในการตีโปงลางและครูผู้ฝึกซ้อมคุณครูจุริรา วงศ์แก้ว ได้คิดประดิษฐ์ทำรำได้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนมีทำรำที่ประดิษฐ์ขึ้นมาดังนี้

การฟ้อนภูไทกาพลินธุ์ เป็นการฟ้อนประกอบทำนองหมอลำภูไท ซึ่งเป็นทำนองพื้นเมืองประจำชาติพันธุ์ภูไท ซึ่งปกติแล้วการแสดงหมอลำภูไท มักจะมีการฟ้อนรำประกอบกันไปอยู่แล้ว ซึ่งทำให้การฟ้อนภูไทกาพลินธุ์ในแต่ละอำเภอหรือหมู่บ้าน จะมีท่าฟ้อนที่แตกต่างกัน คุณครูจุริรา วงศ์แก้วได้นำท่าฟ้อนรำภูไทมาประยุกต์ให้นักเรียนโรงเรียนผดุงนารีได้ฝึกซ้อมในปี พ.ศ. 2548

การฟ้อนภูไทกาพลินธุ์ เป็นการฟ้อนที่ได้การปรับปรุงท่ามาจากท่าฟ้อนภูไท ท่าฟ้อนในการแข่งบั้งไฟ และท่าฟ้อนคอนตาล ประกอบด้วยท่าฟ้อนไหว้ครู ท่าเดิน ท่าช่อม่วง ท่ามโนราห์ ท่าดอกบัวบาน ท่ามยุรี ท่ามัลลย์แก้ว ฯลฯ ซึ่งผู้ฟ้อนจะเป็นผู้หญิงทั้งหมดในการฝึกซ้อมท่าฟ้อนรำภูไทจังหวัดกาพลินธุ์ได้ดัดแปลงไปตามจังหวะของนิทานพื้นบ้านหลาย ๆ เรื่อง เช่น ท่ามโนราห์ มาจากนิทานพื้นภาคอีสาน เรื่องท้าวศรีธนมโนราห์ ซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านมีการแสดงนำมาเป็นการลำห่มุ่ ลำกลอน แล้วฟ้อนประกอบการลำแสดงถึงภูมิปัญญาของครูนาฏศิลป์ที่เลียนแบบท่าฟ้อนของการลำห่มุ่มาทำเป็นท่ารำ

กลอนลำภูไทกาพลินธุ์

โอยนอ.... ท่าน ผู้ฟังเอ๋ย

บัดนี้ หันมาว่า ทางภูไทกันตอนต่อ ขอเชิญพวกพี่น้อง ที่มาซ้อง ให้รับฟัง เจ้าเอ๋ย เจ้าเอ๋ย

ชายเอ๋ย เพิ่นว่าเมืองกาฬสินธุ์นี้ ดินดำ ดอกน้ำชุ่ม มีพ่องปลาชุมบ่อน ดอกคือแจ้เจ้าแก่งหาง
 คั่นว่าปลานางบ่อน คือขางดอกฟ้าลั่น บัดว่าจักจั่นฮ้อง ๆ ดอกคือฟ้าเจ้าล่งบน อ้ายเอ๋ย อ้ายเอ๋ย
 ชายเอ๋ย อันว่าเมืองกาฬสินธุ์นี้ มีของดี เจ้าหลายอย่าง ประเพณีบ่ว่าง บ่ลืมหื้มแม่นเก่าเดิม
 ชายเอ๋ย อันว่าเมืองฟ้าแดดสงยางถิ่นเก่า ถิ่นโบราณแต่เก่า อียากเชิญเจ้าไปเที่ยวชม อ้ายเอ๋ย อ้าย
 เอ๋ย

ชายเอ๋ย เชิญไปชมผืนผ้า ล้าค่าเพราว่าไหม ชื่อเสียงเขาดังไกล ล้าไปชมเมืองบ้าน
 ส่วนว่าไปลงนั้น ของสำคัญแต่เก่าก่อน ตาอนซอนบัดได้พ้อ ๆ บ่ลืมน้องผู้เดียวโปง อ้ายเอ๋ย
 อ้ายเอ๋ย

โอ้ย.. นอ.... โอ้ย... นา... สวยเลิงเลิง นื่องนี้เอ๋ย... นา

ชายเอ๋ย เทียบบ่เบือดอกเมืองฟ้า ขึ้นชื่อว่ากาฬสินธุ์ เมืองเสียงพิน ลำปาว หมูไคโนเสาร์นั้น
 ทั้งภูสิงห์ ภูคำว ภูปอ ธาตุนาค สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดอกภูบ้าน ๆ สถิตแน่นแม่นคู่เมือง อ้ายเอ๋ย อ้ายเอ๋ย
 ชายเอ๋ย คั่นว่าสาวภูไทนี้ สาวผู้ดีที่เขาสำ สาวเขาวงนั้นนา ว่างามล้ำ ลิ่นไฟ แท้ได้

ชายเอ๋ย สาวภูไทบัวขานั่น งามคือกันบ่อ้ายว่า สาวคำมวงพูนนา ๆ กะคือคำมดั่งเดียว กันนา
 อ้ายเอ๋ย

ชายเอ๋ย เว้ามาฮอดบ่อนี้ นื่องพีลีตาลง ขอลาไลคิ่นเมื่อ สู่เมืองกาฬสินธุ์พูน
 ขอขอบคุณเคื้อล่งป่า อวออา พ่อและแม่ บัดเมื่อคราวหน้าพูน ๆ คงจะได้ดอกพบกััน เจ้าเอ๋ย เจ้า
 เอ๋ย

จากบทกลอนลำภูไทกาฬสินธุ์ได้นำมาประยุกต์เป็นทำรำฟ้อนภูไทซึ่งการแต่งกายดังนี้

จากการแต่งกายและบทร้องได้แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวภูไทสัมพันธ์กันกับดนตรีพื้นเมืองโปงลางของจังหวัดกาฬสินธุ์และต่อมาจังหวัดอื่น ๆ ในภาคอีสานได้นำมาประยุกต์เป็นวงโปงลาง เช่น โรงเรียนผดุงนารีมหาสารคาม การฟ้อนรำก็ได้เลียนแบบมาให้ให้นักเรียนได้ฝึกหัดซึ่งเนื้อหาในบทร้องประกอบการฟ้อนได้สะท้อนสิ่งที่มีอยู่ในแต่ละจังหวัด ผู้มีผ้าแพรวาบ้านโพน มีคู่พระนอนจะกล่าวไว้ในกลอนลำ แสดงว่า ท่าฟ้อนก็ต้องฟ้อนให้มีลักษณะประกอบด้วยการนำผ้าแพรวามาเป็นเครื่องแต่งกายของผู้ฟ้อนรำได้ใช้เป็นผ้าสไบเฉียง เป็นความสัมพันธ์ของคนกับสภาพทางภูมิศาสตร์และสถานที่สำคัญต่าง ๆ เผยแพร่ให้คนอื่น ๆ ได้รับรู้

จากท่าฟ้อนรำ ระเบียบำปาศรีและท่าฟ้อนรำภูไททำให้วงโปงลางของโรงเรียนผดุงนารีได้รับการยอมรับทางโรงเรียนได้ส่งเข้าไปประกวดแข่งขันกับจังหวัดอื่น ๆ ในสถาบันการศึกษาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปรากฏว่า การประกวดแข่งขันวงโปงลางของโรงเรียนผดุงนารีได้รับรางวัลชนะเลิศในปี พ.ศ. 2549 และได้รับการติดต่อให้ไปแสดงงานต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย (รุจิรา วงศ์แก้ว. 2552 : สัมภาษณ์) จากกิจกรรมการเรียนการสอนดนตรีพื้นบ้านโปงลางดนตรีพื้นเมืองผดุงนารีได้ประสบผลสำเร็จเพราะคุณครูผู้สอนได้เปลี่ยนวิธีการสอนจากที่ครูเป็น ยังบอกเนื้อหามาเป็นให้นักเรียนเป็นผู้แสดงได้ชี้ให้เห็นการจัดการเรียนรู้เรื่องดนตรีพื้นบ้านเป็นนวัตกรรมสื่อการสอนที่ได้ต่อบุคคลเป็นการบูรณาการร่วมกันได้ความรู้เรื่องนวัตกรรมประเพณีการแต่งกายของชาวภูไทสื่อผ่านการฟ้อนรำให้คนได้ชมได้วางแผนการแต่งกายของคนภูไทเอาไว้ และนักเรียนได้ตระหนักถึงการร่วมกลุ่มกันอยู่ร่วมกัน มีความรักสามัคคี และคุณครูผู้ฝึกซ้อมเป็นผู้มีความตั้งใจจริงในการอบรมฝึกซ้อมนักเรียนให้มีความอดทนต่อการเดินทางไปแสดงและอดทนกับการต้องแต่งกายด้วยการใช้เวลานาน ๆ เพื่อให้สวยงาม สิ่งสำคัญที่สุดคือ ฝึกทักษะกระบวนการเข้าสังคมให้กับนักเรียนได้ใช้ชีวิตเป็นหมู่คณะ และมีความเอื้อเฟื้อให้กันและกันในการแต่งกายกันอยู่หลับนอน ถ้ามีใครไม่ปฏิบัติตามกฎกติกาโรงเรียนต้องพบปัญหาในการสร้างวงโปงลาง

ความเป็นเครือข่ายของการฟ้อนรำ

จากผลการดำเนินงานในยุคที่ 1 การตั้งวงดนตรีโปงลางและยุคที่ 2 การพัฒนางานดนตรีโปงลางได้มีการพัฒนาการฝึกท่าฟ้อนรำจากสิ่งที่มีในจังหวัดมหาสารคามแล้วได้วัฒนธรรมของจังหวัดอื่น ๆ มาเป็นท่าฟ้อนรำแสดงถึงความสัมพันธ์ของคนกับคนได้ติดต่อสื่อสารกันได้ในแวดวงของครูผู้สอนสาขานาฏศิลป์ของแต่ละสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียนผดุงนารีมีความสัมพันธ์กับวิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดกาฬสินธุ์ที่เป็นผู้คิดท่ารำภูไท

และมีความสัมพันธ์กับผู้มีความรู้เรื่องดนตรีโปงลาง คือครูภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาโปงลางจึงจะทำให้การตั้งวงโปงลาง ดำเนินมาได้ถึงปัจจุบันและที่สำคัญที่สุดโรงเรียนผดุงนารีมหาสารคามมีความสัมพันธ์กันทำงานเป็นทีมของวงโปงลางหลายคนได้แก่ คุณครูชูชาติชัยอาสา คุณครูจุริรา วงศ์แก้ว คุณครูลินลง สาคุประเสริฐ มีความสัมพันธ์ในแนวราบกับผู้บริหารสถานศึกษาทำให้การทำงานขององค์กรเป็นไปด้วยความพร้อมเพียง ผลลัพธ์ของวงโปงลางผดุงนารีได้รับเชิญไปแสดงทั่วประเทศไทย โดยเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในชั่วโมงการเรียน พักเที่ยงและปิดภาคเรียนสิ่งเหล่านี้ คือการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันเช่น คำกล่าวของ ผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ในการถอดบทเรียนโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2552 ว่างานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต้องมีคนสัมพันธ์กับคน คนสัมพันธ์กับธรรมชาติ คนสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติในการฝึกซ้อมดนตรีโปงลางของโรงเรียนผดุงนารีมหาสารคามได้มีสิ่งดังกล่าวมาเกิดขึ้น (ผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ.ถอดบทเรียนโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม 28 ธันวาคม พ.ศ. 2552 ณ หอประชุม 100 ที่นั่ง อาคารกิจการพัฒนานักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.)

บรรณานุกรม

- จารุบุตร เรืองสุวรรณ . ศิลปวัฒนธรรม . โรงพิมพ์พิมพ์เนศ : กรุงเทพฯ, 2535.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, 2536.
- วิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ . ทศวรรษวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ . ม.ป.ท : 2535.
- บรรเทิง ชลช่วยชีพ คู่มือทฤษฎีและปฏิบัติการดนตรีสากล. พิมพ์ครั้งที่1สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์: กรุงเทพฯ, 2534.
- ณรุทธ์ สุทธจิตต์ . กิจกรรมดนตรีสำหรับครู . สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, 2537.
- สมนึก อุ่นแก้ว . ทฤษฎีดนตรีแนวปฏิบัติ . โรงพิมพ์ MUSIC: อุดรธานี, 2536

สัมภาษณ์

มีศิลป์ ชินภักดี. เป็นผู้สัมภาษณ์, ทีมวิทยวิจัยโรงเรียนผดุงนารี เป็นผู้สัมภาษณ์ วันที่ 25

กรกฎาคม 2552.

จุชาติ ชัยอาสา. เป็นผู้สัมภาษณ์, ทีมวิทยวิจัยโรงเรียนผดุงนารี เป็นผู้สัมภาษณ์ วันที่ 27

มิถุนายน 2552.

ลินจง สดประเสริฐ. เป็นผู้สัมภาษณ์, ทีมวิทยวิจัยโรงเรียนผดุงนารี เป็นผู้สัมภาษณ์ วันที่ 2

ธันวาคม 2552.

2. ฟ้อนเกี่ยวข้าวครกมอง โรงเรียนผดุงนารี

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการฟ้อนทำนา-ครกมอง โรงเรียนผดุงนารี อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชาวอีสาน ที่สะท้อนออกมาจากการฟ้อนทำนา-ครกมอง

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การฟ้อนทำนา ครกมอง

การฟ้อนทำนา ครกมอง หมายถึง การฟ้อนรำที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตชาวอีสาน เป็นขั้นตอนการทำงานจนกระทั่งดำข้าว ทำฟ้อนทำนา ครกมอง ของภาคอีสานนั้นมีความเป็นอิสระสูง ไม่มีข้อจำกัดตายตัวทั้งมือและเท้า ส่วนใหญ่ทำฟ้อนจะได้มาจากทำทางหรืออริยาบถธรรมชาติ และมีท่าพื้นฐาน ที่แตกต่างกันไปเฉพาะถิ่น ลักษณะท่ามือและท่าเท้าการฟ้อนทำนา ครกมอง ท่ามือ ถ้าพิจารณาการเคลื่อนไหวของมือ คงเหมือนกับคำกล่าวที่ว่าท่าฟ้อนของอีสานเหมือน "ม่อนท่าวาย" คงเห็นภาพพจน์ได้ดีจากการฟ้อนของหมอลำที่หมุนมือพันกันคล้ายกับตัวม่อนชุกชีพันตัว ท่าฟ้อนของภาคอีสานนั้นได้มาจากธรรมชาติคือมีความเป็นอิสระ ขึ้นอยู่กับลีลาของผู้ฟ้อนที่จะขยับมือเคลื่อนไหวไปอย่างไร

การจับมือ ของชาวอีสานนั้นนิ้วโป้งกับนิ้วชี้ไม่จดกัน จะห่างกันเล็กน้อยซึ่งแตกต่างจากการจับของภาคกลาง ไม่สามารถเอาหลักนาฏศิลป์ของภาคกลางมาจับท่าฟ้อนของชาวอีสานได้ เพราะไม่สามารถบอกได้ว่าจะจับหงาย จับคว่ำตอนไหน ท่าเท้า ท่าเท้าของการฟ้อนแบบอีสานมีลีลาแตกต่างจากภาคกลางเช่นเดียวกัน ซึ่งพอจำแนกท่าเท้าที่ใช้ในการฟ้อนได้ดังนี้

ท่าซอยเท้า เช่น การรำเซิ้ง การซอยเท้าให้เข้าจังหวะกลอง โดยเปิดส้นเท้าเล็กน้อย ย่อเข่ายกส้นเท้าขึ้น ไปด้วยด้านหลังให้มากที่สุด ซอยเท้าอย่างสม่ำเสมอ การรำเซิ้งนั้นมิใช่ยกเท้าให้ส้น

เท้าสูง หรือยืนโดยอาศัยปลายเท้าคล้ายการเต้นบัลเล่ย์ซึ่งดูแล้วตลกผิดธรรมชาติ แต่เป็นการเปิดสันเท้าเพียงเล็กน้อยเพื่อสะดวกในการชอยเท้า ซึ่งทำนี้ก็ไม่ใช่ว่าการย่ำเท้าอยู่กับที่โดยเหยียบเต็มฝ่าเท้า ส่วนท่าเท้าก็จะใช้ 4 จังหวะ คือ ขยับตัว 2 จังหวะ ถ้ามือไหนส่งหลังกำลังจะแทงไปข้างหน้า ก็ใช้เท้าด้านนั้นแตะพื้น 4 ครั้ง อีก 2 จังหวะ โดยครั้งที่ 4 จะเหยียบขยับตัว 2 จังหวะ ใช้เท้าอีกข้างหนึ่งแตะพื้น 4 ครั้ง แล้วเหยียบกันไปมาซึ่งจะสอดคล้องกับท่ามือที่เคลื่อนไหวไปมา

ท่าที่ฟ้อนทำนา ครกมอง ประดิษฐ์ขึ้นมาทั้งหมดเป็นท่าเลียนแบบขั้นตอนการทำนา และดำข้าว โดยมีการพัฒนาท่าฟ้อนแบ่งยุคตามวิถีชีวิตของชาวนาแบบดั้งเดิมและทำหน้าที่แบบก้าวหน้าประกอบกับการก่อตั้งวังโป่งกลาง โรงเรียนผดุงนารี เพราะการฟ้อนได้ใช้ดนตรีประกอบจากดนตรีโป่งกลางมีพัฒนาการของดนตรีและท่าฟ้อนบูรณาการร่วมกัน เป็นฟ้อนรำทำนาครกมอง คือยุคทำรำทำนาครกมองแบบดั้งเดิม พ.ศ. 2537 – 2547 และยุคทำรำทำนาครกมองแบบก้าวหน้า

ยุคที่ 1 ทำรำทำนาครกมองแบบดั้งเดิม พ.ศ. 2537 – พ.ศ. 2547 ยุคการฟ้อนรำในช่วงนี้เป็น การประดิษฐ์ทำรำขึ้นมาฝึกนักเรียนหญิงที่เข้าเป็นสมาชิกวงโป่งกลาง ด้วยนโยบายของกรมสามัญศึกษาต้องการให้โรงเรียนมัธยมศึกษามีการเรียนการสอนเรื่องดนตรีพื้นเมือง

ท่าหวานข้าว

โรงเรียนผดุงนารีจึงจัดทำโครงการชมรมดนตรีในโรงเรียน โดยมีครูจุริรา วงศ์แก้ว เป็นผู้รับผิดชอบโครงการร่วมกับเพื่อนครูในโรงเรียน เช่น คุณครูชูชาติ ชัยอาสา เป็นทีมทำงาน การทำงานฝึกซ้อมนักเรียนในโครงการครั้งแรกจำนวน 30 คน เป็นผู้หญิงล้วน มีการฟ้อนบายศรีสู่ขวัญ ฟ้อนภูไท และได้จัดทำฟ้อนที่สังเคราะห์มาจากประเพณีบุญบั้งไฟฟ้อนเซิ้งบั้งไฟ ซึ่งเป็นการฟ้อนประกอบกับการขับกาศยเซิ้ง บั้งไฟที่ว่า “โอเฮาโอศรัทธาเฮาโอ ขอเหล่าเตี๋นนำเจ้าจ๊กโอ ขอเหล่าไท่นำเจ้าจ๊กถั่วย” (จุริรา วงศ์แก้ว. 2552 : สัมภาษณ์) แล้วต่อมาได้เพิ่มเติมทำฟ้อนจากเซิ้งบั้งไฟเปลี่ยนมาเป็นการประกอบอาชีพที่สำคัญของคนอีสานคือการทำนา โดยดัดแปลงทำรำจากการรำ “เซิ้งกระต๊อบข้าว”

การเลือกทำฟ้อนเซิ้งกระต๊อบข้าว เพราะชาวอีสานนิยมรับประทานข้าวเหนียวภาชนะบรรจุข้าวเหนียวใช้กระต๊อบข้าวที่สานจากไม้ไผ่มาบรรจุข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว เวลาคนอีสานไปทำไร่ ทำนาจะใช้กระต๊อบข้าวสะพายไปทุ่งนาด้วย

คนที่มีความรู้เรื่องการคิดประดิษฐ์ทำรำจึงใช้กระต๊อบข้าวมาห้อยทางไหล่ขวา แล้วทำจังหวะดนตรีโปงลาง พิณ แคน โหวด ดีโปงลาง เป็นจังหวะ คนนิยมมากจึงได้ดัดแปลงทำรำเป็นหลาย ๆ อย่างจากอาชีพของชาวอีสาน รำเซิ้งสวิง รำเซิ้งแห่ไข่มดแดง และได้ฝึกซ้อมทำฟ้อนรำทำนาครกมอง เรียนแบบการทำนามีท่า ไถนา ทำหว่านข้าว ทำเกี่ยวข้าว

การฟ้อนรำทำโขน

ซึ่งทำรำแบบนี้ได้ใช้เครื่องแบบดั้งเดิมคือ แต่งกาย ไม่มีการเกล้าผมสูง นุ่งผ้ามัดหมี่ ไหม และผ้าสไบเฉียง ทรงผมปล่อยตามธรรมชาติ และการผสมวงดนตรีไม่ได้ใช้กรับประกอบดนตรีโปงลาง จากทำรำฟ้อนเกี่ยวข้าวक्रमองในแบบดั้งเดิมนี้น่าจะมาจากการแต่งตัวของช่างฟ้อนไม่พิถีพิถัน เกล้าผมสูง และใช้ผ้ามัดหมี่ไหมของชาวอีสานกับผ้าสไบเฉียงพาดลำตัว

และการแสดงยังไม่แพร่หลายในทำไร่ฟ่อนทำนาक्रमอง เพราะเพิ่งได้รับการฝึกซ้อมยังไม่เปิดความคล่องตัว การคิดประดิษฐ์ทำไร่ฟ่อนทำนาक्रमองได้พบความสำคัญของอาชีพหลักของชาวอีสานคืออาชีพทำนา และคนได้มีความสัมพันธ์กับอาชีพที่ปลูกข้าวโดยคนได้ศึกษาอธิบายของคนที่มีอาชีพทำนามีการไถนา หว่านข้าว เกี่ยวข้าว และดำข้าวด้วยการใช้วัวในร่างกาย ทำท่าทางอย่างไร ผู้มีความรู้เรื่องการฟ่อนไร่ได้ประยุกต์จากพฤติกรรมที่ชาวนาแสดงออกแล้วทำเป็นท่าทางในลักษณะการยกส้นเท้าเข้ากันมองดูแล้วสวยงามแล้วคนดูมีความสุข อธิบายท่าทางการไร่ได้ว่า คือการไถนา หรือหว่านข้าวเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของชาวนาในจังหวัดมหาสารคาม

ทำหว่านข้าว

ทำต๋ำข้าว

ซึ่งเยาวชนจากโรงเรียนผดุงนารีเป็นผู้ฝึกซ้อม การละเล่นพื้นบ้านด้วยการฟ้อนรำทำนา ครกมองมีความอดทนและร่วมมือกัน ทำให้การฟ้อนรำเกี่ยวกับอาชีพของคนภาคอีสาน มีท่ารำฟ้อนหลาย ๆ รูปแบบของการเรียนรู้ ด้วยการสังเกต ฝึกปฏิบัติและประเมินผลจากผู้ชมการแสดง

ยุคที่ 2 การฟ้อนรำทำนากรรมแบบก้าวหน้า พ.ศ. 2548 — ปัจจุบัน

การฟ้อนรำทำนากรรมในยุคนี้ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการฝึกซ้อมดนตรีโปงลาง เนื่องจากโรงเรียนพดุงนารีได้ปรับแผนการจัดการเรียนการสอนสนองตามนโยบายรัฐบาลที่ให้โรงเรียนพดุงนารีเป็นโรงเรียนการศึกษาเปิดรับการสมัครให้มีนักเรียนหญิงและนักเรียนชายเข้าเรียนร่วมกันเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 และมีบุคลากรครูดนตรี ได้รับการบรรจุเข้ามาเป็นครูผู้สอนที่มีความสามารถพิเศษเรื่องดนตรีพื้นเมืองเรื่องโปงลางในเรื่องดนตรีพิณ แคน ทำให้ชมรมดนตรีพื้นเมืองปรับปรุงวงโปงลางให้มีนักดนตรีเครื่องดนตรี พิณ แคน จำนวนมากคนเล่นร่วมกับการฟ้อนของนักเรียนหญิงมีสมาชิกวงจำนวน 100 คน (รุจิรา วงศ์แก้ว, 2552 : สัมภาษณ์) นอกจากนี้การรับงานแสดงได้ขยายการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ไปตามกลุ่มผู้ปกครอง ศิษย์เก่า โรงเรียนพดุงนารี สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ใหู้้กิจกรรมการแสดงดนตรีได้มีการรับงานทั่ว ๆ ไปตามที่ผู้ต้องการให้ไปแสดง เริ่มตั้งแต่งานบุญประเพณีของชาวอีสานที่เป็นงานในระดับชุมชน บุคคล และระดับจังหวัด

โดยคิดค่าการแสดงงานตามระยะการเดินทาง เป็นการแสดงดนตรีโปงลางเพื่อการเรียนอนุรักษ์ไว้ ด้วยการเผยแพร่ผ่านสื่อหลาย ๆ รูปแบบ สื่อบุคคล สื่อแผ่นพับ สื่อโฆษณาผ่านเว็บไซต์ของโรงเรียน นับว่ามีการก้าวหน้าในเรื่องการนำเทคโนโลยีมาช่วยประชาสัมพันธ์

วัฒนธรรมพื้นบ้านดนตรีโปงลางกับศิลปะการฟ้อนผสมวงดนตรีเป็นที่ยอมรับของชาวจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อทีมขุววิจัยได้สัมภาษณ์นักแสดงฟ้อนรำทำนาครกมอง พี่ส้มโอ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 กล่าวว่า “การฝึกซ้อมฟ้อนรำทำนาครกมองใช้เวลาหลังเลิกเรียนและเวลาในช่วงปิดเทอมไม่ได้กระทบต่อการเรียนรายวิชาของคุณครูคนอื่น ๆ เพราะอาจารย์ผู้ควบคุมการฝึกซ้อมมีตารางการฝึกซ้อมที่ตรงเวลา และเพื่อน ๆ ในชมรมจะช่วยสอนเวลาอาจารย์ไปงานราชการอื่น ๆ ไม่ได้ดูแล ทุกคนรับผิดชอบงานร่วมกัน จึงเป็นวงที่ยาวนานมาถึง 16 ปีแล้ว” (ส้มโอ : ורתัย แก่นแก้ว. 2552 : สัมภาษณ์)

ทำตำข้าว

นอกจากนี้คุณครูนนท์รัตน์ ภาณุตานนท์ ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า “การฟ้อนรำทำนาครกมองในช่วงปี พ.ศ. 2537 ถึง พ.ศ. 2540 ไม่ได้มีนักเรียนชายมาเข้าร่วมวง มีผู้หญิงล้วนการเป่าแคนตีโปงลางยังไม่กรีกครั้น เพราะผู้หญิงมีพลังน้อยกว่านักเรียนชาย เมื่อปี พ.ศ. 2542 ได้ปรับประยุกต์วงโปงลางรับสมัครให้นักเรียนชายมาฝึกซ้อม ได้ปรับเครื่องแต่งกายจากนุ่งผ้าซิ่นห่มอีสาณมานุ่งผ้าถุงโจงกระเบนสีเขียว เสื้อแขนกระบอกสีเหลือง เก้าอี้สูง ตกแต่งคนฟ้อนได้สวยงามยิ่งขึ้น” (นนท์รัตน์ ภาณุตานนท์. 2552 : สัมภาษณ์)

จากข้อคิดเห็นของครูที่ปรึกษาได้มีการพัฒนางานไปกลางให้มีการพัฒนาการแต่งตัวนางรำและขยายเครื่องดนตรีให้ผู้ชายเป็นคนเป่าแคนและตีโปงลาง แสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้เรื่องดนตรีพื้นเมืองได้ให้ความรู้เรื่องเครื่องดนตรีอีสานให้นักเรียนได้ศึกษาหลาย ๆ ชนิด และฝึกเป็นทักษะอาชีพเสริมได้ โดยมีการรับงานแสดงไปทั่วภูมิภาคอื่น ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนได้กล้าแสดงออกมีความมั่นใจมากยิ่งขึ้นในกิจกรรมการแสดงตามงานประเพณีต่าง ๆ และเชื่อมโยงการเผยแพร่วัฒนธรรมดนตรีพื้นเมืองกับสถาบันศึกษาที่ได้พบปะกันตามเวทีงานต่าง ๆ ทำให้นำความรู้มาปรับปรุง การฟ้อนรำให้มีท่าฟ้อนต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ในคณะของโรงเรียนผดุงนารี เป็นความก้าวหน้าของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องดนตรีพื้นเมืองผสมวง โดยการฟ้อนทำรำทำนาक्रमองที่เป็นทำรำที่ประดิษฐ์ขึ้นจากอาชีพที่สำคัญคืออาชีพทำนาของชาวบ้าน การประดิษฐ์ท่าฟ้อนแสดงถึงความสำคัญของคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีการบูรณาการนำพฤติกรรมของชาวนาการไถนา การหว่านข้าว เกี่ยวข้าว ตำข้าว ครกมอมาแปลงเป็นท่ารำ เมื่อได้ชมจะมีความสุขความตระหนักถึงอาชีพที่พ่อ – แม่ได้ทำมาเลี้ยงคนทั่วโลก และภูมิใจในศิลปะเฉพาะท้องถิ่นของตนเองเหมือนโรงเรียนผดุงนารีได้สืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านผ่านสื่อดนตรีและฟ้อนรำสนองต่อการปฏิรูปการศึกษา คือนักเรียนเป็นสำคัญ

ประโยชน์ของการทำนาครมอ

นักเรียนได้ปฏิบัติด้วยตนเองด้วยความสมัครใจ เป็นการเรียนรู้ร่วมมือกัน มีความรัก สามัคคี ความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ได้สร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ผ่าน วัฒนธรรมไทย นักเรียนมีพฤติกรรมแสดงออกมีความรับผิดชอบ สามัคคี ความสะอาด และความซื่อสัตย์ และมีแนวทางการอนุรักษ์ดนตรีของชาวอีสานในการก่อตั้ง เป็นชมรมดนตรี ขึ้นมาในโรงเรียน ซึ่งชมรมดนตรีใครจะมาใช้บริการหรือเป็นสมาชิกได้ทุกๆ คน เหมือนกับ ทุกคนได้อนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ให้แพร่กระจายไป โดยทุกคนได้รับความเพลิดเพลินไม่ต้องไป ยุ่งเรื่องยาเสพติดด้วย เพราะมาฝึกซ้อมดนตรีการฟ้อนรำ

เอกสารอ้างอิง

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. ศิลปวัฒนธรรม. โรงพิมพ์พิมพ์เนศ : กรุงเทพฯ, 2535.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, 2536.

บรรเทิง ชลช่วยชีพ. คู่มือทฤษฎีและปฏิบัติการดนตรีสากล. พิมพ์ครั้งที่1 สำนักพิมพ์ โอเดียน สโตร์ : กรุงเทพฯ, 2534.

วิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์. ทศวรรษวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์. ม.ป.ท : 2535.

<http://st.mengrai.ac.th/users/9134/ONet51/web/2/1.1.htm>

บุคคลนุกรม

รุจิรา วงศ์แก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ทีมขุวิชัยโรงเรียนผดุงนารี เป็นผู้สัมภาษณ์ วันที่ 25

กรกฎาคม พ.ศ. 2552 . ที่โรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม

ฉันทรัตน์ ภูวภูตานนท์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ทีมขุวิชัยโรงเรียนผดุงนารี เป็นผู้สัมภาษณ์ วันที่

25 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 ที่โรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม

ส้มโอ แก่นแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ทีมขุวิชัยโรงเรียนผดุงนารี เป็นผู้สัมภาษณ์ วันที่ 25

กรกฎาคม พ.ศ. 2552 ที่โรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม

3. ย้อนรอยรำบวงสรวงศาลญาพ่อปู่ โรงเรียนบ่อใหญ่

การศึกษาเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาประวัติการตั้งบ้านบ่อใหญ่และศาลญาพ่อปู่บ้านบ่อใหญ่ การเปลี่ยนแปลงทำรำบวงสรวงในแต่ละยุคที่รำบูชาศาลญาพ่อปู่บ้านบ่อใหญ่ และเพื่อศึกษาทำรำที่ยังคงอยู่ในพิธีบูชาศาลญาพ่อปู่ พื้นที่ศึกษาบ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีการศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก จากการใช้แบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง สัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่อาศัยอยู่ในบ้านบ่อใหญ่ และจัดสนทนากลุ่มตรวจสอบข้อมูล ที่ได้ให้ตรงกับจุดมุ่งหมายแล้วนำมาเรียบเรียงเป็นรายงาน นำเสนอผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ประวัติความเป็นมาบ้านบ่อใหญ่

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ประมาณปี พ.ศ. 2295 ได้มีพรานพวกหนึ่งได้เที่ยวล่าเนื้อมาจากเมืองสรวง ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดร้อยเอ็ด มีหัวหน้าชื่อพ่อเฒ่าพราน เหมละครซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานนามว่า “ญาพ่อสุปฮาดราชวงศ์” พาพวกพรานมาเห็นชัยภูมิที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้นำความที่ตนได้ไปพบเห็นไปเล่าสู่เพื่อนบ้านที่เมืองเล้าสักเมืองสรวงฟัง ครั้นในปีถัดมาพ่อเฒ่าเหมละครพร้อมด้วยพรรคพวกประมาณ 10 ครัวเรือนพากันอพยพมาตั้งบ้านขึ้นทางด้านทิศตะวันตกของบ้านหนองบัวแดง และให้ชื่อว่า “บ้านหนองบัวแดง” และมีพ่อเฒ่าละครเป็นหัวหน้า (วิระยุทธ์ พงษ์มา. 2552 : สัมภาษณ์)

ลพทุทศักราช 2325 ได้มีชาวบ้านลาวอพยพมาจากเมืองเวียงจันทร์อีก มีพ่อเฒ่าปัดสาเป็นหัวหน้า ได้เข้ามาอยู่ในบ้านนี้อีกและในปีเดียวกันนี้ มีพ่อเฒ่าแก้ว มหาวงศ์ เป็นหัวหน้า ล่วงมาอีก 44 ปี ตรงกับ พ.ศ. 2369 ได้มีชาวบ้านเวียงจันทร์ อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ประมาณ 30 ครอบครัว โดยมีพ่อเฒ่าปึงเป็นหัวหน้า รวมแล้วบ้านหนองบัวแดงมีคนอาศัยอยู่ 60 ครัวเรือน 4 คุ่ม ตามหัวหน้าที่นำมาตั้ง ครั้นปี พ.ศ. 2408 ตรงกับรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ตั้งพ่อบ้านขึ้นเรียกว่า “กวนบ้าน” (ผู้ใหญ่บ้าน) ขึ้นตรงกับเมืองมหาสารคาม ในรัชกาลนี้ได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่เป็น “บ้านบ่อนกเขา” และมีพ่อบ้านคนเดียว คือ “พ่อใหญ่กวนบ้านปึง” ครั้นในปี พ.ศ. 2450 ได้เปลี่ยนนามบ้านใหม่เป็น “บ้านบ่อใหญ่” จนถึงปัจจุบัน (หน่วยศึกษานิเทศก์สำนักงานประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม. 2523 : 92 และ ทองยอด แก้วศรี. 2552 : สัมภาษณ์)

สภาพทั่วไปบ้านบ่อใหญ่

บ้านบ่อใหญ่เป็นหมู่บ้านระดับตำบลที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากที่อำเภอไปทางทิศเหนือประมาณ 12 กิโลเมตร ลักษณะของหมู่บ้านเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบสังคมชนบทไม่มีการวางผัง มีการกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่เกษตรกรรม และมีการกระจายอยู่ตามเส้นทางคมนาคม พื้นที่ดินส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างต่ำ เนื้อดินเป็นทรายไม่อุ้มน้ำ มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมต้องการนำไปใช้ทำการเกษตร

ด้านศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี

ชาวบ้านบ่อใหญ่ทั้งหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ ดังจะเห็นได้จากมีวัดถึง 2 วัด ถึงแม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนับถือพุทธศาสนาแต่ก็ยังมีความเชื่อในเรื่องโชคลาง ผีสาวเทวดา ไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอยู่เสมอเช่นเดียวกับสังคมชนบทอีสานโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษที่คอยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับชาวบ้านและสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ในหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังบันดาลโชคลาภหรือบันดาลสิ่งที่ไม่ดีไม่งามให้เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านได้ ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องมีพิธีเช่นสรงดังกล่าว่า

นอกจากนั้นยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณคือ ประเพณีฮีตสิบสอง ปัจจุบันประเพณีบางอย่างได้เลิกล้มปฏิบัติไป เช่น ประเพณีบุญเข้ากรรมและบุญคูณลาน นอกนั้นยังยึดถือและปฏิบัติกันสืบทอดมาอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ บุญเดือนสามหรือบุญข้าวจี บุญพระเวสหรือบุญเทศน์มหาชาติ บุญตรุษสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสารหรือข้าวสารท บุญออกพรรษา บุญกฐิน

จากที่กล่าวมาแล้วชาวบ้านบ่อใหญ่ยังมีประเพณีการทำบุญผ้าป่า บุญบวชนาค งานแต่งงาน (กินดอง) ตลอดจนการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปหาผู้ตายหรือบุญแจกข้าว (แหว ยาย้อ. 2552 : สัมภาษณ์) ประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านได้ร่วมปฏิบัติกันมานั้น นับว่าทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกภายในหมู่บ้าน เพราะประเพณีถือเป็นสื่อกลางที่ทำให้สมาชิกร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกันในรอบเดือนของแต่ละปี

การฟ้อนบวงสรวงศาลเจ้าปู่บ่อใหญ่

ทีมขุววิจัยได้สัมภาษณ์ คุณตาวิระยุคต์ พงษ์มา อายุ 75 ปี บ้านเลขที่ 165 หมู่ 5 บ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม กล่าวถึงศาลเจ้าปู่บ่อใหญ่ดังนี้

ศาลเจ้าปู่บ่อใหญ่ สร้างขึ้นเมื่อปี พุทธศักราช 2529 ด้วยความเชื่อ กำลังศรัทธาของชาวบ้านบ่อใหญ่ ที่ต้องการมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องรักษาประชาชนในหมู่บ้าน เป็นที่สักการะบูชายึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เป็นที่กราบไหว้ขอพรของประชาชนชาวบ้านบ่อใหญ่

ต่อมาได้มีการบูรณะเมื่อปีพุทธศักราช 2543 การขอพรสำเร็จตามที่หมายชาวบ้านก็จะมีการเลี้ยงศาลเจ้าปู่ เลี้ยงทุกวันพุธที่ไม่ตรงกับวันขึ้น และแรม 8,14,15 ค่ำ สิ่งที่นำมาเช่น ไห้วก็จะถูกระบุนไว้คือ ไก่, หัวหมู, เหล้า เป็นต้น ศาลเจ้าปู่บ่อใหญ่ตั้งอยู่ที่วัดโพธิ์ศรีบ่อใหญ่ บ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

หนองปู่ตา ตั้งอยู่ที่วัดป่าคอนประดู่มงคลธรรม ริมฝั่งอ่างเก็บน้ำห้วยประดู่โดยไม่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดว่าก่อตั้งเมื่อใด แต่ชาวบ้านได้เคารพ สักการะบูชามาเป็นช้านานตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านเป็นต้นมา ชาวบ้านจะนิยมกราบไหว้ สรงปู่ตาในช่วงเดือนเมษายนซึ่งเป็นเทศกาลสงกรานต์ จะทำพิธีสักการะ ขอพรสรงปู่ตา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นชาวบ้านที่ไปทำงานในต่างถิ่นจะกลับบ้านมาในช่วงเทศกาลสงกรานต์จะมาทำการกราบไหว้สรงน้ำขอพรท่าน และทำการแก้บน สักการะ กราบไหว้เหมือนศาลเจ้าปู่บ่อใหญ่เช่นกัน แต่จะไม่เจาะจงเฉพาะวันพุธเท่านั้นจะดูตามวันที่เหมาะสม ตามหลักผู้เฒ่าผู้แก่ ส่วนของสักการะกราบไหว้ จะเน้นหัวหมู เป็นสิ่งสำคัญอย่างเดียวนอกจากนี้ก็จะเป็เหล้า ประชาชนจะกราบไหว้ขอพรเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแก่ประชาชนในหมู่บ้านและประชาชนที่ไปรับจ้างทำงานต่างพื้นที่ ความปลอดภัยในการเดินทางความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน(วิระยุคต์ พงษ์มา. 2552 : สัมภาษณ์)

จากการบอกเล่าเรื่องความเชื่อของชาวบ้านบ่อใหญ่ เชื้อผีที่ตั้งอยู่ในวัดทั้งสองแห่งดังกล่าวมาทำให้ได้แบ่งยุคจากความเชื่อดังนี้ การแบ่งยุคดังกล่าว เกิดจากข้อคิดเห็นคนในบ้านบ่อใหญ่ที่มีความเชื่อศรัทธาในพุทธศาสนา ที่นับถือในพิธีพราหมณ์ พิธีพุทธ เรียกรวมกันเกิดเป็นศาสนาแบบชาวบ้าน ศรัทธาในพุทธศาสนา และศรัทธาเรื่องผี ไสยศาสตร์ ชาวบ้านบูชาเหมือนคนอีสานทั่วไป คือ นับถือผีบ้านผีเมือง ผีบรรพบุรุษ ผีคอนปู่ตา แต่ละผีที่ชาวบ้านนับถือมีประวัติความเป็นมาแตกต่างกันเรื่องศาลญาพ่อบู่บ้านบ่อใหญ่มีที่มาต่างกับกับศาลปู่ตาที่ตั้งอยู่ป่าคอนประดู่มงคลธรรม ซึ่งชาวบ้านบ่อใหญ่ไม่มีหลักฐานบ่งบอกแน่ชัดว่าตั้งเมื่อใด ทำให้ทีมวิจัยแบ่งยุคได้ดังนี้ยุคที่ 1 ยุคเชื่อผีผู้รักษาน้ำ และยุคที่ 2 ความศรัทธาและความเชื่อแบบวัด บ้าน และสถานศึกษา

ยุคที่ 1 ยุคเชื่อผีรักษาน้ำ

ความเชื่อศาลญาพ่อบู่ เรียกศาลเจ้าปู่บ่อใหญ่ สันนิษฐานว่าเชื่อในผีผู้รักษานองน้ำบ่อใหญ่ ที่มีผีเป็นผู้ดูแลทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าคือผีปู่ตา ด้วยความเชื่อศรัทธาชาวบ้านรวบรวมทรัพยากรสร้างสัญลักษณ์ศาลาทรงไทยหลังเล็ก ๆ 3 หลัง โดยใช้เงินของชาวบ้านไม่มีรัฐมาช่วยเหลือ แสดงถึงความเชื่อความศรัทธาต้องการมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจเกิดขึ้นโดยไม่ต้องให้คนภายนอกเข้ามาช่วยเหลือ ความเชื่อผีที่ทุกคนคิดว่า เป็นผู้คอยให้ความปลอดภัยและจะ

อำนวยการพรตามคำขอป่าไผ่ ในการสร้างศาลบูชา ได้กล่าวเชิญวิญญาณผีหนองบ่อมาอยู่ในศาลที่สร้างไว้ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ถ้าใครลบหลู่จะมีอันตรายคนไปรับจ้างต่างประเทศ ไม่ได้ไปรอเป็นเวลานาน เมื่อบูชาด้วยเครื่องขันธ 5 ประกอบด้วย ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ธูป 5 คู่และจะเลี้ยงญาพ่อบุญด้วยหัวหมู เหล้า ไก่ ปรากฏผลของคำขอประสบผลสำเร็จทำให้คนเล้าสืบทอดกันไปหลาย ๆ หมู่บ้าน เมื่อตอบแทนการดูแลของญาพ่อบุญบ่อใหญ่จึงมีข้อระบุว่าต้องบูชาด้วย ไก่ หัวหมู เหล้า และเลี้ยงทุกวันพุธ ไม่ตรงกับวันข้างขึ้นหรือข้างแรม (คำพันธุ์ ไมตรีแพน. 2552 : สัมภาษณ์)

การบูชาด้วยเครื่องบูชาที่หาได้ง่ายทำให้ผู้มาบูชาเกิดความคล่องตัวและสถานที่ตั้งหาง่าย อยู่ติดริมถนนเป็นสถานที่เปิดตลอดเวลา ซึ่งการเดินทางผ่านที่ตั้งศาลญาพ่อบุญอยู่ติดริมถนนเมื่อขับรถผ่านก็มีการหยุดรถบิณฑิรรถขอให้เปิดทางเดินให้ผู้เดินทางไม่กีดขวางถนนหรือเกิดภัยรถชนกัน หรือรถยนต์สูญหายไปถ้าจอร์รถไว้ขณะไปทำธุระ สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้ศรัทธานับถือผีญาพ่อบุญบ่อใหญ่ได้เดินทางมาบูชาผีญาพ่อบุญหลาย ๆ หมู่บ้านมีบ้านบ่อใหญ่ บ้านหนองแวง บ้านหนองโก บ้านหนองหญ้าปล้อง บ้านหนองตูป บ้านดงเค็ง เป็นต้น (สัมฤทธิ์ มะเสนา. 2552 : สัมภาษณ์)

จากเครื่องบูชาด้วยขันธ 5 ดังกล่าว และตอบแทนด้วยเครื่องเช่น หัวหมู เหล้า ไก่ เป็นเครื่องคาว ส่วนเครื่องหวานแล้วแต่ใครจะจัดหาบางคนมีกล้วย ขนมหองหีบ ฝอยทอง สังขยา ขนมหิง ข้าวต้มมัด แล้วแต่ผู้ศรัทธาจัดหา และบางคนมีจิตศรัทธาบริจาคเงินใส่ในกล่องบูชาสำหรับหยอดเงิน เพราะในระยะต่อมาปี พ.ศ. 2543 ได้จัดงานบูชาศาลญาพ่อบุญหนองบ่อหาเงินสมทบกับเงินบริจาค เพื่อสร้างศาลหลังใหม่ด้วยเสาปูนซีเมนต์ แทนเสาไม้ ได้มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ นางนิตยา มาลาหอมเป็นผู้นำเรื่องการเปลี่ยนแปลงเครื่องบูชาเพิ่มเติมดังนี้ในเดือนหกต้องมีการบูชาญาพ่อบุญบ่อใหญ่ด้วยเครื่อง บูชาหัวหมู เหล้า และเพิ่มการพ้อนรำบวงสรวงด้วย ทำพ้อนรำแล้วแต่หมู่บ้านใดจะคิดขึ้นมา (นิตยา มาลาหอม. 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 2 ความศรัทธาและความเชื่อแบบวัด บ้านและสถานศึกษา

จากการแบ่งเขตการปกครองในหมู่บ้านบ่อใหญ่เป็น 5 เขตการปกครองเนื่องจากประชาชนขยายบ้านเรือนมีจำนวนมากขึ้น เพื่อสะดวกต่อการติดต่อทางราชการและปกครองในหมู่บ้านอยู่กันอย่างสงบสุข ได้เรียกผู้นำหมู่บ้านบ่อใหญ่ หมู่ 5 ผู้ได้รับการเลือกตั้ง คือ นางนิตยา มาลาหอม ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านผู้หญิง ที่มีความสามารถในการพัฒนาและประชาชนศรัทธานับถือในการบริหารหมู่บ้านมาก งานพัฒนาหมู่บ้านสิ่งที่เด่นชัดประการหนึ่งคือการพัฒนาเรื่องประเพณีท้องถิ่นที่เกิดจากความเชื่อศรัทธาญาพ่อบุญหนองบ่อได้เสนอต่อที่ประชุม

“การตั้งศาลญาพ้อปู่ที่วัดโพธิ์ศรีมานานหลายปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 ตัวศาลที่ทำจากไม้พื้นที่นั่งประกอบพิธีบูชาควรพัฒนาให้ดีอาณาเขตกว้างขวางและสะอาดสวยงาม ตัวศาลมีหลังเดียวควรเพิ่มการสร้างศาลให้มี 3 หลัง เพราะญาพ้อปู่ต้องมีบริวารมีทหารรักษาเพื่อดูแลราษฎรให้ชาวบ้านบ่อใหญ่สงบสุข” (นิตยา มาลาหอม ผู้ใหญ่บ้านบ่อใหญ่ หมู่ที่ 5 บ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552)

จากข้อประชุมของผู้นำชุมชนทำให้ชาวบ้านบ่อใหญ่บริจาคเงินสร้างศาลให้ญาพ้อปู่ 3 หลัง สวยงาม และขยายพื้นที่บูชาด้วยเทพื้นดินเป็นพื้นซีเมนต์ ผู้มาบูชาจะได้มีที่นั่งสะดวกสบายมีที่จอดรถยนต์ได้จำนวนมากขึ้น และจัดพิธีบวงสรวงด้วยงานประจำปีคือเดือนหกก่อนทำนาให้แต่ละเขตผู้ปกครองมีการพื่อนรำถวายญาพ้อปู่หนองบ่อ เพื่อให้ชาวบ้านได้มาร่วมงานชื่นชมลูกหลานของตนเองพื่อนรำ ข้อเสนอการจัดประเพณีบูชาดังกล่าวทุกเขตปกครองของบ้านบ่อใหญ่ตกลงปฏิบัติร่วมกันทำให้โรงเรียนบ่อใหญ่เรื่องศิลป์ได้ให้ความร่วมมือมีกิจกรรมร่วมกันในโครงการ บ้าน วัด โรงเรียน ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนในปี พ.ศ. 2543 คือ นายสัมฤทธิ์ มะเสนา ได้มอบหมายให้ครูจินตนา แสงโษษฐ์ และครูสุมาลี ปัสสาโกเป็นผู้คิดค้นทำพื่อนรำ ทำให้ทีมยุววิจัย ได้เรียนรู้เรื่องราวการจัดกิจกรรมการบูชาการพื่อนบวงสรวงญาพ้อปู่บ่อใหญ่ด้วยความร่วมมือของชาวบ้านปฏิบัติตามผู้ใหญ่บ้านเผยแพร่อำนาจศักดิ์สิทธิ์ของญาพ้อปู่บ่อใหญ่ให้หลาย ๆ หมู่บ้าน ได้มานับถือร่วมกับบ้านบ่อใหญ่ ความศรัทธาในอำนาจผีญาพ้อปู่บ่อใหญ่ ทำให้มีบ้าน วัด โรงเรียน เข้ามาทำพิธีบวงสรวงร่วมกันโดยการยึดการพื่อนรำบวงสรวง (จินตนา แสงโษษฐ์. 2552 : สัมภาษณ์)

บทบาทอำนาจญาพ้อปู่บ่อใหญ่

ทีมยุววิจัยได้สัมภาษณ์ คุณครูจินตนา แสงโษษฐ์ อายุ 55 ปี และคุณลุงฉัตร มะราสี อายุ 60 ปี ได้ให้ข้อมูลตรงกันว่า “ในฐานะเป็นครูมาสอนที่โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่ และคุณลุงฉัตรมะราสี เป็นคนบ้านหนองหญ้าปล้อง ทางด้านทิศเหนือของบ้านบ่อใหญ่ ได้มาแต่งงานกับผู้หญิงบ้านบ่อใหญ่ ซึ่งทั้งสองคนถือว่าเป็นคนต่างถิ่น เมื่อเข้ามาอยู่อาศัยหรือมาทำงานก็ตามทุกคนต้องปฏิบัติตามฮีตคลองของชุมชนคือไหว้ผีบ้านคือผีปู่ตา หรือที่เรียกผีญาพ้อปู่บ่อใหญ่ ด้วยดอกไม้ ธูปเทียน หรือหัวหมู เหล้า แล้วแต่ใครจะใช้เครื่องบูชาแบบใด ถือว่าเป็นการบอกกล่าวให้รับรู้ ว่า บ้านบ่อใหญ่มีประชากรเพิ่มมากขึ้นแล้วทำให้อำนาจผีคุ้มครองให้ปลอดภัย เช่น ครูจินตนาจะกล่าวทำให้ “ลูกหลานเดินทางมาสอนโรงเรียนบ้านบ่อใหญ่ได้ปลอดภัยไม่มีอุบัติเหตุทางรถยนต์” การขอเช่นนี้ จากการดำรงชีวิตทำให้พบความปลอดภัยตลอดมา ถามว่ามีความเชื่ออำนาจพ้อปู่มากหรือไม่ ครูจินตนามีความเชื่อมาก ทุกวันพุธได้ซื้อ

พวงมาลัยมาบูชาประจำ คุณลุงฉัตร เช่นเดียวกันนับถือเจ้าปู่มาก เพราะขออะไรบันดาลให้ขอให้ปลุกยาได้ปลอดภัย จากศัตรูพืชได้ตั้งใจคำขอ” (จินตนา แสงโษษฐ์ และฉัตร มะราศรี. 2552 : สัมภาษณ์) ถึงแม้ครูจินตนาจะเป็นครูมีความรู้แบบวิทยาศาสตร์ยังมีความเชื่อฝังอยู่ถือว่าการปรับตัวกับวิถีชุมชนชาวบ้านบ่อใหญ่ จากอำนาจความเชื่อความศรัทธาเฉพาะตัวบุคคลแล้วในความคิดของชาวบ้านทั้งคนหนุ่มสาว ผู้สูงอายุหญิงและชายกล่าวว่า “ไม่เฉพาะชาวบ้านเรานะเชื่อญาพ่อปู่บ่อใหญ่ เวลาทำบุญบั้งไฟชาวบ้านหนองหญ้าปล้อง หนองโก หนองหว้า โนนสะอาดต่างเอาบั้งไฟมาจุดแข่งกันกัน เพื่อจะทำนายเรื่องฝนตกให้ได้ทำอาชีพโดยไม่มีการบอกบุญไป ได้ยินข่าวว่าทำบุญทุกคนมาร่วมในพิธีในเดือนหกทุก ๆ ปี ความเชื่ออำนาจผีญาพ่อปู่ถือได้ว่าเป็นผีระดับท้องถิ่นไม่ใช่ผีเฉพาะบ้านบ่อใหญ่ เพราะคนหลายหมู่บ้านได้มาร่วมพิธีออกเงิน ร่วมกันสนุกสนาน ทำงานช่วยกันไม่ได้รับค่าจ้างใด ๆ ทุกคนมาด้วยความเต็มใจ (ทม เกตุวงศา และผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. ถอดบทเรียนโครงการบูรณาการวิจัยมหาวิทยาลัย วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2552 ณ ห้องประชุม 100 ที่นั่งมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม)

การคิดประดิษฐ์ทำฟ้อนให้ญาพ่อปู่พอใจไม่มีทำมาตรฐานแม่แบบเพราะเป็นความรู้ของท้องถิ่น ทำฟ้อนรำบวงสรวงเกิดขึ้นเฉพาะเขตปกครองบ้านบ่อใหญ่ในแต่ละคุ้มของตนเอง ในแต่ละคุ้มบ้านบ่อใหญ่มีครูฟ้อนรำที่เป็นชาวบ้าน เช่น เป็นหมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน ได้ประดิษฐ์ทำฟ้อนต่าง ๆ กัน เช่น ทำฟ้อนรำเซิ้งบั้งไฟ

ทองบุญ สอนสา กล่าวว่า การคิดทำรำให้วัยรุ่นเด็กนักเรียนมาร่วมกันมีขั้นตอนคือ

1. เตรียมผู้แสดง
2. ประชุมกลุ่มเด็กเยาวชนที่ร่วมการแสดง
3. เรียนรู้การแสดงจากสื่อ V.C.D และครูหมอลำกลอน
4. หาอาสาสมัครนักดนตรี
5. ขออาสาสมัครเป็นผู้แต่งตัวให้นางรำนางฟ้อน
6. เครื่องแต่งตัวผ้าขึ้น เสื้อจะออกแบบร่วมกัน
7. ค่าเครื่องสำอาง และนัดวันเวลาฝึกซ้อม
8. นัดวันซ้อมใหญ่ของคณะฟ้อนรำแต่ละคุ้มจะแตกต่างกัน

(ทองบุญ สอนสา. 2552 : สัมภาษณ์)

จากขั้นตอนการดำเนินงานได้เกิดการรวมกลุ่มคณะฟ้อนขึ้นมาในแต่ละคุ้มถึง 5 คณะ ฟ้อนเพราะบ้านบ่อใหญ่มีการแบ่งเขตปกครองเป็น 5 คุ้ม ผู้ใหญ่บ้าน 5 คน ตั้งแต่ปี พ.ศ.

2543 เป็นต้นมา จึงมีพิธีพืชนบวงสรวงศาลญาพ้อปู่หนองบ่อ บ้านบ่อใหญ่ด้วยการสร้างความรักสามัคคีให้หมู่ญาติฐานย้อมร่วมกันคือ ใช้อำนาจจัดระเบียบสังคมของหมู่บ้านด้วยนโยบายของหมู่บ้านด้วยนโยบายของผู้นำชุมชนร่วมกันทั้ง 5 คนมีแนวคิดป้องกันจึงเกิดประเพณีมาถึงปัจจุบันต่อมามีหมู่บ้านอื่น ๆ มาร่วมด้วย เช่น บ้านดงเค็ง เพราะมีการประกวดการพ่อนรำมีรางวัล ที่ 1 , 2 และ 3

บทบาทของสถานศึกษาโรงเรียนบ้านบ่อใหญ่กับความเชื่ออำนาจญาพ้อปู่บ่อใหญ่

บทบาทของสถานศึกษาโรงเรียนบ้านบ่อใหญ่กับการพืชนบวงสรวงญาพ้อปู่หนองบ่อสืบเนื่องจากนโยบายดังกล่าวทำให้โรงเรียนได้เข้ามามีบทบาทให้กิจกรรมการทำพิธีบวงสรวงญาพ้อปู่ยังคงอยู่จึงมีโครงการประเพณีพืชนบวงสรวงขึ้นมาร่วมกับชุมชน ในส่วนการประดิษฐ์ทำรำ ทำพ่อน เปลี่ยนแปลงไปตามครูผู้สอนไม่มีแม่แบบทำพ่อนไว้เป็นคู่มือบันทึกไว้ สอบถามผู้บริหารโรงเรียนคนปัจจุบัน นายวิเชียร การดี อธิบายว่า

“งานประเพณีพ่อนรำนี้เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของเดือนหกของชาวบ้านบ่อใหญ่ได้จัดทำขึ้นมาในปี 2543 โรงเรียนได้ร่วมมือจัดคณะพ่อนรำร่วมแต่ไม่เข้าแข่งขันรับรางวัล เป็นงานส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักประเพณีท้องถิ่นของตนเอง และได้แสดงออกไม่ใช้เวลาว่างไปเที่ยวเตร่ก่อนเปิดเรียน เพราะครูต้องนัดมาฝึกซ้อมทั้งนักเรียนชาย – หญิงเพราะเป็นคณะพ่อนรำที่ใช้จำนวนมาก หลายห้องเรียนมาร่วมกัน ครูต้องมาร่วมโครงการทุกคนทั้งชายและหญิง มีบทบาทแตกต่างกัน เป็นกิจกรรมที่สร้างความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน ได้อย่างต่อเนื่อง (วิเชียร การดี. 2552 : สัมภาษณ์) เนื่องจากบุคลากรในโรงเรียนบ้านบ่อใหญ่และนักเรียนทุกคนเต็มใจจะเข้าร่วมงานบูชาญาพ้อปู่บ่อใหญ่ เพราะอำนาจของญาพ้อปู่ได้ทำโทษผู้ทำผิดให้เห็นทุกปี เช่น ถ้าใครไม่บีบเบรกรถยนต์ขณะขับผ่านศาลจะมีการเกิดขัดข้องกับรถยนต์ เช่น เบรกรถแตก รถชนกัน เกิดขึ้นบ่อย ๆ ทำให้หลายคนเกรงจะได้รับโทษจึงยังคงมีความเชื่อเรื่องอำนาจผียังปฏิบัติตามกลุ่มของคนในบ้านบ่อใหญ่ได้ร่วมกันระหว่างวัดโรงเรียนและชาวบ้าน

พิธีบวงสรวงพ่อนรำ ทำเพื่อให้ญาพ้อปู่พอใจ ชาวบ้านขอให้ฝนตกได้ทำนาจากข้อคิดของผู้บริหารโรงเรียนได้ จึงให้เห็นการทำกิจกรรมของชุมชนกับโรงเรียนได้มีความรักสามัคคีและมีแนวทางให้นักเรียนรู้ประเพณีท้องถิ่นของตนเองผ่านการประชุมจัดกิจกรรมบูชาในเดือนหกก่อนการทำนาให้ฝนตกได้ทำนา ถือเป็นการปรับโครงสร้างของชุมชนปรับตัวร่วมกันกับการเปลี่ยนแปลงมาจากความเจริญของการเดินทางสื่อสารเพราะบ้านบ่อใหญ่ตั้งอยู่ในเส้นทางสายมิตรภาพของการสัญจรระหว่างเมืองต่าง ๆ ได้สะดวกมากแต่ความเชื่อผียังคงอยู่จากอดีตถึงปัจจุบันเพราะคนกลัวและเชื่อว่าอำนาจผีจะลงโทษถ้าไม่ร่วมมือกันบูชาผี

บทบาทของวัดในหมู่บ้านบ่อใหญ่

บ้านบ่อใหญ่มีวัด 3 วัด คือวัดโพธิ์ศรี วัดป่าดอนคู่มงคลธรรม วัดบ้านบ่อใหญ่ วัดทั้ง 3 แห่งได้ร่วมกันจัดพิธีนี้ด้วยมีการทำบุญถวายทานในงานบุญนี้ในตอนเช้าร่วมกันที่ศาลาพ่อบุ โดยนิมนต์พระสงฆ์จาก 3 วัด มารับฉันอาหารเช้า ฟังเทศน์ 1 กัณฑ์ ชาวบ้านถวายกัณฑ์เทศน์ถึงเวลาบ่ายคณะเพื่อนได้เพื่อนรำ เวลากลางวันมีมหรสพสมโภชน์ตลอดคืน พระสงฆ์ในวัดมีบทบาทเทศนาสั่งสอนให้ข้อธรรมะรับเครื่องถวายทานโดยไม่มีการทะเลาะวิวาท เพราะพระสงฆ์ที่บวชทุกคนเป็นลูก — หลาน ของญาติโยมบ้านบ่อใหญ่ (วีระยุทธิ์ บุญพา. 2552 : สัมภาษณ์) และทุกคนเอาแรงกาย ทรัพย์ แรงใจมาทำงานร่วมกัน

จากการสัมภาษณ์ของทีมผู้วิจัยทำให้ได้ข้อค้นพบว่า ความเชื่อศรัทธาของชาวบ้านบ่อใหญ่ที่มีต่ออำนาจผีได้รวมกลุ่มคนมาร่วมพิธีกรรมได้รับความสนุกสนานจากการเพื่อนรำและได้ทำบุญทานเอาเงินมาบริจาคร่วมกัน แต่ในกรณีการเสี่ยงทายขอฝนไม่มี มีเฉพาะการบ๊อบนส่วนคนแต่ร่วมกันว่าอธิษฐานขอฝนให้ฝนตกผ่านจะจำ ผู้ดูแลศาล แต่ไม่ได้ทำ บั้งไฟเสี่ยงทายหรือเสี่ยงทายไก่ดำ ไช้ดำ เช่นชุมชนอื่น ๆ ที่เชื่อผีปอบตา ซึ่งข้อมูลส่วนนี้ได้จากการสัมภาษณ์ ยังไม่มีหลักฐานบันทึกไว้ว่าขั้นตอนพิธีกรรมเป็นอย่างไรมีทำ 1 วัน และเพื่อนรำบวงสรวงแข่งขันกันต่อหน้าศาลาพ่อบุของเด็ก ๆ เยาวชนทั้งชายและหญิงเป็นคณะ ๆ การแสดงทำเพื่อนรำไม่มีรูปแบบมาตรฐานเพราะครูฝึกซ้อมมีองค์ความรู้จากประสบการณ์ของตนเองเป็นหมอลำเป็นผู้เรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ แต่ทำเพื่อนคือศิลปะการแสดงที่ทำขึ้นมาเพื่อให้ญาติพ่อบุหนองบ่อพอใจ และผู้ร่วมงานได้มีกิจกรรมทำร่วมกันผลเกิดขึ้นไม่ใช่เวลาว่างไปเที่ยวเตร่ทะเลาะวิวาทกันระหว่างเยาวชนกลุ่มต่าง ๆ ด้วยเพราะแต่ละกลุ่มต้องเตรียมงานเป็นเวลาหลายวัน สร้างความรักสามัคคีขึ้นมาในหมู่บ้านบ่อใหญ่

สรุปผลการศึกษา การศึกษาเรื่องนี้เป็นกิจกรรมของชุมชนที่ใช้อำนาจความเชื่อเป็นกฎหมายของบ้านมาเป็นกลยุทธจัดการส่งเสริมประเพณีบูชาญาติพ่อบุหนองบ่อจากที่ไม่แพร่กระจายไปหลายท้องถิ่นใช้การทำพิธีเพิ่มเรื่องกิจกรรมบูชาขึ้นมาให้คนมีบทบาทร่วมกันทำให้เชื่อมโยงบทบาทของพระสงฆ์ ครู ผู้ใหญ่บ้านมาช่วยกันพัฒนาโรงเรียน หมู่บ้าน วัด เพราะในการจัดกิจกรรมมีการบริจาคเงินตามแต่ศรัทธา เมื่อเสร็จงานกิจกรรมทุกฝ่ายมาสรุปงานและแบ่งปันเงินพัฒนาในส่วนหมู่บ้าน วัด โรงเรียน เป็นการทำงานร่วมกันให้ได้เงินได้งานให้มีความสุขสนุกสนานรักสามัคคีและสืบสานประเพณีท้องถิ่นของบ้านบ่อใหญ่ยังคงอยู่เพราะมีบ้าน วัด โรงเรียนมีประชาธิปไตยร่วมกัน คือ กระบวนการกลุ่มที่ชัดเจนผ่านการนับถือผีตนเองเครื่องกันถึงจะแบ่งเขตการปกครองเป็น 5 หมู่บ้านตามนโยบายรัฐก็ตาม

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

- นายฉัตร มะราสี ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่
อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม ณ บ้านเลขที่ 105 หมู่ 5 บ้านบ่อใหญ่ ตำบล
บ่อใหญ่ อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552
- นางจินตนา แสงโสม ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่
อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม ณ โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่เรืองศิลป์ บ้านบ่อ
ใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ.
2552
- นางทองนุ สอนสา ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่
อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม ณ บ้านเลขที่ 119 หมู่ 5 บ้านบ่อใหญ่ ตำบล
บ่อใหญ่ อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552
- นางยอด แก้วศรีจันทร์ ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่
อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม ณ บ้านเลขที่ 120 หมู่ 5 บ้านบ่อใหญ่ ตำบล
บ่อใหญ่ อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552
- แฉะ ยาย้อย ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่ อำเภอบริบูรณ์
จังหวัด มหาสารคาม ณ บ้านเลขที่ 75 หมู่ 4 บ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่
อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552
- นิตยา มาลาหอม ผู้ใหญ่บ้านบ้านบ่อใหญ่ หมู่ที่ 5 ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบริบูรณ์ จังหวัด
มหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่
อำเภอบริบูรณ์ จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

นักเรียนโรงเรียนบ้านบ่อใหญ่รำถวายญาพ่อปู่

นักเรียนโรงเรียนบ้านบ่อใหญ่ รำถวายญาพ่อปู่

4.6 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ

1. ไบยานางชาวบ้านหนองโน โรงเรียนบ้านหนองโน

การศึกษาเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนในการใช้ไบยานาง พืชสมุนไพรที่มีในท้องถิ่น วิธีการและขั้นตอนการทำพืชสมุนไพรจากไบยานาง และศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวบ้านหนองโนกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พืชสมุนไพรไบยานางในการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สุนทรไพบยานาง

ประวัติไบยานางชาวบ้านหนองโน

ชาวบ้านหนองโนกับไบยานางมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่ยุคการตั้งชุมชนบ้านหนองโนเพราะบ้านหนองโนมีป่าธรรมชาติ ป่าดอนปู่ตาตั้งแต่ พ.ศ. 2497 และมีพืชหลายชนิดที่เกิดขึ้นในป่าธรรมชาติ ป่าดอนปู่ตา ยานางเป็นพืชชนิดหนึ่งที่ชอบขึ้นในป่าพื้นที่เป็นที่ราบ ดินร่วนปนทราย ถ้ามีไม้พืชรากที่อยู่ใกล้เคียงหรือต้นไม้ขนาดใหญ่ เครือเถาวัลย์ยานางจะเจริญเติบโตได้ดี เพราะใช้ใบยอดเลื้อยไปตามต้นไม้ เนื่องจากยานางเป็นประเภทพืชไม้เลื้อย (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์) ยานางมีในป่าธรรมชาติทั่วไปในชุมชนหนองโน และชาวบ้านได้นำมาปรุงอาหารกับแกงหน่อไม้ แกงจืดเหล็ก แกงเห็ด และบางคนใช้น้ำยานางดื่มแก้โรคเบาหวาน

ระยะต่อมาป่าบ้านหนองโนถูกบุกรุกทำลายขยายที่นา ทำให้ยานางถูกขุดถูกถอนทิ้งจำนวนมาก จะหายานางมาประกอบแกงหน่อไม้หายาก จึงมีคนนำยานางมาปลูกในหมู่บ้าน

เป็นเครื่องมือประดับบ้านให้มีสีเขียวสวยงาม และเก็บใบยานางได้สะดวกสบาย บางครัวเรือนปลูกใบยานางมากได้เก็บไปขาย หรือขายให้เพื่อนบ้านและที่สำคัญโรงเรียนหนองโนอีดำได้เห็นคุณค่าของพืชธรรมชาติที่เป็นพืชสมุนไพรได้มีโครงการปลูกพืชสมุนไพรใบยานางไว้ในแปลงสาธิตของโรงเรียน (ชารี คำสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์) จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ ทีมวิจัยได้แบ่งยุคการศึกษายานาง 3 ยุค คือ ยุคยานางในป่าธรรมชาติ ป่าดอนปู่ตา ยุคใบยานางปลูกในหมู่บ้านและสถานศึกษา ยุคยานางพืชสมุนไพรที่คนรักษาสุขภาพร่างกายมีรายละเอียดดังนี้

ยุคที่ 1 ใบยานางในป่าธรรมชาติและป่าดอนปู่ตาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505

ยานางในช่วงนี้เกิดตามป่าธรรมชาติของชุมชนหนองโนและมีในป่าดอนปู่ตาชาวบ้านไปเก็บหาใบยานางมาประกอบอาหารกับแกงหน่อไม้ แกงจืดเห็ด แกงผักอีรอก การเก็บใบยานางจากป่าธรรมชาติไม่ต้องขออนุญาตใคร แต่เก็บยานางจากป่าปู่ตาต้องขออนุญาตผีปู่ตาเก็บไม่มาก ถ้าเก็บมามากปู่ตาลงโทษ และทุกคนในหมู่บ้านหนองโน หนองอีดำ รู้จักยานางมีคำกล่าวว่า “หากใครเป็นค้ออาหารอีสานรสแซบแล้วละก็ เป็นต้องคุ้นกับกลิ่นใบยานางที่เคล้ามากับซุบหน่อไม้และแกงหน่อไม้ที่หอมยั่วน้ำลาย” บางคนว่ากลิ่นใบยานางนั้นหอมแต่บางคนก็ว่าฉุนทั้งนี้และทั้งนั้นก็อาจเป็นเพราะขึ้นอยู่กับรสนิยมนของคนกินด้วยว่ากลิ่นที่ว่านี้จะ

ถูกกันหรือไม่ แต่หากว่าแกงกับซุบหน่อไม้ไร้ซึ่งน้ำคั้นจากใบย่านางก็เห็นที่จะไม่เป็นซุบหรือแกงที่รสชาติแซบหนั (แปลว่าอร่อยแบบกลมกล่อม – ภาษาอีสาน) เพราะกลิ่นเปรี้ยวกลิ่นขึ้นและรสขมของหน่อไม้ที่ต้องก่อนนำมาทำอาหาร (ชาติ คำสิงห์.2552 :สัมภาษณ์)

การนำใบย่านางมาปรุงเป็นอาหารโดยคั้นสีเขียวคล้ำหรือเกือบดำของใบย่านาง คือเครื่องปรุงรสปรุงกลิ่นที่สามารถสยบกลิ่นเปรี้ยวของหน่อไม้ แต่ถึงแม้ใครต่อใครจะชอบอาหารอีสานอย่างซุบหน่อไม้ก็ใช่ว่าจะรู้จักใบย่านาง บางคนไม่ทราบว่าน้ำที่ปนมากับซุบหน่อไม้สีคล้ำ ๆ นั้นละ คือน้ำใบย่านาง เพราะใบย่านางไม่ใช่พืชผักที่แพร่หลายมากนัก มักกินกันแต่ตามต่างจังหวัดบางที่บางแห่ง เมืองกรุงนั้นหารับประทานสดนั้นยากอยู่เหมือนกัน จึงควรทำความรู้จักกันไว้ เพราะย่านางคือตัวการที่ทำให้อาหารอร่อยแบบลิ้นกลับเหมือนน้ำคั้นสีคล้ำที่แค่เพียงดูก็ไม่ว่าจะรู้เลยว่าทำอะไรอร่อยได้อย่างไร ระยะเวลา พ.ศ.2505 ป่าธรรมชาติโคกหนองโนถูกบุกรุกดางป่าไม้ชุดต้นย่านาง จากชาวบ้านหนองโนจับจองเนื้อที่ป่าตรงหัวไร่ปลายนาของตนเองไปทำไร่ ย่านางลดน้อยลงผู้คนมากขึ้นได้เรียนรู้วิธีปรับตัวได้ชุดต้นย่านางมาปลูกไว้ในบ้านของตนเอง ได้มีการสังเกตลักษณะของใบ การรักษาเมื่อย่านางปลูกไว้ในสวนในพื้นที่กระดางในยุคใบย่านาง ปลูกไว้ในบ้านและโรงเรียน

ยุคที่ 2 ยุคปลูกย่านางไว้ในบ้านและสถานศึกษาช่วงหลังปี พ.ศ.2505

ยุคนี้ชาวบ้านหนองโนและชาวหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เก็บใบย่านางจากป่าโคกหนองโนได้เรียนรู้ลักษณะใบย่านาง ดังนี้ (สา ใบบึง. 2552 : สัมภาษณ์)

ต้นย่านาง เป็นไม้เลื้อย เถาวัลสีเขียวสดและอวบน้ำ ภายในลำต้นมีน้ำเมือกเหนียว มีขนตามกิ่งอ่อน เถาวัลเมื่อแก่มีผิวเรียบและเหนียวมาก ใบเป็นใบเดี่ยวสีเขียวเข้มรูปไข่แกมรี ปลายใบแหลม ใบมน ผิวใบมัน ออกดอกเล็ก ๆ ตามซอกใบ ดอกมีสีเหลือง ผลมีขนาดเล็กกลมรี เมื่อสุกผลสีแดง ชาวบ้านหนองโนได้ชุดกันมาปลูกพื้นที่สวน และพื้นที่ในกระดางเป็นไม้ประดับ เดิมทีนั้นเถายานางมักขึ้นอยู่เองตามป่า แต่อยากปลูกก็ไม่อยากเพียงแค่ว่าเมล็ด หรือชุดเอรากลที่เป็นหัวไปปลูกในที่ใหม่ รดน้ำให้ชุ่ม สักพักเถายานางก็จะคลีงเลื้อยขึ้นพันค้ำที่เตรียมไว้ หรือหากไม่มีค้ำก็มักเลื้อยพันต้นไม้ยืนที่อยูใกล้เคียง ซึ่งก็ไม่ใช่เป็นเรื่องลำบากยากเย็นสำหรับเถายานาง เพราะเดิมนั้นเถายานางเป็นไม้ป่า จึงไม่กลัวความลำบากลำบาก อดทนเป็นเยี่ยมและเติบโตได้ในทุกสภาพดินและสภาพอากาศทุกฤดูกาล หากอยากได้บรรยากาศเมืองร้อนและป่าฝนก็ปลูกชมใบสีเขียวก็ดี หลังจากที่บ้านหนองโนได้ปลูกใบย่านางแล้ว โรงเรียนบ้านหนองโน ได้ทำโครงการพืชสมุนไพรไปปลูกไว้ในโรงเรียนตามโครงการอนุรักษ์พืชหายากของชุมชน โดยการนำของผู้อำนวยการโรงเรียน นายสมาน พลเสนา

(ปัจจุบันถึงแก่กรรมแล้ว) วิธีการปลูกไผ่ยานางได้ให้นักเรียนได้ศึกษาเรียนรู้ มีความรับผิดชอบในแปลงผักสวนครัวของคน และให้ความรู้เรื่องสมุนไพรไผ่ยานาง ดังนี้

ประโยชน์ของไผ่ยานางกับชาวบ้านหนองโน นอกจากจะใช้เป็นเครื่องปรุงรส เพื่อเพิ่มความกลมกล่อมของแกงหน่อไม้และซุปร้อนๆ แล้วยอดอ่อนของเถาไผ่ยานางยังสามารถนำมารับประทาน แก่ลิ้มแทนกับของเผ็ดร้อนได้ด้วย หรืออย่างชาวบ้านหนองโนก็นิยมนำใบและยอดอ่อนไปสุรรมกับแกงขนุน แกงอีลอก อ่อมและหมกต่าง ๆ เพราะรสชาติ เถาไผ่ยานางในแกงดังกล่าวนั้น หวานอร่อย ในแกงจีเหล็ก น้ำคั้นจากใบก็ใช้ดื่มลงไปด้วย เพื่อลดความขมของใบจีเหล็ก (เคน พระโคก.2552: สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ พิมพ์ แก้วสิงห์ อธิบายว่า เวลาดูโทรทัศน์ ฟังรายการดูแลสุขภาพมีความรู้เรื่องไผ่ยานางจากการได้ฟัง แพทย์ทางเลือกอธิบายสรรพคุณไผ่ยานางว่า ไผ่ยานางและน้ำคั้นจากใบยังมีสารอาหารอย่างแคลเซียมและวิตามินซีค่อนข้างสูง อีกทั้งยังมีวิตามินอื่น ๆ ร่วมขบวนด้วย เช่น บี 1 บี 2 และเบต้า-แคโรทีน และคนโบราณเชื่อกันว่ารากของเถาไผ่ยานางนั้น สามารถแก้ไข้ได้ อีกทั้งยังช่วยถอนพิษผัดสำแดงและพิษอื่น ๆ แก่เมาเรือ แก่เมาสุรา แก่โรคหัวใจและแก่ลม ใบก็ช่วยถอนพิษและแก้ไข้ ส่วนของเถาใช้แก้ตานขโมย (พิมพ์ แก้วสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

จากที่กล่าวมาชาวบ้านหนองโนยังไม่มีใครใช้รากไผ่ยานางแก้ไข้ แก่เมาสุรา เพราะไม่ชอบกลิ่นฉุน ส่วนมากคนบ้านหนองโน ได้ใบสดมาแก้อาการเมาเหล้าเนื่องจากใบสดหาง่าย แต่ได้รับฟังคำบอกเล่าของบรรพบุรุษถ่ายทอดเอาไว้

ความนิยมไผ่ยานางของชาวบ้านหนองโน

จากที่ทีมผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์แม่ค้าขายอาหารในหมู่บ้านหนองโนได้คำตอบว่า แกงหน่อไม้ต้องใส่น้ำยานางเจียวมาก ๆ จะอร่อยถ้าไม่ใส่น้ำยานางขุ่น ๆ คนจะไม่ซื้อแกงหน่อไม้ไปรับประทาน นอกจากนี้แกงเห็ด การหมกหน่อไม้ใส่หมู แกงจีเหล็ก ต้องใส่น้ำยานางประกอบอาหารด้วย ซึ่งชาวบ้านบอกว่า “ยานางเป็นเหมือนเครื่องแกงที่ไม่ต้องซื้อราคาแพงแต่มีคุณค่าทั้งทางยาและใบเขียวขจี ทำสบายตาสบายใจ (ชาติ คำสิงห์.2552:สัมภาษณ์ และน้อยพลเชียงดี .2552 : สัมภาษณ์)ยานางในมุมมองของชาวบ้านหนองโน

จากที่ทีมผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ชาวบ้านหนองโนในเวทีจัดสนทนา หลายคนกล่าวว่า “ยานางเป็นพืชที่หมู่บ้านหนองโน ถ้าบ่มียานางปรุงอาหารแล้วจะใส่น้ำอียัง แก่ความขมของหน่อไม้ ของใบจีเหล็ก ชาวบ้านหนองโนบ่มีพืชชนิดอื่นมาทดแทน” จึงพอสรุปได้ว่ายานาง

เป็นพืชที่มีคุณค่าต่อสุขภาพของคนบ้านหนองโน เป็นพืชที่ปรุงอาหารให้อร่อยเหมือนผงั่ว
(ผงูรส) (น้อย พลเชียงดี.2552:สัมภาษณ์)

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

1. นายเคน พระโคตร อยู่บ้านเลขที่ 65 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ที่มยุวิชัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 15 ตุลาคม 2552
2. นายเคน แก้วอาสา อยู่บ้านเลขที่ 110 หมู่ 8 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ที่มยุวิชัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 15 ตุลาคม 2552
3. นายบุตรสา ไบบัง อยู่บ้านเลขที่ 5 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัด
มหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ที่มยุวิชัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 22 ตุลาคม 2552
4. นายสงค์ แก้วสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 36 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัด
มหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ที่มยุวิชัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 22 ตุลาคม 2552
5. นายพิมพ์ แก้วสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 80 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ที่มยุวิชัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 1 พฤศจิกายน
พ.ศ. 2552
6. นายชาติ คำสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 95 หมู่ 1 บ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัด
มหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ที่มยุวิชัยโรงเรียนบ้านหนองโน วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2552

ศึกษาวิธีการและขั้นตอนการจัดทำโครงการพืชสมุนไพรโบราณ

มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พืชสมุนไพรโบราณ

2. สมุนไพรใกล้ตัวชาวบ้านเม่นใหญ่

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย คือ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านเม่นใหญ่ 2. เพื่อศึกษาชนิดและประโยชน์พืชสมุนไพรที่มีในชุมชน 3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพืชสมุนไพรกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ 4. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตคนในชุมชนจากการใช้สมุนไพรมาใช้อย่างแพทย์แผนปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านเม่นใหญ่

บ้านเม่นใหญ่เป็นหมู่บ้านที่แยกออกจากถนนสายหลักของถนนจากอำเภอเมืองไปอำเภอบรบือ อยู่ในเขตการปกครองของตำบลแก่งเลิงจาน เขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากหมู่บ้านนี้ได้ตั้งหลักแหล่งมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นเวลานานมาแล้ว ชุมชนได้ขยายตัวและมีประชากรเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันบ้านเม่นใหญ่จึงแยกการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 4 บ้านเม่นใหญ่ และหมู่ที่ 14 บ้านเม่นใหญ่ โดยบ้านเม่นใหญ่หมู่ที่ 4 มีผู้ใหญ่บ้านปกครองคือ นายนิคม ทองน้อย บ้านเม่นใหญ่ หมู่ที่ 14 มีผู้ใหญ่บ้านปกครองคือ นายสมบัติ ภูวภูตานนท์ ปัจจุบันมีประชากรทั้ง 2 หมู่บ้าน เป็นจำนวน 716 คน

ที่ตั้ง ขนาด รูปร่าง

สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านเม่นใหญ่ ตั้งอยู่จากตัวอำเภอเมืองมหาสารคาม ประมาณ 10 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ บ้านเม่นน้อย
ทิศตะวันออก	ติดกับ บ้านกลาง
ทิศตะวันตก	ติดกับ คอนตุมคอนโด
ทิศใต้	ติดกับ หนองใหญ่และบ้านดงเค็ง

สถานที่สำคัญในชุมชน

สถานที่สำคัญในบ้านเม่นใหญ่และบริเวณชุมชนที่ติดกับบ้านเม่นใหญ่ ประกอบด้วยสถานที่ต่าง ๆ ทางด้านความเชื่อและศาสนา สถาบันทางการศึกษา การปกครอง และด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังต่อไปนี้

สถานที่ความศักดิ์สิทธิ์ตามลัทธิความเชื่อ เช่น วัดบ้านเม่นใหญ่

โบราณสถานบ้านเม่นน้อย เช่น กู่บ้านเม่นน้อย

ไร่นาสวนผสมของเกษตรกรตัวอย่าง ได้แก่ ไร่นาสวนผสมของนายไพบุญย์ เพชร

ไพฑูรย์

ภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น หมอยาสมุนไพร การทำยาสมุนไพรไล่แมลง การทำปุ๋ยชีวภาพ เครื่องจักสานทำอุปกรณ์หากิน ทำกระดืบข้าว ทำพานบายศรี หมอกระจำ

ถึงแม้ระยะทางห่างจากอำเภอเมืองไม้ไผ่เล็กน้อย แต่ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ยังคงไว้ซึ่งความเป็นแบบคนชนบทอยู่ ยังมีภูมิปัญญาที่สามารถถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาอย่างมากมาย

ย้อนรอยภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยสมุนไพร

ในอดีตชนบท ไม่ว่าจะเป็นภาคใดๆของประเทศไทย ล้วนด้วยโอกาสในการเข้าถึงความเจริญทางการแพทย์ เช่นเดียวกับวิถีชีวิตของคนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์ กับการดูแลสุขภาพของตนเองมาโดยตลอด เพราะคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอาชีพที่ต้องใช้แรงงานและเป็นงานที่หนัก คือ ทำการเกษตรกรรม การดำรงชีวิตจะต้องมีโอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรคร้ายไข้เจ็บ เมื่อมีความห่างไกลจากความเจริญทางการแพทย์สิ่งที่คนในชนบททำก็คือ การลองผิดลองถูก จากพืชที่มีในท้องถิ่น ถ้าพืชชนิดใดได้ผลดีก็จะถ่ายทอดสู่ลูกหลาน รุ่นแล้วรุ่นเล่า จึงเป็นการถ่ายทอดจากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลาน ต่อกันมาเรื่อย ๆ

การศึกษาเรื่องพืชสมุนไพรใกล้ตัวชาวบ้านเม่นใหญ่ ได้แบ่งหัวข้อที่จะศึกษาออกเป็น 5 หัวข้อ คือ ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านเม่นใหญ่ ชนิดและประโยชน์ของพืชสมุนไพรในบ้านเม่นใหญ่ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ความสัมพันธ์ของพืชสมุนไพรกับวิถีชีวิตคนในอดีต ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมื่อมีการใช้แพทย์แผนปัจจุบันรักษาโรค ซึ่งทั้ง 5 ข้อ สัมพันธ์กับช่วงเวลา ซึ่งจากข้อมูลที่ได้รับมา จึงแบ่งยุคโดยใช้ช่วงมิติเวลาเป็น 4 ยุค คือ

1. เล่าขานความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ระหว่าง ก่อน พ.ศ. 2465
2. สืบสานภูมิปัญญา ระหว่าง พ.ศ. 2467 - 2520
3. ยุคถึงจุดเปลี่ยนแปลง ระหว่าง พ.ศ. 2522 - 2550
4. ยุคปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2550

การแบ่งช่วงมิติเวลาในแต่ละยุค จะไม่เท่ากัน ซึ่งแต่ละช่วงเวลาจะได้จากการเปรียบเทียบอายุของผู้ที่ให้ข้อมูลที่เป็นผู้สูงอายุในชุมชนได้เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่ในชุมชนมีป่าไม้ที่ดินสาธารณะเป็นต้น

1. ยุคเล่าขานความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ก่อน ปี พ.ศ. 2465

อยู่ในช่วงระหว่าง ก่อนปี พ.ศ. 2465 ในช่วงนี้ ทีมยูววิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้งที่เป็นคนในชุมชน และผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นคนเป็นเม่นใหญ่ ซึ่งได้เป็นผู้ที่ได้ทราบการเริ่มรวมตัวเป็นหมู่บ้านเม่นใหญ่ และคำบอกเล่า (แต่ไม่ใช่ข้อมูลขั้นต้นที่เป็นจากบุคคลรุ่นแรก) ว่า แต่ก่อนคนได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่โนน (เนิน) ประมาณ 10 หลังคาเรือน โนนนี้อยู่ห่างจากตัวหมู่บ้านเม่นใหญ่(ในปัจจุบัน) ประมาณ 1 กิโลเมตร ต่อมาโนนนี้ได้เกิดเหตุการณ์แผ่นดินแยก คือผืนดินได้แยกออกจากกัน ซึ่งความกว้างและลึกของรอยแยก มีขนาดเท่ากระต่ายวิ่งได้ (คำเปรียบเทียบกับของคนเฒ่าคนแก่) ทำให้ชาวบ้านที่อยู่บนโนนนี้เกิดความกลัว จึงพากันอพยพ ลงมาจากเนิน มาตั้งบ้านเรือนอยู่ถัดจากโนนน้นมาประมาณ 1 กิโลเมตร ซึ่งผู้คนอพยพลงมาก็ได้แยกกันไปหลายทิศทาง บางครอบครัวก็ย้ายไปทางทิศเหนือ เป็นบ้านเม่นน้อยในปัจจุบัน บางครอบครัวก็ย้ายไปทางบ้านท่าสองคอน บางครอบครัวก็ย้ายไปทางทิศตะวันตก คือบ้านดงเต็ง แต่ส่วนมากจะย้ายไปบ้านท่าสองคอน(ในปัจจุบัน) และย้ายมาบ้านเม่นใหญ่ในปัจจุบัน ต่อมาโนนบ้านเก่าที่เคยอยู่จึงกลายเป็นโนนร้าง ชาวบ้านในปัจจุบันจึงเรียกโนนน้นว่า โนนสองคู เมื่อชาวบ้านพากันย้ายจากโนนสองคูมาอยู่บ้านเม่นใหญ่ ต่อมาก็มีผู้คนย้ายบ้านมาอยู่รวมมากขึ้นตลอดจนคนในชุมชนก็มีลูกหลานเพิ่มขึ้น หมู่บ้านก็ขยายบริเวณออกกว้างขึ้น โดยมีผู้ใหญ่วัยคนแรก ชื่อ นายชา ภัคดี (เครือ ทิพย์มน. 2552 : สัมภาษณ์)

ในยุคนี้ ชาวบ้านเล่าด้วยความสุขที่ยังประทับอยู่ในความคิดและคำพูด ว่า ในช่วงนี้หมู่บ้านเม่นใหญ่เป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ดังคำเปรียบเปรยของชาวบ้านว่า เดินลงน้ำได้ปลา เดินลงทุ่งนาได้ผัก ได้หอย เดินเข้าป่าได้เห็ด ได้หน่อไม้ ทุก ๆ ที่จะมีแต่อาหารการกิน คนในหมู่บ้านไม่ต้องตื่นแต่เช้าเพื่อไปหาอาหาร เวลาไปทำนา คำนานเสร็จค่อยไปจับปลาเอามาทำอาหารเที่ยง โดยใช้เวลาหาแค่ 30 นาที ชาวบ้านบอกว่า เดินขึ้นมาพักยังไม่หายเหนื่อยคนที่ไปจับปลามาทำอาหารเที่ยงก็ได้ปลามาทำอาหารได้แล้ว เวลาต่อมาถึงนา เดินแวะเข้าป่า ก็จะได้เห็ดเป็นหม้อและเห็ดที่นำมากินก็จะเป็นเห็ดที่มีความเด้งอร่อย ได้หน่อไม้มาแกงเป็นหม้อ และบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านก็จะมีพืชนานาชนิด ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่ชาวบ้านปลูกขึ้นมา เช่น ต้นมะขาม ต้นลิ้นฟ้า ต้นตาล บัวแดง บัวหลวง บัวหลวง(หมู่บ้านเม่นใหญ่อยู่ใกล้อ่างเก็บน้ำที่ชื่อว่า แก่งเลิงจาน) ต้นยานาง ต้นสาบเสือ ต้นสมอ ต้นมะขามป้อม ฯลฯ โดยเฉพาะบ้านแต่ละหลังจะมีพืชสมุนไพรที่ปลูกไว้ ไม่ว่าจะเป็นบอระเพ็ด ขมิ้น หอมแดง ต้นส้มป่อย ต้นหนาด ตะไคร้ ต้นทองพันชั่ง ต้นมะนาว ต้นมะกรูด หน่อหน่า ฝรั่ง ต้นชุมเห็ดเทศ ต้นถั่วถั่ว วานชนิดต่าง ๆ ผักพื้นบ้านชนิด

ต่าง ๆ เช่น ซึ่งพืชสมุนไพรเหล่านี้จะมีมาก ทุกบ้านทุกคนในชุมชน จะไม่มีการได้ซื้อขายกัน บ้านไหนที่ขาดพืชชนิดใดก็จะขอกันได้เลย แต่ละวันไม่จำเป็นที่จะต้องได้ใช้เงินซื้อสิ่งต่าง ๆ มากมายนัก หรือแทบจะเรียกว่าไม่ได้ซื้อกันเลย ซึ่งคุณยายเครือและคุณยายชาลีเล่าว่า “สมัยก่อนเวลาจะทานข้าว ก็แค่เดินลงไปสวนข้าง ๆ บ้านก็จะเก็บพืชผักมาทานได้เลย บางครั้งมาได้ล้างด้วยน้ำไป เวลาออกไปเลี้ยงควายที่ทุ่งนา สมัยที่ยายอายุเท่าหนูนักเรียน ยายจะปั่นขึ้นไปที่กินข้าวที่ต้นไม้ จะกินข้าวกับปลาเฝ้าบอง ก็จะกินผักบนต้นนั้นแหละ ผักที่ยายใช้กินก็คือผลสมอ” ยายพูดพร้อมกับหัวเราะอย่างมีความสุขเมื่อเล่าเรื่องในอดีต สมัยก่อนการคมนาคมติดต่อกัน ยังไม่สะดวกสบาย การไปติดต่อกันและกันระหว่างหมู่บ้านจะใช้วิธีเดิน ดังนั้นเมื่อมีการเจ็บป่วยก็จะรักษาโดยใช้พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในหมู่บ้านรักษา ในหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านนอกจากจะมีพืชสมุนไพรใช้รักษาโรคทั่ว ๆ ไป คือโรคที่ไม่มีความรุนแรง คนเฒ่าคนแก่ก็จะบอกลูกหลานว่าให้ใช้ต้นนั้น ต้นนี้ รักษาโดยใช้ส่วนไหน ก็จะบอกต่อกันไป นอกจากโรคที่เป็นมาก ๆ เช่น โรคชาตามมือตามเท้า โรคเบาหวาน โรคหัวใจ เหล่านี้ชาวบ้านก็จะไปหาหมอของหมู่บ้าน

คุณตาเหลือ แสนบุญ เล่าต่ออย่างมีความสุข เมื่อได้พูดถึงเรื่องในอดีต ว่าสมัยก่อนคนในชุมชนไปไหนมาไหน ไม่กลัวว่าจะเป็นโรคนั้น โรคนี้ เวลาตาไปทุ่งนากินข้าวเสร็จตากก็เดินลงไปตรงเจนา(มุมของนาแต่ละฝั่ง) และก็จะเอามือกอบ(รอง)น้ำขึ้นมากินเลย น้ำใสมาก ไม่มีอันตรายและทุก ๆ คนในหมู่บ้านก็จะทำอย่างนี้หมด ไปเลี้ยงวัว ควาย ที่ทุ่งนาจะไม่ต้องหอบหัวเอาน้ำไป ไปกินที่เจนาเลย หรือถ้าเดินไปเห็นน้ำรอยควาย คือควายเดินเป็นรอยเวลาฝนตกก็จะมีน้ำขัง คนบ้านเราก็จะเอามือกอบกินเลย ก็ไม่เห็นมีใครป่วย ปวดท้อง หรือท้องเสียเลย หรือเวลาที่ไปทำงานมีคปาดมือ หรือตอกข้าวบาด เลือดออก พวกเขาก็จะเอาดินทรายโรยตรงแผลเลือดก็จะหยุดไหล ทิ้งไว้สักพักแผลก็จะแห้ง หรือบางครั้งเป็นแผลสด ก็เอาใบสาบเสือ มาขยี้ให้ละเอียดวางบนปากแผล เลือดก็จะหยุดไหลทันที ทิ้งไว้แผลก็จะแห้ง ดังนั้นคนในชุมชนจึงไม่ได้ไปหาหมอ เพราะอยู่ห่างไกลมาก ไม่มีรถที่จะพาไป ถ้าสุดวิสัยของการใช้ยาสมุนไพรก็จะดูแลกันตามสภาพ หรือถ้าไปก็จะพากันเดินหามกันไป แต่ส่วนมากจะใช้พืชสมุนไพรในหมู่บ้านก็จะหาย เพราะคนสมัยก่อนไม่มีโรคเยอะ (เหลือ แสนบุญ. 2552 : สัมภาษณ์)

พืชสมุนไพร เป็นสิ่งที่ทุกคนรอบครัวในบ้านเม่นใหญ่จะต้องมีใช้ ไม่ว่าจะเป็นพืชสมุนไพรที่อยู่ตามรั้ว ตามสวนหลังบ้าน หรือบางครั้ง อาจจะต้องใช้พืชสมุนไพรหลายชนิดผสมกัน ก็จะบอกให้เอาต้นนั้นที่นั่น มาผสมกับต้นชนิดนี้ บางครั้งถ้าบ้านไหนป่วยคนใน

หมู่บ้านก็จะพากันเก็บสมุนไพรมาผสมกัน ช่วยรักษาซึ่งกันและกัน มีแต่ความรัก ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทุกอย่างจะขอกันกินกันใช้เป็นส่วนมาก ไม่มีการซื้อขาย ถ้าไม่มีดีที่สุดก็คือการแลกเปลี่ยน คือเอาสิ่งที่มีไปแลกกับสิ่งที่เพื่อนบ้านมี จึงเป็นชุมชนที่มีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ไม่ได้ใช้เงิน ไม่มีการแก่งแย่งกันในหมู่บ้าน อยู่อย่างพอดี และพอเพียงกับสภาพของตนเอง

คุณยายเครือ ทิพนนต์ เล่าเรื่องการตั้งหมู่บ้านเม่นใหญ่

คุณยายชาลี เล่าความเป็นอยู่อันอุดมสมบูรณ์ในอดีต

คุณตาเหลือ แสนบุญ เล่าความเป็นอยู่อันอุดมสมบูรณ์ในอดีต

2. ยุคความเชื่อและสืบสานภูมิปัญญา พ.ศ. 2467 – พ.ศ. 2520

อยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2467 – 2520 ทีมวิจัยได้ทราบข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตจากการลงพื้นที่ ทราบว่า นอกจากพืชจะให้ประโยชน์แก่นุชย์ในแง่เป็นอาหารเลี้ยงชีวิตให้มีกำลังพลสามารถกระทำกิจกรรมต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและเป็นยาหรือสมุนไพรบำรุงสุขภาพพลานามัยให้แข็งแรงสมบูรณ์บำบัดและบรรเทาโรคร้ายไข้เจ็บได้แล้ว พืชยังมีบทบาทต่อคนในสังคม อีกแง่หนึ่งคือในแง่ของการเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมและหล่อหลอม จนกลายเป็นคติความเชื่อที่ผู้คนในสังคมนั้นๆ ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อๆ กันมา ดังจะเห็นได้ว่า ในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ก็มีความเชื่อเรื่องพืชพรรณไม้เหมือนท้องถิ่นอื่น แต่อาจจะแตกต่างกันไปตาม สภาพภูมิศาสตร์ที่ส่งผลต่อการเกิด การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้ พื้นฐานความรู้ความเข้าใจของผู้คนต่อธรรมชาติ หรือสิ่งเหนือ ธรรมชาติตลอดจนความเข้มแข็งของสังคม ในอันที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนได้มากนัก ยาวนานเพียงใด

ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้ไปสอดคล้องกับสังคมไทยทั่วไป บรรพบุรุษของเรามีความเชื่อเกี่ยวกับพรรณไม้และทิศที่เหมาะสมในการปลูก ดังปรากฏใน “ตำราพรหมชาติ” ซึ่งมีรายละเอียดเรื่องการปลูกต้นไม้ในบริเวณบ้านว่า ทิศไหนควรจะปลูกต้นไม้ชนิดใด จึงจะเป็นสิริมงคลหรือในทางตรงข้ามอาจจะนำความอัปมงคลมาสู่ผู้อยู่อาศัยก็ได้ เช่น

ทิสอุดร (เหนือ) ควรรปลูก ส้มป่อย ส้มซ่า มะเดื่อ

ทิสทักษิณ (ใต้) ควรรปลูก มะม่วง มะพลับ ตะโก

ทิสบุรพา (ตะวันออก) ควรรปลูก ฝั่สสุก กุ่ม มะพร้าว

ทิสประจิม (ตะวันตก) ควรรปลูก มะขาม มะยม พุทรา

ดังนั้นจะเห็นว่าพันธุ์ไม้ที่มีชื่อกล่าวไว้ข้างต้นนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์แก่เจ้าของบ้านในด้านเป็นอาหาร เป็นยาแล้ว ชื่อของ ต้นไม้มักมีความหมายดี หรือเป็นมงคลอีกด้วย เช่น ปลูกมะขามเพื่อคนอื่นจะได้เกรงขาม ปลูกกุ่ม ทำให้ครอบครัว ทรัพย์สมบัติเข้าของ เป็นกลุ่ม เป็นก้อน ไม่กระจัดกระจาย ปลูกมะยม ทำให้เป็นที่นิยมชมชอบของผู้อื่น ฯลฯ

นอกจากจะชี้แนะให้ปลูกไม้มงคลแล้ว คนโบราณยังได้กล่าวห้ามปลูกไม้อัปมงคลไว้ด้วย เพราะเชื่อว่าหากผู้ใดนำมาปลูกไว้ในบริเวณบ้าน ก็ยังผลให้เกิดความทุกข์ ความเสื่อมเสีย นำโชคร้ายมาสู่ชีวิตตน และครอบครัวได้ ไม้ที่คนโบราณถือว่าเป็นไม้อัปมงคล เช่น “ลั่นทม” เพราะจะมีแต่ความทุกข์ระทม (แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็น ลิลาวดี) “ตะเคียน” เพราะเชื่อว่ามีผีนางตะเคียนสิงอยู่ “ระกำ” ก็จะทำให้พบ แต่ความชอกช้ำระกำใจ “สน” ก็จะมีแต่ความขัดสนจนปัญญา เป็นต้น

นอกจากนั้นก็มีพืชสมุนไพรซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของคนบ้านเม่นใหญ่ เช่น

กล้วย : ห้ามหญิงมีครรภ์รับประทานกล้วยเผ็ด เชื่อว่า หากรับประทานแล้ว ลูกออกมาจะเป็นลูกแฝด ตัวติดกัน เหมือนกล้วย

กาสะลอง หรือปีบ : กาสะลองเป็นไม้ที่ชุ่มเย็น หากนำไปถวายพระจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากเรื่องราวเดือดร้อนต่างๆ

กาสะลอง หรือปีบ : ปลุกต้นกุ่มไว้ในบ้าน ทำให้
ครอบครัว ทรัพย์สินบัติเข้าของเป็นกลุ่มเป็นก้อน ไม่
กระจัดกระจาย

มะขาม : มะขามเป็นไม้มงคล นิยมปลูกไว้หน้าบ้าน เชื่อ
ว่าจะทำให้มีคนเกรงขาม

ข้าวโพด : ในขณะที่ปลูกข้าวโพดนั้น ผู้ปลูกห้ามยิ้มหรือ
หัวเราะ เพราะว่าถ้าปลูกมีฟันห่างหรือฟันหลอ จะทำให้
ข้าวโพดออกมา ไม่เต็มแถว มีเมล็ดห่าง ไม่สวย

ตำลึงหรือตำนิน : ห้ามหญิงมีครรภ์รับประทาน เพราะเมื่อ
คลอดจะทำให้รกเกาะ ไม่ยอมออกเหมือนกับมือפקตำนิน

ตะไคร้ : หากไม่ต้องการให้ฝนตกในช่วง วัน เวลาใด เช่น วันงานปอยต่างๆ หรือวันงานพิธีสำคัญๆ ให้ทำพิธีกรรม “ห้ามฝน” เป็นการบวงสรวง เทวดาให้ช่วยห้ามฝน ด้วยการให้หญิงหม้ายสามิตาย ปลุกตะไคร้ โดยเอาส่วนปลาย ลงปลุก เชื่อว่าจะทำให้ฝนไม่ตกในช่วงวันเวลา ดังกล่าว

พุทรา : เรือนใดที่มีหญิงคลอดลูกใหม่ มักจะเอาหนาม หมาทันทัดส้มไว้ใต้เรือนตรงกับที่หญิงนั้นนั่ง จะทำให้ผี กระสือก้าวหนาม เกี้ยวไส้ ไม่กล้ามารบกวน

พริก : หากต้องการสาปแช่งผู้อื่นที่ให้โทษต่อเรา ให้เอา พริกชี้หนูไปโพลกแล้วละลายในน้ำ แล้วนำน้ำนั้นไปกรวด ลงดินพร้อมกับแช่งคำ คนผู้นั้น โดยเอ่ยชื่อของคนนั้นด้วย เชื่อว่าจะทำให้คนที่ถูกเอ่ยนามนั้นอยู่ไม่เป็นสุขและเป็นไป ตามคำสาปแช่งนั้น

มะพร้าว : หญิงที่กำลังมีประจำเดือน ห้ามดื่มน้ำมะพร้าว จะทำให้ ประจำเดือนเคลื่อน

พลู : คนโบราณใช้ทดสอบคนที่เรียกกันว่ามือร้อน มือเย็น คือ ถ้าคนมือเย็น จะสามารถปลุกต้นพลูขึ้นได้อย่างง่ายดายแต่ หากเป็นคน มือร้อน เมื่อปลุกต้นพลูแล้วจะทำให้เหี่ยวแห้ง และตายไปทันที ก้านของใบพลู ใช้เขียนคิ้วเด็ก เชื่อว่าเมื่อโตขึ้นจะทำให้คิ้วสวย

ฟัก : เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาไว้ในยุ้งฉางแล้ว บางคนจะ นำฟักหม่นไปไว้ในยุ้งข้าว เพราะเชื่อว่าฟักจะคอยฟุ้ง ฟักข้าว ไม่ให้ข้าวหนีไป ไหน หรือไม่ให้ข้าวลด จำนวนลง เก็บฟักหม่นไว้ในหลอมข้าวหรือยุ้งข้าว แมลงต่างๆ จะไม่มารบกวน

มะเฟือง : ผู้ที่เป็นนิ่ว เพียงแต่ลดได้ต้นมะเฟือง เชื่อ ว่าทำให้หายจากการเป็นนิ่วได้ หรือหญิงมีครรภ์ หาก รับประทานมะเฟืองมาก อาจทำให้แท้งได้

หน่อไม้ : หญิงอยู่ไฟต้องไม่กินหน่อไม้ดองหรือหน่อ ส้มเพราะเป็นของแสลง

หอมแดง : ทูบหัวหอม มาปิดที่กระหม่อมเด็กทารก จะทำให้หายจากการเป็นหวัดได้

อ้อย : อ้อย นิยมใช้ในพิธีมงคลต่างๆ เช่น การแต่งงาน เชื่อว่า เป็นมงคลสำหรับคู่บ่าวสาว ทำให้ชีวิตการแต่งงานสดชื่นหอมหวาน

อัญชัญ : ผู้ที่มีผมบนศีรษะน้อยหากนำดอกเองชันมาขยี้ทำศีรษะเป็นประจำ เชื่อว่าจะทำให้ผมขึ้นดกดำและเป็นเงางาม เมื่อนำไปเขียนคิ้วเด็กเล็กจะทำให้มีคิ้ว ดกหนา

นั่นคือสิ่งที่บ่งบอกว่า พืชที่อยู่ในบริเวณบ้านหรือในหมู่บ้านของชาวบ้านส่วนใหญ่ล้วนเป็นพืชที่มีประโยชน์ทั้งด้านอาหาร เป็นยาสมุนไพร และมีผลจิตใจของคนในหมู่บ้านเป็นอย่างยิ่ง ผู้เฒ่าผู้แก่ พยายามที่จะบอกหรือสอนต่อ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาในการใช้พืชให้เป็นสมุนไพร เพื่อต่อไปในอนาคตที่จะทำให้เกิดประโยชน์ โดยคนรุ่นเก่าในสมัยอดีต พยายามที่จะปลูกพืชที่มีประโยชน์ทั้งด้านอาหารและเป็นยาสมุนไพร ตลอดจนการปลอดสารเคมีไว้กินกันเองในครอบครัว แต่ก็ไม่ได้มีการเอาใจใส่จากคนรุ่นใหม่ ๆ ทำให้การสืบสานภูมิปัญญาในเรื่องการใช้พืชสมุนไพรลดน้อยลง แต่สิ่งที่เป็นองค์ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลใน

หมู่บ้านยังหลงเหลืออยู่ โดยเฉพาะการใช้พืชสมุนไพร พื้นบ้าน แต่หมอยาของหมู่บ้านที่สามารถถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าของสมุนไพรกับวิถีชีวิตของคนนั้น ปัจจุบันมีเหลืออยู่แค่ 1 คน คือคุณตาเคน บัวลาด อายุ 65 ปี ซึ่งคุณตาเล่าว่า คุณตาเรียนการรู้จักนำสมุนไพรมาใช้เป็นยาได้ ตั้งแต่อายุ 14 ปี เพราะพ่อใหญ่เป็นหมอยาประจำหมู่บ้าน (ชื่อว่า พ่อใหญ่ลี สุขอย เสียชีวิตไปนานแล้ว) คุณตาเคนเล่าต่อว่า คุณตาเข้าป่าหาพืชสมุนไพรกับพ่อใหญ่ จะใช้วิธีการสังเกตและวิธีการจำ ซึ่งการเขียนตำรายาคุณตาเคนยังไม่มีกรรรวมไว้ แต่พ่อใหญ่ลี สุขอยได้เขียนรวบรวมตำรายาสมุนไพรไว้ มีลูกศิษย์ที่มาเรียนด้วยหลายคน บางคนก็ไปเป็นหมอยาประจำหมู่บ้านอื่น เช่นคุณตาเสน ช้ายขวา เป็นหมอยาอยู่บ้านท่าสองคอน สำหรับตำรายาของพ่อใหญ่ลี สุขอยปัจจุบันได้มีหน่วยงานราชการขอไปเก็บไว้ที่วัดพระธาตุจังหวัดขอนแก่น ซึ่งตำราเล่มนั้นจะเขียนเป็นภาษาบาลี จากการบอกเล่าของคุณตาเคน ว่าแหล่งที่เก็บสมุนไพรในอดีตจะมีอยู่ทั่วไป ทั้งในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ส่วนมากคนจะไม่รู้จักเท่าไร ว่าพืชชนิดใดรักษาโรคอะไร จะรู้ก็แค่โรคบาดแผล โรคท้องเสีย โรคปวดหัว โรคเวียน โรคผิสดำแดง (ผดกระブุน) ส่วนโรคอื่น ๆ ที่ต้องใช้พืชหลาย ๆ ชนิดมาผสมกัน ค่อยเป็นยาจะไม่ค่อยมีใครรู้ คนที่รู้จักคือ คนที่ชอบด้านนี้และมีคนคอยบอก จึงจะมีสูตรยานอกจากเก็บพืชสมุนไพรในชุมชนใกล้เคียงและในหมู่บ้าน คุณตาก็จะไปเก็บพืชสมุนไพรที่โคกบ้านดงเค็งด้วย แต่คุณตาก็ไม่ได้เป็นหมอรักษาโรคแผนโบราณ เพียงแต่ได้รับความรู้สืบทอดมาจากคุณปู่ ไม่ได้ทำเป็นอาชีพ ในสมัยก่อนคุณตาจะถูกเรียกไปรักษาโรคต่าง ๆ บ้าง เช่น โรคงูสวัด โรคภูมิแพ้ โรคเหน็บชา โรคเบาหวาน ส่วนคำรักษาในสมัยก่อน จะไม่ได้เรียกว่าเป็นคำรักษา จะเรียกว่าคำคาย หรือคำครู โดยใช้เงินเป็นคำครู 2 บาท และดอกไม้เทียนเท่านั้น แต่ปัจจุบันคุณตาจะทำเพียงแต่หาตัวยามาผสมเก็บไว้ใช้กับตนเองและกับคนในครอบครัว แต่ถ้าใครที่รักษาจากแพทย์แผนปัจจุบันไม่หาย ก็จะมาขอให้คุณตาหาสมุนไพรให้หลายคน เช่นนายดี บ้านเม่นใหญ่ ตกดันไม้ ไปหาหมอก็รักษาไม่หาย โดยญาติบอกว่ารอวันได้มาขอให้คุณตาหาให้ คุณตาได้ให้หาแก่นฮัง ให้ไปต้มกิน ปรากฏว่าพอกินได้ไม่เท่าไร มารอดินไปไหนมาไหน ได้และหายเป็นปกติ ซึ่งแก่นฮังนี้ คุณตาบอกว่าแก้เข้าในได้เป็นอย่างดี และอีกคนหนึ่งที่คุณตายกตัวอย่างเป็นคนบ้านหนองกุ้ง ชื่อว่านายเจน คนนี้ตกควายชน อายุ 45 ปี ไปหาหมอแต่ไม่หาย จะมีอาการตัวเหลือง ให้แก่นฮังไปต้มกินเพราะแก้เข้าใน ในที่สุดก็หายเป็นปกติ นอกจากนั้นคุณตาได้นำตัวยา หลายชนิดมาให้ทีมวิจัยได้ดูเป็นตัวอย่าง และคุณตาก็ได้บอกสูตรยาที่นำมาให้ดูว่า สมุนไพรตัวไหนผสมกันแล้วแก้โรคอะไร เช่น

หัวบัวแดง + ใบบัวหลวง รักษาโรค เส้นโลหิตตีบ

ต้นสมัด + ต้นฉัตร + ว่านนกขุ่ม + ใบจาวเรีย รักษาโรค ประจำเดือนไม่ปกติ

ใบโหระพา + ใบอีตู (แมงลัก) รักษาโรค ชัก

ต้นเขาว์แดง + แหนงพัน + แหนงคันต้าว + กระบองเพชร รักษาโรค ซาง

บัวหิมะ + ข่า + ตะไคร้ + อือทือ + หวานไฟ + แขนงแคง + จี่ไฟนกขุ่ม

ป้องกันโรคมะเร็ง

ลิ้นฟ้า + ยาหัวข้อ + แขนงข้าวโพด รักษาโรค เนื้องอก

ถ้าเป็นสมุนไพรเดี่ยวที่คุณดำนามาให้ดู เช่น

โคไม้รู้ลัม ทำให้เพศชายมีสมรรถภาพทางเพศ

ดีคน รักษาโรค ปวดท้อง

แก่นฮัง แก้วน้ำใน

งูสวัด ต้องใช้ของฝาด

วัด ต้องใช้หมาก(เคน บัวลาด. 2552 : สัมภาษณ์)

จากที่คุณตาเคนเล่า การหาสมุนไพรมาใช้ในการรักษาและป้องกันโรค คุณตา ก็พยายามที่จะถ่ายทอดให้คนที่สนใจ แต่ปัจจุบันการถ่ายทอดยังไม่มีผู้ใดที่มารับการถ่ายทอด สืบสานภูมิปัญญาในเรื่องนี้ แม้แต่ลูก คุณตาเล่าว่า การที่บุคคลใดก็ตามจะมารับการสืบสานในเรื่องภูมิปัญญาเหล่านี้จะต้องเป็นผู้ที่สนใจ มีความชื่นชม และเห็นคุณค่าของพืชสมุนไพรอย่างแท้จริงจึงจะรับการถ่ายทอด แล้วนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง จะมีเฉพาะคนเฒ่า คนแก่ในหมู่บ้านที่จะบอกเล่า และให้อรรถาธิบายในความรู้สึกรสของบุตรหลานแต่เป็นการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน แต่ก็ได้รับประโยชน์มาก ถ้าผู้ที่ถูกบอกเล่าได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง สำหรับตำรับยาสมุนไพรของคุณตาเคน ยังไม่มีผู้ใดที่จะชอบสมบัติอันล้ำค่านี้เลย ทีมวิจัยขอเป็นคนสืบสานคุณตาบอกว่าด้วยความเต็มใจและยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ทางโรงเรียนจะนำนักเรียนจะเรียนเรื่องนี้เพื่อสืบสานสิ่งดี เหล่านี้ไม่ให้หายไปจากชุมชนและผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ มาตั้งแต่สมัยหลายรุ่นอายุคน

คุณตาเคน บัวลาด หมอยาคนเดียวของหมู่บ้านในปัจจุบัน

ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่นำมาใช้เป็นยาสมุนไพร

3. ยุคถึงจุดเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2522 – พ.ศ. 2550

อยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2522 – 2550 .ในยุคนี้ ชุมชนบ้านเม่นใหญ่เริ่มมีผู้คนเพิ่มจำนวนมากขึ้น จากครอบครัวหลัก ก็จะแยกครอบครัวเป็น 2-3 ครอบครัวแต่ละครอบครัวก็จะแยกบ้านเรือนออกไปอีก เมื่อมีคนเพิ่ม การขยายที่อยู่อาศัยก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากอาณาเขตของหมู่บ้านที่มีต้นไม้เต็มไปหมด ลูกหลานก็เริ่มตัดต้นไม้ เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยของตนเอง ต้นไม้ที่ใช้ประโยชน์ทั้งอาหารและเป็นสมุนไพร ก็กลายเป็นว่า ผู้คนก็ตัดมาทำเป็นที่อยู่อาศัย โดยไม่มีการปลูกเพิ่ม เมื่อความเจริญมีการตัดถนนเข้ามา คนเริ่มมากขึ้น การตัดป่าไม้ลงเกือบหมดโดยไม่ปลูกทดแทน ผู้คนเริ่มใช้เงินเป็นการแลกซื้อ ไม่เห็นความสำคัญของสิ่งที่สืบทอดกันมา หันมาใช้ความสะดวกสบายมากขึ้น เมื่อหันมาใช้ความสะดวกสบายสิ่งที่ติดตามมาก็คือการใช้จ่ายเงิน คนในหมู่บ้านเริ่มหาทางที่จะทำงาน เพื่อให้ได้มาซึ่งเงินที่จะจับจ่าย ใช้สอย โดยคำบอกเล่าของคุณตาเสถียร คณาศรี พูดว่า ความเจริญไม่ว่าจะด้านก็ตาม เช่น ความเจริญทางการคมนาคม ความเจริญในด้านการศึกษา ความเจริญทางการรักษาโรคนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่หมู่บ้านในทุก ๆ เรื่อง ชาวบ้านเริ่มมี รถมอเตอร์ไซด์ การเข้าออกหมู่บ้านสะดวกขึ้นบ้าง ผู้คนในหมู่บ้านเริ่มรู้จักตลาดในอำเภอเพื่อการซื้อ ขาย คุณยายหนู เล่าด้วยความสะทอนใจว่า ไม่รู้ว่ายายจะดีใจหรือเสียใจที่ยายมีความเป็นอยู่อย่างในปัจจุบัน ซึ่งทีมขุววิจัยได้พยายามถามคุณยายถึงเหตุผลที่คุณยายพูดอย่างนั้นว่า ทำไมไม่ยายถึงพูดอย่างนี้ ซึ่งคุณยายก็ได้บอกว่า ถ้าให้ยายเลือกได้ ยายอยากกลับไปมีชีวิตที่เป็นเหมือนอดีต ยายอยากมีชีวิตตามประสาคนชนบท ที่มีแต่รอยยิ้ม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ได้ใช้เงินซื้อทุกอย่าง มีแต่ญาติพี่น้องกันทั้งหมู่บ้าน เดินไปบ้านไหนสามารถที่จะทานข้าวจนอิ่มได้เลย ไม่เป็นคนแปลกหน้าเหมือนในปัจจุบัน เวลาที่ไปนา ยายอยากมีชีวิตที่ปลอดภัยจากสารเคมี ยายอยากกินน้ำจากรอยควายได้ โดยไม่ต้องกลัวสารเคมีที่อยู่ในน้ำ ในดิน กินผัก โดยไม่ต้องกลัวมียาฆ่าแมลงตกค้าง เวลาเป็นแผลก็อยากใช้ดินทรายโรยแผลได้เหมือนเดิม แต่ปัจจุบันความเจริญทำให้หมู่บ้านเปลี่ยนไปทั้งผู้คน และสิ่งต่าง ๆ สอนลูก ๆ ได้ว่า เวลาเป็นแผลให้เอาดินทรายโรย เลือดจะหยุดไหล ยายสอนได้ แต่ยายไม่กล้าให้ทำ เพราะดินตามถนนหนทางปัจจุบันล้วนมีสิ่งที่เป็นพิษ แพทย์แผนปัจจุบันว่ามีแต่เชื้อโรค จะไปใช้น้ำแกงเลียงจานก็ไม่ได้ เพราะแม้แต่ปลาที่ธรรมชาติเขาอยู่ในน้ำ ยังตายกันเยอะมาก ยายเลยคิดว่าความเจริญนำเชื้อโรคมารสู่คนเรา

ทีมขุววิจัยสงสัยว่า เพราะเหตุใดเมื่อความเจริญเข้ามา คนจึงเลิกใช้สมุนไพรที่มีอยู่ตามบ้านรักษาโรค ทั้งที่ชาวบ้านเม่นใหญ่ก็ยังปลูกพืชสมุนไพรไว้ในบ้านเรือนบ้าง ถึงแม้ว่าตัวอย่างที่คุณตาเคนบอกจะหายไปกับจำนวนคนที่มากขึ้น หลายคนที่เปิดเวทีเสวนาบอกว่า คง

เป็นเพราะเมื่อมีความเจริญ ความเจริญทางการแพทย์มีมากขึ้น เมื่อป่วยคนก็ไปซื้อยาแผนปัจจุบันมากขึ้น เพราะรู้ผลเร็วกว่ายาสมุนไพร โดยยกตัวอย่างว่า ลูกหลานเป็นไข้ ถ้าไปหาหมอในเมืองได้ยามาทาน 2 วันก็หาย หรือไม่ก็ฉีดยากับหมอ รุ่งเช้ามาก็หายเลย แต่ถ้าเป็นยาสมุนไพร ก็ต้องใช้เวลา 4-5 วันจึงจะหาย คนจึงนิยมที่จะใช้การรักษาแพทย์แผนไทย โดยไม่นึกถึงความสิ้นเปลืองเงินในการรักษา และบางโรคแพทย์แผนปัจจุบันก็ไม่สามารถรักษาหายก็ต้องหันมาพึ่งสมุนไพรในการรักษาเหมือนเดิม อาจเป็นปัจจุบันเพราะคนใช้เงินมากขึ้น ทุกคนจะต้องหางานที่มีรายได้สูง เพื่อได้เงินมาใช้ เปรียบเทียบว่า ปัจจุบันไปหาหมอ ค่ายา 200 บาท แต่เสียเวลาป่วยแค่ 2 วัน เสียเงินค่าแรงหยุดแค่ 400 บาท แต่ถ้าใช้ยาสมุนไพร ใช้เวลารักษา 5 วัน เขาเสียค่าแรง 2000 บาท นี่คือการเปรียบเทียบของความเปลี่ยนแปลง ตลอดทั้งการที่เวลาที่จะมานั่งดั้นยาไม่มี ต้องเอาเวลาไปทำงานอื่นอีกมาก ตลอดจนพืชสมุนไพรที่จะนำมาทำยา หายากและหรือใกล้จะหมดไปจากชุมชน และตัวบุคคลซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ยังหลงเหลือแทบจะไม่มี ความสะดวกสบายทำให้คนเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการใช้ยาจากสมุนไพร มาใช้การรักษาแพทย์แผนปัจจุบัน

จากการเปลี่ยนแปลงนี้ทีมผู้วิจัย ได้ข้อมูลว่า เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้น สิ่งที่ตามมาคือวิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มใหญ่เปลี่ยนไป ทั้งด้านวัตถุ และด้านจิตใจ สำหรับด้านวัตถุ ก็จะเป็นสังคม บริโภคนิยม คนส่วนมากจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อสนองตอบกับความต้องการของตนเองและสังคม ทุกวันจะต้องมีแต่การจับจ่ายใช้สอย และโรคที่ติดตามมาก็มีแต่เพิ่มความเสี่ยงแรงจนแทบจะรักษาไม่ได้ ส่วนด้านจิตใจ จะไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แกกัน และไม่มีความศรัทธาเชื่อถือผู้เฒ่าผู้แก่

3. ยุคปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2550 - ปัจจุบัน

เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ความเจริญในด้านต่าง ๆ เข้ามาในชุมชนบ้านเม่นใหญ่แทบทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นด้านการคมนาคม ด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ คนเริ่มกลายเป็นพวกบริโภคนิยมไปทั่วทุกสังคมไทย ความเจริญทางด้านวัตถุเริ่มมีบทบาทมากกว่าความเจริญทางด้านจิตใจ สำหรับคนในชุมชนเริ่มเป็นคนที่มีวิถีชีวิตแบบคนเมืองถึงชนบท คือยังมีสภาพบ้านเรือน เป็นบ้านชนบท บ้านแต่ละหลังส่วนมากยังทำด้วยไม้ ยังมีการทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก แต่คนที่ยังเฝ้าบ้านเรือนเมื่อหมดฤดูทำนา ก็จะมีเฉพาะคนแก่ กับเด็ก คนที่อยู่ในวัยทำงานก็จะไปทำงานที่กรุงเทพฯ และโรงงานที่อยู่ใกล้ชุมชนคือ ที่มีศูนย์มีชัย นอกจากการดำรงชีวิตในด้านอาชีพ การใช้สิ่งของต่าง ๆ ก็จะเปลี่ยนแปลงไป คนในชุมชน มีรถยนต์ใช้ มีมือถือใช้ ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ ก็เริ่มเลือนหายไป เช่นเดียวกับการใช้พืชสมุนไพร

ในการรักษาโรคต่าง ๆ ที่ปัจจุบันเหลือหมอยา ที่รู้จักชนิดของยารักษาโรคต่าง ๆ ทั้งภายนอก และภายในเพียงคนเดียวเท่านั้น ก็คือคุณตาเคน บัวลาด แม้แต่คุณตาเคน ก็ยังหาผู้สืบทอดเรื่อง การใช้ยาสมุนไพรในการรักษาโรคต่าง ๆ ยาก และทรัพยากรที่จะนำมาทำก็เริ่มหมดไป ทำให้ สิ่งเหล่านี้ก็เลือนหายไปด้วย

คุณตาเคนบอกว่า ปัจจุบันเวลาที่คุณตาจะเอาสมุนไพรมาทำยา คุณตาต้องไปเก็บพืช จากโคกบ้านอื่น ซึ่งระยะทางไกลออกไป เช่นที่โคกแซแซ (อยู่หมู่บ้านหนองโน ห่างจากบ้าน เม่นใหญ่ประมาณ 5 กิโลเมตร) จากป่าบ้านกุดแคน (ห่างจากบ้านเม่นใหญ่ ประมาณ 5 กิโลเมตร) โคกบ้านสนามม้า (อำเภอบรบือ ห่างจากบ้านเม่นใหญ่ ประมาณ 15 กิโลเมตร) ที่ ยังหลงเหลือเพราะเป็นป่าสงวน ยังมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถเก็บยาได้เกือบทุกชนิด โดยเฉพาะป่าโคกสนามม้าจะมียาชื่อ ซึ่งป่าแหล่งอื่นไม่มี ส่วนรอบ ๆ บ้านของคุณตาเคนก็มี แต่พืชที่คุณตานำมาปลูกไว้เพราะกลัวมันสูญหายไป เมื่อไม่มีการสืบทอดภูมิปัญญา การใช้พืช สมุนไพรเป็นยารักษาโรคเลือนหายไป หันมาใช้การรักษาแพทย์แผนปัจจุบันแทน วิถีชีวิตคน ในหมู่บ้านก็เปลี่ยน คนเริ่มมีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับเงิน จนทำให้ความคิดของคนเปลี่ยนโดยคิดว่า เงินซื้อได้ทุกอย่าง คนเฒ่า คนแก่ในบ้านเม่นใหญ่ บอกว่า เมื่อคนยุคใหม่ลืมความเป็นพื้นเพ เดิมที่เคยเป็นมาของตนเอง จึงทำให้ความสัมพันธ์ของคนเปลี่ยนไป เริ่มตั้งแต่ครอบครัว เริ่มหา แต่เงิน จนลืมความเอาใจใส่กับบุตรหลานของตนเอง ทำให้เด็กไม่รู้จักรักว่าสายใยความรัก ความห่วง เมื่อปัจจุบันสิ่งที่ต้องช่วยในการทำกิจกรรมของชุมชน เช่นการทำยาสมุนไพร ไม่มีการมานั่งคุย ทำงานด้วยกัน วิถีชีวิตก็เปลี่ยน คนในชุมชนเป็นต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างดิ้นรน ทำมาหากิน ไม่มีความเอื้อเฟื้อ ไม่ได้ให้ความรักความอบอุ่นซึ่งกันและกัน นี่คือการเปลี่ยนแปลง เมื่อความเจริญมาถึง จนลืมรากเหง้าของตนเองในอดีต

ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ยังเหลืออยู่บ้านคุณตาเคนและในหมู่บ้านเม่นใหญ่

ภูมิปัญญา การฟื้นฟูและอนุรักษ์ : ทางเลือกและทางรอดของชาวเม่นใหญ่

1. สร้างจิตสำนึก และเจตคติที่ดีแก่เยาวชนที่มีต่อภูมิปัญญาการใช้พืชสมุนไพร

โรงเรียนและชุมชนชาวบ้านเม่นใหญ่จะต้องจัดตั้งกลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ คือปลูกจิตสำนึกให้กับชาวเม่นใหญ่ทุกเพศวัยได้หันมาตระหนักและมีความรักบ้านเกิด อยู่อย่างพอเพียง และไม่หนีออกจากบ้านไปแสวงหางานทำต่างถิ่น โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนเป็นต้นทุนของการดำรงชีวิต และสืบสานประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยมแบบดั้งเดิมไว้ไม่ให้เสื่อมถอยไปกับกาลเวลาที่เปลี่ยนไป และปลูกฝังให้ทุกคนในชุมชนรักต้นไม้ ปลูกพืชสมุนไพรในชุมชนให้มากยิ่งขึ้น จะได้มีตัววัตถุดิบในการทำยาสมุนไพร

2. จัดตั้งชมรมหรือกลุ่มสมุนไพรพื้นบ้าน

ชาวบ้านผู้ที่อยู่ในบ้านเม่นใหญ่ในปัจจุบันนี้ ยังเป็นแบบตัวใครตัวมัน มีการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกันบ้างเป็นบางครั้ง ควรจะจัดตั้งชมรมหรือกลุ่มสมุนไพรพื้นบ้าน ขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อจะได้ใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาและกระจายองค์ความรู้ไปสู่ท้องถิ่นอื่น ๆ นอกจากนั้นก็ยังมิโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง การสาน กระติบข้าวเพื่อพัฒนาโรงเรียน ให้ได้เป็นแหล่งข้อมูลและกำลังขยายออกสู่ชุมชน โดยอาจจะมีการแปรสภาพสมุนไพรเป็นรูปแบบที่ใช้งานได้ง่ายขึ้นกว่าเดิม

3. ทางราชการหลาย ๑ กระทรวงร่วมมือกันให้ความช่วยเหลือ

สิ่งที่ชาวบ้านอยากให้หน่วยงานของทางราชการ ได้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือ เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพาณิชย์ ด้วยวิธีที่หลากหลาย ได้แก่ การให้ความรู้เรื่องการปลูกพืชสมุนไพร การทำพืชสมุนไพรใช้ในชุมชน การสนับสนุนให้คนในชุมชนได้ปลูกพืชสมุนไพรตลอดทั้งการแปรรูปสมุนไพร และการหาตลาดรับซื้อผลิตภัณฑ์ที่ได้ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว

4. สืบสานประเพณีภูมิปัญญาสมุนไพร

ชาวบ้านเม่นใหญ่ต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา การใช้พืชสมุนไพรเป็นยา รักษาโรค เพราะมันเป็นสิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นสมุนไพรในด้านอาหาร ด้านการรักษาโรค โดยบรรพบุรุษให้มรดกภูมิปัญญาสมุนไพร เป็นสัญลักษณ์ของชาวบ้านเม่นใหญ่ โดยมีกลุ่มผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้แก่คนรุ่น ๆ ต่อไป

บุคคลนามและเอกสารอ้างอิง

บทความ รศ.ดร.อรุณี จันทรสนธิ และ รศ.วิดา เทพหัสดิ (เข้าถึง :

http://www.sc.chula.ac.th/courseware/2305103/add_topics/add3/1_learning.html)

ประดิษฐ์ ลีลานิมิตและสาวิตรี พูลสุขโข. คู่มือศึกษาชุมชนสำหรับเยาวชน ก่อเกิด .

โครงการเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา สถาบันตันกล้า . กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, 2551.

พืชวัตถุหรือพืชสมุนไพร (เข้าถึง :

http://www.sri.cmu.ac.th/elanna/elanna47/public_html/med/med2_2.html

ภาณุวรรณ. สมุนไพรภายนอก. กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, 2546. 112 หน้า.

นางหนู ภาศรี. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์/เด็กหญิงธัญญลักษณ์ นาคำ. เป็นผู้สัมภาษณ์/บ้านเลขที่

30 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 1 ตุลาคม 2552.

นางชาติ พลสมชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงอุทัยภรณ์ โคตรบรรเทา. เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 52 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 8 พฤศจิกายน 2552.

นายสอ ราชคม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงอุทัยภรณ์ โคตรบรรเทา. เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 16 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 8 พฤศจิกายน 2552.

นางเครือ ทิพนนต์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงดวงฤดี ทองน้อย.เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 4 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 15 พฤศจิกายน 2552.

นายเคน บัวลาด. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงธัญลักษณ์ นาคำ.เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 75 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 1 ธันวาคม 2552.

นายเหลือ แสนบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงกุลสตรี โนนทอง.เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 45 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 10 ธันวาคม 2552.

นายเสถียร ฅนาศรี.เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงธิดา เลียงนารบ.เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 16 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 11 ธันวาคม 2552.

นายนิคม ทองน้อย, เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงธิดา เลียงนารบ.เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 43 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 11 ธันวาคม 2552.

3. แก่งเลิงจานกับวิถีชีวิตชาวบ้านเม่นใหญ่ โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย คือ 1.) เพื่อศึกษาประวัติการสร้างอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน
2.) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่
3.) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตคนในชุมชนจากการพึ่งพาอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแก่งเลิงจาน

ในปี พ.ศ. 2482 กรมชลประทาน ได้เริ่มงานก่อสร้างโครงการชลประทานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเภทเหมืองฝาย และป้องกันอุทกภัยในส่วนของจังหวัดมหาสารคาม โครงการของกรมชลประทานดังกล่าวดำเนินได้ 2 ปี จำเป็นต้องหยุดชะงักลง เนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อมาในปี พ.ศ. 2491 รัฐบาลไทยได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการจากประเทศสหรัฐอเมริกาผ่าน FAO Mission พร้อมกับคณะผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและได้เห็นพ้องกันว่า ควรมีการสร้างระบบชลประทานกระจายให้ทั่วภาค เพื่อช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2494 โครงการชลประทานประเภทอ่างเก็บน้ำจึงได้เริ่มขึ้นในเขตพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 3 โครงการ หนึ่งในสามโครงการ คือการสร้างอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน โดยได้รับความช่วยเหลือจากประเทศ

สหรัฐอเมริกา ทั้งในด้านวิชาการและเครื่องจักรกลต่างๆ ในรูปงานชลประทานราษฎรกล่าวคือราษฎรที่ขอให้ก่อสร้างโครงการจะต้องยินยอมยกที่ดินให้หรือให้ใช้ที่ดินในการสร้าง (สำนักงานชลประทานจังหวัดมหาสารคาม, มปป.) ซึ่งการสร้างอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน กรมชลประทานได้ดำเนินการปิดกั้นลำห้วยคะคางบริเวณบ้านคอนตูม (สอ ราชคาม 2552 สัมภาษณ์) ระหว่างปี พ.ศ. 2494-2496 ทำให้เกิดเป็นอ่างเก็บน้ำที่มีสันอ่างเป็นดินเหนียวปนดินทราย มีพื้นที่ผิวน้ำประมาณ 1,645 ไร่ มีความยาวโดยรอบ 11.2 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในพิกัดระหว่าง 564-II พิกัด 48 QTC 149-889 ทางเข้าจากทางหลวงหมายเลข 23 (ถนนสายมหาสารคาม-บ้านไผ่) แยกซ้าย กม. ที่ 79 + 000 แยกเข้าบริเวณอ่างเก็บน้ำเป็นระยะทาง 1.5 กิโลเมตรลักษณะอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน เป็นอ่างเก็บน้ำประเภทที่มีฝายทดน้ำแบบ BOX SPILLWAY พื้นที่รับน้ำฝน 208 ตารางกิโลเมตร พื้นที่เก็บกัก 1,945 ไร่ ความจุของอ่างที่ระดับเก็บกัก 6.06 ล้านลูกบาศก์เมตร ระดับหลังทำนบดิน 145.23 เมตร ระดับน้ำทะเลปานกลาง ความกว้างของทำนบดิน 1.00 เมตร ความสูงของทำนบดิน 7.00 เมตร พื้นที่ชลประทานฤดูแล้ง 6,300 ไร่ (สำนักงานชลประทานจังหวัดมหาสารคาม, มปป.) อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน ตั้งอยู่ที่ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากตัวเมืองมหาสารคามไปทางทิศใต้ประมาณ 3 กิโลเมตร

ยุคที่ 1 ก่อนจะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน

ก่อนที่จะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน หมู่บ้านต่างๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งอ่างเก็บน้ำแห่งนี้ในปัจจุบัน มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติและทำมาหากินภายในชุมชน ทั้งการปลูกข้าว จับปลา เลี้ยงสัตว์ และปลูกพืช ชนิดต่างๆ สำหรับการดำรงชีพ เช่น ปลูกฝ้ายสำหรับทอผ้า ปลูกปอแก้วสำหรับการทำเชือก ปลูกปอเทืองแล้วนำมาเล่น (คล้ายฟันเชือก) แล้วนำมาสานเป็นอุปกรณ์จับปลา บางหมู่บ้านก็มีการต้มเกลือใช้เองภายในครัวเรือน ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ได้เดินทางออกไปนอกชุมชนยกเว้นกรณีน้ำท่วมหรือฝนแล้ง มีผลให้เกิดภาวะขาดแคลนข้าวปลาอาหารชาวบ้านก็จะนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ไปแลกข้าวจากชุมชนอื่นมาใช้ในการดำรงชีพ คนในสังคมมีการพึ่งพาอาศัยกันทั้งในด้านการเพาะปลูก เช่น การลงแขกทำนามีกิจกรรมและทำงานร่วมกันในชุมชน เช่น บุญประเพณีต่างๆ ซึ่งเราอาจเรียกยุคที่คนในชุมชนที่มีลักษณะของวิถีแบบนี้ว่า “ยุคพึ่งพาอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน” หลังจากเริ่มมีการเกิดขึ้นของตลาดและมีการส่งเสริมให้มีการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอกระเจาหรือมันสำปะหลัง ทำให้คนในชุมชนเหล่านี้ปรับเปลี่ยนวิถีดำเนินชีวิตเป็นแบบทุนนิยมมากขึ้น โดยใช้เงินเป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยน โดยมีศูนย์กลางของกิจกรรมการแลกเปลี่ยนอยู่ที่ตลาด ดังนั้นจึงเริ่มมีการ

นำเอาทรัพยากรในชุมชนออกไปขายมากขึ้นโดยลำดับ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับจำนวนของประชากรที่เพิ่มขึ้น ส่งผลทำให้วิถีชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติลดลงจากอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน เรียกยุคนี้ว่า “ยุคการเปลี่ยนแปลง” หลังจากสร้างอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2496 วิถีชีวิตของคนที่นี่ก็เปลี่ยนไป แม้ว่าอ่างเก็บน้ำแห่งนี้จะไม่มีผลโดยตรงกับที่ชัดเจนนางเศรษฐกิจกับผู้คนทั้งหมด แต่ส่วนหนึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งทรัพยากรของผู้คนบางกลุ่มในหมู่บ้านต่างๆ โดยเฉพาะผู้มีรายได้น้อยและเกษตรกรที่ใช้แก่งเลิงจานเป็นที่หาอยู่หากิน ในช่วงว่างเว้นจากฤดูทำนา หมู่บ้านที่ตั้งอยู่โดยรอบอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานและได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำแห่งนี้มี 10 หมู่บ้านคือ บ้านโนนหัวฝาย บ้านคอนตูม บ้านคอนโค บ้านแม่น้อย บ้านแม่นใหญ่ บ้านหนองจิก บ้านท่าแร่ บ้านกุดเป่ง บ้านโนนม่วง และบ้านค้อ นอกจากนี้ยังมีประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บ้านโนนศรีสวัสดิ์ได้เข้ามาใช้ประโยชน์ ทั้งในการเพาะปลูก การจับปลา พืชผักพื้นบ้าน แหล่งของกกสำหรับทอเสื่อและทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในช่วงฤดูแล้ง (นายศักดิ์ นนทะวงศ์ 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 2 ยุคของการเปลี่ยนแปลงช่วงหลังปี พ.ศ. 2496

จากที่ประชาชนชาวบ้านหลายหมู่บ้านได้พึ่งพาอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานจับปลา จับนก เก็บผักในบริเวณรอบอ่างก่อนสร้างอ่างและเมื่อหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานปรากฏว่าวิถีชีวิตของคนบ้านแม่นใหญ่ได้พึ่งพาน้ำในอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานทำอาชีพประมงคู่กับการทำนาโดยใช้อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานเป็นแหล่งจับปลาแห่งใหม่ของชุมชน

หลังจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2496 เมื่อถึงฤดูฝนพื้นที่กักเก็บน้ำหลังอ่างเก็บน้ำก็จะมีน้ำอยู่เต็ม ดังนั้นจึงมีผู้คนในหมู่บ้านต่างๆ โดยรอบและหมู่ใกล้เคียงมาจับปลาจำนวนมาก การจับปลามีทั้งการจับเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและจับเพื่อนำไปขายที่ตลาดในช่วงเวลาเช้า ปัจจัยที่ทำให้มีรูปแบบการจับปลาทั้งแบบการจับเพื่อบริโภคและการจับเพื่อการขายคือ ความใกล้ไกลจากอ่างเก็บน้ำกล่าวคือ หมู่บ้านที่อยู่ใกล้ก็จะออกจับปลาอย่างเป็นลำเป็นสันทั้งกลางวันและกลางคืน เช่น บ้านแม่นใหญ่ บ้านโนนหัวฝาย บ้านกุดเป่ง และบ้านคอนตูม ทั้งนี้เนื่องจากทั้ง 4 หมู่บ้านนี้มีพื้นที่อยู่ใกล้กับอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน แต่ครอบครัวก็จะมีเรือสำหรับออกจับปลาของตนเองที่ทำน้ำ กิจกรรมที่ทำในแต่ละวันคือในช่วงตอนบ่ายจะออกไปวางตาข่ายเมื่อวางตาข่ายแล้วเสร็จก็มีดพอดี หลังจากนั้นในตอนกลางคืนก็จะนอนเฝ้าเครื่องมือจับปลาอยู่บริเวณเดียวกัน (กระท่อมพักในช่วงทำนา) ใกล้กับจุดที่ตนเองเอาตาข่ายวางดักปลาไว้ เพราะในช่วงแรกๆ นั้นจะมีการขโมยตาข่ายจับปลากันมาก เพราะมีจำนวนน้อยและหาซื้อด้วยราคาแพง เมื่อถึงเวลาประมาณตี 4-5 ก็จะออกไปกู้ตาข่ายแล้ว

เก็บเอาปลาออกจากตาข่ายจากนั้นจึงนำปลาขึ้นจากเรือไปส่งให้แม่บ้านเพื่อนำปลาไปขายที่ตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามในตอนเช้า ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไป เช่น บ้านโลกก่อและหนองจิกนั้น จะไปจับปลาที่อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากในช่วงฤดูฝนนั้นยังมีปลาในตึนน้ำเพียงพอสำหรับการบริโภค เมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูแล้งหลังจากเสร็จสิ้นภาระกิจประจำวันแล้วในช่วงตอนเย็น ชาวบ้านก็จะชวนกันออกไปจับปลาเป็นกลุ่มประมาณ 10-15 คน โดยจะเดินลัดเลาะไปตามหัวไร่ปลายนาจนถึงอ่างเก็บน้ำก็จะทำการชุมนุมหาบริเวณที่ไม่ลึกมากนัก (การชุมนุมคือการกลุ่มกันทอดแหเป็นวงหลายคน) เมื่อได้ปลาเพียงพอคือประมาณเต็มข้อง (อุปกรณ์เก็บขังปลา) ก็จะเดินทางกลับ

นอกจากความใกล้ไกลของหมู่บ้านจะเป็นปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมการจับปลาในอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานแล้วยังพบว่าขนาดของพื้นที่ถือครองและภาวะแห้งแล้งหรือน้ำท่วม ยังเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการจับปลาของคนในชุมชนรอบอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานด้วย พบว่าหากหมู่บ้านใดอยู่กันอย่าแออัดและหากครอบครัวมีที่ทำนายน้อยปลูกข้าวไม่เพียงพอสำหรับการบริโภค ส่วนใหญ่ก็จะลงจับปลาเพื่อนำไปขายแล้วซื้อข้าวมาไว้ ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านกุดเป่งที่เดิมมีที่ทำนาทำกินอยู่ในที่ดินซึ่งเป็นพื้นที่น้ำท่วมถึงขอบอ่างในปัจจุบัน แต่หลังจากมีการเวนคืนที่ดินเพื่อใช้เป็นพื้นที่กักเก็บน้ำแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะไม่มีที่ทำนาสำหรับปลูกข้าว วิธีการปรับตัวเพื่อการยังชีพคือ การออกจับปลาขายเพื่อนำเงินไปซื้อข้าวหรือนำปลาไปแลกข้าวยังหมู่บ้านที่มีข้าวอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีบางหมู่บ้านที่ประสบปัญหาน้ำท่วมหรือฝนแล้งบ่อย เช่น บ้านคอนตูมหรือบ้านคอนโค ชาวบ้านก็จะลงไปจับปลาที่ได้บรรทุกใส่เกวียนหรือหาบด้วยตะกร้า แล้วเดินทางไปแลกข้าวยังหมู่บ้านอื่นๆ ที่ปลูกข้าวได้ผลดี เช่น หมู่บ้านในเขตอำเภอบรบือหรืออำเภอกันทรวิชัย เป็นต้น (ทองสัน จันภาศรี 2552 : สัมภาษณ์) การจับปลาเพื่อบริโภคและขายได้เริ่มลดความสำคัญลงไปเมื่อชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเกิดขึ้นในชุมชนคือ ปลูกปอ และมันสำปะหลังประ โยชน์เคยพึ่งพาทรัพยากรปลาปรับตัวเข้าสู่อาชีพรับจ้างดังนี้

หลังจากสร้างอ่างเก็บน้ำเสร็จระดับน้ำก็สูงขึ้นจนท่วมต้นไม้ที่นาของชาวบ้านบริเวณที่ถูกเวนคืนในปี พ.ศ. 2496 (ช่วงกำลังก่อสร้างชาวบ้านยังทำนาได้ แต่หลังจากปิดกั้นลำห้วยในช่วงปีสุดท้ายน้ำที่สูงขึ้นจึงท่วมนาข้าวทั้งหมด) ในปีแรกอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานนอกจากจะเป็นแหล่งน้ำสำหรับการประมงของคนในชุมชนแล้ว ยังเป็นแหล่งน้ำสำหรับแช่ปอกระเจาของชาวบ้าน ราวปี พ.ศ. 2498-2502 ส่วนใหญ่ชาวบ้านที่อยู่รอบอ่างเก็บน้ำจะปลูกปอกันครัวเรือนละ 7-10 ไร่ ขายได้กิโลกรัมละ 30-40 สตางค์ เส้นใยที่ลอกและตากแห้งเสร็จเรียบร้อยแล้วจะ

ถูกนำไปขายที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ต่อมาในปี พ.ศ. 2515 และ 2521 จึงหันมาปลุกมันสำปะหลังและต้นยูคาลิปตัสตามลำดับ

ยุคที่ 3 รับจ้างนอกหมู่บ้าน : วิถีชีวิตชาวบ้านรอบอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน

ในปี พ.ศ. 2503-2504 เริ่มมีการจ้างแรงงานในชุมชน โดยเฉพาะการรับจ้างค้ายหญาปอ กระเจาให้กับครอบครัวที่ปลูกจำนวนมากในหมู่บ้านต่างๆ รอบอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานโดยได้ค่าแรงวันละ 3-5 บาท จากนั้นก็จะเอาปอที่ตัดแล้วไปแช่ที่แก่งเลิงจาน หั่วห้วยคเคางหนองเสียวหรือกุดโค ต่อมาเปลี่ยนมาเป็นรับจ้างค้ายหญามันสำปะหลังในช่วงปี พ.ศ. 2514-2515 หลังจากมีเงินแล้วคนในชุมชนจึงเริ่มมีการออกไปซื้อของที่ตลาด หลังจากนั้นคนในหมู่บ้านเริ่มออกไปรับจ้างก่อสร้างนอกหมู่บ้านและจำนวนคนที่ไปจับปลาในแก่งเลิงจานเริ่มลดลง เนื่องจากแก่งเลิงจานมีจอกแหน บัว และผักตบชวา ทำให้จับปลาได้ไม่พอกิน อย่างไรก็ตามหลังจากที่ออกไปทำงานในตอนกลางวันแล้ว มีบางครอบครัวที่พ่อบ้านบางคนจะออกไปจับปลาที่แก่งเลิงจานบ้าง โดยเริ่มออกไปจับช่วงประมาณ 6 โมงเย็น แล้วจะกลับมาประมาณ 3 ทุ่ม หลังจากออกไปทำงานบ่อยครั้งก็เลยหยุดจับปลาไป แต่ก็ยังทำนา ประจำไม่ขาด หลังจากปักดำข้าวแล้วบางคนก็จะออกไปรับจ้างก่อสร้างบ้าง แต่บางคนก็เลี้ยงโค-กระบืออยู่กับบ้าน หลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วคนที่ทำงานก่อสร้างก็จะไปทำ คนที่ลงไปทำงานกรุงเทพก็ไป ถึงฤดูฝนก็จะกลับมา การไปทำงานนอกหมู่บ้านบางคนก็จะมีเครือข่ายของตนเองมารับไปทำงาน แต่บางคนก็ออกไปหางานเองถ้าหากมีคนจ้าง นอกจากรับจ้างก่อสร้างแล้วปัจจุบันก็จะออกไปรับจ้างเกี่ยวหรือปักดำข้าว เมื่อถึงวันก็จะมีการมารับเอาไปทำปัจจุบันรับจ้างเกี่ยวหรือปักดำข้าวจะจ้างกันในราคา 120-150 บาทต่อวัน (มาลี ทาโยธิ 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 4 ยุคปัจจุบันช่วงหลังปี พ.ศ. 2530 อาชีพรับจ้างมาแทนจับปลาขายและทำนาปรัง

หลังจากใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานประมาณ 25 ปี ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2520-2530 อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานเริ่มมีพืชน้ำปกคลุมและเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้พื้นที่ในการวางเครื่องมือจับปลาลดลง เมื่อวางเครื่องมือจับปลาแล้วหากพืชน้ำเหล่านี้ลอยมาชนก็จะทำให้เครื่องมือเกิดความเสียหาย นอกจากนี้ระดับของความลึกของน้ำในอ่างน้ำก็ลดลง ส่งผลทำให้ชาวประมงจับปลาได้ลดลงด้วย ทำให้มีรายได้จากการขายปลาไม่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในครอบครัว ดังนั้นชาวประมงจึงหันไปประกอบอาชีพอื่นซึ่งเป็นอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น ก่อสร้างอาชีพปลูกจ้างตามร้านค้าหรือหน่วยงานราชการในตัวอำเภอ ส่วนการจับปลาของชาวบ้านในปัจจุบันเป็นเพียงการจับหลังจากกลับมาจากไปทำงานนอกบ้าน ปลาที่จับได้นี้ก็เพียงพอสำหรับการบริโภคโดยไม่ต้องไปซื้อที่ตลาดเท่านั้น อย่างไรก็ตามยังมีบางครอบครัวที่

ยังคงจับปลาแล้วนำไปขายที่ตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคาม เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายภายในครอบครัวด้วยแต่ไม่มากนัก เช่น ครอบครัวของนายทองสัน ชินราช (2552 : สัมภาษณ์) เล่าให้ฟังว่า “ในหมู่บ้านเม่นใหญ่มีจำนวนหลังคาเรือนประมาณ 300 หลังคาเรือน มีคนออกจับปลาประมาณ 5-10 ครัวเรือนจะเหลือสำหรับครอบครัวหากินในแก่งเลิงจานมานานแล้ว ออกหากินทุกวัน มีลูกชาย 5 คนซึ่งขณะนี้ทุกคนมีครอบครัวแล้ว แต่ลูกทั้ง 5 คนนี้ยังคงออกหาปลากันทุกคนเพราะเรียนรู้อาจจากพ่อ พอถึงฤดูทำนา ก็ไปทำนา หลังจากนั้นลูกๆ ก็ออกจับปลาทุกวัน ช่วงเวลาที่ออกไปวางเครื่องมือคือ บ่าย 2-3 โมงเย็นและได้กู้อุปกรณ์จับปลาในช่วงเช้าประมาณตีห้าปลาที่จับได้ส่วนใหญ่ คือ ปลาสร้อย ปลานู ปลาแคด ปลาแขยงโค ปลาเนื้ออ่อน ปลาขาวนา ปลากา ปลาหลด ปลาหมอ ปลาช่อน ปลาดุก ปลาชี่สก และปลาตะเพียน เป็นต้น ปลาที่ได้มาก็จะร้อยเป็นพวงๆ ละ 5-7 ตัว แล้วนำไปขายที่ตลาด โดยขายพวงละ 10 บาท แต่ละวันจะมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 200-300 บาท ปกติแล้วรายได้จะขึ้นกับฤดูที่จับปลาด้วย เนื่องจากบางฤดู เช่น ฤดูน้ำหลาก (ราวเดือนกันยายน – พฤศจิกายน) ปลาจะมากแต่ละวันอาจขายปลาได้เงินเป็น 1,000 บาท ส่วนฤดูร้อนและฤดูฝนและฤดูหนาวก็จะได้ลดลง นอกจากสามีจะออกไปจับปลาแล้วตนเองก็จะออกไปหาผักเพื่อเตรียมไปตลาดด้วย ” แต่การจับปลาเพื่อบริโภคและขายปรากฏมีครัวเรือนจำนวนน้อยที่ยังหาปลาขาย เพราะชาวบ้านนิยมซื้ออาหารมาจากตลาดมากกว่าเสียเวลาไปเตรียมเครื่องมือจับปลา (ทองสัน ชินราช 2552 : สัมภาษณ์)

การทำนาปรังเฉพาะชาวนาที่ใช้น้ำจากคลองส่งน้ำ

นอกจากแก่งเลิงจานจะใช้ประโยชน์ในการเป็นแหล่งของอาหาร ของคนในชุมชนท้องถิ่นแล้ว (ศักดิ์ นันทะวงศ์ 2552 : สัมภาษณ์)ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า “ในช่วงปี พ.ศ. 2535 – 2536 ได้มีการสร้างคลองส่งน้ำชลประทาน โดยการสูบน้ำด้วยพลังไฟฟ้าจากแก่งเลิงจานเพื่อใช้ในการเกษตรบริเวณบ้านเม่นน้อย พื้นที่ครอบคลุมที่นาของชาวบ้านหนองจิก เม่นใหญ่ และท่าแร่ แม้ว่าบางคนจะอยู่ต่างหมู่บ้านแต่มีที่นาใกล้เคียงก็ได้ใช้ประโยชน์บ้างเนื่องจากสามารถทำคลองขอยผันน้ำเข้าไปถึงที่นาบางส่วน แต่คนที่ต้องการใช้น้ำจะต้องรวมกลุ่มกันอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 4 คน แล้วไปลงชื่อขอใช้น้ำ เสียค่าใช้จ่ายในการสูบน้ำชั่วโมงละ 50 บาท เปิดน้ำเต็มทีวันหนึ่งได้ไม่เกิน 8 ชั่วโมง ส่วนใหญ่น้ำที่สูบไปก็เอาไปทำนาปี ทำนาปรังกัน บางครั้งน้ำที่สูบเข้าที่นาที่ใช้ปลูกผัก ปลูกข้าวโพดพอได้กินตอนนี้มีคลองส่งน้ำเฉพาะบ้านเม่นน้อยที่เดียว หากมีครบทุกหมู่บ้านก็คงจะดี” เพราะจะใช้น้ำทำนาปรังทุกๆ หมู่บ้าน (นายศักดิ์ นันทะวงศ์ 2552 : สัมภาษณ์)

การพัฒนาพื้นที่รอบอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน

อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานมีพื้นที่บางส่วนที่หน่วยงานราชการในจังหวัดมหาสารคามเริ่มเข้ามาพัฒนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ได้เข้ามาโดยใช้งบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคามจัดทำเป็นสวนสาธารณะสวนสุขภาพ จัดภูมิทัศน์ปลูกดอกไม้ ไม้ประดับ พันธุ์ไม้หลายๆ ชนิด เช่น ต้นคูณ ฝ้ายคำ ลีลาวดี และสถานีประมงน้ำจืดได้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ปลาน้ำจืดให้เยาวชนได้ศึกษาชนิดของปลาต่างๆ ที่มีอยู่ในอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานทำประโยชน์ในจังหวัดมหาสารคามและประชาชนจังหวัดใกล้เคียงได้เดินทางมาท่องเที่ยวศึกษาเรื่องปลา พักผ่อนที่สวนสุขภาพแก่งเลิงจาน เปรียบเหมือนแก่งเลิงจานเป็นพื้นที่สีเขียวปลอดภัยควันพิษให้กับประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะคนที่มาเที่ยวชมได้พูดคุยพบปะเป็นคนรู้จักกันเกิดความคุ้นเคย สื่อสารติดต่อกัน เมื่อมีงานบุญประเพณี งานมงคลต่างๆ ที่เกิดขึ้น ผู้คนเหล่านั้นได้ไปเยี่ยมเยียนกันเหมือนเป็นญาติพี่น้อง ทำให้การใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานได้ใช้พื้นที่รอบอ่างและใช้น้ำให้กับคนหลายๆ หลายพื้นที่หมู่บ้านทำให้เกิดความเป็นท้องถิ่นเดียวกันจากการใช้แก่งเลิงจานร่วมกัน (สอ ราชคาม 2552 : สัมภาษณ์)

สรุปผลการวิจัย “โครงการอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานกับวิถีชีวิตชาวบ้านเม่นใหญ่”

อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน เป็นพื้นที่ที่ใช้กักเก็บน้ำจากลำห้วยคะคาง และปริมาณน้ำฝน ที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้านในเขตตำบลแก่งเลิงจานอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ในช่วงการสร้างอ่างเก็บน้ำ พื้นที่แก่งเลิงจานแห่งนี้เป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีพของคนในหมู่บ้านต่างๆ เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม จับสัตว์น้ำ เก็บพืชผัก พื้นที่สาธารณะใช้สำหรับเลี้ยง โค-กระบือในช่วงฤดูแล้ง หลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแห่งนี้แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2496 ชุมชนเม่นใหญ่ เม่นน้อย หนองจิก คอนโด คอนตุม ฯลฯ ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำแห่งนี้โดยการจับปลาเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากระดับน้ำมีมากไหลท่วมที่นาชาวบ้าน การปรับตัวของชาวนาเม่นใหญ่น้ำท่วมต้องทำอาชีพอื่นๆ เป็นการปรับตัวให้อยู่รอดโดยลงจับปลาในอ่าง เก็บผักไปขายตลาด ในฤดูแล้งจับสัตว์ เช่น กิ้งก่า แย้ งู เพื่อประกอบอาหาร ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของคนอีสาน อย่างไรก็ตามเวลาผ่านไป แก่งเลิงจานมีสภาพเสื่อมโทรมมีผักตบชวาขึ้นในอ่างเก็บน้ำไว้ได้น้อยชาวบ้านจับปลาได้น้อยลง ถึงแม้ว่าจะพัฒนาทำคลองส่งน้ำให้ชาวนาได้ใช้ประโยชน์จากน้ำมาทำนาไม่ได้ทั่วถึง คนรอบอ่างแก่งเลิงจานทำนายน้อยคนให้ชีวิตเป็นแรงงานรับจ้าง คนที่ได้ประโยชน์จากแก่งเลิงจานจำนวนมากคือผู้ที่เดินทางมาพักผ่อนชมพิพิธภัณฑ์ปลาน้ำจืดในบริเวณแก่งเลิงจานและมาพักผ่อนในสวนสุขภาพ ทำให้คนรอบแก่งเลิงจานมีอาชีพรับจ้างแรงงานในร้านอาหาร และรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมแทน

การจับปลาขายและทำนาปีนาปรัง เฉพาะบางหมู่บ้านผลการวิจัยพบว่าปัจจุบันชาวบ้านรอบอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานจากบ้านเม่นใหญ่ คือ หนองจิก ดอนตูม เม่นน้อย ดอนโคได้ใช้ประโยชน์ที่ใช้น้ำในแก่งเลิงจานทำนา จับปลาน้อยมาก แต่ได้พึ่งพาโดยอ้อมทำอาชีพรับจ้างจากการมีอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานในเชิงการท่องเที่ยวการอนุรักษ์ไว้รอบพื้นที่รอบอ่างได้เกิดประโยชน์ต่อชาวบ้านจำนวนมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยวมากกว่าประโยชน์สร้างอ่างเพื่อการเกษตรกรรมและอ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานได้พัฒนาและอนุรักษ์ในเชิงการท่องเที่ยวของจังหวัดมหาสารคามอีกทั้งยังสร้างรายได้ให้กับประชาชนรอบอ่าง ประชาชนปรับตัวอยู่รอดเกิดอาชีพหลายอาชีพเกิดขึ้น

บุคคลนุกรม

- ประดิษฐ์ ลีลานิมิตและสาวิตรี พูลสุขโข กลุ่มศึกษาชุมชนสำหรับเยาวชน ก่อเกิด. โครงการเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา สถาบันค้นคว้า . กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดา, 2551
- นางหนู ภายหลัง. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมขุวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่.เป็นผู้สัมภาษณ์./บ้านเลขที่ 30 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 1 ตุลาคม 2552.
- นางทองลี แก้วหานาม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมขุวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่.เป็นผู้สัมภาษณ์./บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 10 ตุลาคม 2552
- นางคำไพล จันทรโถม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมขุวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่.เป็นผู้สัมภาษณ์./บ้านเลขที่ 30 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 20 ตุลาคม 2552.
- นายสอ ราชคาม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมขุวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่.เป็นผู้สัมภาษณ์./บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 8 พฤศจิกายน 2552
- นายทองสัน ชินราช. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมขุวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่.เป็นผู้สัมภาษณ์./บ้านเลขที่ 20 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 10 พฤศจิกายน 2552.
- นางเลียง สำราญรัตน์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมขุวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่.เป็นผู้สัมภาษณ์./บ้านเลขที่ 49 หมู่ที่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 13 พฤศจิกายน 2552
- นางมาลี ทาโยธิ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมขุวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่. เป็นผู้สัมภาษณ์./บ้านเลขที่ 61 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 15 พฤศจิกายน 2552.
- นางเครือ ทิพนนต์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมขุวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่.เป็นผู้สัมภาษณ์./บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 15 พฤศจิกายน 2552.

นายศักดิ์ นนทะวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมยูวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่.เป็นผู้สัมภาษณ์./
บ้านเลขที่ 37 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 11 ธันวาคม 2552.

นายทองสัน จันภาศรี. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์./ทีมยูวิจัย โรงเรียนเม่นใหญ่.เป็นผู้สัมภาษณ์./
บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 11 ธันวาคม 2552.

การลงพื้นที่เก็บข้อมูล

4. หอยเชอร์รี่ศัตรูข้าวชาวนาบ้านลาด โรงเรียนบ้านลาด

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายคือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของหอยเชอร์รี่เข้ามาสู่บ้านลาด 2) เพื่อศึกษาวิธีกำจัดหอยเชอร์รี่จากภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านลาด 3) เพื่อศึกษาประโยชน์และโทษที่เกิดจากหอยเชอร์รี่มีต่อชาวบ้าน พื้นที่ศึกษาทุ่งนาบ้านลาด ตำบลลาดพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วิธีการศึกษาจากแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้างแบบปลายเปิด สอบถามผู้เฒ่า ผู้แก่ ชาวนา และผู้รับประทานหอยเชอร์รี่ แม่ค้าขายส้มตำ นำข้อมูลมาตรวจสอบโดยจัดกลุ่มสนทนาละเอียดเพื่อความถูกต้องของข้อมูลนำเสนอ ผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ดังนี้

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประวัติบ้านลาด

เมื่อประมาณ พ.ศ. 2000 ได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งโดยการนำของท่านพ่ออันญาหาก่าน ซึ่งเดินทางมาจากเมืองอุบลราชธานี มาตั้งหมู่บ้านโดยมีการเสี่ยงทางหลายอย่างจนแน่ใจว่าเป็นที่รุ่งเรืองสงบสุขของหมู่บ้าน จึงตั้งขยายหมู่บ้านให้ใหญ่ขึ้นและก็เจริญรุ่งเรืองตามลำดับ ต่อมา พ.ศ. 2525 ได้แยกตัวจากตำบลเกิ้ง ยกฐานะเป็น ตำบลลาดพัฒนา

ที่ตั้ง

บ้านลาดประกอบด้วยบ้านลาด หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 6 หมู่ที่ 19 ตำบลลาดพัฒนา อำเภอเมือง อยู่ใกล้กับริมแม่น้ำชี

สัญลักษณ์ของหมู่บ้าน ดันยางใหญ่

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านลาดเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีพื้นที่ราบลุ่มและอุดมสมบูรณ์ มีคู่อ้อมล้อมรอบทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านซึ่งเป็นคูขนาดใหญ่ บ้านลาดอยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคามไปทางทิศใต้ ประมาณ 10 กิโลเมตร การเดินทางสะดวกมาก สภาพอากาศปลอดโปร่ง

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	จดกับแม่น้ำชี
ทิศตะวันออก	จดกับตำบลท่าตูม
ทิศใต้	จดกับตำบลเขวา
ทิศตะวันตก	จดกับตำบลเกิ้ง

เนื้อที่โดยประมาณ 1,200 ไร่

มรดกทางธรรมชาติ กุดอ้อ ดอนปู่ตา

สถานที่ท่องเที่ยว กุดอ้อ ดอนปู่ตา โรงเรียนชุมชนบ้านลาด

อาชีพ ทำนาปีละ 2 ครั้ง ทอ絲กก ทำหวายผลิตภัณฑ์จากเครือไม้

ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของหมู่บ้าน สื่อกก เครื่องหวาย เครือไม้ชุด

บุคคลที่สำคัญในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ชื่อนายชนโพน ยศพล หมู่ 1 นายบรรจบ ภิรมณ์ หมู่ 2

นายสมคิด น้อยสุวรรณ หมู่ 6 นายโกฮัง ยศพล หมู่ 19

ผู้บริหารสถานศึกษา นายประภาส ทัดติงษ์

เจ้าอาวาสวัดดุสิตคาราม พระครูวิบูลโพธิพิทักษ์

**แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลลาดพัฒนา สถานีอนามัยโรงเรียน
สถานที่สำคัญ**

ความเชื่อ ของชาวอีสานในการดำเนินชีวิต ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมีความเชื่อในอำนาจลี้ลับที่เหนือธรรมชาติ เชื่อในการครองเรือน การทำมาหาเลี้ยงชีพ สิ่งใดที่โบราณห้ามว่าเป็นโทษ และเป็นการนำความเดือดร้อนมาให้ ก็จะละเว้น และจะไม่ยอมทำสิ่งนั้นโดยเด็ดขาด ชาวอีสานเชื่อกันว่า วิญญาณของผีปู่ตาจะมีอำนาจในการคลั่งคลั่งสิ่งต่าง ๆ ให้แก่ชาวบ้าน ผีปู่ตา หมายถึง ผีเจ้าที่ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้ทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขอย่างเช่น ชาวบ้านลาด อ.เมือง จ.มหาสารคาม มีความเชื่อว่าผีปู่ตาเป็นผีบรรพบุรุษหรือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว แต่ยังคงมีความผูกพันเป็นห่วงบุตรหลานอยู่ จึงมีอยู่คอยเฝ้าดูแล รักษาคุ้มครองป้องกันทั้งปวงที่จะเกิดขึ้นกับบุตรหลานให้สำเร็จในสิ่งร้องขอ จากความเชื่อความศรัทธา ในผีปู่ตาทำให้ชาวบ้านทั้งหลายร่วมกันสร้างศาลให้ไว้เป็นที่สิงสถิต เรียกว่า หอ หรือโฮง แล้วเรียกศาลปู่ตาในเวลาต่อมา

ประวัติความเป็นมาของหอยเชอร์รี่ในประเทศไทย

สำหรับหอยเชอร์รี่ศัตรูข้าว เป็นสัตว์นำเข้ามาจากต่างประเทศ เพื่อเลี้ยงแบบสัตว์น้ำสวยงาม โดยเฉพาะมีกลุ่มไข่มุกชมพู แต่กลับเป็นสัตว์นอกถิ่นที่มีความสามารถสืบพันธุ์เจริญเติบโตได้เร็ว ขยายพันธุ์ได้มากสามารถจำศีลอยู่ในดินมีชีวิตอยู่ได้นาน และกินอาหารทุกชนิดทั้งต้นกล้าข้าวและหญาริมน้ำ รวมทั้งซากพืชสัตว์ที่เน่าเปื่อยตามดินเลนในน้ำ มีความสามารถในการกินทุกอย่างได้อย่างรวดเร็ว กินได้ตลอด 24 ชั่วโมง ความจุเฉลี่ยวันละ 50 เปอร์เซ็นต์ ของน้ำหนักตัวกินต้นข้าวอายุ 10 วัน ได้ 26-27 ต้นต่อวัน คิดเป็นมูลค่าความเสียหายมากกว่า 1 พันล้านบาท และการนำเข้าสารเคมีมูลค่ามากกว่า 3 ล้านบาทต่อปี ชื่อสำคัญหอยเชอร์รี่เป็นสัตว์ที่ตายยาก เพราะสามารถอาศัยอยู่ได้ตามแหล่งน้ำทุกประเภททั้งน้ำลึกสุด ๆ และ

ต้นเพียง 1-2 นิ้ว แม่น้ำเน่าจนเกือบเป็นสีดำ น้ำเสียขาดออกซิเจน ด้วยหอยเชอร์รี่มีอวัยวะพิเศษ คือ เมื่ออยู่ในน้ำช่องท้องด้านขวาแปลงเป็นส่วนใหญ่ที่ใช้หายใจโดยการแลกเปลี่ยนออกซิเจนกับน้ำ ส่วนด้านซ้ายมีลักษณะคล้ายปอดทำหน้าที่ช่วยหายใจ ทำให้สามารถอยู่บนบกได้บางเวลา นอกจากนี้ยังใช้อวัยวะบางส่วน โกงพับเป็นหลอด และยึดหดได้เป็นท่อหายใจด้วยออกซิเจน จากอากาศ จึงทำให้อาศัยอยู่ได้น้ำที่เน่าเสียขาดออกซิเจนได้ด้วย นอกจากนี้ถ้าขาดน้ำก็จำศีลในดินโคลนได้นานถึง 11 เดือนจึงได้มีวิธีการป้องกันกำจัดอย่างประหยัดโดยทำร่องน้ำในนาหลังเตรียมดินกว้างประมาณ 1 ฟุต ลึก 5-6 เซนติเมตร หอยจะออกจากดินแห้งมาอยู่ในร่องน้ำจะจับออก หรือใช้สารฆ่าโดยใส่เฉพาะร่องน้ำนี้เป็นการประหยัดแรงงานและปริมาณของสารด้วย

ลักษณะหอยเชอร์รี่ที่เข้ามาสู่ประเทศไทยโดยคนไทยนำมา ทีมยูววิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยมาใช้เป็นความรู้พื้นฐานดังนี้

หอยเชอร์รี่ชื่อวิทยาศาสตร์ *Pomacea canaliculata*

รูปร่างลักษณะ

หอยเชอร์รี่ หรือหอยโข่งอเมริกาใต้ หรือหอยเป่าอื่อน้ำจืด มีลักษณะเหมือนหอยโข่ง แต่ตัวโตกว่า จากการดูด้วยตาเปล่า สามารถแบ่งหอยเชอร์รี่ได้ 2 พวก คือ พวกที่มีเปลือกสีเหลืองปนน้ำตาล เนื้อและหนวดสีเหลือง และพวกที่มีเปลือกสีเขียวเข้มปนดำ และมีสีดำจาง ๆ พาดตามความยาว เนื้อและหนวดสีน้ำตาลอ่อนหอยเชอร์รี่ เจริญเติบโตและขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว ลูกหอยอายุเพียง 2-3 เดือน จะจับคู่ผสมพันธุ์ได้ตลอดเวลา หลังจากผสมพันธุ์ได้ 1-2 วัน ตัวเมียจะวางไข่ในเวลากลางคืน โดยคลานไปวางไข่ตามที่แห้งเหนือน้ำ เช่น ตามกิ่งไม้ ต้นหญ้าริมน้ำ โคนต้นไม้ริมน้ำ ข้างคันนา และตามต้นข้าวในนา ไข่มีสีชมพูเกาะติดกันเป็นกลุ่มยาว 2-3 นิ้ว แต่ละกลุ่มประกอบด้วยไข่เป็นฟองเล็ก ๆ เรียงตัวเป็นระเบียบสวยงาม ประมาณ 388-3000 ฟอง ไข่จะฟักออกเป็นตัวหอยภายใน 7-12 วัน หลังวางไข่ (ชมพูนุท จรรยาเพศ และทักษิณ อาชวาคม. หอยเชอร์รี่.2542 : 11-15)

หอยเชอร์รี่เข้าสู่ชุมชนบ้านลาด

ทองเลื่อน แก้วสีขาว ชาวบ้านลาดหมู่ที่ 1 ได้อธิบายว่าประมาณ พ.ศ.2542 หอยเชอร์รี่ได้เข้ามาทุ่งนาชาวบ้านลาด เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของบ้านลาดเป็นที่ราบลุ่มใกล้กับลำน้ำชี ชาวนาใช้น้ำชีทำนาปี และนาปรังโดยการสูบน้ำด้วยพลังไฟฟ้า นำน้ำเข้าสู่ทุ่งนา หอยเชอร์รี่จึงมากับน้ำชีเข้าสู่พื้นที่นาชาวบ้านลาด แรก ๆ ชาวบ้านเรียกว่า หอยโข่งยักษ์ เพราะลักษณะของหอยมีหนวดยาวจับไม้ เพื่อวางไข่สีชมพู เวลาอ้าปากจับกอหญ้า กิ่งไม้ ปากจะกว้างกว่าหอยโข่ง (ทองเลื่อน แก้วสีขาว.2552 : สัมภาษณ์) ทุ่งนาบ้านลาดมีหอยยักษ์แพร่กระจายไปสู่

ทุ่งนาไกล ๆ ที่ติดอยู่กับน้ำชี เพิ่มจำนวนมากขึ้นทำให้ข้าวกล้าในนา ถูกหอยเชอร์รี่กัดกินเน่าเปื่อย นา 1 แปลงถูกหอยเชอร์รี่กัดกินต้นข้าวไม่ถึง 2 คืบ ต้นรุ่งเช่ามาดู เหลือแต่ตอซังข้าวและน้ำในนา

จากการแพร่ระบาดของหอยเชอร์รี่ในหมู่บ้านของเรามีการคิดวิธีปราบหอยเชอร์รี่เริ่มตั้งแต่การไถย่ำมาแมลง และหาวิธีการทำยาสมุนไพรปราบหอยเชอร์รี่ ทำให้ทีมยูววิจัยได้แบ่งมิติเวลาการศึกษาเรื่องนี้ ดังนี้

ยุคที่ 1 หอยเชอร์รี่แพร่ระบาดปราบด้วยวิถีกลธรรมชาติ พ.ศ.2542-พ.ศ.2544

ยุคที่ 2 หอยเชอร์รี่ถูกปราบด้วยสารเคมี และยาสมุนไพร พ.ศ.2545-พ.ศ.2550

ยุคที่ 3 หอยเชอร์รี่ยุคเวทีชาวบ้าน พ.ศ.2551 ถึงปัจจุบัน

จากการแบ่งยุคที่ศึกษาพัฒนาการของหอยเชอร์รี่แบ่งตามการเปลี่ยนแปลงวิธีการปราบหอยเชอร์รี่ในแปลงนาข้าว ของชาวบ้านบ้านลาด ซึ่งรายละเอียดแต่ละวิธีการนำเสนอ ดังนี้

หอยเชอร์รี่แพร่ระบาดปราบด้วยวิถีกลธรรมชาติ พ.ศ. 2542 – พ.ศ. 2544

บุญตัน เฟื่องสีไหม อยู่บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 6 บ้านลาด ได้อธิบายถึงความร้ายกาจของหอยเชอร์รี่ว่า “ มีนาอยู่ใกล้แม่น้ำชีทำนาปีและนาปรัง ช่วงก่อนปี พ.ศ.2542 นาข้าวมีศัตรูกัดต้นข้าว คือ ปูนา และมีด้งเตนกัดต้นกล้าในบางปี แต่ร้ายแรง คือ หอยโข่งยักษ์อีสาน มันมาน้ำน้ำไหล จำนวนมากแรก ๆ เก็บเอาไปต้มกินแล้วอร่อย แต่เมื่อหอยเพิ่มจำนวนมากกัดกินข้าวในนา กัดกินยอดข้าว กอข้าวทั่วทุ่งได้(บุญตัน เฟื่องสีไหม.2552 : สัมภาษณ์) จึงได้คิดวิธีการปราบหอยเชอร์รี่โดยใช้วิถีธรรมชาติ ชาวบ้านบ้านลาดอธิบายว่า แรก ๆ การปราบหอยเชอร์รี่ใช้วิถีธรรมชาติ โดยการเลี้ยงเปิดพันธุ์ไข่ ใช้เปิดด่อนลงทุ่งนาให้ลงไปกินหอยเชอร์รี่ ในฤดูน้ำหลาก ฤดูทำนา แต่พอถึงฤดูฝนหอยเชอร์รี่ แพร่กระจายพันธุ์อีก เพราะว่า “หอยโข่งยักษ์อีสานฝังตัวอยู่ในดิน พอมีน้ำก็ออกไข่ตามคันหญ้า กิ่งไม้ ไข่มีสีชมพู เป็นหอยที่ตายยาก ดินแห้ง บ่มีน้ำก็บ่ตาย มันฝังตัวอยู่ในดินทุกงานนา” เป็นหอยที่เปิดกินแล้วบ่สูญพันธุ์ นอกจากเปิดจะใช้หาหอยเชอร์รี่แล้ว สมชายเล่าว่า “นกหลาย ๆ ชนิดชอบกินหอยเชอร์รี่เฝ้าหา หรือเวลาน้ำลดในทุ่งนามีนกกระสาขาวหากินหอยเชอร์รี่ แต่มันมีจำนวนไม่มาก วิธีกำจัดหอยเชอร์รี่ด้วยวิถีธรรมชาติ เป็นวิธีที่คนบ้านลาดเรียนรู้จากการสังเกตว่าสัตว์ชนิดใดกินหอยเชอร์รี่ได้ ปราบหอยได้ ซึ่งชาวบ้านในบ้านลาด นอกจากจะสังเกตเรียนรู้เรื่องสัตว์ที่ชอบกินหอย ชาวนาได้เรียนรู้ด้วยภูมิปัญญาของตนเองด้วยการปราบหอยจากการใช้แรงงานในครัวเรือนช่วยกัน ดังนี้

การใช้แรงงานคนปราบหอยเชอร์รี่

1. การจัดเก็บทำลาย เมื่อพบตัวหอยและไข่ ให้เก็บทำลายทันที
2. การดักและกั้น ตามทางน้ำผ่าน ให้ใช้สิ่งกีดขวางตาข่าย ฝือก ภาชนะดักปลาตกจับหอยเชอร์รี่ ลูกหอยที่ฟักใหม่ ๆ สามารถลอยน้ำได้ ควรใช้ตาข่ายถี่ ๆ กันขณะสูบน้ำเข้านาข้าว หรือกั้นบริเวณทางน้ำไหล
3. การใช้ไม้หลักปักในนาข้าว การล่อให้หอยมาวางไข่ โดยใช้หลักปักในที่ลุ่มหรือทางที่หอยผ่าน เมื่อหอยเข้ามาวางไข่ตามหลักที่ปักไว้ ทำให้ง่ายต่อการเก็บไข่หอยไปทำลาย (สง่า อาจสุรินทร์.2552: สัมภาษณ์)

จากวิธีปราบหอยเชอร์รี่ธรรมชาติ และการใช้แรงงานของครัวเรือนได้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ คนไทยนำเข้ามาต่างประเทศ ชาวนาบ้านลาดนำมารับประทาน แต่หอยเชอร์รี่มีโทษกักกินต้นข้าว

นอกจาก 3 วิธีการปราบหอยของแรงงานในครัวเรือนแล้วบางชุมชน หรือบางครอบครัวในบ้านลาดปราบหอย เชอร์รี่โดยวิธีใช้พืชสมุนไพรที่มีในชุมชนหลังจากใช้สัตว์ให้คนปราบหอยเชอร์รี่ไม่หมดจากทุ่งนาของชาวนาบ้านลาด

ยุคที่ 2 การใช้สมุนไพรปราบหอยเชอร์รี่ พ.ศ.2545 - พ.ศ.2550

ทองเลื่อน แก้วสีขาว อธิบายว่า ชุมชนบ้านลาดมีการปลูกพืชที่ใช้ประโยชน์ในการรับประทานหลายชนิด เช่นมันแกว (มันเทศ) ใบมันสำปะหลัง ใบมะกรูด หรือพืชชนิดอื่น ๆ ที่มียางขาว ๆ คล้ายน้ำมัน เมื่อนำไปทอดลงปราบหอยเชอร์รี่ ปรากฏว่าหอยเชอร์รี่ชอบกิน ซึ่งเรียกวิธีนี้ว่า การใช้เหยื่อล่อ หอยเชอร์รี่มาติดกับ การใช้เหยื่อล่อ พืชทุกชนิด ใช้เป็นเหยื่อล่อหอยเชอร์รี่ได้ หอยจะเข้ามากินและหลบซ่อนตัว (ทองเลื่อน แก้วสีขาว.2552 : สัมภาษณ์)

ข้อเสียของการใช้สมุนไพร ใบมันเทศ ใบมันสำปะหลัง ใบมะละกอ ปราบหอยเชอร์รี่ ชาวนาบ้านลาดมีความเห็นว่าการใช้ใบไม้จากพืชที่ปลูกเป็นเหยื่อล่อหอยเชอร์รี่ มีการปราบหอยเชอร์รี่ แต่มีข้อเสีย คือ

1. ไม่นิยมใช้ เพราะหอยเชอร์รี่ตายช้าไม่ทันใจ ไม่เป็นผลทันที
2. พืชบางชนิดหายาก ปลูกยากไม่เพียงพอต่อการนำมาใช้ ต้องซื้อในท้องถิ่นอื่น
3. วิธีการใช้ เป็นวิธียากปฏิบัติไม่ถูก เพราะไม่รู้เรื่องพื้นที่ล่อหอยเชอร์รี่ในบริเวณใดบ้างที่จะทำให้หอยเชอร์รี่ได้ตายจำนวนมาก ๆ (วินัย สุจันทร์.2552: สัมภาษณ์ และชมพูทจรรยาเพศและทักษิณ อาชวาคม.2542 : 70)

การปราบหอยเชอร์รี่ใช้สมุนไพรประเภทไม้พืชรัดต้นในชุมชน

อ่อน อาจารย์อนได้เพิ่มเติมการปราบหอยเชอร์รี่ นอกจากใช้พืชจากใบแล้ว ใช้พืชรัดต้นได้ เช่น ต้นคูณ ในบ้านลาดมีจำนวนมาก ที่ปลูกไว้ตามริมถนน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าปลูกต้นคูณจะมีความเจริญรุ่งเรือง คนไทยในสมัยโบราณเชื่อว่า ควรปลูกต้นคูณ ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่อยู่อาศัยเพื่อให้ผู้ที่อยู่อาศัยในบ้านเรือน มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นทวีคูณ ซึ่งความเป็นจริงคือ ทิศทางดังกล่าวจะได้รับแดดจัดตลอดช่วงบ่าย จึงควรปลูกต้นไม้ใหญ่เพื่อให้ลดความร้อน และทำให้ประหยัดพลังงานมากขึ้น คนไทยยังมีความเชื่อว่า บ้านใดปลูกต้นคูณไว้ประจำบ้านจะช่วยให้มีเกียรติมีศักดิ์ศรี ด้วยคนไทยส่วนใหญ่ยอมรับว่าต้นคูณเป็นต้นไม้ที่มีคุณค่าสูง และยังเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติไทยอีกด้วย นอกจากนี้มีความเชื่อว่าใบของต้นราชพฤกษ์เป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะในพิธีทางไสยศาสตร์ ใช้ใบคูณทำน้ำมันดะเดาะเคราะห์ได้ผลดี ดังนั้นจึงถือว่าต้นคูณ เป็นไม้มงคลนาม (อ่อน อาจารย์อน.2552: สัมภาษณ์)

การนำผลคูณมาใช้จะใช้ผลแก่ ที่มีสารออกฤทธิ์ต่อระบบประสาทของหอยเชอร์รี่ โดยใช้ฝักแก่มาบดผสมน้ำหมัก แช่ทิ้งไว้ประมาณ 2-3 วัน แล้วนำน้ำหมักมากรอง ใช้ น้ำหมักไปฉีดพ่นไล่หอยเชอร์รี่ในแปลงนาข้าว แต่ไม่ได้ผลทันที เช่นเดียวกับการใช้ ใบมันสำปะหลัง ที่เป็นเช่นนั้นคงเพราะเป็นวิถีธรรมชาติที่ชาวนาไม่ได้สังเคราะห์สารพิษที่มีอยู่อย่างถูกวิธีการ ซึ่งในวงการวิทยาศาสตร์ได้นำผลคูณไปทดลองหาสารพิษที่มีอยู่นำไปใช้ประโยชน์กำจัดหอยเชอร์รี่เป็นการทดลอง อยู่ที่ปทุมธานี (ชมพูนุท จรรยาเพศและทักษิณ อาชวาคม . 2542 : 70) (อ่อน อาจารย์อน.2552:สัมภาษณ์)

จากการศึกษาในยุคที่ 2 พบว่าชาวนาบ้านลาดเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เกี่ยวกับต้นคูณปลูกไว้จำนวนมากให้เป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว และนำผลคูณที่ฝักแก่มาทำยาปราบศัตรูพืช และเชื่อว่าปราบหอยเชอร์รี่ได้

ยุคที่ 2 การกำจัดหอยเชอร์รี่โดยใช้สารเคมี พ.ศ. 2545 – พ.ศ.2550

สมชาย เรืองสมบัติ ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงการฆ่าหอยเชอร์รี่ที่ชาวนาบ้านลาดนำมาใช้ดังนี้

1. การใช้สารเคมี สารคอปเปอร์ซัลเฟต (จุนสี) ชนิดผงสีฟ้า เป็นสารที่ใช้ป้องกันและกำจัดหอยเชอร์รี่ได้เป็นอย่างดี มีประสิทธิภาพสูงราคาถูกและไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม โดยใช้สารนี้ในอัตรา 1 ก.ก./ไร่ ละลายน้ำแล้วฉีดพ่นด้วยเครื่องพ่นสารเคมี หรือรดด้วยบัวให้ทั่วแปลง นาที่มีระดับน้ำสูงไม่เกิน 5 ซม. สามารถกำจัดหอยเชอร์รี่ได้ภายใน 24 ชม. สารเคมี นิโคลซาไมค์ 20 % อีซี อัตรา 160 ซีซี / ไร่ ผสมกับน้ำแล้วฉีดพ่นนาข้าวที่มีระดับน้ำสูงไม่เกิน

5 ช.ม. สารเคมีเมทอลดีไฮด์ ชื่อการค้าแอ่ง โกลสลัก เป็นเหยื่อพิษสำเร็จรูปใช้หว่านในนาข้าว อัตรา 0.5ก.ก./ไร่ การกำจัดหอยเชอร์รี่ด้วยสารเคมีเป็นที่นิยมในหมู่ชาวบ้านลาดเพราะ

1. สัตว์เล็ก ๆ ไล่เดือนไม่ตาย เหมือนยามาแมลงประเภทฟูลาดาน
2. หอยเชอร์รี่ตายอย่างรวดเร็ว แตกต่างจากพืชสมุนไพร
3. ราคาของสารเคมีชนิดนี้ไม่แพง

ข้อเสียของการใช้สารเคมีปราบหอยเชอร์รี่

1. ใช้สารเคมีนาน ๆ ทำให้เป็นอันตรายต่อชีวิตร่างกายได้รับสารพิษสะสมไว้จะเกิดโทษในเวลานาน ๆ
2. ทำให้ดินเป็นดินเค็ม เพราะสารเคมีมีฤทธิ์เป็นกรด สะสมไว้กับดินมาก ๆ กับมี PH ของความเป็นกรด ทำนาไม่ได้

จากที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านลาดมองหอยเชอร์รี่เป็นศัตรูข้าว เพราะทำลายกัดกินต้นข้าว แต่กับชาวบ้านอีกกลุ่มซึ่งมองหอยเชอร์รี่เป็นอาหาร ใช้ประกอบอาหารในการทำส้มตำของภาคอีสาน และมีบางคนใช้หอยเชอร์รี่ทำอาหารดังนี้

ยุคที่ 3 หอยเชอร์รี่ยุคเวทีชาวบ้าน พ.ศ. 2551 – ปัจจุบัน พ.ศ. 2552

หอยเชอร์รี่เป็นสัตว์ที่มีคนไทยนำเข้ามาจากต่างประเทศเลี้ยงไว้เป็นสัตว์เลี้ยงงาม แต่หอยเชอร์รี่แพร่ขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็วในการฟักตัวอยู่ในดินตามบริเวณทุ่งนา เมื่อน้ำท่วมทุ่งนาหอยเชอร์รี่แพร่ขยายพันธุ์ ชาวนาสูญเสียแปลงนาข้าวอย่างมากและรวดเร็ว จึงทำให้ชาวนาหาวิธีการกำจัดหอยเชอร์รี่หลายวิธีจากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้พืชสมุนไพรที่มีในชุมชนบ้านลาดที่มีอยู่ แต่ผลการใช้สมุนไพรหอยเชอร์รี่ไม่สูญพันธุ์ได้ทันใจชาวนา ทำให้ชาวนาใช้สารเคมีกำจัดหอยเชอร์รี่มากกว่าใช้สมุนไพร การนิยามหอยเชอร์รี่ คือ หอยอะไรสำหรับชาวนา ”หอยเชอร์รี่ คือหอยยักษ์ปากกว้างดูดกินพืช ในแปลงนาข้าว เหมือนยักษ์ กินอะไรไม่มีเหลือ” ที่มองหอยเชอร์รี่แบบนี้ เพราะหอยเชอร์รี่กินต้นข้าวได้ในปริมาณมากในเวลาเพียง 1 วัน ทำให้แปลงนาข้าวสูญหายจากต้นข้าวเขียวจีหรือ เฉพาะสภาพน้ำเจิ่งนอง (สมชาย เรืองสมบัติ.2552: สัมภาษณ์) เนื่องจากหอยเชอร์รี่มีโปรตีนสูงถึง 34-53 % ไขมัน 1.66 % ใช้ประกอบอาหารได้หลายอย่าง หรือทำน้ำปลาจากเนื้อหอยเชอร์รี่ ใช้ทำเป็นอาหารสัตว์เลี้ยง เช่น เป็ด ไก่ สุกร เป็นต้น เปลือกก็สามารถปรับสภาพความเป็นกรดเป็นด่างของดินได้ ตัวหอยทั้งเปลือกก็นำไปฝังบริเวณทรงพุ่มไม้ผล เมื่อน้ำเปียกก็จะเป็นปุ๋ยทำให้ต้นไม้เจริญเติบโตเร็ว และได้ผลผลิตดีไม่ควรบริโภคเนื้อหอยเชอร์รี่ในบริเวณที่อยู่ใกล้โรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยน้ำเสีย หรือบริเวณพื้นที่ที่มีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช (ทองเลื่อน แก้วสีขาว.2552: สัมภาษณ์)

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง หอยเชอร์รี่ศัตรูข้าวของชาวบ้านลาด คันทับว่าหอยเชอร์รี่เข้าสู่ที่นาของชาวบ้านลาด เมื่อปี พ.ศ.2542 และแพร่ระบาดกัดกินต้นในนาข้าว มาถึงปัจจุบัน ซึ่งชาวบ้านพยายามกำจัดหอยเชอร์รี่ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งการนำหอยเชอร์รี่มาเป็นอาหารมนุษย์ของสัตว์ แต่หอยเชอร์รี่ยังไม่หมดไป เพราะการแพร่พันธุ์ของหอยเชอร์รี่ แพร่ขยายพันธุ์อย่างรวดเร็ว วิธีที่จะทำให้หอยเชอร์รี่ เป็นศัตรูเศรษฐกิจของไทย ต้องมีการส่งเสริมให้เลี้ยงหอยเชอร์รี่เหมือนกับการทำนาข้าว โดยไม่ต้องปลูกข้าวในแปลงนา ใช้การเลี้ยงหอย เชอร์รี่แทน นำหอยเชอร์รี่ไปซื้อขายให้กับโรงงานทำปุ๋ยชีวภาพ จะเป็นการสร้างอาชีพให้ชาวบ้านมีรายได้เหมือนการขายข้าวในโอกาสต่อไป

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

- ทอง ผลุดตาสห. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง ฌัฐกัญญา แก้วปานกัน เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 108 หมู่ 2 บ้านลาด. 25 ตุลาคม 2552.
- ทองเลื่อน แก้วสีขาว. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง กัลยาณี สุวรรณทิ. เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 62 หมู่ 1 บ้านลาด. 25 ตุลาคม 2552.
- บุญทัน เฟื่องสีไหม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง ฌัฐสิมา เทพชมภู. เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 4 หมู่ 6 บ้านลาด. 25 ตุลาคม 2552.
- บัวหา เฟื่องสีไหม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง ฌัฐกัญญา แก้วปานกัน. เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 31 หมู่ 19 บ้านลาด. 25 ตุลาคม 2552.
- มหาสุทัศน์ แสนพินิจ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง กัลยาณี สุวรรณทิ. เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 62 หมู่ 19 บ้านลาด. 30 ตุลาคม 2552.
- วินัย สุจันทร์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง ฌัฐสิมา เทพชมภู. เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่
26/1 หมู่ 6 บ้านบัวทรายคำ. 3 พฤศจิกายน 2552.
- สมชาย เรืองสมบัติ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง ฌัฐกัญญา แก้วปานกัน. เป็นผู้สัมภาษณ์,
บ้านเลขที่ 60 หมู่ 6 บ้านลาด. 5 พฤศจิกายน 2552.
- สง่า อาจสุรินทร์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง กัลยาณี สุวรรณทิ. เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่
61 หมู่ 19 บ้านลาด. 16 พฤศจิกายน 2552.

หวด อาจสุรินทร์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิง ณิชสิมา เทพชมพู. เป็นผู้สัมภาษณ์,/

บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 บ้านลาด. 16 พฤศจิกายน 2552.

อ่อน อาจสอน. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/ เด็กหญิง กัลยาณี สุวรรณที.เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่

53 หมู่ 1บ้านลาด. 23 พฤศจิกายน 2552.

เอกสารอ้างอิง

นิคม ชมภูหลง. ประวัติหมู่บ้านตำนานแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนในจังหวัดมหาสารคาม. อภิชาติ

การพิมพ์. มหาสารคาม. 2548.

กำจัดหอยเชอร์รี่

5. อ่างเก็บน้ำวังแสงกับชุมชนบ้านวังแสง โรงเรียนบ้านวังแสง

การวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งยุคของการวิจัยออกเป็น 3 ยุค ดังนี้ ยุคเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ก่อนปี พ.ศ. 2500 – พ.ศ. 2532 ยุคเริ่มการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2533 – พ.ศ. 2545 ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2546 – พ.ศ. 2552 ในแต่ละยุคได้ทำการศึกษาเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านวังแสง ในชุมชนบ้านวังแสงในหัวข้อต่อไปนี้ ความเชื่อ ประเพณี และเศรษฐกิจ ในแต่ละยุค การดำเนินการวิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์แบบปลายเปิดนำไปสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน และจัดเวทีเสวนา เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาสรุปในภาพรวม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ชัดเจนที่สุดแล้วนำมาเรียบเรียงใหม่ ผลของการวิจัย เรื่อง อ่างเก็บน้ำวังแสงกับชาวบ้านวังแสงสรุปได้ ดังนี้

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านวังแสง

วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านวังแสงก็เช่นเดียวกัน อาชีพที่คนหรือกลุ่มคนในชุมชนเหล่านั้นทำอยู่ จะมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนนั้น ๆ เป็นอย่างมาก ซึ่งแสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ของเกษตรกรที่ทำนา สะท้อนชีวิตของการทำการเกษตรที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติจากน้ำฝนจึงต้องมีการการกระทำเพื่อให้ฝนตกเพียงพอ ถูกต้องตามฤดูกาล เป็นวิถีของกลุ่มคนที่อาศัย อยู่ในหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งล้วนแต่เกี่ยวข้องกับ การประกอบอาชีพซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของปริมาณน้ำในการทำการเกษตร (ขาว จันปัญญา. 2552 : สัมภาษณ์)

เมื่อประมาณ 150 ปีมาแล้วมีนายแก้ว ไม่ทราบนามสกุล ซึ่งย้ายมาจากบ้านหามแห จังหวัดร้อยเอ็ด ตอนนั้นมีสามหลังคาเรือนเท่านั้น สภาพเดิมทางทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นป่าไม้ดิบ เรียกกันว่าดงป่าข้าง ปัจจุบันทางราชการมาสำรวจพื้นที่ป่าขึ้นเป็นป่าสาธารณะประโยชน์คงเหลือ เนื้อที่ 130 ไร่ เป็นหัวหน้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านวังแสงครั้งแรกมี 3 ครัวเรือน มีป่าไม้จำนวนมาก ชื่อว่า ดันแสง และมีสัตว์ป่าหลายชนิดอาศัยอยู่ และมีห้วยเป็นวัง เรียกว่า “วังแสง” มีคันแสงขนาดใหญ่จำนวนมากขึ้นอยู่ริมน้ำ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “วังแสง” สมัยก่อนชาวบ้านวังแสงก็เหมือนหมู่บ้านชนบททั่วไป มีวิถีชีวิตที่ธรรมดาพึ่งพาอาศัยธรรมชาติจากการศึกษาประวัติหมู่บ้านวังแสงมีอาชีพหลัก คือ การทำนาโดยมีอาชีพเสริมบ้างแต่ไม่มากนักคือการทอผ้าไหม และจักสาน ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีชีวิตที่เรียบง่ายและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขเมื่อเวลาผ่านไป สิ่งแวดล้อมก็เปลี่ยนตามวัฏจักรของธรรมชาติ ทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพโดยไม่มีอาชีพเสริมวิถีชีวิตของชาวบ้านก็เปลี่ยนไป บ้านวังแสงมีห้วยขนาดเล็กเมื่อ พ.ศ. 2533 ได้มีการขุดลอกห้วย บ้านวังแสง โดยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านวังแสงช่วยกันขุดลอกอ่างไว้เก็บน้ำเป็นอ่างขนาดเล็กโดย

ได้รับงบประมาณจากทางรัฐบาล ทุกอย่างก็เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้งทางความเป็นอยู่ และทางเศรษฐกิจ มีอาชีพเสริมเพิ่มเติมจากการทำนาและการทอผ้าไหมคือ การปลูกผักและพืช อาศัยหลังการเก็บเกี่ยวตามบริเวณอ่างเก็บน้ำ คือ ปลูกข้าวโพด ถั่วฝักยาว แตงกวา พริก แตงร้าน มะเขือ มะเขือเทศ หอม และกระเทียม ซึ่งสามารถทำรายได้อีกทางหนึ่งด้วยโดยอาศัยน้ำจากอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กแห่งนี้ซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงทุกชีวิตในหมู่บ้านวังแสงแห่งนี้ (อ้าย จันปัญญา, 2552 : สัมภาษณ์)

สภาพทั่วไป

บ้านวังแสงตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ประมาณ 70 ไร่ ห่างจากตัวจังหวัด 28 กิโลเมตร

ภูมิประเทศเป็นที่ราบ ไม่มีภูเขา ไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน มีเฉพาะลำห้วย หนองน้ำ และอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก สภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินทราย

ที่ตั้ง ขนาด รูปร่าง

ทิศเหนือ ติดต่อบ้านโนนลาน ตำบลมิตรภาพ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดต่อบ้านหนองขอน ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดต่อบ้านคอนสาร ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดต่อบ้านโคกกลาง ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม

การเปลี่ยนแปลงศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านวังแสงที่เปลี่ยนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงจากเดิมอย่างไรหลังจากมีอ่างเก็บน้ำวังแสงขนาดเล็กในหมู่บ้าน คณะยุววิจัยโรงเรียนบ้านวังแสงจึงจัดทำโครงการ เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้านวังแสงกับอ่างเก็บน้ำวังแสง ขึ้น โดยความคิดเห็นจากการตั้งหมู่บ้านและการประกอบอาชีพ ได้แบ่งช่วงมิติเวลาออกเป็น 3 ยุค จากการประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริมที่เข้ามาในชุมชนดังนี้

1. ยุคเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ระหว่าง ก่อน พ.ศ. 2500 — พ.ศ. 2532
2. ยุคเริ่มการเปลี่ยนแปลง ระหว่าง พ.ศ. 2533 — พ.ศ. 2545
3. ยุคปัจจุบัน กลับบ้านเกิด ระหว่าง พ.ศ. 2546 -ปัจจุบัน

การแบ่งช่วงมิติเวลาในแต่ละยุคเกิดจากการประกอบอาชีพและเทคโนโลยีที่เข้ามาสู่หมู่บ้านวังแสง

1. ยุคเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ก่อน พ.ศ. 2500 – พ.ศ. 2532

เมื่อประมาณ 150 ปีมาแล้วมีนายเหว้ ไม่ทราบนามสกุล ซึ่งย้ายมาจากบ้าน หามแห จังหวัดร้อยเอ็ด ตอนนั้นมีสามหลังคาเรือนเท่านั้น สภาพเดิมทางทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นป่าไม้ทึบ เรียกกันว่าดงป่าข้าง ปัจจุบันทางราชการมาสำรวจพื้นที่ป่าขึ้นเป็นป่าสาธารณะประโยชน์ คงเหลือเนื้อที่ 130 ไร่ การตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านวังแสงครั้งแรกมี 3 ครัวเรือน มีป่าไม้จำนวนมาก ชื่อว่า ดันแสง และมีสัตว์ป่าหลายชนิดอาศัยอยู่ และมีห้วยเป็นวังเรียกว่า “วังแสง” มีต้นแสงขนาดใหญ่จำนวนมากขึ้นอยู่ริมน้ำ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “วังแสง” สมัยก่อนชาวบ้านวังแสงก็เหมือนหมู่บ้านชนบททั่วไป มีวิถีชีวิตที่ธรรมดาพึ่งพาอาศัยธรรมชาติจากการศึกษาประวัติหมู่บ้านวังแสงมีอาชีพหลัก คือ การทำนาโดยมีอาชีพเสริมบ้างแต่ไม่มากนักคือการทอผ้าไหม และจักสาน ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีชีวิตที่เรียบง่ายและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยจะยึด ฮีต 12 คอง 14 ที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาช้านาน ฮีต 12 คอง 14 ได้แก่

1. เดือนอ้าย (บุญเข้ากรรม) โดยให้พระภิกษุสงฆ์ ที่ต้องอาบัติ (กระทำผิด) ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เพื่อฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตน ปรับตัวประพฤติตนให้ถูกต้องตาม พระวินัย

2. เดือนยี่ (บุญคุณลาน) เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จจะมีการทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระ ประพรม น้ำพระพุทธมนต์แก่ชาวบ้านเพื่อเป็นสิริมงคล ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ เจ้าของนาจะอยู่เป็นสุข ฝนตกตามฤดูกาล ข้าวกล้าออกงามและได้ผลดีในปีต่อไป

3. เดือนสาม (บุญข้าวจี) เป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านจะร่วมกันใส่บาตรในตอนเช้า ตอนค่ำจะเวียนเทียนชาวบ้านจัดเตรียมข้าวจี แล้วนำไปถวายภิกษุสามเณรที่วัดเสร็จแล้วฟังเทศน์ฉลองข้าวจีและรับพร บุญเดือนสามชาวบ้านทำวัดจะมีการผูกแขน ผู้เฒ่า ผู้แก่ ขอพรจากท่านผูกแขนเขาควาย และนำปุยคอกไปใส่ที่นา

4. เดือนสี่ (บุญพระเวส) ชาวบ้านเรียก “พะเหวด” ซึ่งหมายถึง พระเวสสันดร

5. เดือนห้า (บุญสงกรานต์) เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณ นิยมทำในเดือนห้า เริ่มตั้งแต่วันที่ 13-14 เมษายน ของทุกปี

6. บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) ก่อนลงมือทำนา เชื่อว่าเป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่อย่างมีความสุขในงานจะมีการแห่บั้งไฟและ จุดบั้งไฟเป็นการส่งสัญญาณไปบอกพระยาแถนให้ส่งน้ำฝนลงมา

7. เดือนเจ็ด (บุญซำระ) เป็นการชำระล้างสิ่งที่ไม่ดี เป็นการปิดเป่าความชั่วร้ายให้ออกไปจากหมู่บ้าน

8. เดือนแปด (บุญเข้าพรรษา) เป็นกิจของ ภิกษุสามเณรที่ต้องประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ห้ามมิให้ภิกษุสามเณรไปพักแรมที่อื่น

9. เดือนเก้า (บุญข้าวประดับดิน) เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

10. เดือนสิบ (บุญข้าวสาก) เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยทำสลากให้พระจับเพื่อที่จะได้ถวายตามสลากนั้น

11. เดือนสิบเอ็ด (บุญออกพรรษา) ทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระภิกษุสามเณร ได้เข้าพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน จะทำพิธีออกวัสสปวารณาในวันนี้

12. เดือนสิบสอง (บุญกฐิน) เป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาครบ 3 เดือน งานบุญนี้มีระยะทำตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึง วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 (อ้าย จัน ปัญญา. 2552 : สัมภาษณ์)

สรุปวิถีชีวิตชาวบ้านวังแสงในยุคเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมมีการประกอบอาชีพเหมือนสังคมอีสานทั่วไป คือ ทำนาปลูกข้าว ยึดถือประเพณีฮีต 12 คอง 14 เป็นการทำเกษตรกรรม แบบยังชีพ พึ่งพากันและกันและพึ่งธรรมชาติ น้ำฝนเป็นสิ่งสำคัญในการผลิต

2. ยุคเริ่มการเปลี่ยนแปลงเป็นแรงงานรับจ้าง ระหว่างปี พ.ศ. 2533 – พ.ศ. 2535

ยุคนี้เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง และเริ่มพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่าง ตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในชุมชนมีการพัฒนาขึ้นมาก ในช่วงนี้ชาวบ้านก็ยังคงสืบสานฮีต 12 คอง 14 ที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาช้านาน เมื่อเวลาผ่านไป สิ่งแวดล้อมก็เปลี่ยนแปลงไปตามวัฏจักรของธรรมชาติ วิถีชีวิตของผู้คนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจ บ้านวังแสงมีลำห้วยขนาดเล็กอยู่ก่อนแล้วและเมื่อ พ.ศ. 2533 ได้มีการขุดลอกห้วยบ้านวังแสง โดยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านวังแสงช่วยกันขุดลอกกลายมาเป็นอ่างเก็บน้ำชลประทานขนาดเล็กโดยได้รับงบประมาณจากทางรัฐบาล ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้งทางความเป็นอยู่และทางเศรษฐกิจ มีอาชีพเสริมเพิ่มเติมจากการทำนา การจักสานและการทอผ้าไหมคือ การปลูกผักและพืชอายุสั้นหลังการเก็บเกี่ยวตามบริเวณอ่างเก็บน้ำ คือ ปลูกข้าวโพด ถั่วฝักยาว แตงกวา พริก แตงร้าน มะเขือ มะเขือเทศ หอม และกระเทียม โดยอาศัยน้ำจากอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กแห่งนี้ซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงทุกชีวิตในหมู่บ้านวังแสงแห่งนี้ การเพาะปลูกพืชพันธุ์ทางการเกษตรต่างๆ เพื่อให้มีกินในครัวเรือนและแลกเปลี่ยน ซื้อขายกันในชุมชนเท่านั้น ยังไม่มีการนำไปขายที่อื่นหรือในตลาดที่ตัวเมือง

หลังจากขุดลอกคลองชลประทานแล้วต่อมาก็มีการสร้างถนนลาดยางจากตัวจังหวัดมาที่อำเภอแกลง จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ในช่วงนี้ผู้คนเริ่มเดินทางไปประกอบอาชีพต่างถิ่น โดยเฉพาะผู้ชาย มีเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ ผู้หญิงและเด็กยังคงดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมอยู่ (ทองมี จันปัญญา. 2552 : สัมภาษณ์) สรุปลักษณะเป็นแรงงานรับจ้างระหว่างปี พ.ศ. 2533 – 2535 ชาวบ้านวังแสงมีปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากการมีน้ำเก็บกักไว้ในอ่างเก็บน้ำวังแสง นำน้ำมาใช้ได้ตลอดปี น้ำทำให้ชาวบ้านวังแสง มีการทำเกษตรกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ปลูกพืชอายุสั้น เศรษฐกิจครัวเรือนมีเงินใช้ตลอดฤดูกาลผลิต แต่ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนเปลี่ยนไป เพราะมีการเดินทางสะดวกเกิดจากการใช้ถนนลาดยางคนบ้านวังแสง อพยพไปทำงานต่างถิ่น ชุมชนไม่มีผู้คนวัยหนุ่มสาว ทำงานในบ้านวังแสง คนหนุ่มสาวอพยพเป็นแรงงานรับจ้างตามหัวเมืองขนาดใหญ่ จึงเป็นหมู่บ้านที่มีคนชรา กับเด็กเป็นผู้เฝ้าครอบครัว

ยุคที่ 3 ยุคกลับบ้านเกิด ระหว่างปี พ.ศ. 2536 ถึง ปัจจุบัน (พ.ศ. 2552)

อยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2536 – ปัจจุบัน ยุคนี้เป็ดยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในชุมชนมีการพัฒนาขึ้นมาก แต่ชาวบ้านก็ยังคงสืบสานฮีต 12 คอง 14 ที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาช้านานเช่นเดิม

ชาวบ้านวังแสงจำนวนมากได้ไปรับจ้างในหลาย ๆ แห่ง มีนายจ้างเลิกจ้างเพราะประสบกับมรสุมเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ได้อพยพเดินทางกลับมาประกอบอาชีพในชุมชนของตนเอง และได้นำเอาความรู้และประสบการณ์ที่ไปทำงานต่างถิ่นมาเป็นผู้ประกอบการเองและกลายเป็นกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย เช่น

1. กลุ่มอาชีพเจดีย์และศาลพระภูมิ ผู้ที่ริเริ่มในการประกอบอาชีพนี้คือ นายบรรดา ทับสีแก้ว มีชาวบ้านที่เห็นว่าการประกอบอาชีพนี้มีรายได้ดี ได้รวมตัวกันประกอบอาชีพนี้ประมาณ 50 ครอบครัว

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพเสริม ทำศาลพระภูมิ ตอนแรกไปทำงานที่จังหวัดนครปฐมตั้งแต่อายุ 17 ปี พอมีความรู้และทำเป็นก็มาแกะทำแบบเอาเอง เริ่มทำตั้งแต่ พ.ศ. 2543 โดยใช้บริเวณบ้านทำเป็นโรงงานในครัวเรือน มีคนงานทั้งชายและหญิง 17 คน คนงานชายหล่อปูน คนงานหญิงทำสิรูปทรงที่ทำได้แก่ 1.ทรงนครปฐม 2. ทรงธาตุพนม 3. ทรงหน้าพระ 4. ทรงเจดีย์เล็ก 5. ทรงศาลมังก 6. ทรงศาลม้าย 7. ทรงศาลเจ้าที่ 8. ทรงศาลโบสถ์ 9. ทรงตัวไหว้วางหน้าศาล

ขายทั้งราคาส่งและราคาปลีก ถ้าขายส่งจะส่งไปขายที่ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดสกลนคร จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดมุกดาหาร และจังหวัดร้อยเอ็ด จะขายดีในช่วงเดือนเมษายน คือ ช่วงสงกรานต์ ขายได้ประมาณเดือนละ 100,000 บาท เป็นอาชีพเสริมที่มั่นคงและเป็นการกระจายรายได้ให้กับชุมชนได้มีงานทำเสริมอาชีพทำนา เพราะจ้างแรงงานในหมู่บ้านมาช่วยและมีแรงงานจากหมู่บ้านอื่น ๆ มาเป็นแรงงานรับจ้างในบ้านวังแสง

2. กลุ่มอาชีพทำขนมจีน ผู้เริ่มในการประกอบอาชีพนี้คือ นางไป มาตย์วังแสง อายุ 51 ปี อยู่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 2 บ้านคอนสาร ตำบลวังแสง อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม อาชีพหลัก ทำนา อาชีพเสริม ทำขนมจีน นางไป มาตย์วังแสง ทำขนมจีนมาประมาณ 10 ปี ทำทุกวัน ขายในหมู่บ้านและท้องถิ่นใกล้เคียง ขายดีมากที่สุดในเทศกาลบุญเดือนสี่ จะจ้างคนงานมาช่วยทำ ถ้าไม่มีเทศกาลก็จะทำเฉพาะในครอบครัว ทำวันละประมาณ 50 กิโลกรัม ขายกิโลกรัมละ 20 บาท

3. กลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่กับการปรับตัวของชาวบ้านวังแสง จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมได้มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการประกอบอาชีพมากขึ้นและทำการเพาะปลูกพืชเพื่อเป็นสินค้าในชุมชนและนำไปขายที่ตลาดในเมืองอย่างเป็นล่ำเป็นสันมีการปลูกพืชระยะสั้นที่เป็นเศรษฐกิจในชุมชนเช่น ข้าวโพด ถั่วฝักยาว มะเขือ มีการทำนาปรังปลูกยาสูบ ในการปลูกพืชหลังฤดูการทำนาอย่างจริงจังทำให้ผู้คนในชุมชนมีการแก่งแย่งกันเกิดปัญหาเรื่องน้ำไม่เพียงพอ มีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนจนเกิดการโต้เถียงและนำมาหาข้อยุติกันในการประชุมหมู่บ้านหลายครั้ง

นางตัว โยธากดี อายุ 50 ปี อยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 1 บ้านวังแสง อำเภอกำแพง จังหวัดมหาสารคาม มีการเลี้ยงวัวพันธุ์นมทำมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ตอนเริ่มต้นเลี้ยงได้เข้าอยู่ในกลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์นมที่บ้านโคกก่อ อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม แล้วย้ายมาเลี้ยงที่นาของตนเองมีเนื้อที่ในการเลี้ยง 5 ไร่ เป็นที่นา ตอนแรกซื้อแม่พันธุ์มาตัวละ 35,000 บาท ปัจจุบันมีวัวพันธุ์นมอยู่ 30 ตัว ผลิตน้ำนมได้วันละ 150-300 ลิตร น้ำนมที่ได้จะส่งขายที่สหกรณ์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

4. กลุ่มอาชีพจักสาน

นายที รักภักดี อายุ 58 ปี อยู่บ้านเลขที่ 78 หมู่ 11 บ้านโคกกลาง ตำบลวังแสง อำเภอกำแพง จังหวัดมหาสารคาม อาชีพหลัก ทำนา อาชีพเสริม ทำแคร่ไม้ไผ่ ทำมาตั้งแต่ปี 2547 ตอนแรกทำแคร่ไม้ไผ่เป็นกลุ่มรวมกันต่อมาจึงแยกออกมาทำแต่ละครอบครัว ทำแคร่ไม้ไผ่ขนาดเล็ก คือ กว้าง 75 ซม. ยาว 165 ซม. วัสดุที่ใช้ทำแคร่ไม้ไผ่ มีไม้ยูคาลิปตัส ไม้ไผ่ และตะปู ขนาด 1 นิ้ว ไม้ยูคาลิปตัสหาซื้อได้ในท้องถิ่น ไม้ไผ่ซื้อจากจังหวัดอำนาจเจริญ (อำเภอหัวตะพาน) และจากจังหวัดอุบลราชธานี(อำเภอกำแพงแสน)

ราคาทุน ประมาณอันละ 70 บาท แล้วขายส่งในราคาอันละ 110 บาท ถ้าขายปลีก อันละ 200 บาท จะส่งขายเดือนละ 50-100 อัน ปัจจุบันบ้านโคกกลางมีการทำแคร่ไม้ไผ่ทั้งหมด 16 ครอบครัว

5. กลุ่มทอผ้า นางอำนวย จันทะกล (ผ้าไหมมัดหมี่)

นางอำนวย จันทะกล อายุ 52 ปี อยู่บ้านเลขที่ 25 หมู่ 14 ตำบลวังแสง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดมหาสารคาม อาชีพหลัก ทำนา อาชีพเสริม ทอผ้าไหม ทอผ้าถุงไหม ขายผืนละ 1,000-1,200 บาท ผ้าโสร่ง ขายผืนละ 1,500 บาท ผ้าไหมมัดหมี่ ขายผืนละ 1,200 บาท ขายในท้องถิ่น ของตำบลวังแสง ส่วนใหญ่ส่งขายตามสินค้า OTOP ของตำบล และมีคนมาซื้อตามบ้าน รายได้ประมาณเดือนละ 3,000 บาท

สรุปยุคที่สามกลับบ้านเกิด เป็นความสัมพันธ์ของคนโดยได้เรียนรู้ความรู้จากภายนอกแล้วนำความรู้หลาย ๆ ประเภทมาใช้ในการดำรงชีวิตตนเอง โดยถือเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในบ้านวังแสงและคนบ้านวังแสงได้เป็นลูกจ้างของกลุ่มการผลิตหลาย ๆ กลุ่ม เป็นการปรับตัวของคนในสังคมเกษตรกรรมทำกิจกรรมหลาย ๆ กลุ่มการผลิตที่ตนเองมีความรู้ เป็นการป้องกันไม่ให้คนตกงานโดยมีผู้ประกอบการเกิดขึ้นในบ้านวังแสง เป็นการปรับตัวของชาวบ้านวังแสงตามสถานการณ์

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องนี้สะท้อนภาพการมีอ่างเก็บน้ำ ส่งผลต่อความเป็อยู่ของชาวบ้านวังแสง ทำกิจกรรมร่วมกันผ่านประเพณีฮีต 12 คอง 14 เหมือนชาวอีสานทั่วไป ด้านเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงจากหลาย ๆ ประเภทการมีอ่างเก็บน้ำบ้านวังแสง มีถนนลาดยาง มีผู้คนเป็นเจ้าของกิจการการผลิต โดยชาวบ้านได้รับประโยชน์จากน้ำอ่างเก็บน้ำวังแสงทางสังคม และเกิดการแย่งชิงทรัพยากรน้ำและยุติด้วยการประชุมแก้ไขปัญหาร่วมกัน แสดงถึงการมีประชาธิปไตยในชุมชนคือ ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ประโยชน์ที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านวังแสง ปรับตัวการแตกกิจการการผลิตในครัวเรือน เป็นทั้งผู้ประกอบการและเป็นผู้รับจ้างในชุมชนตนเอง ทำให้ครอบครัวอบอุ่นไม่ย้ายถิ่นที่อื่น ๆ และมีคนหลาย ๆ หมู่บ้านไปเป็นแรงงานรับจ้างในบ้านวังแสง บ้านวังแสงได้สร้างอาชีพหลากหลายตามที่ผู้ประกอบการมีความรู้ที่ได้มาจากการเป็นแรงงานไปรับจ้างมาก่อน ให้เห็นการปรับตัวของมนุษย์ ปรับตัวที่มาจากความรู้ได้มาจากภายนอกคือคนสัมพันธ์กับคน คนสัมพันธ์กับเครื่องมือการผลิต และทุกครัวเรือนปฏิบัติตามฮีตคอง ของหมู่บ้าน คือ ฮีต 12 คอง 14 ตั้งแต่ตั้งหมู่บ้านถึงปัจจุบันแสดงถึงอิทธิพลด้านความสัมพันธ์ของคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติยังผูกพันให้คนได้ใกล้ชิดกัน แต่ในด้านเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์แบบนายจ้างกับลูกจ้าง ตามความสามารถของแต่ละบุคคล

ข้อเสนอแนะ

คนในชุมชนควรให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมมากกว่าที่เนอยู่ ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ปัญหาในการศึกษา

จากการศึกษาครั้งนี้พบปัญหาอุปสรรค ดังนี้

1. การให้ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์บางท่านยังให้ข้อมูลไม่ชัดเจนและไม่ตรงกัน
2. ข้อมูลบางอย่างยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่
3. เอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องมีน้อยมาก
4. การศึกษาเป็นการศึกษาจากคำบอกเล่าอาจทำให้ความเป็นจริงคลาดเคลื่อนและไม่ละเอียดเท่าที่ควร
5. ผู้ศึกษามีเวลาในการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลน้อยมาก
6. ผู้ศึกษาไม่มีความรู้ในการเขียนงานวิจัย ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้งานวิจัยล่าช้าและขาดความสมบูรณ์

บุคคลอนุกรม

กว้าง วังหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ศรีัญญา เสาร์ห้า เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 37 หมู่ที่ 14 บ้านวังแสง 10 กันยายน 2552.

ขาว จันปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. บุตร ตะวัน เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ 1 บ้านวังแสง 20 กันยายน 2552.

ทองมา จันปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ศิริทิพย์ ทับสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 14 บ้านวังแสง 22 กันยายน 2552.

ทองมี จันปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ณัฐณา ทองภู เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 1 บ้านวังแสง 22 กันยายน 2552.

ทองอินทร์ คำพะวงค์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ปิยาภรณ์ ประทา เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 20 บ้านวังแสง 22 กันยายน 2552.

บุญ วังหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ศิริทิพย์ ทับสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 20 บ้านวังแสง 16 ตุลาคม 2552.

สวน จันปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ัญญา ทองภู เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 14
บ้านวังแสง 20 ตุลาคม 2552.

สมุด จันปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ปิยาภรณ์ ประทา เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 16
หมู่ที่ 1 บ้านวังแสง 22 ตุลาคม 2552.

สาย จันปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ศรีญญา เสาร์ห้า เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 1
บ้านวังแสง 25 ตุลาคม 2552.

หนูจันทร์ ยศกำธร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ัญญา ทองภู เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 27
หมู่ที่ 14 บ้านวังแสง 25 ตุลาคม 2552.

6. ชุมชนบ้านกุดแคนกับลำห้วยคำพุ โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม

การศึกษาเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของลำห้วยคำพุกับวิถีชีวิต
คนบ้านกุดแคน และศึกษาการเปลี่ยนแปลงของลำห้วยคำพุส่งผลกระทบต่อประชาชนบ้านกุดแคน
พื้นที่ศึกษาห้วยคำพุบ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วิธีการ
ศึกษาใช้วิธีเก็บข้อมูลจากภาคสนามเป็นหลักผู้ให้ข้อมูลผู้เฒ่า ผู้แก่ ชาวนา เจ้าหน้าที่
ชลประทาน และนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ไปใช้จัดเวทีกลุ่มสนทนาให้ตรวจสอบข้อมูล
โดยผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อความถูกต้องของข้อมูลแล้วนำมาเรียบเรียงใหม่ตรงตามจุดมุ่งหมาย
นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านกุดแคนและลำห้วยคำพุ

ประวัติความเป็นมาของบ้านกุดแคน

คุณยายอำนวยพร สีดาพลเล่าเรื่องประวัติความเป็นมาของบ้านกุดแคนดังนี้
หมู่บ้านกุดแคนก่อนมีอายุประมาณการก่อตั้ง 200 ปีผ่านมา ก่อนจะมาตั้งบ้านเรือนขึ้น
มีนายพรานมาล่าสัตว์ 5 คนมาจากหมู่บ้านเหล่าสิงห์หรือบ้านเก่าสิงห์ไคร จังหวัดร้อยเอ็ด
เจ็ดหัวเมืองและก็พบว่าที่ตรงนี้อุดมสมบูรณ์มากและตามหุบเขาลำเนาไพรตามห้วย หนองน้ำ
บึง คลอง กุด มีสัตว์นานาชนิด และที่บริเวณนั้นมีวังน้ำท่าป่าแขงและไปพบแหล่งน้ำอีกแห่ง
หนึ่งห่างจากท่าป่าแขงประมาณ 6 เส้น มีลักษณะเป็นกุดน้ำวนหรือวังน้ำวนในกุดมีน้ำขัง
ตลอดปี มีสัตว์บก สัตว์น้ำ ดินไม้เล็กใหญ่พืชพันธุ์นานาชนิดในถิ่นนั้น นายพรานจึงยิงสัตว์
ได้พอสมควรจึงพากันกลับบ้าน นายพรานทั้ง 5 กลับไปไม่นาน ก็เลยเล่าให้ญาติฟังว่าพบเห็น
สถานที่หนึ่งสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งหมู่บ้าน และหลังจากนั้นมีครอบครัวที่อพยพจากบ้านเก่า
สิงห์ไครมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่วังท่าป่าแขงมีครัวเรือนมาตั้งอยู่ก่อนดังนี้ คือ (นายกอง นางลัด)

(นายทองมา นางแก้ว) (นายสนิท นางลุน) (นายชู นางหอม) (นายคำ นางสิน) (นายอุทัย นางแสน) อีกสามครอบครัวหลักฐานไม่ชัด และหลังจากนั้น ในปีต่อมาถืออพยพตามกันมาจึงพากันตั้งชื่อหมู่บ้านขึ้นเรียกว่า “บ้านท่าป่าแขง” (ท่า หมายถึงท่าน้ำ ป่าแขง หมายถึง ดันแขง) คนในอดีตเรียกตามธรรมชาติเพราะดันแขงขึ้นตามริมลำห้วยหนองน้ำ กุด บึง ทุกวันนี้ดันแขงยังหลงเหลืออยู่

บ้านท่าป่าแขงที่มาตั้งใหม่นี้ถูกภัยธรรมชาติ บ่อยครั้ง คือในฤดูฝน ฝนตกน้ำท่วมเกือบทุกปีบ้านท่าป่าแขงขึ้นอยู่กับ “ตาแสง ตากวนบ้าน” จึงช่วยกันย้ายจากบ้านท่าป่าแขงที่ราบลุ่มที่ติดลำห้วยทิศตะวันออกของลำห้วยชาวบ้านก็ช่วยกันรื้อบ้านเรือนขนข้ามลำห้วยขึ้นสู่เนินสูงเพื่อทำการปลูกสร้างบ้านเรือนต่อไปคือหน้าท่วมทุกวันนี้บ้านท่าป่าแขงจึงมีชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “ท่าบ้านเก่า” มาแต่ทุกวันนี้ พอย้ายมาแล้วจึงตกลงกันว่าจะตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ที่ชื่อว่าบ้านกุดแคนนี้ คำว่ากุด คำนี้ไม่ใช่คว้น หรือ ขาด เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้น กุดนี้กว้าง 3 เส้น 4 เส้นลึกมาก มีน้ำตลอดปี และมีต้นไม้นานาชนิด ขึ้นตามริมฝั่งและมีต้นแคนเล็กแคนใหญ่ล้อมรอบกุดน้ำแห่งนั้น จึงเรียกว่าหมู่บ้าน “กุดแคน” หมู่ 4 ตำบลโคกก่อ ต่อมาใน พ.ศ. 2535 จึงได้แยกหมู่บ้านออกจากตำบลโคกก่อขึ้นสู่ตำบลหนองโนตั้งใหม่เพราะมีพลเมืองมากขึ้น จึงได้เรียกบ้านกุดแคน หมู่ 6-2 มาจนถึงปัจจุบันนี้ (อำนวยการ สืบค้น 2552 : สัมภาษณ์)

ประเพณีที่สำคัญของบ้านกุดแคน

จากทีมผู้วิจัยได้สัมภาษณ์คุณตาทองใบ วิวัฒนากร อธิบายเรื่องการทำกิจกรรมบุญต่าง ๆ ที่เป็นประเพณีสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษถึงลูกหลานได้ปฏิบัติประเพณีเหมือนชาวอีสานหลาย ๆ หมู่บ้านได้ปฏิบัติซึ่งการศึกษาครั้งนี้จะกล่าวเฉพาะประเพณีที่แตกต่างจากสังคมอีสานบุษาคอนปู่ตา แต่หมู่บ้านนี้บูชาพระพุทธรูป

ประเพณีบุญเบิกบ้าน ชาวบ้านกุดแคนจัดทำขึ้นในเดือนหกก่อนทำนา หรือเรียกว่าเอาบุญกลางบ้าน คนในหมู่บ้านทุกครอบครัวต้องเข้าร่วมพิธีกรรมนี้เพราะถือว่าเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนคือ บูชาพระพุทธรูปแทนบูชาผีปู่ตา การบูชาจะบำบอดด้วยการปิดทองคำเปลวที่องค์พระพุทธรูปในอุโบสถ คำอธิษฐานแล้วแต่บุคคลจะกล่าวขอจากพระพุทธรูปแต่การบูชาส่วนรวมจะมีจะจำ เป็นผู้กล่าวขอฝนให้ตกตามฤดูกาลได้ทำนาและไม่มีภัยธรรมชาติและเกิดขึ้น เช่น น้ำท่วม โรคระบาด ไฟไหม้ และภัยจากโจร ขโมยเข้ามาก่อความวุ่นวาย

พิธีบุญเบิกบ้านหรือบุญกลางบ้านต้องทำทุก ๆ ปี ในเดือนหก ทำในวันพุธถือเป็นวัน
 เลี้ยงพระภูมิเจ้าที่ ไม่ทำวันอังคาร ถือเป็นวันไม่เป็นมงคลวันหนึ่ง ทำอะไรไม่ปลอดภัยเป็น
 ความเชื่อของชาวบ้านกุศแคนที่เล่าสืบทอดกันมา ทีมยูววิจัยมีข้อคิดเห็นว่า การเรียกวันทำ
 พิธีกรรมในแต่ละชุมชนคงแตกต่างกันไป เกิดจากผู้นำชุมชน คือ จะจำจะเป็นคนกำหนดวัน
 เพราะคนเป็นจะจำมีบทบาทในชุมชนเป็นคนที่ชาวบ้านศรัทธาให้เป็นตัวแทนบอกกล่าวกับ
 เทพผี ซึ่งการเป็นจะจำของชุมชนในภาคอีสานคงมีบทบาทเหมือนจะจำ ของชาวบ้านกุศแคน
 พิธีบุญเบิกบ้าน ถือเป็นพิธีขอฝนของชาวบ้านไม่มีโจร และขโมยเข้ามาทำร้ายคน คือ ไม่มี
 การทะเลาะวิวาทกับชุมชนใกล้เคียงด้วย

จากการทำพิธีเบิกบ้านของชาวบ้านกุศแคนทำให้ชาวบ้านมีความสุข คือลดความวิตก
 กังวลในจิตใจ เหมือนเป็นการสร้างพลังของใจให้มีความหวังขึ้นมาต้องได้ทำนาปลูกข้าว ชีวิต
 ปลอดภัยกับในครอบครัวทุก ๆ คน ซึ่งชาวบ้านกุศแคนกล่าวว่า “การบูชาพระพุทธรูปให้
 อำนาจคุณพระคุ้มครอง ต้องทำทุก ๆ ปี ไม่ทำหมู่บ้านจะไม่สงบสุขไม่ได้ทำนา เมื่อทำพิธี
 แล้วฝนจะตก หมู่บ้านนี้เคยมีภัยแล้งเป็นบางที่และน้ำในลำห้วยคำพุได้ใช้น้ำจากแหล่งน้ำจาก
 ธรรมชาติตลอดไป” พิธีบุญเบิกบ้านแสดงถึงความรักสามัคคีของชาวบ้านมาร่วมกลุ่มกันต่อสู้
 กับภัยแล้งโดยผ่านความเชื่อพระพุทธรูป (ทองใบ วิวัฒน์กร. 2552 : สัมภาษณ์)

คนบ้านกุศแคนกับการเรียกชื่อห้วยคำพุ

ในยุคของความอุดมสมบูรณ์ของดินไม้ตามฝั่งห้วยคำพุ คุณตาสมบูรณ์ ศรีเสียงได้
 กล่าวว่า

“พ่อ-แม่เล่าให้ฟังว่าสมัยคนบ่หลายบ้านกุศแคนบ่อดึบ่ยากไปห้วยได้ปลาไปทุ่งนาได้
 กบได้เขียด บ่ได้ชื่อ บ่ได้ขาย เพราะหาอยู่หากินตามธรรมชาติในลำห้วยคำพุ ห้วยนี้ได้ชื่อว่า
 ห้วยคำพุมีน้ำผุดขึ้นมาจากห้วยนี้เป็นเหมือนออกมาจากน้ำใต้ดิน และในห้วยแห่งนี้ในสมัย
 อดีตฤดูแล้งน้ำจะงวดลงเป็นแห้ง ๆ ชาวบ้านจะไปจับปลาทำน้ำหลาย ๆ ทำ เรียกทำหว่างแซว
 คนมาหาปลาฆ่าส่งเสียงเรียกคุยกันแซว ๆ (เสียงดังจากคนจำนวนมาก) ทำโสกบักตู้เพราะมี
 ควายตายในลำห้วยเป็นควายตัวผู้โตมากเรียกทำน้ำว่าโสกบักตู้ เพราะทำน้ำมีความลึกของน้ำ
 มากเป็นวังเป็นบวบน้ำ และมีคนพูดไม่ชัดชื่อบักก็ไปเล่นน้ำในลำห้วยตายน้ำเรียกชื่อทำน้ำว่า
 ทำบักก็ก ทีมยูววิจัยสอบถามว่า “ทำน้ำ” คือสถานที่ที่เป็นชื่อเรียกตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่คน
 ไปใช้ลำน้ำทำประโยชน์ในลักษณะแตกต่างกัน ผู้ให้ข้อมูลให้คำตอบเช่นเดียวกับทีมยูววิจัยให้
 ข้อคิดเห็นดังนั้นห้วยคำพุจึงมีพื้นที่เป็นพื้นที่เป็นแหล่งน้ำต้นเงินเวลาฤดูแล้งมีทางเดินลงไปสู่

ลำห้วยเป็นท่าให้คนได้ไปพักหาอาหารธรรมชาติตามลำห้วยสะดวกขึ้น(สมบุญ ศรีเอื้อง. 2552 : สัมภาษณ์)

จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาห้วยคำพู่ ทำให้ทีมวิจัยใช้ปรากฏการณ์แบ่งยุคเกี่ยวกับคนกับห้วยคำพู่ดังนี้

ยุคที่ 1 ชีวิตคนบ้านกุดแคนกับการพึ่งพาลำห้วยคำพู่ ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2490

ห้วยคำพู่มีชื่อเรียกหลาย ๆ ชื่อในลำห้วยเพราะคนมีความสัมพันธ์กับลำห้วยไปจับปลา เก็บผัก ไปอาบน้ำในลำห้วยในฤดูฝน แสดงถึงลำน้ำแห่งนี้ได้หล่อเลี้ยงชุมชนคนบ้านกุดแคน และคนบ้านอื่น ๆ เดินทางมาจับปลาส่งเสียงเรียกกันแซว ๆ นอกจากใช้ลำน้ำหาปลา หาหอย ไล่เบ็ดกบ เบ็ดปลา คนบ้านกุดแคนใช้น้ำทำเกษตรกรรม ในฤดูแล้งและในฤดูฝนที่คนมีที่นา คิดลำห้วยจะปลูกผัก ปลูกยาสูบ ตามพื้นที่นาตนเองใกล้ลำห้วย ทำแปลงปลูกผักไว้กินในครัวเรือนให้ญาติ ๆ เวลาว่างงานบุญเกิดขึ้น เวลานำพืชผักมากินบิได้คิดมากกลัวจะป่วยเป็นโรค เพราะการปลูกพืชผัก ใช้น้ำสะอาดในลำห้วยคนสมัยอดีตบิใช่ยาฆ่าแมลงฉีดพืชผักที่ปลูก เช่น ปัจจุบันนี้ คนอายุยืนกับอาหารปลอดสารพิษ เป็นการอาศัยลำน้ำห้วยคำพู่ ใช้น้ำบิมีสารยาฆ่าแมลงไหลลงสู่แม่น้ำ (อานวยพร สีดาพล. 2552 : สัมภาษณ์)

ห้วยคำพู่กับคนหลายหมู่บ้าน

คนหลายหมู่บ้านที่ห้วยคำพู่ไหลผ่านเวลาหน้าแล้งมีน้ำยังคงอยู่ในวังน้ำ บวกน้ำลึก ๆ ในลำห้วย คำพู่ ทำให้คนหลายหมู่บ้านเดินทางมาจับปลาใช้แหหลายผืนมาหาปลาด้วยกันในฤดูฝนและฤดูแล้งส่วนมากเป็นกลุ่มคนที่ป็นญาติพี่น้องกันระหว่างหมู่บ้าน เช่น บ้านหนองโนเป็นหมู่บ้านขยายจากบ้านกุดแคนจะเดินทางมารวมกลุ่มกับพี่น้องบ้านกุดแคน เรียกว่า “หาปลากินข้าวป่า” เมื่อจับปลาในลำห้วยคำพู่ได้มากมีปลาขาวนา ปลาช่อน ปลาแซ่ก ปลาตุ๊ก ปลาหลด นำปลาทำเป็นอาหารและแบ่งปันให้คนในกลุ่มหาปลาด้วยกัน (คำ นุรัตน์. 2552 : สัมภาษณ์)

ชีวิตคนใกล้เคียงลำห้วยคำพู่ได้พึ่งพาน้ำจากลำห้วยผู้ขายหาปลาแล้วผู้หญิงไปเก็บผักหาหน่อไม้ป่าตามลำห้วย อานวยพร สีดาพล เล่าว่า “หน่อไม้ป่าตามห้วยคำพู่หลายในฤดูฝนเอามาเผาทำหน่อไม้ดองไว้เป็นอาหารยามทำนา อาหารจากหน่อไม้บิมีผู้ชอบอยากหาเพราะหาได้ง่ายลงไปห้วยคำพู่ ต้องได้อาหารมาอยู่มากิน แต่ปัจจุบันนี้คนบิไปหาปลาคนไปโรงงานมีชัยทั้งคนหนุ่มคนสาว (อานวยพร สีดาพล. 2552 : สัมภาษณ์)

จากการเก็บข้อมูลของยุคชีวิตคนบ้านกุดแคนกับการพึ่งพาลำห้วยคำพู่ ห้วยคำพู่ยังอุดมสมบูรณ์ด้วยต้นไม้ตามฝั่งลำห้วยมีในฤดูฝนพืชผักหน่อไม้ ปลา กบ เขียด เป็นแหล่ง

อาหารธรรมชาติที่ปลอดภัยของหลายหมู่บ้านมีบ้านกุดแคน บ้านหนองโน นานกเขียนได้พึ่งพาลำน้ำนี้ แสดงความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ เวลาก่อตั้งชุมชนต้องมีหนองน้ำมีป่า มีที่ลุ่ม ที่ราบที่เนินเพื่อคนปรับตัวได้อยู่รอดโดยอาศัยประโยชน์และรักษาน้ำให้สะอาดเพื่อได้อุปโภค บริโภค

ยุคฝายทดน้ำในห้วยคำพู พ.ศ. 2490 – พ.ศ. 2512

ลำห้วยคำพูในช่วงนี้ประสบกับภัยแล้งฝนทิ้งช่วงปริมาณน้ำในลำห้วยน้อย คนในหมู่บ้านจำนวนมากเริ่มขยายพื้นที่ทำกินจับจองที่ดินที่ติดผืนนาตนเองเป็นสวนตามลำห้วย กอไผ่ถูกถางเผาไฟเริ่มลดลงเหลือจำนวนไม่มาก ใช้เสาไม้บอกเขตที่ดินจับจองไว้เป็นเจ้าของตามทีนาของทุนคนที่เรียกว่ามีนาห้วยคำพู เริ่มปลูกยาสูบพื้นบ้าน ปลูกข้าวโพด พริก ผักจำนวนมากเข้าสู่การขายในชุมชน และคนได้รับการศึกษาเรียนรู้ เมื่อน้ำในลำห้วยมีน้อยทีนาใครอยู่ใกล้เคียงกับเพื่อนบ้านหลาย ๆ คนรวมกลุ่มกันฟันฟืนน้ำในลำห้วย เรียกว่า ทำฝายทดน้ำไว้ใช้รดผักให้วัวควายได้นอนน้ำ ลำห้วยจึงถูกแบ่งเป็นช่วง ๆ น้ำเริ่มเป็นสัดส่วนเฉพาะการใช้ประโยชน์ของเจ้าของนาห้วย ชาวบ้านมีนาโนน (นาที่สูง) ไม่กล้าไปใช้น้ำในลำห้วยกลัวการทะเลาะวิวาท ยุคนี้คนในชุมชนเริ่มเห็นแก่ตัวปรับตัวเอาตัวรอดโดยประกาศว่าน้ำในลำห้วยมีเจ้าของใช้เป็นส่วน ๆ กลุ่ม ๆ การหาปลา หาหน่อไม้ เริ่มหาอยู่หากินเฉพาะเขตพื้นที่นาตรงกับพื้นที่ห้วยคำพู (ทองใบ วิวัฒนการ. 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคขุดลอกห้วยคำพู พ.ศ. 2512 – พ.ศ. 2535 หาอยู่หากินในตลาด

หลังจากห้วยคำพูมีปริมาณน้ำไม่มากเฉพาะฝนแล้ง ได้มีนโยบายรัฐพัฒนาภาคอีสานเรื่องการสร้างอ่างเก็บน้ำ ชลประทานตามหมู่บ้านต่าง ๆ บ้านกุดแคนเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งที่อยู่ในเขตปกครอง ตำบลโคกก่อในช่วงนี้ บ้านโนนมีบ้านโคกก่อ เป็นบ้านต้นน้ำห้วยคำพูรัฐได้ให้งบประมาณมาสร้างอ่างเก็บน้ำโคกก่อเพื่อกักเก็บน้ำฝนไว้ให้มากแล้วส่งน้ำมาตามลำห้วยคำพูให้น้ำใช้ตลอดปี ทำให้ชาวบ้านกุดแคนบ้านหัวช้าง นานกเขียน โกลสี เดินทางมาประชุมร่วมกับชาวบ้านโคกก่อได้มีการขุดลอกห้วยมีเจ้าหน้าที่ชลประทานดูแลไม่ให้กั้นคูน้ำเป็นฝายทดน้ำเล็ก ๆ เอาไว้เฉพาะใช้กับทีนาห้วย จากข้อมูลของกลุ่มชาวบ้านหลายหมู่บ้าน ชาวบ้านกุดแคนได้ปฏิบัติตามนโยบายรัฐเป็นแรงงานรับจ้างขุดลอกห้วยตามการสร้างงานในชุมชนโครงการเงินผันของพ่อใหญ่คึกฤทธิ์ ปราโมช เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2516 – พ.ศ. 2517 ลำห้วยคำพูไม่ตื่นเงิน แต่ริมฝั่งห้วยมีกองดินเหนียว ดินทรายเป็นเขตแดนของทางเดินตามลำน้ำเกิดขึ้นฝักพื้นบ้าน ฝักแวน ฝักดำนิน หายไปกลับเป็นทางเดิน ต้นไผ่หายไป เพราะถางโค่นได้เป็นทางเดินของคนตามลำห้วย และมีป้ายประกาศบอกไว้ว่าการขุดลอกขุดลอกน้ำด้วย

งบประมาณของรัฐ ทำให้ชาวบ้านมองว่าห้วยคำพุมี่เจ้าหน้าที่เข้ามาดูแลไม่ใช่คนในหมู่บ้าน เป็นเจ้าของ เวลานั้นไม่มีในลำห้วยเดินทางไปขอน้ำใช้ที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำโคกก่อ คนหลายหมู่บ้านเริ่มปลูกมะเขือเทศ แตงโม ไข่ยาปราบศัตรูพืช ไข่ปุ๋ยเคมี ส่งพืชผักขายในระบบตลาดมีแม่ค้าคนกลางรับซื้อผักมารับซื้อถึงในหมู่บ้าน ชาวบ้านปรับที่นาหลังฤดูทำนา ทำอาชีพเสริมปลูกข้าวโพดหลายร้อยไร่ แข่งขันกันปลูกกันขาย ไม่มีเวลาหาอาหารธรรมชาติ ขายผักนำเงินซื้ออาหารมีรถเร่ขายเสื้อผ้า ขายปลา ขายเห็ดมาให้ซื้อถึงในหมู่บ้าน เจ้าของรถยนต์ นายพันธ์ กล่าวว่า “รถยนต์ของผมไม่เคยไปตลาดเข้าต้องไปตลาดเช้าเพราะมีที่บ้านเราเอาสินค้าเกษตรไปขายตลาดสารคาม บ้านกุดแคนผู้ชายผู้หญิงขายสินค้าทั้งหมด” (พันธุ์ พุ่มประเสริฐ. 2552 : สัมภาษณ์)

ผู้ชายที่หาปลาในฤดูแล้งไม่หาปลามาทำสวนมะเขือเทศ สวนข้าวโพด สวนน้ำเข้าแปลงสวนอยู่กับนา กับสวนดูแลพืชผัก เร่งฉีดสารเคมีได้เก็บผลผลิตได้ทันตามแม่ค้าต้องการ ฝนตกหน้าน้ำจะท่วมนาระบายน้ำลงห้วยคำพุมี่เคยใสสะอาดอบเค็มกินได้กลายเป็นสีเขียว เติมน้ำบ่อยครั้งทำเปื่อย เป็นคัน เป็นตุ่ม ผู้คนหลายหมู่บ้านห่างเหินจากลำห้วยคำพุมี่ เข้าสู่ชีวิตซื้ออาหารในระบบตลาดไม่จับปลา หาหน่อไม้

ในยุคนี้การพัฒนาจากรัฐทำให้คนกับห้วยคำพุมี่ห่างเหินกับการหาอาหารธรรมชาติ แต่พึ่งน้ำจากห้วยคำพุมี่ทำอาชีพ เกษตรกรรม หลังการทำนาอย่างเป็นรูปธรรม ซื้อขายในระบบตลาดเกิดแม่ค้าในท้องถิ่นเป็นคนกลางมาซื้อสินค้า ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติ เปลี่ยนเป็นช่วยกันทำสวน ไม่ช่วยกันรวมกลุ่มตักแห (ทอดแห) เพราะพัฒนาห้วยคำพุมี่ตามนโยบายรัฐห้วยคึกฤทธิ์และห้วยคำพุมี่สานเขียวของพ่อใหญ่จิว (พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ)

ยุคลำห้วยคำพุมี่พัฒนา พ.ศ. 2535 – ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2552.)

รัฐมีบทบาทโดยสร้างฝายเปิดปิดน้ำในลำห้วยที่บ้านกุดแคน เพื่อกักเก็บน้ำไว้ไม่ให้ลงสู่ห้วยคางที่บานท่าแฉ้งอย่างรวดเร็ว ทำให้ชาวบ้านกุดแคนมีฝายทดน้ำขนาดกลาง มีประโยชน์ในลักษณะน้ำในลำห้วยคำพุมี่ปริมาณน้อยชาวบ้านจะเปิดน้ำที่กักเก็บไว้จากฝายทดน้ำลงสู่ลำห้วย แล้วปริมาณน้ำจะมีตลอดปีและมีคลองน้ำระบบชลประทานเกิดขึ้น ตามโครงการอีสานเขียวมารองรับให้ชาวบ้านเอาน้ำ จากฝายทดน้ำไปตามคลองน้ำเข้านาได้ตลอดปี ทำนาปี นาปรัง เลี้ยงปลาในนา เลี้ยงกบ ปลูกสวนพริกเต็มพื้นที่นาตลอดฤดู ไม่ต้องทำนาสำหรับผู้มีที่นามาก ชาวบ้านกุดแคนมีอาชีพทำนาปลูกสวนพริก ในยุคน้ำห้วยคำพุมี่ไม่ขาดแคลน แต่ไม่มีชาวบ้านคนใดจะรักษาน้ำให้สะอาดในลำห้วยได้แต่รวมกลุ่มกันทำพิธีกรรมลอยกระทงในลำน้ำห้วยคำพุมี่ มีทั้งโฟมและใบตองลอยตามลำห้วย ทีมยูวีวิจัยสอบถามความ

คิดเห็นของชาวบ้านว่า “ไม่คิดจะให้น้ำใสสะอาดแล้วทำเป็นที่ปลูกดอกไม้สวยงามเดินเล่น ยามเย็น ๆ หรือ พื้นที่บ้านของเราเหมาะสม” ชาวบ้านมองว่า ห้วยคำพุเป็นแหล่งระบายน้ำ ไปสู่ห้วยตะกางสารพิตก้างก็ไหลไปตามน้ำแล้ว” (พันธ์ พุ่มประเสริฐ, 2552 : สัมภาษณ์)

ชาวบ้านมองห้วยคำพุ

ห้วยคำพุสายน้ำคู่ชีวิตของคนหลายหมู่บ้าน จากทีมยูวิจัยได้ศึกษาพบว่า ห้วยคำพุคือ ห้วยน้ำธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีต้นน้ำจากบ้านโนนมีไหลผ่านหลายหมู่บ้าน โดยเฉพาะคนจากหลายหมู่บ้านจากบ้านนากเขียน บ้านโลกก่อ บ้านหนองโน จากบ้าน กุดแคนบ้านกุดแคนมองว่าห้วยคำพุสำคัญในเรื่องการใช้ประโยชน์น้ำมาใช้ทำอาชีพ เกษตรกรรมแต่ไม่ได้มองว่าห้วยคำพุมีชีวิตต้องดูแลรักษา เพราะทุกพื้นที่ทำเกษตรกรรมปล่อย น้ำสารพิษลงลำห้วยคำพุ ไม่มีปัญหาในหมู่บ้านแต่มีปัญหาที่อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานจะบรรจุ น้ำ สารพิษต่าง ๆ จากสารเคมีปราบศัตรูพืช สัตว์ที่หมู่บ้านเอาไว้ในอ่างแก่งเลิงจาน เป็นปัญหาที่ ต้องมีกลไกควบคุมให้ชาวบ้านเห็นว่าห้วยคำพุเป็นสิ่งมีชีวิตวิญญานคู่กับชีวิตของชาวบ้าน (พันธ์ พุ่มประเสริฐ, 2552 : สัมภาษณ์)

สรุปผลการศึกษาของเรื่องนี้ ชาวบ้านกุดแคนได้ใช้ห้วยคำพุพึ่งพาการสร้างอาหารตาม ธรรมชาติและการสร้างอาหารแบบเคมีเกิดขึ้นเพราะชาวบ้านกุดแคนทำให้น้ำในห้วยคำพุไม่ สะอาด ปลาไม่อาศัยอยู่กับเขียดหนีหายไป วัว ควายไม่ ลงอาบนํ้าในห้วย เพราะที่นาของ ชาวบ้านมีสระน้ำในนาตนเอง ในยุคตั้งหมู่บ้าน ยุคมีฝายทดน้ำ ห้วยคำพุมีน้ำสะอาด ปลา อุดมสมบูรณ์ อาหารปลอดภัย แต่น้ำห้วยคำพุในยุคพัฒนามีน้ำใช้ตลอดปี เพราะรัฐกักเก็บน้ำ ไว้ที่อ่างเก็บน้ำโลกก่อ ฝายทดน้ำในหมู่บ้านสำรองน้ำไว้ใช้ตลอดปี ห้วยคำพุในมุมมอง ชาวบ้านเป็นห้วยของรัฐเข้ามาพัฒนาแต่ไม่รักษาน้ำมีคุณภาพ เป็นปัญหาที่ชาวบ้านกุดแคน ไม่ให้ความสนใจ จะหาแนวทางร่วมกัน จะใช้ประโยชน์จากน้ำแต่ไม่ทำให้สิ่งแวดล้อมใน พื้นที่ลำห้วยใช้ประโยชน์เป็นที่พักผ่อน ชีวิตคนบ้านกุดแคนมีอาชีพทำนาสองครั้ง แต่ไม่ทำ ประมงเพราะขายสินค้าพืชผัก เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากน้ำไม่พึ่งพาน้ำเป็นแหล่งอาหาร คนจับ ปลาแทบไม่มีเพราะมีปลาในสระนาของตนเอง ปล่อยให้น้ำห้วยคำพุเป็นเพียงห้วยที่น้ำจากอ่าง โลกก่อระบายน้ำลงสู่อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน และใช้ไปทำเกษตรกรรมแบบสารเคมี

ข้อเสนอจากกลุ่มยูวิจัยอนุรักษ์ลำห้วยคำพุ

แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ลำห้วยคำพุจะจัดแสดงละครจากเยาวชนในเครือข่าย ของยูวิจัยจากโรงเรียน โลกก่อพิทยาคมได้ ฝึกซ้อมละครहरษา เรื่อง “ลำห้วยคำพุกับวิถีชีวิต ของคนบ้านกุดแคน ที่จัดแสดงละครเพราะเป็นสื่อบุคคลที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างคนใน

ชุมชนและผู้ใช้อำเภอหลายหมู่บ้านได้มาชมกิจกรรมร่วมกัน จะปลูกจิตสำนึกให้เกิดความตระหนักเรื่อง ป้องกันน้ำไม่ให้มีสารเคมีในแหล่งน้ำแห่งนี้ โดยเยาวชนที่แสดงเป็นบุตรหลานของพ่อ-แม่ จากบ้านกุดแคน เมื่อได้ดูการแสดงละครของเยาวชนในวันปีใหม่ วันแม่ วันเด็ก จะทำให้ผู้ปกครอง กลับไปถามตนเองให้คิดถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติที่เคยพึ่งพา กำลังจะกลายเป็นลำห้วยมลพิษ ถ้าดูละครหรืรษาซ้ำบ่อย ๆ สิ่งเหล่านี้คงเตือนสติชาวบ้านกุดแคน บ้านหนองโน บ้านนาคเจริญ ในโอกาสต่อไป นอกจากนี้การแก้ไขปัญหาลำห้วยคำพูนี้น้ำสกปรกเป็นมลพิษต้องมีกฎหมายหมู่บ้านควบคุม เป็นกติกาป้ายประกาศบอกไว้ไม่ให้ระบายน้ำลงในห้วยคำพูน โดยเป็นข้อตกลงระหว่างหมู่บ้านให้เกิดขึ้นต่อไป ในอนาคต (คำ นุรัตน์. 2552 : สัมภาษณ์)

มีสื่อละครหรืรษาและกฎหมายชาวบ้านแล้วต้องชี้ให้เห็นว่าแต่ละคั้งน้ำมีผิวน้ำคุ้มครอง เช่นกรณี โสภักดิ์ คนที่ตายไปต้องดูแลแหล่งน้ำ ต้องใช้สื่ออำนาจผิควบคุมร่วมกับกฎหมายชาวบ้านด้วยจะทำให้คนเกรงกลัว ไม่ทิ้งของสกปรกและระบายน้ำสารเคมีไปสู่ห้วยคำพูน ด้วยการฟื้นฟูความเชื่ออำนาจผิ ให้มีพลังอำนาจจะเป็นสื่อให้คนหลายหมู่บ้านไม่ละเมิดกฎกติกาของการใช้น้ำในลำห้วยคำพูน (อานวยพร สีดาพล. 2552 : สัมภาษณ์)

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

1. นายสมบุญ ศรีเสียง อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 90 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2552
2. นายทองใบ วิวัฒนาการ อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 18 หมู่ 2 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2552
3. นายหนูจิ จ่าคาม อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552
4. นายหนูไพร งามใส อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 25 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

5. นางหนู ใบปั้ง อายุ 40 ปี บ้านเลขที่ 26 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2552

6. นางแสงจันทร์ งามใส อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 25 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

7. นางอำนาจพร สีดาพล อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

เด็กหญิงฉัตรฉา รั้งวัดสา , นางสาวเจนจิรา อุทัยแสน , นางสาวจิรวดี ศรีอำนาจ
การเก็บข้อมูลภาคสนาม

7. ย้อนรอยนาเกลือโบราณ โรงเรียนบรบือ

การวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนที่ประกอบอาชีพการทำนาเกลือ ในช่วงเวลาต่าง ๆ จากอดีตที่เคยรุ่งเรืองจากการทำนาเกลือจนถึงปัจจุบันที่เลิกทำนาเกลือแล้ว ศึกษาร่องรอยการทำนาเกลือ การเก็บข้อมูล ใช้วิธีสัมภาษณ์ ศึกษาข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลจากภาคสนามเป็นหลัก จากผู้เคยทำนาเกลือ เจ้าหน้าที่ชลประทานและผู้เชี่ยวชาญถึงการทำนาเกลือ ในการเก็บ

รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมาย และเสนอผลการศึกษาโดยวิธีพรรณนา
วิเคราะห์ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ลำน้ำเสียวและหนองบ่อปรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1. ลำน้ำเสียวและหนองบ่อปรือ

ลำน้ำเสียวใหญ่เริ่มต้นที่หนองบ่อไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านเขตจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และไหลลงสู่แม่น้ำมูลที่อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ การกำเนิดของลำน้ำเสียวใหญ่อาจเกิดจากการแทรกดัน หรือการเคลื่อนตัวของเกลือหิน (Salt Tectonic) แนวรอนแตกของหินจะเป็นแหล่งเก็บน้ำบาดาลที่สำคัญและเป็นทางที่น้ำเค็มจากเกลือหินจะออกมาด้วย น้ำจึงมีรสกร่อย หรือเค็มอยู่ทั่วไปในเขตอำเภอบรือ นาเชือก วาปีปทุม และอำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม รวมทั้งพื้นที่ของจังหวัดต่างๆ ที่เป็นใจกลางของแอ่ง เช่น ร้อยเอ็ดและสกลนคร

ผลการศึกษาของกรมทรัพยากรธรณีกรณีหนองบ่อ อำเภอบรือได้สรุปว่า ขอบเขตของพื้นที่ที่น้ำบาดาลมีคุณภาพเค็มในเขตลุ่มน้ำเสียวตอนบนจะมีความกว้างเฉลี่ย 1.2 กิโลเมตร แล้วยาวเป็น 3-5 กิโลเมตรในบริเวณลุ่มน้ำเสียวตอนกลางและมากกว่า 5 กิโลเมตรในเขตปลายลำน้ำเสียว ทอง วาปีทะ กล่าวว่า “บ้านหนองบ่อทำนาไม่ได้ดินเป็นน้ำเป็นน้ำเค็มอยู่ใต้ดินแล้วคนสูบน้ำมาทำเกลือ เทน้ำเกลือลงหนองบ่อ น้ำหนองบ่อไหลลงปลำน้ำเสียวใหญ่ น้ำเค็มเข้าทุ่งนา ทำนาไม่ได้ (ทอง วาปีทะ. 2552 : สัมภาษณ์) และ (ไพฑูรย์ มีกุศลและคณะ. 2534 : 30) แต่บริเวณพื้นที่ที่เป็นเนินหรือตอนบนของท้องที่อำเภอบรือ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่รับน้ำฝนและพื้นที่เนินที่ห่างจากฝั่งลำน้ำเสียวออกไป น้ำจะมีรสชาติจืดใช้ได้

ลักษณะของดินใต้ผิวดินที่อำเภอบรือ เป็นพื้นที่ที่ชั้นของเกลืออยู่ตื้น เพราะเป็นบริเวณของโดมเกลือ (Salt Dome) มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1-2 กิโลเมตร และอยู่ลึกจากผิวดินลงไประหว่าง 30-50 เมตร โดมเกลือในลักษณะเดียวกันนี้จะปรากฏอยู่ใต้ผิวดินทั่วไปในแอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร แต่เท่าที่เจ้าหน้าที่กรมทรัพยากรธรณีสำรวจแล้วพบว่า โดมเกลือที่บรืออยู่ตื้นกว่าที่อื่นๆ จึงสะดวกในการสูบน้ำเกลือขึ้นมาทำเกลือ หรือสูบไปเป็นส่วนประกอบในการทำเคมีภัณฑ์ จากการสอบถามชาวบ้านนายอำนาจ ทบทองผู้ที่สูบน้ำเกลือขึ้นมา ต่างกล่าวในทำนองเดียวกันว่า น้ำเกลือที่บรือมีคุณภาพสูง น้ำบาดาลที่สูบขึ้นมามีความเค็มสูง เพราะมีปริมาณคลอไรด์มากกว่า 160,000 มิลลิกรัมต่อลิตร และมีความหนาของชั้นเกลือหรือโดมเกลือหนา (ความลึก) ระหว่าง 500-700 เมตร โครงสร้างของชั้นหินที่ปิดทับโดมเกลือ

ประกอบด้วยหินดินดาน (หินโคลน) หินทรายแป้งและหิน-ทราย โดยมีดินเหนียวปนทรายอยู่ชั้นบนสุดจนถึงผิวดิน ดังนั้นโครงสร้างของชั้นหินชนิดต่างๆ จะเป็นแหล่งเก็บน้ำบาดาลได้ ซึ่งอาจพิจารณาได้ 2 ลักษณะด้วยกันคือ

1. ชั้นดินทรายหรือดินกรวดและหินอื่นๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการเคลื่อนตัวของเปลือกหินที่แทรกคั่นหินชนิดต่างๆ ขึ้นมาเกิดช่องว่างกลายเป็นแหล่งกักเก็บน้ำบาดาลได้ เช่นบริเวณบ้านหนองสิมน้อย เป็นแหล่งน้ำบาดาลที่มีปริมาณมากกว่าบริเวณใกล้เคียง

2. ช่องว่างส่วนที่อยู่เหนือชั้นเกลือหรือโดมเกลือ เป็นชั้นที่ผู้ทำเกลือสูบขึ้นมาใช้ทำเกลือ (อำนาจ ทบทอง. 2552 : สัมภาษณ์)

2. วิธีการทำนาเกลือ พ.ศ. 2514

การทำเกลือของชาวหนองบ่อในอดีตคือเกลือสินเธาว์ และเกลือบาดาล(ทำน้อย เพราะอยู่ลึก) เกลือสินเธาว์ คือ เกลือที่คราบเกลือเกาะอยู่บนผิวดินหรือเกลือที่พบบ่อยกับผิวดินนั่นเอง เกิดจากน้ำเกลือใต้ผิวดินซึมขึ้นมาสู่ผิวดินในทุ่งนาโดยกรรมวิธีทางธรรมชาติ โดยน้ำเกลือถูกดึงดูดและค่อยๆ แทรกขึ้นมาทางช่องว่างระหว่างเนื้อดินและทราย เมื่อถูกแสงแดดเผาจนน้ำระเหยออกไปหมด จนเหลือแต่เกลือบนผิวดินในลักษณะของคราบสีขาว หรือเป็นเม็ดหรือตะกรัน ชาวบ้านหนองบ่อจะขุดเอาคราบเกลือและดินด้วย เพราะเกลือส่วนหนึ่งจะปนอยู่กับดิน เมื่อนำมากรองแล้วละลายลงในน้ำ น้ำจะละลายเกลือบนดินและในดิน น้ำที่กรองเศษตะกรันและดินออกไปแล้วจะเป็นน้ำเค็ม เอาน้ำเกลือไปต้มหรือเคี่ยว จะต้องใช้น้ำเกลือที่มีความเข้มข้นมากจึงจะได้เกลือสินเธาว์ ความเข้มข้นของน้ำเกลือนี้จะเข้มข้นไม่น้อยกว่า 5 เท่าของน้ำทะเล

วิธีทำเกลือมีอุปกรณ์ตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ขุดเตาไฟด้วยดินเหนียวกระเทาะทำด้วยเหล็ก หรือสังกะสีรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า ไม่ผืน สำหรับต้มเกลือและกระท่อใส่เกลือสานด้วยไม้ไผ่รองด้วยใบตองกุง เมื่อชาวบ้านหนองบ่อสามารถซื้อเครื่องเจาะบาดาลและสูบน้ำขึ้นมา การทำนาเกลือจากน้ำบาดาลจึงเป็นที่นิยมของนายทุน และชาวบ้านที่มีฐานะดีใช้อุปกรณ์ทำเกลือด้วยเครื่องจักรกล เพราะต้องซื้อเครื่องสูบน้ำเป็นเงินไม่น้อยกว่า 1 หมื่นบาท เมื่อคราบเกลือและน้ำเกลือไหลลงสู่ลำน้ำเสียว ทำให้เกิดปัญหาต่อการเกษตรของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามแนว 2 ฟังลำน้ำ ผลกระทบต่อการทำนาและต่อสิ่งแวดล้อมได้เกิดขึ้นตั้งแต่ราวปี พ.ศ.2514 เป็นต้นมา ทำให้ชาวนารอบหนองบ่อและชาวนาลำน้ำเสียว อำเภอบึงสามพัน อำเภอบึงสามพัน ทำนาไม่ได้เพราะน้ำเค็ม ชาวบ้านหาปลาจับเห็ดล่าบาก ปลาตาย เห็ดไม่อาศัยในท้องนาดินเค็ม อาหารธรรมชาติไม่มี ต้องซื้ออาหารจากตลาด (ทอง วาปีทะ. 2552 : สัมภาษณ์)

3. ผลกระทบของการทำนาเกลือต่อสิ่งแวดล้อมและการคัดค้านของประชาชนในเขตหนองบ่อ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2514 – พ.ศ. 2524

เมื่อ พ.ศ.2514 ได้มีนายทุนที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นสูบน้ำเกลือได้ดินขึ้นมาตากเป็นเกลือ โดยผิดกฎหมาย แต่เนื่องจากยังไม่มีมาตรการหรือคำสั่งจากรัฐบาลให้ยุติการทำนาเกลือแต่อย่างใด การลักลอบทำเกลือก็ยังคงมีอยู่และได้เพิ่มจำนวนผู้ทำเกลือโดยการสูบน้ำเกลือขึ้นมาตากเพิ่มขึ้นบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำหนองบ่อ สภาพความเค็มของน้ำในอ่างเก็บน้ำหนองบ่อ ซึ่งมีความเค็มอยู่แล้วได้เพิ่มความเค็มมากขึ้น เมื่อทราบเกลือและน้ำเกลือที่แห้งอยู่บนดินหรือปะปนอยู่ในดินถูกน้ำฝนชะล้างลงสู่อ่างเก็บน้ำหนองบ่อแล้วไหลออกจากหนองบ่อลงสู่ลำน้ำเสียวใหญ่ ทำให้น้ำในลำน้ำนี้มีความเค็มมากกว่าเดิมด้วย ลำน้ำเสียวใหญ่เปรียบเสมือนสายโลหิตหล่อเลี้ยงชาวบ้านประมาณ 500 หมู่บ้านในเขต 8 อำเภอ 3 จังหวัดในการเกษตรจากบ้านบรบือไปสิ้นสุดที่บ้านหนองแหว อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ รวมระยะทางยาวประมาณ 225 กิโลเมตร (สุวิทย์ กรองทอง. 2552 : สัมภาษณ์)

เดิมชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามแนว 2 ฟากลำน้ำสามารถใช้น้ำในการทำนาโดยการวิดน้ำหรือสูบน้ำขึ้นมาตากกล้า หรือปล่อยน้ำเข้านาได้ แม้ภายหลังฤดูกาลทำนาแล้วก็ยังสามารถปลูกพืชผักสวนครัวโดยอาศัยน้ำจากลำน้ำเสียวในการรดพืชผักได้ รวมทั้งการจับกุ้ง ปู หอยและใช้เลี้ยงสัตว์(วัว ควาย) ด้วย ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลตรงกันว่าลำน้ำเสียวเมื่อก่อน 20 ขึ้นไปอุดมไปด้วยปลานานาชนิด หอย ปู กุ้ง สามารถมาเป็นอาหารได้โดยง่าย แต่เมื่อทราบเกลือจากการทำนาเกลือของผู้มีอิทธิพล พ่อค้าเหนือบริเวณหนองบ่อมีมากหลาย ได้ส่งผลให้หนองบ่อมีสภาพความเค็มสูงแล้วไหลลงสู่ลำน้ำเสียว กลายเป็นลำน้ำที่เป็นอันตรายต่อการทำนาทำสวนและยากต่อการเลี้ยงชีพของชาวบ้าน เพราะน้ำเค็ม ปู ปลา กุ้งอาศัยอยู่ไม่ได้ ข้าวและผักซึ่งเป็นพืชที่เคลื่อนที่ไม่ได้จึงไม่สามารถเจริญงอกงามได้ จึงมีแต่ความแคะแกระในปีแล้วปีเล่าหรือเหี่ยวเฉาตายไป ประชาชนในเขตอำเภอบรบือ วาปีปทุม ซึ่งได้รับผลกระทบจากการแพร่กระจายของดินเค็มและลำน้ำเสียวเค็ม จึงได้มีการเคลื่อนไหวคัดค้าน กรมชลประทานซึ่งเป็นผู้ดูแลอ่างเก็บน้ำหนองบ่อ จึงระงับการส่งน้ำเข้าพื้นที่การเกษตร จนกระทั่งได้มีประกาศยกเลิกอ่างเก็บน้ำหนองบ่อซึ่งเป็นทางชลประทานเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2520 ให้อยู่ในความดูแลของจังหวัดมหาสารคาม และให้เป็นที่สาธารณะประโยชน์ในบริเวณหนองบ่อ ซึ่งมีเนื้อที่ 1085 ไร่ ตั้งแต่ปี 2520 เป็นต้นมา(ทอง วาปีทะ. 2552 : สัมภาษณ์)

ผลจากการทำนาเกลือสินเธาว์อย่างไม่มียะบบรอบๆ หนองบ่อ อำเภอบรบือ มานานกว่า 20 ปีได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนประมาณ 2 แสนคนในเขต 8 อำเภอ 3

จังหวัด (มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และศรีสะเกษ) ที่อาศัยอยู่ตามบริเวณลุ่มน้ำเสียวใหญ่ซึ่งลำน้ำนี้เริ่มต้นที่หนองบ่อ อำเภอบรบือแล้วไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านเขตอำเภอนาคูนาหว้า ปทุม จังหวัดมหาสารคาม อำเภอปทุมรัตน์ เกษตรวิสัย สุวรรณภูมิ และกิ่งอำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด แล้วไหลลงสู่แม่น้ำมูลที่อำเภอรามิไศล จังหวัดศรีสะเกษ การทำนาเกลือสินเธาว์ดังกล่าวยังสร้างความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อม เช่น ลำน้ำเสียวเต็มขึ้นเรื่อยๆ จนประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตามแนวลำน้ำเสียวใหญ่ทนไม่ไหวจึงร่วมตัวกันขึ้นมาต่อต้านและประท้วงอย่างรุนแรงหลายครั้งหลายหน ดังนั้นรัฐบาลโดยมีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ จึงได้ออกคำสั่งในปี พ.ศ.2524 ห้ามทำนาเกลือสินเธาว์ในเขตอำเภอบรบือ แต่ก็ยังมีการลักลอบทำกันอยู่เสมอและทำมากกว่าเดิมอีก (พงษ์ศักดิ์ ตันตะศิลป์. 2552 : สัมภาษณ์)

4. การเรียกร้องเคลื่อนไหวของประชาชนในจังหวัดมหาสารคาม เรื่อง การทำนาเกลือที่อำเภอบรบือ ปี พ.ศ. 2524 – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2552)

การคัดค้านของประชาชนที่มีต่อนายทุนที่ทำเกลือระยะแรกๆ กระทำโดยการยื่นหนังสือต่อทางอำเภอและจังหวัดมหาสารคาม ให้ดำเนินการระงับการทำเกลืออยู่รอบๆ หนองบ่อทาง ทิศเหนือ ทิศใต้และทิศตะวันตกอย่างมากมายหลายสิบราย (ยกเว้นตรงแนวสันขอบอ่างเก็บน้ำที่ไหลออกลำเสียวที่ไม่มีบ่อเกลือ) ในปีพ.ศ.2523 รัฐบาลโดย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ออกคำสั่งที่ 4/2523 ลงวันที่ 16 มิถุนายน 2523 มีข้อความสั่งให้ปิดกิจการการทำเกลือสินเธาว์และห้ามทำเกลือในเขตลุ่มน้ำเสียวใหญ่ อำเภอบรบือและอำเภอนาคูนาหว้า จังหวัดมหาสารคามโดยเด็ดขาด แม้ว่าจะมีคำสั่งของนายกรัฐมนตรี แต่ก็ยังมีการลักลอบทำนาเกลืออย่างต่อเนื่องของนายทุนโดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายแต่อย่างใด จนถึงปีพ.ศ.2531 น้ำในหนองบ่อและลำน้ำเสียวใหญ่ได้ส่งผลกระทบต่อการทำนาข้าวของชาวบ้านและทำนาไม่ได้ในรัศมี 20 กิโลเมตร เมื่อประชาชนในเขตอำเภอบรบือและวาปีปทุม ในเขตพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้รับคำตอบจากทางราชการ จึงได้ร่วมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านอีกในเดือนกันยายน 2523 ดังนั้นรัฐบาลโดย พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรีจึงได้ออกคำสั่งที่ 3/2523 ลงวันที่ 22 พฤศจิกายน 2523 โดยให้ยกเลิกคำสั่งเดิมที่ออกมาในปี พ.ศ. 2522 แล้วให้แก้ไขปรับปรุงคำสั่งที่ห้ามทำนาเกลือให้เด่นชัดและทำเกลืออยู่อย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านจึงได้รวมกลุ่มขึ้น เพื่อดำเนินการร้องเรียนต่อทางราชการและต่อรัฐบาลตามลำดับ

ความเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเขต 3 จังหวัดได้มีการประชุมกันระหว่างแกนนำมีผู้นำ คือ นายสุชาติ ศรีสังข์ ของชาวบ้าน ในที่สุดได้มีการเลือกคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหา

ลำนํ้าเสีย เรียกว่า “คณะกรรมการแก้ไขปัญหาลำนํ้าเสียเดิมในสามจังหวัด มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ” มีรายละเอียดดังนี้

การแก้ไขปัญหาลำนํ้าเสีย

กรณีประท้วงที่อำเภวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เมื่อเดือนเมษายน 2533 เกิดจากความเดือดร้อนของชาวนาข้าวที่ประท้วงผู้ทำนาเกลือ (นายทุน) โดยยื่นหนังสือต่อทางราชการ และมีการชุมนุมประท้วงในที่สุด เมื่อรัฐบาลไม่สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ แม้ว่าจะมีการประชุมสัมมนา มีการออกคำสั่งนายกรัฐมนตรีและมีการตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ปัญหา แต่การแก้ปัญหายังไม่ได้ดำเนินการอย่างจริงจัง เมื่อเกิดการสลายม็อบและจับกุมผู้นำประชาชนและนักศึกษา จึงถูกวิพากษ์วิจารณ์ในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า เจ้าหน้าที่ “ทำร้ายชาวบ้าน วิธีการชาดิสัม” หรือ “กรณีการประท้วงลำนํ้าเสีย บทสะท้อนความอ่อนล้าของ มท. ” (สยามรัฐ 20 เมษายน 2533) เป็นต้น

อย่างไรก็ตามทางราชการได้รับข้อเสนอของประชาชนในประเด็นที่จะแก้ไขปัญหาลำนํ้าเสียในคืนสู่สภาพเดิม โดยพิจารณาจากผลกระทบจากสาเหตุที่เกิดขึ้นเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 เริ่มตั้งแต่อ่างเก็บน้ำหนองบ่อลงมาถึงฝายห้วยเลี้ยวบ้านยาง อำเภอบรบือ ระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร พื้นที่โดยทั่วไปมีความลาดชันสูง น้ำจึงระบายได้รวดเร็ว

ช่วงที่ 2 เริ่มจากฝายลำห้วยเลี้ยวบ้านยาง อำเภอบรบือถึงฝายบ้านแดง ระยะทางยาวประมาณ 24 กิโลเมตร พื้นที่อยู่ระดับต่ำมีลำนํ้าสาขาไหลลงนํ้าเสีย ทำให้มีการไหลบ่าสูง เมื่อมีฝนตกมาติดต่อกันนานวัน

ช่วงที่ 3 เริ่มจากฝายบ้านแดง ถึงฝายยางบ้านหัวเรือ อำเภวาปีปทุม ระยะทางยาวประมาณ 16 กิโลเมตร เป็นเขตพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบสูง เพราะมีนํ้าไหลบ่าจากลำห้วยออกขวางมาเสริม เกิดการไหลบ่าล้นฝั่งของลำเสียใหญ่ จึงไหลเข้าไปในนาข้าวด้วย

ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการแก้ไขกฎหมายกระทรวงจะได้ออกเป็นพระราชบัญญัติโรงงานเกี่ยวกับกฎหมายแร่ฉบับใหม่ โดยมติคณะรัฐมนตรี เมื่อเดือน เมษายน 2533 ภายหลังเกิดเหตุการณ์ประท้วงที่อำเภวาปีปทุม ดังนี้

1. ห้ามทำนาเกลือในบริเวณลุ่มนํ้าเสีย และบริเวณอื่น ๆ ใกล้แม่น้ำ
2. ให้แจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมผู้กระทำความผิดโดยเด็ดขาด
3. ให้งดการทำนาเกลือ จนกว่าจะมีกฎหมายควบคุม
4. ให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมชลประทานปรับปรุงลำนํ้าเสีย

รัฐบาลจึงได้อนุมัติเงินเพื่อปรับปรุงลำน้ำเสียวเป็นจำนวน 700 ล้านบาท โดยดำเนินงานตั้งแต่ปี 2533 เป็นต้นไป เมื่อขุดลอกลำเสียวแล้วจะมีการปลูกต้นไม้ริมคันคูเพื่อกันดินพัง และเป็นการปลูกต้นไม้ทดแทนต้นไม้ที่ถูกโค่นลงระหว่างที่มีการลอกลำน้ำเสียวด้วย

ในด้านการหามาตรการการแก้ไขปัญหาลำน้ำเสียวที่ส่งผลกระทบต่อการทำนาและสิ่งแวดล้อม คณะผู้วิจัยและประธานมูลนิธิประชากร (ศาสตราจารย์ดร. สมศักดิ์ ชูโต) ได้ร่วมประชุมตัวแทนชาวบ้านในเขต 3 จังหวัดที่ห่อประชุมอำเภอวาปีปทุม จำนวนประมาณ 150 คน เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2533 โดยมีตัวแทนของจังหวัดมหาสารคาม ปลัดจังหวัด นายอำเภอวาปีปทุม สารวัตรใหญ่และข้าราชการในอำเภอที่เกี่ยวข้องได้ร่วมประชุม และสังเกตการณ์ด้วย ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับผลกระทบจากการทำนาเกลือและการแก้ไข ดังนี้

1. ให้รัฐบาลยกเลิกการทำนาเกลือโดยเด็ดขาดในท้องที่อำเภอบรบือ วาปีปทุม ปทุมรัตน์หรือในเขตลำน้ำเสียวตลอดระยะทาง 225 กิโลเมตร
2. ให้รัฐบาลควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยเฉพาะกิจบริเวณที่ทำนาเกลือโดยเด็ดขาด
3. การขุดลอกลำน้ำเสียวกรมชลประทาน ขอให้ทางราชการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานอย่างจริงจัง เพื่อให้บรรลุผลตามนโยบายของรัฐบาลอย่างสมบูรณ์
4. ให้สร้างสะพานข้ามลำน้ำเสียว เพื่อสะดวกแก่การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านเป็นระยะ ๆ ตามความเหมาะสม
5. การสร้างทำนบกั้นน้ำบริเวณลำน้ำเสียว ขอให้เจ้าหน้าที่ของรัฐได้สอบถามความต้องการที่แท้จริงของประชาชนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ริมน้ำเสียว
6. ให้ทางชลประทานหรือทางราชการจัดทำหลักเขตของที่ดินสาธารณะต่าง ๆ ในหมู่บ้านรวมทั้งหลักเขตของลำน้ำเสียวด้วย
7. ให้รัฐบาลชดเชยค่าเสียหายแก่ประชาชนที่เจ้าหน้าที่เข้าสลายกลุ่มประชาชนระหว่างวันที่ 10-15 เมษายน 2533 ให้ครบตามรายการที่ยื่นต่อทางอำเภอจำนวน 78 รายการ
8. ให้รัฐชดเชยค่าเวนคืนที่ดินที่เสียไป
9. ให้รัฐมีความจริงใจในการแก้ปัญหา
10. ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงานต่าง ๆ รมรงค์ ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนตระหนัก และเข้าใจถึงปัญหาและการแก้ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

11. ประชาชนควรมีความชอบธรรมในการต่อสู้ปกป้อง และแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามความเหมาะสม โดยไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจกลุ่มอิทธิพลได้ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ
12. เจ้าหน้าที่ของรัฐควรทำความเข้าใจ และสำนึกถึงความสำคัญของปัญหาสีงแวดล้อมซึ่งกระทบต่อคนส่วนใหญ่ และจะส่งผลต่อความมั่นคงของรัฐในอนาคต (พงษ์ศักดิ์ ตันตะศิริปี. 2552 : สัมภาษณ์)

เอกสารอ้างอิงและรายชื่อผู้ให้ข้อมูล

หน่วยงานและเอกสาร

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาพัฒนาลุ่มน้ำเสียวใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ไพฑูรย์ มีกุลและคณะ สีงแวดล้อมกับความมั่นคงของชาติ ศึกษากรณีการทำนาเกลือที่อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๔

เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

<http://www.thaingo.org/cgi-bin/content/>

<http://www.mapculture.org/mambo/index>.

<http://www.cmw.ac.th/elibrary/fileselibrary/Science/>

ผู้ให้สัมภาษณ์

๑. นายสิทธิ โกมินทร์ ตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาพัฒนาลุ่มน้ำเสียวใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

๒. นายพงษ์ศักดิ์ ตันตะศิริปี อายุ ๔๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๐๓/๑ หมู่ ๑ ถนนสุขาภิบาลตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

๓. นายทอง วาปีทะ อายุ 55 ปี บ้านเลขที่ 106/10หมู่ 1 ถนนสุขาภิบาล ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ยววิจัยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเรื่องเกลือบริโภค

ยววิจัยและครูที่ปรึกษาสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ชลประทานลำน้ำเดียว

บทที่ 5

บทเรียนและข้อค้นพบ

จากการดำเนินโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม ทีมประสานงานจังหวัดได้ประมวลความรู้จากกิจกรรมของโครงการตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2553 มีกิจกรรมดำเนินตามทีระบุนี้ไว้ ใช้วิธีการศึกษาด้วยกระบวนการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผสมผสานกับการเน้นประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral history) โดยการศึกษาอบรมและการพัฒนาความรู้ความสามารถใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของนักเรียน ครูที่ปรึกษา ครูโรงเรียนในพื้นที่การศึกษามหาสารคามเขต 1-3 ชุมชนและมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ทำให้เกิดข้อค้นพบ ปัจจัยที่ทำให้โครงการบรรลุตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

ข้อค้นพบจากชุดโครงการยววิจัย

1. การจัดการความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยเครือข่ายทางสังคม

จะเห็นได้ว่ากระบวนการทำงานวิธีศึกษาด้วยการมีส่วนร่วมจากองค์กรทางสังคมที่มี 2 ลักษณะ คือ องค์กรทางสังคมภายในโครงการประกอบด้วยทีมประสานงานจังหวัด โรงเรียน ชุมชน ผู้บริหารสถานศึกษา และครูในโรงเรียน และองค์กรทางสังคมภายนอกโครงการประกอบด้วย ทีมประสานงานระดับประเทศจากสถาบันรามจิตติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กับบุคคลผู้มีความเชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเครือข่ายโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากองค์กรทางสังคม 2 ลักษณะได้ร่วมพลังในการจัดการความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้เกิดขึ้นร่วมกันดังนี้

จุดแกนกลางคือทีมประสานงานจังหวัดเป็นแกนหลัก ส่งผลก่อรูปทางสังคมสร้างพลังความรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยวิธีประสานงานไปยังโรงเรียนได้กลุ่มเป้าหมายทีมยววิจัย และที่ปรึกษาร่วม 20 โรงเรียน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย เข้าร่วมโครงการด้วยความสมัครใจ โดยมีกลไกหนุนเสริมให้ครูที่ปรึกษาและทีมยววิจัยทำโครงการได้ โดยผู้บริหารสถานศึกษาอนุญาตสนับสนุนให้เข้าร่วมโครงการตลอดการทำโครงการ และเพื่อนครูอื่นๆ ในโรงเรียนให้โอกาสทีมยววิจัยจัดการเรียนการสอนให้ทำที่บ้านด้วยตนเองส่งผลงานเข้าโดยไม่ขาดเรียน

อย่างไรก็ตามพบอุปสรรคปัญหาในการทำโครงการตามแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้ทีมประสานงานจังหวัดได้ทำบทบาทหน้าที่เป็นผู้ประสานงานไปถึงองค์กรทางสังคมภายนอกมีสถาบันรามจิตติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งมีบุคคลเชี่ยวชาญความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผศ.ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ อาจารย์ถม เกตุวงศา ได้เข้าร่วมให้ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้โครงการมีครูที่ปรึกษา ทีมยววิจัยได้เกิดองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยการศึกษาแบบลองผิดลองถูก เพราะระยะแรกของโครงการมีปัญหาในวิธีศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะศึกษาแบบใด

จากกระบวนการเชิงประจักษ์ ที่เกิดขึ้นดังกล่าวมาทำให้โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นส่งผลลัพธ์ได้ครูที่ปรึกษา ทีมยววิจัยนักเรียนมีการเรียนรู้แบบประวัติศาสตร์บอกเล่า เก็บข้อมูลบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำชุมชนด้วยกระบวนการสร้างความรู้ร่วมกันจากเครือข่ายทางสังคมภายในโครงการและภายนอกโครงการ เป็นการจัดการความรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากความสัมพันธ์แบบแนวราบของคนกับคนเรียนรู้ร่วมกัน สอดคล้องกับแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่กล่าวว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของคนกับคน (ศรีศักร วัลลิโภคม. 2544:50)

จากข้อค้นพบการสร้างองค์ความรู้ชุดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดจากทุนเครือข่ายทางสังคมที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือต้องการพัฒนานักเรียนให้เป็นผู้มีความรู้เรื่องใกล้ตัวในท้องถิ่นของตนเอง วิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยการจัดการความรู้จากเครือข่ายทางสังคม ในชุดความรู้อื่นๆ ไม่ใช่สาขาวิชาประวัติศาสตร์หลายหน่วยงาน องค์กรสามารถนำชุดการวิจัยแบบมีส่วนร่วมแบบเครือข่ายทางสังคม ถ้ามีโรงเรียนใดสนใจหรือหน่วยงานอื่นๆสนใจสามารถนำรูปแบบไปใช้ได้ โดยวิธีใช้ให้ปรับไปตามกลุ่มเนื้อหาวิชา จะสร้างชุดความรู้กับองค์กรทางสังคมภายในและภายนอก ด้วยกระบวนการประชุมปฏิบัติการ หนุนเสริมด้วยกิจกรรมของครูที่ปรึกษา นักเรียน ชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ด้วยรูปแบบอย่างไร ให้ผู้ใช้ปรับใช้ตามบริบทของท้องถิ่นตนเอง จะทำให้การจัดการความรู้ด้วยเครือข่ายทางสังคมเกิดประโยชน์กับชุดความรู้อื่นๆได้ และสามารถที่จะส่งผลกระทบให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ๆ ในการจัดการศึกษาของสังคมไทยดังตัวอย่างหลายกรณี

1.1 การจัดการความรู้จากกระบวนการการแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่

สืบเนื่องมาจากกลุ่มเป้าหมายของโครงการที่เข้าร่วมโครงการ มีโรงเรียนมัธยมสองลักษณะ คือ โรงเรียนมัธยม และโรงเรียนมัธยมจากประถมศึกษาขยายโอกาส จากโรงเรียน

สองลักษณะมีบุคคลากรของครูในสาระกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ที่เข้าร่วมโครงการเป็นครูที่ปรึกษา มีความแตกต่างกัน โดยครูที่ปรึกษาในโรงเรียนมัธยมจะมีพื้นฐานความรู้ด้านการศึกษาศาสนาวิชาเอกสังคมศึกษา มากกว่าโรงเรียนมัธยมประถมศึกษาขยายโอกาส ซึ่งข้อมูลส่วนนี้ได้จากการตอบแบบสัมภาษณ์ในบทที่ 2 เช่น โรงเรียนพยุคนภูมิสัย ครูที่ปรึกษาผู้ดูแลการศึกษาสาขาวิชาเอกประวัติศาสตร์การทำรายงานโครงการได้รับคำชมเชยให้เป็นกรณีตัวอย่างในเวทีถอดบทเรียนประชุมปิดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2553 ทำให้ทีมประสานงานจังหวัดได้ข้อบทเรียนกรณีตัวอย่างรายงานเรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตาให้เป็นชุดความรู้กับโรงเรียนอื่นๆที่มีปัญหา วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเรื่องการจัดทำรายงานส่งโครงการให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นการแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่โดยใช้กรณีตัวอย่างจากเรื่องใดๆ เจ้าพ่อศรีนครเตา นำไปสร้างองค์ความรู้ชุดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำนวน 19 โรงเรียน สอดคล้องกับการศึกษาของจุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์ (2550:28) ที่ใช้พื้นที่เน้นกิจกรรมเป็นตัวตั้งโดยใช้พื้นที่แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในชุมชนของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการมาเป็นกลไกหนุนเสริมให้ครูและทีมยุววิจัยได้ศึกษากรณีตัวอย่างเจ้าพ่อศรีนครเตา มีวิธีการศึกษาจากทีมยุววิจัยโรงเรียนพยุคนภูมิวิทยาการเป็นข้อมูลที่ดีมีกระบวนการทำงานประวัติศาสตร์บอกเล่าเก็บข้อมูล จากผู้เฒ่าผู้แก่นำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ เพื่อใช้เป็นแนวทางการศึกษากับโรงเรียนที่ยังไม่เข้าใจวิธีวิจัยจากแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นการแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่ จากโรงเรียน 19 แห่งไม่เข้าใจวิธีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงโรงเรียน 19 แห่งทำงานได้ชัดเจนจากมีกรณีตัวอย่างให้ศึกษาเรียนรู้ทำตามแบบ

1.2 การเรียนรู้แบบทางเลือจากคนหลายวัยเสริมพลัง

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานตามโครงการได้พบอุปสรรคปัญหาในการพัฒนาโครงการได้ตามกรอบวัตถุประสงค์ของโครงการ คือ มีโครงการย่อย ในโรงเรียนประมาณ 40-60 โครงการ โดยโรงเรียนที่เข้าร่วมมีโครงการย่อย ประมาณ 1-3 โครงการ ซึ่งการดำเนินงานในโครงการระยะที่ 1 ช่วงเดือนพฤษภาคม 2552 ถึงเดือนตุลาคม 2552 มีโครงการ 21 โครงการ ทำให้ทีมประสานงานต้องปรับกลไกการขับเคลื่อนให้โครงการผ่านพ้นปัญหา เกิดการเปลี่ยนแปลงจากโรงเรียน 20 แห่ง โดยขยายทำโครงการจากโรงเรียนละ 1 โครงการ ทำโครงการขยายเพิ่มเป็น 2-3 โครงการด้วยความสมัครใจ มีปัจจัยหนุนเสริม คือ

การสร้างความรู้แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกันกับทีมประสานงานจังหวัดได้ร่วมเก็บข้อมูลภาคสนามกับโรงเรียนหลายๆ แห่ง เช่น โรงเรียนบรบือ โรงเรียนดงน้อย เม่นใหญ่

กอกหนองผือ และโรงเรียนบ้านลาด ซึ่งโรงเรียนแต่ละโรงเรียนเป็นแกนกลางของแต่ละโรงเรียนอื่นๆ จะจัดประชุมกลุ่มย่อยนำข้อมูลมาแบ่งปันกับโรงเรียนใกล้เคียงตนเอง โดยมีทีมประสานงานหลักเป็นพี่เลี้ยงที่ปรึกษาอย่างใกล้ชิดตลอดโครงการ ทำให้ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเป็นการเสริมพลังให้โรงเรียนได้มีความสนใจจะเรียนรู้เรื่องท้องถิ่นตนเองหลายๆ เรื่อง เนื่องจากเห็นตัวอย่างโรงเรียนขนาดเล็กสนใจทำ 3 โครงการโดยเลือกเรื่องที่มีในหมู่บ้านตนเองและหมู่บ้านใกล้เคียง ส่งผลให้ครูที่ปรึกษาและทีมวิทยุวิจัยหลายๆ โรงเรียนได้ให้ข้อคิดว่า “ท้องถิ่นของพวกเรามีคลังความรู้ดีมาก” (วิทยุวิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม.2552: เรียงความในโครงการชุมชนบ้านกุดแคนกับลำห้วยคำพู 2552:18) ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบทางเลือกจากเรื่องที่อยู่ใกล้ตัวของนักเรียนและครูที่ปรึกษา ลักษณะการเรียนรู้แบบทางเลือก คือ เลือกเรื่องที่ตนเองสนใจศึกษา และใช้วิธีการศึกษาหลายวิธี เช่น การเรียนรู้แบบทางเลือกโดยผู้ใหญ่หนุนเสริมกิจกรรมที่นักเรียนชอบ หรือนักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเองจากการศึกษาจากตำรา จากแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล สถานที่ เครื่องใช้

กิจกรรมการเรียนรู้แบบทางเลือกที่กลุ่มวิทยุวิจัยและครูที่ปรึกษาได้ทำร่วมกันคือทุกโรงเรียนเลือกเรื่องที่สนใจในท้องถิ่นของตนเอง และใช้วิธีการศึกษาจากแหล่งเรียนรู้บุคคลที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ครูในโรงเรียน ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการได้จัดกลุ่มแลกเปลี่ยนความรู้ในทีมวิทยุวิจัยกลุ่มอื่นๆ ส่งผลให้โครงการวิทยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามเกิดผลดี เพราะทุกคนหลายวัยได้เรียนรู้ร่วมกัน ผลของกิจกรรมการเรียนรู้แบบนี้เริ่มส่งเสริมให้เยาวชนได้ปฏิรูปการจัดการเรียนรู้ของครู เพราะนักเรียนได้เรียนรู้ด้วยกระบวนการพึ่งตนเอง ค้นคว้าศึกษา ลอบหาบทของครูที่ปรึกษา ส่งผลให้วิทยุวิจัยในโครงการค้นพบศักยภาพความสามารถของตนเองในการเรียนรู้เรื่องที่สนใจใกล้ตัว

1.3 การปฏิบัติตามและการยอมรับ

เนื่องจากโครงการนี้เป็นโครงการที่มีทีมวิทยุวิจัยได้เรียนรู้แบบ Learning by doing โดยวิธีการสืบค้นข้อมูลจากประเด็นคำถามที่ตั้งไว้ โดยมีครูที่ปรึกษาช่วยเหลือให้คำถามชัดเจน แต่ทีมวิทยุวิจัยได้กระทำตามความคิดตนเอง ในการศึกษาหลายๆ เรื่องให้คำตอบที่ตรงกันว่า “การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเน้นวิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นหลักฐานที่ได้รับความนิยมมากที่สุด โดยวิธีการเก็บข้อมูลจากผู้รู้ในชุมชน ใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นคำพูดของผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำชุมชน บอกเล่าเหตุการณ์ “ข้อมูลการเล่ามีเสน่ห์ตรงที่หลังไหลออกมาจากผู้เล่าไม่สิ้นสุด” (ทีมวิทยุวิจัยโรงเรียนพยุคนภูมิวิทยาคารในเรียงความของโครงการศึกษาดำเนินเจ้าพ่อบุญจันทร์. 2552:31) แต่ข้อมูลจากการบอกเล่าไม่ได้เห็นด้วย

ตนเองมีความคลาดเคลื่อนได้ ทำให้ต้องมีการตรวจสอบประกอบกับหลักฐานจากการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และมีผู้เชี่ยวชาญมาวิพากษ์วิจารณ์เรื่องที่ศึกษา จากกรณีถอดบทเรียนวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 ได้มีผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาวิจารณ์ผลการนำเสนอของทีมยูววิจัยจำนวน 8 เรื่อง ประกอบด้วย เรื่องควายหายไปไหน โสภณกเดินคอนปู่บ้านลาด เสืออกมรดกบ้านแพง เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กคำ ชาวไร่อ้อยชุมชนโลก ล้ามและเรื่องสรภัญญะ

การจัดกิจกรรมถอดบทเรียนดังกล่าวทำให้ทีมยูววิจัยที่นำเสนอผลงาน ครูที่ปรึกษาและทีมยูววิจัยโรงเรียนอื่นๆยอมรับในการนำข้อเสนอแนะนำไปปรับแก้โครงการในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ให้ได้ข้อมูลสมบูรณ์มาประกอบแต่ละชุดโครงการ โดยให้มีเนื้อหาเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีคน มีเวลา การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว (ทวิศิลป์ สืบวัฒนะ.การประชุมติดตามโครงการระยะ 6 เดือน วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 : ณ ห้องประชุม 100 ที่นั่ง มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.) สิ่งที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันเป็นแนวคิดแบบประชาธิปไตย เพราะยอมรับฟังข้อคิดเห็นแล้วปฏิบัติด้วยตนเองต่อไปเป็นการทบทวนบทเรียนจากการกระทำ โดยวิธีการสัมภาษณ์ด้วยคำถามปรับเปลี่ยนการตั้งคำถามให้ได้คำตอบตามแนวประวัติศาสตร์ จึงทำให้โครงการมีเสน่ห์เป็นเรื่องเล่าจากมุมมองของคนในทุกๆเรื่องในโครงการนี้

จากปัจจัยความสำเร็จดังกล่าวมาผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระอื่นๆได้ แต่ต้องอยู่ในดุลยพินิจของครูผู้สอนจะปฏิรูปการเรียนรู้ในระบบชั้นเรียน หรือเป็นการเรียนรู้นอกชั้นเรียน ทีมประสานงานไม่สามารถสรุปว่าเป็นทฤษฎีฐานรากได้ เพราะข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 20 โรงเรียน ซึ่งสรุปไม่ได้ว่าเป็นตัวแทนของโรงเรียนในจังหวัดอื่นๆได้ทั้งหมด เนื่องจากบริบทของโรงเรียนของท้องถิ่น วัฒนธรรมการเรียนรู้ของครู แต่ละคนจะจัดการศึกษา เพื่อพัฒนา นักเรียนอย่างไรอยู่ที่ศักยภาพของตัวบุคคลของความเป็นครูด้วยอุดมการณ์หรือเป็นครูเพราะหน้าที่ จึงไม่สามารถสรุปเป็นประเด็นให้นำไปขยายผลว่า ปัจจัยที่กล่าวมาจะช่วยให้ครูเกิดแรงบันดาลใจปรับเปลี่ยนวิธีการสอนใหม่ๆ แบบฝึกปฏิบัติจริงมากกว่าการจำความรู้ อย่างไรก็ตามถ้ามีผู้สนใจจะนำไปขยายเป็นองค์ความรู้ทดลองใช้กับการศึกษาวิธีอื่นๆให้พิจารณาในรายวิชาเนื้อหาว่าจะให้วิธีศึกษาแบบกระบวนการมีส่วนร่วมด้วยใครเกี่ยวข้องบ้าง จะทำให้งิจกรรมเรียนรู้อื่นๆประสบผลสำเร็จ

2. ข้อค้นพบโดยรวมจากการศึกษาวิถีชุมชนผ่านโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ข้อค้นพบที่ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อทีมยูววิจัย และครูที่ปรึกษาสัมพันธ์กับคนในชุมชน มีดังนี้

2.1 เกิดความภูมิใจในชุมชนของตนเอง

การเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน ที่เกิดขึ้นจากทีมยูววิจัยได้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้เฒ่าผู้แก่ ได้พบปะสนทนา กับนักเรียน และครูที่ปรึกษา ทำให้เกิดความใกล้ชิด สร้างความอบอุ่นกับผู้เฒ่าผู้แก่ที่ไม่ถูกทอดทิ้ง หรือมองว่าคนแก่ ไม่สามารถช่วยเหลือทำประโยชน์ได้แล้ว แต่เมื่อยูววิจัยหลาย ๆ โรงเรียนได้สะท้อนความคิดเห็น ดังนี้ “สุดท้ายของการทำงานโครงการยูววิจัยในครั้งนี้ได้สิ่งดี ๆ มากมายหลายอย่างทั้งความรู้ ทั้งความอบอุ่นจากผู้เฒ่าผู้แก่ และเพื่อน ๆ ทีมยูววิจัย ทำให้เกิดความสำนึกในบ้านเกิดของตนเอง” ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นในแต่ละเรื่องที่ศึกษามามีมันแกวเงินล้าน เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำ ห้วยคำพูกับชาวบ้านกุดแคน แป้งเส้นยาวขนมจีน พิธีสงฆ์พระยืนกันทรวิชัย ย้อนรอยกระดืบข้าว ฯลฯ ยูววิจัยจาก 20 โรงเรียนคิดว่าควรจะอนุรักษ์ภูมิปัญญาในแต่ละเรื่องให้คงอยู่ในชุมชนแต่ละแห่งแล้วขยายผลต่อไปด้วยการจัดการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มเยาวชนได้มาก ๆ อยากให้มีโครงการแบบนี้อีก และได้ทำโครงการนี้อีกครั้งถ้ามีโอกาส

“น่าเสียดายสิ่งที่มีในอดีตที่มีอยู่ในชุมชน เช่น เลื่อกมรดกบ้านแพง สมุนไพร ใบยานาง ความเชื่อปู่ตา จะเลือนหายไปพร้อมกับความเจริญในด้านต่าง ๆ ของชุมชน ทีมยูววิจัยจะต้องเริ่มศึกษาและรักษาสิ่งเหล่านี้ เพื่อสืบสานประวัติศาสตร์ให้มีในปัจจุบันในท้องถิ่นตนเอง”

“การลงพื้นที่หาข้อมูลทำให้ทราบอดีต เห็นปัจจุบัน และพอจะเดาอนาคตได้ สิ่งที่ทำให้เป็นเช่นนี้ก็เพราะ คน เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม หลายอย่างมากมาย แต่ก็ประทับใจในอดีตของหมู่บ้านตนเองที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าเรื่องวันวานอย่างมีความสุข อยากให้หวนกลับมาแม้จะได้แต่ฝันก็ตาม คำกล่าวของทีมยูววิจัยสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวดังนี้

“การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือเรื่องราวใด ๆ ก็ตามรวมกัน และท้องถิ่นควรเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งทำให้คนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุก ๆ กระบวนการ โดยมีคนภายนอกที่เป็นกลุ่มวิชาการคอยเป็นที่เลี้ยง ทั้งนี้ วิธีการสร้าง การมีส่วนร่วมนี้จะสามารถเป็นความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของชุมชน เกิดความภูมิใจ และที่สำคัญที่จะเกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านได้เข้าร่วมการจัดการ ได้ผลักดันกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นจากการที่

ชาวบ้าน ที่เป็นคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ การศึกษาประวัติศาสตร์ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป ภายใต้ฐานโครงสร้างของชุมชน 4 ประการ คือ เครือข่ายทางสังคม ทรัพยากร ระบบความรู้ และวัฒนธรรม ความเชื่อ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2552 : 34-35)

2.2 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

กระบวนการทำวิจัย จากชุดโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ทำให้เด็กได้เข้าไปสืบค้นเรื่องราวร่วมกับครูที่ปรึกษาได้ มีโอกาสพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่ และคนในชุมชนเกิดความรู้สึกในความสัมพันธ์ที่ชื่นชม กันและกันมากขึ้น ซึ่งทีมวิจัยจาก 20 โรงเรียนจำนวน 100 คน มีข้อคิดเห็นที่ตรงกัน “โครงการยววิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นโครงการที่สนับสนุนให้เด็ก ๆ อย่างเราเกิดความสนใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ รอบข้างสนับสนุนความอยากรู้ อยากเห็นสิ่งที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง และสิ่งที่เคยเกิดขึ้นกับคุณแม่ คุณย่า คุณทวด ของเราซึ่งเป็นเรื่องง่ายถ้ามีคนถามเราว่า พ่อ แม่ เราทำงานอะไร หรือถามว่าคุณปู่ คุณย่าทำงานอะไร เราก็จะตอบได้ แต่ถ้าถามว่า แล้วพ่อแม่ของปู่ย่าเราทำอะไร คงจะตอบไม่ได้ง่าย ๆ ถ้าเราไม่รู้ เมื่อพวกเราได้เข้าร่วมโครงการนี้ เราได้เรียนรู้อะไรมากมาย จากโครงการนี้ที่ชุมชนเราทำมาหากินอาชีพอะไร มีความเป็นอยู่แบบไหน มีความรัก ความผูกพันกันมากแค่ไหน และอื่น ๆ อีกมากมาย แต่พอได้ทำโครงการเรารู้เรื่องการฟ้อนรำ การบูชาดอนปู่ตาด้วยการเสี่ยงทายแบบต่าง ๆ การทำอาชีพเสื่อกก ปลูกมันแกว ปลูกกะหล่ำปลี ทำเกลือ ทอผ้าไหม ความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมกับคนในชุมชน เช่น วัดกับชุมชน สายน้ำ ป่าธรรมชาติ โดยสิ่งเหล่านี้ได้เก็บรวบรวมความรู้จากผู้เฒ่า ผู้แก่ พระสงฆ์ และผู้นำชุมชน ซึ่งเวลาได้พูดคุยสนทนา ผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีความสุขว่าถึงอดีตของชุมชนด้วยความกระตือรือร้น ทำให้ทีมวิจัยได้ใกล้ชิดคุณย่า คุณยายมาก และได้มีความประทับใจที่ทำให้คุณปู่ คุณย่า ป้า และลุง เข้าร่วมการสนทนาอย่างรักใคร่สามัคคีกันและกัน ทุกคนกล่าวในเวลาที่ออกบทเรียนของโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ในวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ.2553 “คุณยายสำราญ อายุ 80 ปี บ้านโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ภูมิใจมากที่ได้เล่าเรื่องการทำข้าวปุ้น การตั้งหมู่บ้านสถานที่สำคัญต่าง ๆ ของชุมชนให้หลาน ๆ ได้จดบันทึก”

“คุณยายทองศรี ละครผล อายุ 80 ปี บอกพวกเราว่าชนรุ่นหลังให้คงไว้ซึ่งประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ของชุมชนได้มีการอนุรักษ์ประเพณีสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติ ป่าโสภณกเต็นเป็นป่าสาธารณะประโยชน์ ประกาศไม่ให้นุกรุกทำลาย และควรหวงแหนเอาไว้ให้หมู่บ้านโคกล่าม ให้ยั่งยืนตลอดไป ศึกษาเรื่องราวได้ถูกต้องโดย

ออกไปสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับตำนานโสกนกเต็น จากคำบอกเล่าของหลวงปู่ และจากผู้เฒ่าผู้แก่ ตลอดจนผู้รู้หลาย ๆ ท่าน คิฉันและเพื่อน ๆ ตั้งใจไว้ว่าจะทำเรื่องนี้ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และขอขอบคุณผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้ทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาให้ข้อมูลแก่ลูกหลานยิววิจัย ความรู้สึก ๆ ที่คุณย่า คุณยาย ผู้รู้หลายท่านมีให้กับทีมยิววิจัยจะไม่มีวันลืม คิฉันและทีมยิววิจัย จะพยายามสืบสานอนุรักษ์เผยแพร่วรรณกรรมเชื่อบุตา ป่าโสกนกเต็น พระพุทธรูป เจ้าพ่อศรีนครเตา พัฒนาให้แพร่กระจายให้คนอื่นรับทราบมากขึ้น (ทีมยิววิจัยในโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม ถอดบทเรียนวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2552 ณ ห้องประชุม 100 ที่นั่ง มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม)

จากข้อมูลภาคสนามที่ ทีมยิววิจัยได้เขียนเรียงความไว้ในโครงการของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการ 20 โรงเรียน ได้เกิดการสานความสัมพันธ์ระหว่างวัยของคนในชุมชนหลาย ๆ แห่ง พ้องกับข้อคิดเห็นของ สีสถาภรณ์ บัวสาย “พลังของคนในชุมชน จะทำให้กระบวนการพัฒนาท้องถิ่นโดยคนในท้องถิ่นสืบสานงานต่อกันจากรุ่นสู่รุ่นไม่ได้ เสี่ยงบนประเภท “ลูกหลานไม่เห็นหัว พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย” ก็จะลดลงไป (สีสถาภรณ์ บัวสาย,2552:6) เช่นเกี่ยวกับข้อคิดเห็นของ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่างจากประวัติศาสตร์ชาติตรงที่เรื่องราวที่ศึกษาเป็นเรื่องในท้องถิ่น มีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงมีพยานหลักฐานให้เห็นหรือพุดคุยกัน การได้พุดคุยพื้นความจำในอดีต ของผู้เฒ่าผู้แก่ทำให้เด็กผู้เฒ่าผู้แก่เห็นคุณค่ามีคุณค่าที่ยืนอยู่ในประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนท้องถิ่น เด็กและทุกคนในชุมชนจะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างบ้านแปงเมือง ของพวกเขาต่อไปด้วยการสานความสัมพันธ์ของคนในชุมชน (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ.เวทีถอดบทเรียนโครงการยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2552 ณ หอประชุม 100 ที่นั่ง กองพัฒนานักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม)

3. การขยายผลการวิจัยยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การขยายผลโดยการสร้างเครือข่ายภายในและภายนอกสถานศึกษาดังนี้

3.1 การขยายผลโดยเครือข่ายภายในโรงเรียนโดยการขยายผลการวิจัยให้ฝึก

การตั้งคำถามกับครูในโรงเรียนในหมวดสาระการเรียนรู้อื่นๆ ในเรื่องการตั้งคำถาม เพราะ “การตั้งคำถามเป็นการฝึกให้นักเรียนได้คิดวิเคราะห์ จากการประเมินผลโรงเรียนจากผู้ประเมินภายนอก พบว่า โรงเรียนต่าง ๆ มีปัญหาเรื่องมาตรฐานการคิดวิเคราะห์ ซึ่งการเรียนรู้ด้วยการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีคำถามเป็นตัวกระตุ้น ให้นักเรียนแสวงหาคำตอบได้ด้วยตนเอง ควรทำการฝึกตั้งคำถามไปขยายให้ครูได้ฝึกทุก ๆ วิชาในโรงเรียนตนเอง

3.2 การนำผลการวิจัยไปใช้กับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาและครูในเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 – 3 เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

กิจกรรมหนุนเสริมที่ทางโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามได้ทำงานร่วมกับคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามดังนี้

3.2.1 กิจกรรมการประชุมสัมมนา “แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ” ด้วยทีมประสานงานระดับจังหวัดของโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม จัดกิจกรรมหนุนเสริมให้มีโครงการขยายผลการเรียนรู้ตามแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้าไปสู่สถานศึกษาโดยผ่านตัวครูที่เป็นนักศึกษา ป.บัณฑิตวิชาชีพครู ที่ได้มาศึกษาในคณะครุศาสตร์ได้มีความรู้เกี่ยวกับการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และครูที่เป็นนักศึกษบางคนได้ทำหน้าที่ครูที่ปรึกษาของโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงได้จัดทำโครงการนี้ร่วมกับมีผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้มาเป็นวิทยากรให้ความรู้ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และอาจารย์ทม เกตุวงศา ใช้เวลาประชุมสัมมนาเป็นเวลา 1 วัน คือ ในวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2553 (เอกสารอ้างอิงโครงการสัมมนา)

การดำเนินกิจกรรมในครั้งนี้ผลที่เกิดขึ้นครูจำนวน 40 คน ได้มีเอกสารคู่มือการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำนวน 40 ชุด และได้ฝึกการเขียนแผนตามแนวทางแผนบูรณาการจากคุณครูสุธีรา เรืองสุวรรณ ที่เป็นครูที่ปรึกษาของโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนเขาไร่ศึกษา ตัวอย่างให้นักศึกษาได้เรียนรู้กระบวนการตั้งคำถามกระบวนการทำงานของนักเรียนในโครงการด้วย เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมองเห็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ตามแนวประวัติศาสตร์ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

การจัดกิจกรรมในครั้งนี้ไม่ได้ใช้งบประมาณจากโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม แต่ใช้งบของของคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จำนวน 6,705 บาท (เอกสารอ้างอิงโครงการการสัมมนาและทะเบียนเข้าร่วมโครงการ วันที่ 12 มกราคม 2553)

3.2.2 กิจกรรมการอบรมสัมมนาการจัดทำหลักสูตรและสื่อการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้วยการสร้างเครือข่ายกับสถานศึกษา

กิจกรรมนี้เป็นกาสร้างเครือข่ายการทำงานระหว่างโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคามเขต 1 – 3 ได้มีโครงการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้น ซึ่งโรงเรียนบรบือได้รับคัดเลือก

เป็นโรงเรียนแกนนำ ให้เป็นโรงเรียนต้นแบบจัดทำหลักสูตรและจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคามเขต 2 จากการได้รับการคัดเลือกดังกล่าว ทำให้ผู้บริหารโรงเรียน ดร.อ่างทอง บุญเสริม และครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษาได้จัดโครงการอบรมสัมมนาการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสื่อการเรียนการสอน ซึ่งในการจัดอบรมได้มีผู้ร่วมเป็นวิทยากร คือ คุณครู ดร.ประสพสุข ฤทธิเดช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และอาจารย์ทม เกตุวงศา ได้ร่วมกันมาอบรมให้กรอบแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

นอกจากนี้กิจกรรมของการอบรมครั้งนี้ได้จัดการศึกษานอกสถานศึกษาไปดูงานแหล่งเรียนรู้ของชุมชนบ้านหลังเรียนปู่ทวดครูสิงห์ ฤทธิเดช ซึ่งมีเด็ก ๆ ในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม ได้สาธิตการแสดงละครเรื่องห้วยคำพูกับวิถีชีวิตของชาวบ้านกุดแคน ให้คณะครูโรงเรียนต่าง ๆ ที่เข้ารับการอบรมครั้งนี้ ได้เรียนรู้วิธีการนำข้อมูลจากโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องห้วยคำพูกับชาวบ้านกุดแคน สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์ห้วยคำพู ไม่ให้มีมลพิษน้ำเน่าเหม็น คนไม่ทิ้งเศษขยะไม่ใช้สารเคมีฉีดพ่นพืชผักที่ปลูกในสวนใกล้ลำห้วยคำพู เมื่อเวลาฝนตกมาสารพิษที่ตกค้างจากการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านได้ไหลลงสู่ห้วยคำพูจะทำให้น้ำเน่าเสีย

ครูผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้กิจกรรมเกี่ยวกับการสร้างสื่อการเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยการเล่นละครบทบาทสมมุติ ทำให้ครูได้เกิดทักษะกระบวนการเรียนรู้ แนวทางการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้วยการศึกษาจากสื่อแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้วยสื่อบุคคล เพื่อนำผลการวิจัยไปสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนหรือผู้ได้ดูได้ชมนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนต่าง ๆ ในโอกาสต่อไป

4. การขยายผลการศึกษาโดยใช้เครือข่ายภายนอก

การจัดนิทรรศการและการแสดงผลงานของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม เนื่องในงานเฉลิมฉลองก่อตั้งครบรอบ 80 ปี ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ด้วยคณะครูศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์ที่จะจัดงานสัปดาห์วิชาการเฉลิมฉลองครบรอบการก่อตั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ครบรอบ 80 ปี ได้ให้คณะครูศาสตร์จัดงานในวันที่ 7-8-9 ธันวาคม พ.ศ. 2553 ในการดำเนินกิจกรรมครั้งนี้ ศูนย์เบิ่งเงงลูกหลานชาวอีสาน คณะครูศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ได้เข้าร่วมกิจกรรมโดยการจัดนิทรรศการโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้ง 20 โรงเรียน